

Регіональний філіал Національного інституту
стратегічних досліджень у м. Львові
Львівська комерційна академія

Васильців Т. Г.
Волошин В. І.
Бойкевич О. Р.
Каркавчук В. В.

**ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВ
УКРАЇНИ: СТРАТЕГІЯ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

МОНОГРАФІЯ

За редакцією:
*д.е.н., доцента **Васильціва Т. Г.***

Львів
Видавництво
2012

УДК338.246:339.17

ББК

В19

Автори:

Васильців Т. Г., д.е.н. (вступ, висновки, р. 4, р. 1.3);

Волошин В.І., к.е.н. (р. 1.1, 1.2, 1.3);

Бойкевич О. Р., к.е.н. (р. 2, р. 1.1, 1.3, 1.4, 1.5, 4.1, 4.2, 4.5);

Каркавчук В. В., к.е.н. (р.3, р. 1.2, 4.3, 4.4)

Рецензенти:

Башнянин Г.І. – д.е.н., професор, завідувач кафедри економічної теорії Львівської комерційної академії;

Борщевський В.В. – д.е.н., доцент, завідувач відділу прогнозування та моделювання розвитку регіону Інституту регіональних досліджень НАН України;

Зянько В. В. – д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів і кредиту Вінницького національного технічного університету

Рекомендовано до друку Вченою радою Львівської комерційної академії (Протокол № 10 від 22 червня 2012 року)

При повному або частковому відтворенні матеріалів цієї публікації посилання на видання обов'язкове

Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В., [за ред. Т.Г. Васильціва]. – Львів: **ВИДАВНИЦТВО**, 2012. –386 с.

ISBN

У монографії досліджено теоретико-методичні засади фінансово-економічної безпеки підприємств та підходи до формування її системи, здійснено оцінювання передумов та сучасного стану фінансово-економічної безпеки підприємств торгівлі в Україні, обґрунтовано стратегічні пріоритети та механізми зміцнення фінансово-економічної безпеки підприємства.

Розраховано на наукових та практичних працівників, викладачів, аспірантів та студентів економічних спеціальностей.

© Васильців Т. Г., Волошин В. І.,
Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В.,
2012

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ I. Теоретико-методичні засади управління фінансово-економічною безпекою підприємств	7
1.1. Сутність економічної безпеки підприємства та необхідність її забезпечення	7
1.2. Поняття фінансової безпеки: методологія визначення	27
1.3. Фінансово-економічна безпека як система	37
1.4. Концептуальні основи стратегічного управління та механізми забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств	50
1.5. Методичні підходи до оцінки фінансово-економічної безпеки підприємства	79
Розділ II. Стан та передумови фінансово-економічної безпеки підприємств торгівлі	105
2.1. Характеристика економічної безпеки суб'єктів торговельної діяльності	105
2.2. Чинники економічної безпеки торговельних підприємств	121
2.3. Структурно-функціональні характеристики економічної безпеки підприємств торгівлі	138
Розділ III. Економіко-математичне моделювання фінансової безпеки підприємства	154
3.1. Підходи до моделювання управління фінансовою безпекою підприємства	154
3.2. Економіко-математичні моделі оцінювання рівня фінансової безпеки підприємств	164
3.3. Оптимізація фінансової безпеки підприємств	186
3.4. Економетричне моделювання моніторингу рівня фінансової безпеки підприємств	196
Розділ IV. Стратегічні пріоритети та механізми забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств	214
4.1. Стратегічне управління фінансово-економічною безпекою підприємства	214

4.2. Організаційно-економічний механізм забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства	227
4.3. Механізми управління рентабельністю як відносним показником фінансово-економічного стану підприємства	241
4.4. Моделювання динаміки стану загроз фінансовій безпеці підприємства	250
4.5. Пріоритети гарантування фінансово-економічної безпеки підприємств у стратегічній взаємодії вертикального і горизонтального типів	261
Висновки	275
Список використаних джерел	279
Додатки	294

ВСТУП

В умовах інтеграції економіки України у світовий економічний простір першочергового значення набувають дослідження перспектив функціонування підприємств різних форм власності, напрямів ефективного використання ними фінансових ресурсів. У зв'язку з цим дедалі більшої актуальності набуває проблема фінансово-економічної безпеки підприємств та її моніторинг. Це обумовлено посиленням конкурентної боротьби між підприємствами, нестачею фінансових ресурсів для підтримання ліквідності їхньої діяльності, великою кількістю збиткових і збанкрутілих підприємств, а також необхідністю постійної адаптації до сучасних умов господарювання.

Функція безпеки є невід'ємною з огляду на забезпечення життєздатності кожного суб'єкта господарювання, що об'єктивно обумовлює потребу в її включенні до планової роботи, тим більше з огляду на ускладнені умови вітчизняного економіко-правового середовища підприємницької діяльності, зокрема в торгівлі. Йдеться про негативні наслідки фінансово-економічної кризи, інфляційні процеси та зменшення купівельної спроможності населення, «викривлене» конкурентне середовище внаслідок «співпраці» бізнесу і влади, що створює інколи непереборні перешкоди доступу інших підприємств до ринків та господарських ресурсів, прав діяльності, малокеровані процеси розвитку крупноформатних об'єктів торгівлі, які, володіючи надмірним фінансовим потенціалом, витісняють з ринку менш ліквідні та конкурентоспроможні суб'єкти торгівлі, ускладнення, зумовлені змінами в системі оподаткування та посиленням тінізації товарообороту.

Фінансово-економічна безпека підприємства є динамічною ознакою, що змінюється під впливом чинників і загроз внутрішнього та зовнішнього середовища. Формування надійної системи фінансово-економічної безпеки підприємства забезпечує його стабільне функціонування і створює умови для зростання його економічного потенціалу. Враховуючи багатоаспектний та динамічний характер процесу управління безпекою, особливо актуальними є питання використання економіко-математичних методів оцінювання і прогнозування її рівня, а також моделювання процесу моніторингу.

Забезпечення високої динамічної конкурентоспроможності підприємства потребує вдосконалення категорійного апарату, методичного базису оцінки рівня безпеки та ефективності політики її зміцнення, обґрунтування стратегічних пріоритетів та заходів у межах організаційно-економічного механізму гарантування фінансово-

економічної безпеки із урахуванням особливостей фінансово-господарської діяльності та сучасного стану розвитку економіко-правового середовища торгівлі.

Вагомою теоретико-методологічною базою дослідження фінансово-економічної безпеки підприємства є праці таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як Л. Абалкін, Л. Біркен, Е. Гудвін, К. Девіс, Т. Лоурі, В. Сенчагов, В. Шликов, Й. Шумпетер, І. Бінько, В. Гесць, А. Козаченко, А. Ляшенко, Б. Мізюк, В. Мунтіян, В. Пономарьов.

Попри вагомий доробок названих вчених, зміна умов зовнішнього середовища, вплив внутрішніх і зовнішніх чинників посилюють доцільність удосконалення методики оцінки стану фінансово-економічної безпеки підприємства, формування ефективного постійно діючого механізму моніторингу та управління нею у структурно-функціональному аспекті, стратегічній взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища. Ці проблеми, їх актуальність, практична потреба зумовили вибір теми монографії, мету, завдання та напрямки дослідження.

Монографічне дослідження проведене в межах виконання науково-дослідних тем Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Львові «Механізми та інструменти модернізації державної регіональної політики» (номер державної реєстрації 0112U000837, 2012 р.) та кафедри економіки підприємства Львівської комерційної академії «Стратегічне управління економічною безпекою торговельного підприємства» (номер державної реєстрації 0112U000602, 2012 р.).

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Сутність економічної безпеки підприємства та необхідність її забезпечення

Певна недостатність бази державної політики протидії внутрішнім і зовнішнім викликам та загрозам, посилена внутрішніми політичними, економічними, правовими та соціальними протиріччями, вимагає перегляду стратегії національного розвитку з якнайширшим урахуванням у ній важливості забезпечення стабільного поступального розвитку економічних агентів первинної ланки економіки. Зрозуміло, що дія ендегенних та екзогенних ризиків виявляється передусім на рівні суб'єктів господарської діяльності. Тому проблему гарантування економічної безпеки підприємства потрібно вважати важливим елементом та чинником, який багато у чому визначає стан економічної безпеки галузі, регіону та країни. З огляду на важливість торгівлі в системі національної економіки актуалізується і проблема зміцнення економічної безпеки вітчизняних торговельних підприємств.

Актуалізація останнім часом у науковій літературі підходів до визначення поняття «економічна безпека підприємства», а також передумов його дослідження пов'язана з тим, що економічні реформи, які відбуваються в Україні, є вагомими чинниками становлення та розвитку підприємств як сфери прояву економічної активності населення держави, а економічна безпека підприємницької діяльності в умовах ринкової економіки є важливою складовою національної безпеки та конкурентоспроможності країни, невід'ємною з огляду на забезпечення життєздатності кожної особи. Відтак, існує потреба у включенні економічної безпеки до планової роботи на кожному підприємстві з огляду на надзвичайно ускладнені умови вітчизняного економіко-правового середовища підприємницької діяльності; неусунені наслідки фінансово-економічної кризи; інфляційні процеси та зниження купівельної спроможності населення; викривлене конкурентне середовище внаслідок «співпраці» бізнесу і влади, що створює інколи непереборні проблеми у доступі підприємств до ринків та господарських ресурсів, прав діяльності; малокеровані процеси розвитку крупноформатних об'єктів торгівлі, які, володіючи надмірним фінансовим потенціалом, витісняють з ринку менш ліквідні та конкурентоспроможні суб'єкти торгівлі; очікування посилення тінізації товарообороту після зміни системи оподаткування.

Високий рівень захищеності економічних інтересів суб'єктів господарювання дозволяє посилити їх фінансово-економічну стійкість та гарантувати більш стабільне функціонування на етапі європейської інтеграції України, співробітництва в системі СОТ, що одночасно сприятиме розвитку економіки, формуванню здорового конкурентного середовища та передумов для залучення інвестицій у торговельну сферу.

Наголосимо також, що недостатність уваги до проблеми забезпечення належного рівня економічної безпеки вітчизняних торговельних підприємств є однією з причин, яка не дозволяє створити належні умови щодо підвищення економічної ефективності їх діяльності, а також створює загрозу функціонуванню та розвитку підприємницької діяльності в торгівлі. У той же час належний рівень розвитку і життєздатності підприємств є вагомим чинником економічної та соціальної безпеки в торгівлі. Відтак, існують об'єктивні передумови та необхідність вивчення проблеми зміцнення економічної безпеки торговельного підприємства як важливої складової політики розвитку торгівлі.

Дослідження проблем економічної безпеки на різних рівнях ієрархії управління економікою (держави, регіону, галузі, підприємства) та їх особливостей у вітчизняній науці почалося відносно недавно – наприкінці ХХ століття.

Так, у 1998 р. було ухвалено Концепцію економічної безпеки України, де її суть визначено як «... спроможність національної економіки забезпечити свій вільний, незалежний розвиток і утримати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за всіляких несприятливих варіантів розвитку подій, та здатність Української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз»¹. У Концепції визначено основні загрози національній безпеці України і розкрито їх суть, розглянуто питання безпеки реального та фінансового секторів економіки, функціональні і відтворювальні аспекти економічної безпеки та приведені інтегральні показники економічної безпеки України.

Водночас у науковій економічній літературі немає єдиного загальновизнаного трактування економічної безпеки. Науково-обґрунтоване згадування поняття економічної безпеки держави, підприємства тощо вперше з'явилося у працях таких авторів, як Г. Пастернак-Таранушенко, В. Мунтян, О. Барановський, С. Реверчук, І. Бінько,

¹Концепція економічної безпеки України /[кер. проекту В. М. Геєць]; Ін-т екон. прогнозування НАНУ України. – К. : Логос, 1999. – 56 с.

В. Шлемко та інших вітчизняних науковців². У більшості наукових праць поняття «економічна безпека» розглядається як спроможність економіки забезпечити свій вільний і незалежний розвиток, стабільність громадського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за несприятливих умов і варіантів розвитку подій; здатність держави до захисту національних економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз.

На думку багатьох науковців із пострадянського простору, зокрема С. Тамбовцева, під економічною безпекою будь-якої системи необхідно розуміти сукупність властивостей стану її виробничої підсистеми, що забезпечує можливість досягнення цілей усієї системи³. У той же час Е. Бухвальд, Н. Головацька, С. Лазуренко пропонують розглядати економічну безпеку держави як найважливішу якісну характеристику економічної системи, її визначальну здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства⁴.

Своє бачення економічної безпеки пропонує В. Савін. Науковець розглядає її як систему захисту життєвих інтересів країни. При цьому об'єктами захисту виступають: народне господарство країни в цілому, окремі регіони, сфери і галузі господарства, юридичні та фізичні особи як суб'єкти господарської діяльності⁵.

Узагальнюючи подані в економічній літературі підходи щодо визначення сутнісних характеристик поняття економічної безпеки, зазначимо, що їхня недосконалість певною мірою пов'язана з недостатнім усвідомленням того, що пріоритетною передумовою безпеки соціально-економічної системи є передусім забезпечення безпеки окремих елементів (або суб'єктів). Цей аспект необхідно обов'язково

²Барановський О. І. Фінансова безпека : монографія / О. І. Барановський; Ін-т екон. прогнозування. – К. : Фенікс, 1999. – 338 с.

Мунтіян В. І. Економічна безпека України : монографія / В. І. Мунтіян. – К. : Вид-во КВІЦ, 1999. – 464 с.

Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Білько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.

³Тамбовцев В. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура и проблемы / В. Тамбовцев // Вестник МГУ. – 1995. – №3. – С.17-24.

⁴Бухвальд Е. Макроаспекты экономической безопасности: факторы, критерии и показатели / Е. Бухвальд, Н. Головацкая, С. Лазуренко // Вопросы экономики. – 1994. – №12. – С.27-36.

⁵Савин В. А. Некоторые аспекты экономической безопасности России / В. А. Савин // Международный бизнес России. – 1995. – №9. – С.22-26.

враховувати при окресленні суті поняття економічної безпеки вищих рівнів ієрархії управління економікою (держави, регіону, галузі).

У цьому контексті при дослідженні економічної безпеки на рівні підприємства досить великий інтерес становлять дослідження і підходи таких науковців, як А. Козаченко, В. Пономарьов, А. Ляшенко. У праці цих авторів «Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения» економічна безпека підприємства визначається як стан, коли первинний економічний агент знаходиться у стані надійної захищеності та не підпадає під негативний вплив будь-яких чинників⁶. Більшість науковців⁷ у тому чи іншому контексті погоджуються з цим визначенням, додаючи лише, що безпечний стан функціонування підприємства повинен зберігатися не лише в поточному періоді, але й забезпечуватися на перспективу.

Проблемам забезпечення економічної безпеки підприємства присвячені численні роботи вітчизняних і зарубіжних авторів, проте єдиної, усталеної думки ще не вироблено. Так, в окремих роботах вітчизняних науковців поняття «економічна безпека підприємства» розглядається як забезпечення умов збереження комерційної таємниці й інших секретів суб'єктів підприємницької діяльності⁸. Таке трактування аналізованої категорії характерне в основному для публікацій 90-х рр.

⁶Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.

⁷Грунин О. А. Экономическая безопасность организации / О. А. Грунин, С. О. Грунин. – СПб. : Питер, 2002. – 180 с.

Гусев В.С. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов / В.С. Гусев. – СПб.: ИД «Очарованный странник», 2001. – 224 с.

Драга А.А. Обеспечение безопасности предпринимательской деятельности / А. А. Драга. – М.: Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 1998. – 304 с.

Економіка підприємства: підруч. / [М. Г. Грещак, В. М. Колот, А. П. Наливайко та ін.; за заг. ред. С. Ф. Покропивного]. – [2-ге вид., перероб. та доп.]. – К.: КНЕУ, 2000. – 528 с.

⁸Андрощук Г. А. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны : монография / Г. А. Андрощук, П. П. Крайнев. – К. : Издательский Дом «Ин Юре», 2000. – 400 с.

Гавриш В.А. Практическое пособие по защите коммерческой тайны / В. А.Гавриш. – Симферополь: Таврида, 1994. – 153 с.

Одинцов А. А. Защита предпринимательства: экономическая и информационная безопасность: учеб. пособие / А. А. Одинцов. – М.: Международные отношения, 2003. – 325 с.

Раздина Е. В. Коммерческая информация и экономическая безопасность предприятия / Е. В. Раздина. – К.: Бизнесинформ, 2000. – 344 с.

минулого століття. Зміни форм власності, вихід підприємств на зовнішній ринок, використання нових технологій призвели до того, що питання збереження комерційної таємниці в діяльності підприємств набуло особливої актуальності. Кожне підприємство прагнуло захищати свої комерційні таємниці, інтелектуальну власність і взагалі інформацію як найцінніший актив. Відповідно, забезпечення економічної безпеки розглядалося насамперед як захист інформації.

Проблему економічної безпеки в зазначеному контексті пропонувалося вирішувати, виходячи з передумови, що рівень надійності всієї системи зберігання інформації визначається рівнем безпеки найслабшої її ланки, якою вважається персонал підприємства. Слід зазначити, що проблеми забезпечення належної кадрової безпеки дійсно є першочерговими для стабільного функціонування первинної ланки економіки.

Визнаючи, що збереження інформації є одним із важливих аспектів економічної безпеки підприємства, необхідно зазначити, що зведення економічної безпеки підприємства тільки до захисту комерційної таємниці не враховує всього спектра впливу зовнішнього середовища як основного джерела небезпек для діяльності підприємства. У зв'язку з цим економічна безпека повинна розглядатися як можливість забезпечення стійкості підприємства в різноманітних, у тому числі несприятливих, умовах, що складаються у зовнішньому середовищі, незалежно від характеру його впливу на діяльність первинної ланки економіки, масштабу і характеру внутрішніх змін. Так, В. Забродський економічну безпеку підприємства визначає як кількісну та якісну характеристику його властивостей, що відображає здатність «самовиживання» і розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої загрози⁹. Такої ж точки зору дотримується І. Чумарін, який відзначає, що головною метою забезпечення економічної безпеки підприємства є досягнення максимальної стабільності функціонування, а також створення основи і перспектив зростання для виконання цілей діяльності, незалежно від об'єктивних і суб'єктивних загрозливих чинників (негативних впливів, чинників ризику).

Дещо інше визначення поняття економічної безпеки подає В. Шликов, що розглядає економічну безпеку підприємства як стан захищеності його життєво важливих інтересів від реальних і потенційних

⁹Забродский В.А. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы / В. А. Забродский, Н.Капустин // Бизнес-информ. – 1999. – № 15-16. – С. 35-37.

джерел небезпеки чи економічних загроз¹⁰. Проте в такому трактуванні економічна безпека асоціюється з процесом адаптації підприємств до середовища функціонування і втрачається бачення перспектив його розвитку.

У той же час П. Попович визначає економічну безпеку підприємства як комплексну систему забезпечення і захисту його економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, створювану і регульовану шляхом здійснення комплексу заходів, спрямованих на підтримку стійкості функціонування і можливості розвитку підприємства як незалежного господарюючого суб'єкта.

Зауважимо, що подальше уточнення сутнісних характеристик економічної безпеки підприємства доцільно розпочати з вивчення концептуальних підходів до характеристики суті таких понять, як «підприємець», «підприємницька діяльність», «підприємництво». Такий висновок можна зробити, виходячи з того, що в працях Р. Кантільйона, А. Сміта, Ж.-Б. Сейя, Й. Шумпетера, Д. Макклелланда, А. Шапіто, Р. Хізрича закладено основи вивчення підприємства як суб'єкта господарювання та, відповідно, мінімізації ризиків його діяльності. У працях цих науковців вперше зазначається, що діяльність підприємця є ризиковою, а ця ознака є однією з визначальних у послідовності забезпечення економічної безпеки первинної ланки економіки¹¹.

Так, за Р. Кантільйоном підприємцем є людина, що приймає рішення і задовольняє свої потреби в умовах невизначеності, а його дохід – це плата за ризик. У той же час Р. Хізрич визначає підприємництво як процес створення чогось нового, що має вартість; підприємцем є особа, яка бере на себе фінансовий, психологічний і соціальний ризик з метою одержання винагороди.

Найбільш відчутно простежується аспект безпеки підприємництва у працях Ф. Найта, який досить системно підійшов до вивчення категорії ризику і його впливу на діяльність підприємця. Так, науковець зазначав, що «...менеджер стає підприємцем тоді, коли його дії стають самостійними і він готовий до особистої відповідальності. Підприємницький дохід – це різниця між очікуваною грошовою виручкою підприємства і реальною його величиною. Незважаючи на

¹⁰Шлыков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия / В. В. Шлыков. – СПб.: Алетейя, 1999. – 138 с.

¹¹Економіка підприємства: теорія і практикум : навч. посіб. / [Блонська В. І., Васильків Т. Г., Гриневич С. С. та ін.; за ред. Міценко Н. Г., Ященко О. І]. – Львів : «Магнолія 2006», 2008. – 688 с.

невизначеність майбутнього, підприємець може спрогнозувати основні параметри розвитку виробництва й обміну, за що одержати додатковий комерційний ефект»¹².

Враховуючи, що згідно з неокласичною теорією суть поняття «підприємство» визначалося як так званий «чорний ящик», де ресурси трансформуються в продукти згідно з характером виробничої функції, економічна безпека суб'єкта господарювання ототожнювалася з можливістю доступу суб'єкта підприємницької діяльності до господарських ресурсів. Зрозуміло, що можливість доступу до ресурсів визначає здатність підприємства до ведення господарської діяльності, проте ще не доводить її безпечність, керованість. Усвідомлюючи це, І. Ансофф у теорії стратегічного планування розвиває думку про те, що суб'єкт господарювання може ефективно функціонувати лише на основі планування своєї діяльності як в операційному, так і стратегічному періодах. Тому аспект планування як концептуальна основа діяльності підприємства є також важливою характеристикою його економічної безпеки.

З розвитком теоретичного базису категорії «підприємство» формується думка (еволюційний підхід) про те, що його не можна розглядати ізольовано без впливу зовнішніх інституцій. Отже, з'являється аспект забезпечення захищеності майна та інтересів підприємства від негативного впливу зовнішнього середовища, тобто безпека підприємства розглядається через вплив на його діяльність конкурентів та інституцій зовнішнього середовища.

У межах розвитку теорій підприємства сформувалася концепція агентської моделі. Її основою виступали взаємовідносини між власниками та апаратом управління підприємством, а проблема забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання зводилася до гарантування взаємоузгодженості їх інтересів. Це доводить потребу в усвідомленні двоїстого характеру суб'єктів управління системою економічної безпеки на мікрорівні ієрархії управління економікою як поєднання дій апарату управління та власників підприємства.

Питання забезпечення економічної безпеки первинної ланки економіки згідно з теорією виживання пов'язані з проблемами функціонування підприємств у перехідні періоди, в умовах коливань номенклатури та обсягів виробництва, а також фінансового стану постачальників і споживачів. Рішення щодо забезпечення економічної

¹²Гетьман О. О. Економіка підприємства : навч. посіб. для студ. вищих навчальних закладів / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 488 с.

безпеки підприємства приймаються лише з метою гарантування короткострокової вигоди та зміцнення становища. При цьому головною метою економічної безпеки є досягнення максимальної стабільності функціонування та створення основи і перспектив зростання для виконання цілей бізнес-одиниці, незалежно від об'єктивних і суб'єктивних чинників ризику¹³.

З огляду на інтеграційну концепцію безпеки підприємства розглядається через формування високого рівня його потенціалу. Тут вперше з'являється проблема забезпечення потенціалу господарюючого суб'єкта, що розглядається як сукупність ресурсів та можливостей, що визначають очікувані характеристики розвитку підприємства в умовах мінливості зовнішнього середовища.

Потрібно зазначити: проблема ризику в підприємницькій діяльності вивчалася завжди. Зрозуміло, що будь-які дії підприємства в мінливому ринковому середовищі є ризиковими. Тому в багатьох сучасних працях із аналізованої проблеми безпека підприємства часто зводиться до ефективного управління ризиками. Так, О. Сулима як діагностику загроз підприємства пропонує розглядати негативний вплив сукупності умов, подій, процесів функціонування, пов'язаних із діяльністю підприємства, об'єктів і чинників зовнішнього середовища, які дестабілізують взаємодію та взаємоузгодженість підсистем підприємства й порушують його діяльність¹⁴. Більше того, системність підходу автора до класифікації загроз, послідовності врахування їх впливу, а також інтегральність оцінки рівня впливу дозволяють стверджувати що пропонована науковцем методологія діагностики загроз підприємства є характерною також і для його економічної безпеки.

У період становлення ринкової економіки, трансформації економіко-правового поля з'являються додаткові чинники зовнішнього середовища діяльності суб'єктів господарювання, більшість із яких має негативний характер впливу (криміналізація економіки, недосконалість законодавчої бази і державної політики, низька конкурентоспроможність, кримінальні посягання на підприємців), що вимагає посилення економічної безпеки підприємницької діяльності як складової господарської

¹³Чумарин И. Кадровая безопасность / И. Чумарин // Кадры предприятия. – 2003. – №3.

¹⁴Сулима О. Й. Діагностика загроз діяльності промислового підприємства: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (підприємства машинобудівної та металургійної галузей)» / Олександра Йосипівна Сулима; [Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля]. – Луганськ, 2009. – 17 с.

діяльності підприємства. У такому контексті проблема гарантування економічної безпеки підприємства явно виходить за межі управління суб'єктом господарювання та стає також як об'єктом, так і ціллю державної політики. Йдеться про комплексний підхід, який передбачає дії кожного окремого підприємства щодо створення системи його безпеки (на мікрорівні), а також формування центральними, регіональними та місцевими органами державного управління здорового конкурентного середовища і забезпечення необхідних умов розвитку кожного суб'єкта господарювання. Наголосимо, що найбільш усталеним щодо обґрунтування суті економічної безпеки підприємства в сучасній економічній думці є ресурсно-функціональний підхід, причому автори розглядають економічну безпеку підприємства як «...стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства у даний час і в майбутньому». Ця концепція розглядає економічну безпеку через сукупність наступних її складових: фінансову, техніко-технологічну, продуктову, правову, силову, інформаційну, кадрову та екологічну безпеку¹⁵.

З наведеного вище, крім виявлених характеристик еволюції поняття безпеки підприємства, можна зробити висновок про те, що ця економічна категорія є складною, взаємообумовлюється практично всіма показниками стану та ефективності діяльності підприємства, потребує виключно системного підходу до її вимірювання, а отже й обґрунтування її зв'язку та залежності від таких інтегральних економічних категорій, як конкурентоспроможність, потенціал, життєздатність, фінансова та ризикостійкість підприємства.

Категорія «економічна безпека» корелює з поняттям конкурентоспроможності підприємства. Так, Н. Тарнавська, обґрунтовуючи зміст поняття конкурентоспроможності суб'єкта господарювання на засадах інноваційного розвитку, доводить необхідність закладати в нього кількісно-якісні характеристики діяльності суб'єкта господарювання, спроможні забезпечити виробництво конкурентоспроможної продукції; об'єднання у цій категорії понять продуктивності та ефективності як

¹⁵Економіка підприємства : підруч. / [М. Г. Грещак, В. М. Колот, А. П. Наливайко та ін.; за заг. ред. С. Ф. Покропівного]. – [2-ге вид., перероб. та доп.]. – К.: КНЕУ, 2000. – 528 с.

Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.

Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / [за ред. В. М. Геєця]. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 240 с.

здатності суб'єкта первинної ланки економіки у реальному часі та в перспективі формувати і використовувати систему знань, випереджаючи існуючих та потенційних конкурентів¹⁶. З поданого визначення дійсно простежуються схожі характеристики між конкурентоспроможністю та економічною безпекою підприємства. Більше того, в наукових працях із проблем конкурентоспроможності первинної ланки економіки можна віднайти багато тотожних підходів до обґрунтування суті аналізованих понять. Наприклад, Р. Лупак характеризує конкурентоспроможність підприємства як механізм ефективного використання конкурентних переваг з метою досягнення стратегічних цілей господарсько-фінансової діяльності та забезпечення соціально-економічних потреб споживачів¹⁷. Крім того, науковець, обґрунтовуючи методику оцінки рівня конкурентоспроможності, використовує ресурсно-функціональний підхід, який більш характерний і для оцінки економічної безпеки підприємства.

Узагальнюючи аналіз праць із проблем конкурентоспроможності¹⁸, доходимо висновку, що конкурентоспроможність, виступаючи системною та комплексною характеристикою, все ж характеризує існуючий стан суб'єкта господарювання та його певні короткострокові перспективи. Водночас, на відміну від конкурентоспроможності, категорія економічної безпеки підприємства є ширшою, оскільки включає як конкурентоспроможність, фізичну захищеність майна та інтересів підприємства, здатність до розвитку та в основу цього поняття необхідно закладати здатність підприємства ефективно та безпечно функціонувати як сьогодні, так і в майбутньому відповідно до його місії і цілей діяльності, узгоджених із етапами його життєвого циклу.

Дещо менш схожою за змістом, проте подібною за методикою оцінки до економічної безпеки є категорія економічного потенціалу

¹⁶Тарнавська Н. П. Управління конкурентоспроможністю суб'єктів господарювання на засадах інноваційного розвитку : автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Наталія Петрівна Тарнавська; [Терноп. нац. екон. ун-т]. – Тернопіль, 2009. – 40 с.

¹⁷Лупак Р.Л. Конкурентоспроможність торговельного підприємства та механізм її забезпечення : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (економіка торгівлі та послуг)» / Руслан Любомирович Лупак; [Укоопспілка. Львів. комерц. Акад.]. – Львів, 2008. – 21 с.

¹⁸Лупак Р. Л. Конкурентоспроможність торговельного підприємства та механізм її забезпечення : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (економіка торгівлі та послуг)» / Руслан Любомирович Лупак; [Укоопспілка. Львів. комерц. Акад.]. – Львів, 2008. – 21 с.

підприємства. Зокрема, Є. Лапін пропонує характеризувати потенціал підприємства за такими функціональними показниками, як кадровий, виробничий, інноваційний, організаційно-управлінський потенціал, що, у свою чергу, уподібнює це поняття до економічної безпеки підприємства. Водночас у межах поданого науковцем визначення суті поняття економічного потенціалу (як максимально можливого обсягу виробництва товарів, робіт і послуг в умовах, що забезпечують найбільш ефективне використання за часом і продуктивністю наявних ресурсів) помітно відмінності між аналізованими категоріями¹⁹. Якщо економічна безпека характеризує здатність підприємства функціонувати протягом визначеного періоду часу, то економічний потенціал відображає рівень ефективності використання підприємством його ресурсного забезпечення та можливостей економічного розвитку. Крім того, повноцінно реалізувати потенціал можна лише на стадіях зрілості та спаду життєвого циклу підприємства.

В економічній літературі наведено підходи до поєднання категорій потенціалу та безпеки, що видається дискусійним та певною мірою неправомірним, але, з іншого боку, наявність таких підходів дозволяє додатково переконатись у неідентичності цих понять. Так, С. Шкарлет визначає потенціал економічної безпеки як множинну сукупність здатностей підприємства, що характеризує можливості здійснення ним певних функцій господарської діяльності, які необхідні для досягнення поставлених цілей в умовах жорсткого конкурентного і нестабільного зовнішнього середовища, а також продукування необхідних для цього засобів²⁰. У поданому визначенні реалізація потенціалу фактично є однією з внутрішніх функцій гарантування економічної безпеки підприємства, а отже доводить дещо вужчий характер економічного потенціалу порівняно з економічною безпекою.

Варто звернути увагу також на спроби окремих науковців щодо ототожнення понять безпеки та стійкості. Так, О. Новоселецький вводить у науковий обіг поняття «економічна стійкість підприємства» і визначає його як здатність економічної системи зберігати рівноважний стан у

¹⁹Лапін Є.В. Економічний потенціал підприємств промисловості: формування, оцінка, управління: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.07.01 «економіка промисловості»/ Євген Васильович Лапін; [Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т»]. — Х., 2006. — 36 с.

²⁰Шкарлет С. М. Діагностика потенціалу економічної безпеки підприємства у функціональному аспекті його інноваційної політики / С. М. Шкарлет // Культура народів Причорномор'я. — 2006. — № 85. — С. 155-161.

процесі свого функціонування, не виходячи за межі області значень ключових параметрів, забезпечуючи допустимий ступінь ризику, вільно маневрувати в разі дії дестабілізуючих чинників, адаптуватися та виконувати поставлені завдання²¹. Критичний аналіз поданого визначення дозволяє зробити висновок про те, що економічна стійкість у цьому випадку практично відповідає характеристиці економічної безпеки. Однак автор недостатньо правомірно вживає термін стійкості, оскільки методологічною основою її є здатність зберігати рівноважний стан його об'єкта. Проте для економіки стійкість не може виступати принциповою характеристикою, оскільки для економічної системи більш характерно забезпечувати максимальний збалансований економічний ефект. Крім того, важко визначати параметр стійкості показників діяльності підприємства на різних етапах його життєвого циклу. Про параметри стійкості можна стверджувати, лише коли підприємство знаходиться на стадії зрілості, оскільки відмінні параметри стійкості на етапі зростання чи спаду будуть суперечити максимальній реалізації економічного потенціалу підприємства.

Науковці також інколи отождожують або порівнюють категорії «життєздатність» та «економічна безпека» підприємства. Так, В. Шпілевський пропонує під життєздатністю підприємства розуміти інтегровану властивість, що проявляється у взаємодії з іншими об'єктами, сукупність яких являє собою зовнішнє середовище²². Таке визначення є досить обмеженим і не дає змоги повною мірою порівняти його з поняттям економічної безпеки. Крім того, у визначенні пропонується розглядати життєздатність підприємства з позицій забезпечення його фінансової рівноваги у процесі взаємодії із зовнішнім середовищем.

У той же час Л. Лігоненко розглядає поняття життєздатності підприємства в контексті життєвого циклу його розвитку. Автор пропонує життєздатність підприємства як мікроекономічної системи та господарюючого суб'єкта розглядати з дотриманням певних «параметрів життєздатності», під якими розуміють найважливіші характеристики

²¹Новоселецький О. М. Моделювання стійкості функціонування підприємства з урахуванням ризику : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.11 «Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці» / Олександр Миколайович Новоселецький; [Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана»]. – К., 2008. – 18 с.

²²Шпілевський В. В. Формування фінансової життєздатності коксохімічних підприємств : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Володимир Вікторович Шпілевський; [Н.-д. центр індустр. пробл. розвитку НАН України]. – Х., 2007. – 20 с.

внутрішнього стану, порушення яких призводить до економічної «загибелі» підприємства²³. З наявних в економічній літературі підходів до обґрунтування суті поняття життєздатності первинної ланки економіки можна зробити два висновки: 1) категорія життєздатності досить адекватно характеризує економічну безпеку підприємства, тому може бути основою обґрунтування її економічного змісту; 2) наявні визначення поняття життєздатності недостатньо чітко та повно відображають справжній зміст цього поняття, а отже потребують уточнення, причому саме в аспекті економічної безпеки підприємства.

Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує поняття «життєздатність» як здатність зберігати, підтримувати життя; здатність існувати, розвиватися. Тлумачний словник сучасної української мови даний термін подає як здатність виконувати життєві функції, здатність постійно діяти²⁴. Отже, характеристика поняття «життєздатність» дозволяє зробити висновок, що її необхідно розглядати як невід'ємну характеристику безпеки підприємства. Аналогічний висновок можна зробити, виходячи і з таких двох головних позицій: 1) лише аспект життєздатності (а не стійкості, конкурентоспроможності, реалізації потенціалу тощо) відповідає принципу гарантування безпечності функціонування підприємства протягом усього його життєвого циклу; 2) більшість дослідників проблеми економічної безпеки первинної ланки економіки одностайні у тому, що вона стосується гарантування захищеності інтересів підприємства, але, наприклад, інтерес максимізації прибутку або максимально можливого збільшення ринкової частки підприємства вже сьогодні може не узгоджуватися з дещо менш стрімким, проте стабільним, сталим та поступальним розвитком підприємства, чого дозволяє досягнути аспект планування життєздатності.

На наше переконання, складно виявити взаємозалежність та пріоритетність аналізованих вище економічних категорій. Проте передумовою диференціації цих понять є визначення їх місця та пріоритетності забезпечення на різних етапах життєвого циклу підприємства (Додаток А).

У наукових працях А. Адісеса, А. Пушкара, З. Шершньової, в яких аналізуються підходи до моделювання життєвого циклу функціону-

²³ЛігоненкоЛ. О. Антикризове управління торговельним підприємством : автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.07.05 «Економіка торгівлі та послуг» / Лариса Олександрівна Лігоненко; [Київ. нац. торгов.-екон. ун-т]. – К., 2001. – 35 с.

²⁴Тлумачний словник сучасної української мови: Близько 50000 сл. [уклад. І. М.Забіяка]. – К. : Арії, 2007. – 512 с.

вання підприємства, пропонуються схожі підходи, що передбачають такі етапи, як зародження, становлення, зростання, зрілість, старіння, ліквідація.

Одночасно потрібно зазначити, що окремі дослідники використовують певною мірою відмінні підходи до моделювання життєвого циклу підприємства. Так, Л. Грейнер пропонує формувати етапи життєвого циклу суб'єкта господарювання за критеріями «розмір підприємства» та «вік підприємства», виокремлюючи при цьому такі фази циклу його розвитку (та рівні кризи), як: 1) творча (створення організації), якій відповідає криза лідерства; 2) керівництво (організаційне зростання), поєднане з кризою автономії; 3) делегування повноважень, для якого характерна криза контролю; 4) координації, якій відповідає криза меж; 5) співробітництва, поєднане з кризою довіри.

У своїх працях А. Пушкар, а також А. Адізес однак у тому, що етапи життєвого циклу підприємства доцільно визначати за рівнем його розвитку та часом функціонування. При цьому А. Пушкар пропонує життєвий цикл підприємства поділити на три стадії розвитку, а саме стадії: стабілізації, розвитку та спаду. В той же час А. Адізес усі стадії життєвого циклу підприємства об'єднує в дві групи: зростання та старіння. До першої групи науковець пропонує відносити стадії: народження, дитинства, бурхливого зростання, юності, розквіту, стабільності, до другої групи – аристократизму, ранньої бюрократизації, бюрократизації та смерті.

Л. Базилевич процес розвитку підприємства диференціює на етапи залежно від якості управління та часу його функціонування. При цьому процес розвитку підприємства науковець умовно поділяє на три етапи: зародження, розвитку та спаду. З. Шершньова до критерію «час функціонування» додає критерій «рівень ефективності діяльності» підприємства. Згідно із запропонованою науковцем моделлю життєвого циклу підприємство в процесі свого розвитку переживає такі стадії, як зародження, становлення, зростання, зрілість, старіння та ліквідація. Виявлена нами складність трактування категорії «економічна безпека підприємства», її взаємообумовленість із багатьма інтегральними показниками стану та ефективності функціонування підприємства, велика кількість джерел і ризиків безпеки, постійність характеру її забезпечення доводять необхідність застосування системного підходу до управління нею.

Зауважимо: до такого висновку доходить більшість вітчизняних та закордонних науковців, що розглядають економічну безпеку як систему. Так, Г. Дем'яненко при розгляді економічної безпеки підприємства

обґрунтовує необхідність виключно системного підходу до обґрунтування її змісту та визначає її як комплекс заходів щодо забезпечення стабільного розвитку підприємства через створення сприятливих умов, а також нейтралізації і ліквідації зовнішніх та внутрішніх загроз²⁵. На нашу думку, загалом правильно усвідомивши, що аналізована категорія є складною та поліваріантною, науковець так і не продовжує дослідження в напрямку визначення елементів складу її системи. Наприклад, автор зазначає: «У формуванні системи економічної безпеки торговельного підприємства необхідним етапом є розробка комплексу заходів з її забезпечення...», проте у поданому формулюванні можна відшукати як мінімум два дискусійних аспекти. По-перше, формування системи потребує не розробки заходів, а усвідомлення її головних елементів та формування взаємозв'язків між ними. Такий висновок робимо, виходячи з того, що система (від грецького *systema* – ціле, складене з частин) – множина елементів, які знаходяться у взаємовідносинах і зв'язках один з одним, утворюють певну цілісність, єдність. По-друге, під системою автор розуміє сукупність заходів, що не відповідає аспекту системності.

Науковці З. Герасимчук та Н. Вавдіюк пропонують до системи економічної безпеки включати певну сукупність елементів, які характеризують вплив негативних чинників на стан безпеки²⁶. Проте більш вагомим з огляду на вдосконалення теорії системи економічної безпеки суб'єкта господарювання є трактування економічної безпеки як складної динамічної системи, що забезпечує стійке функціонування і розвиток підприємства за допомогою своєчасної мобілізації і найбільш раціонального використання трудових, фінансових, техніко-технологічних та інших ресурсів підприємства в умовах дії зовнішніх і внутрішніх загроз²⁷. Науковці розглядають вказану систему як сукупність економічних інтересів, вхідних впливів з боку середовища та об'єкта управління, керуючих впливів, які надходять на вхід об'єкта управління. Вдосконалення цієї теорії повинно стосуватися визначення складу суб'єктів управління системою, функцій системи, взаємозв'язків між її елементами, принципів системи та ін.

²⁵Дем'яненко Г. С. Економічна безпека торговельного підприємства : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.05 «Економіка торгівлі та послуг» / Галина Євгенівна Дем'яненко; [Донец. держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М.Туган-Барановського]. – Донецьк, 2003. – 18 с.

²⁶Герасимчук З. В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення: монографія / З. В. Герасимчук, Н. С. Вавдіюк. – Луцьк : Надстир'я, 2006. – 244 с.

²⁷Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / [за ред. В. М. Геєця]. – Х.: ІНЖЕК, 2006. – 240 с.

Певним продовженням наукової думки щодо вивчення аспекту системності економічної безпеки підприємства є результати теоретичних пошуків Р. Руденського, який пропонує при аналізі системи економічної безпеки розглядати такі складові: системи нижнього рівня, безпосередньо рівень системи й оточення, а також зв'язки між цими рівнями. Автор розглядає досліджувану систему як сукупність трьох підсистем, для кожної з яких також необхідно вирішувати питання економічної безпеки. При цьому стан всієї системи визначається станами цих підсистем та їх співвідношенням, а також підпадає під вплив внутрішніх і зовнішніх загроз кожної з них²⁸.

Якщо йдеться про суб'єкти системи гарантування безпеки підприємства, то, наприклад, С. Міщенко у праці «Система обеспечения экономической безопасности организации» відносить до них апарат управління, власників, працівників, потенційних інвесторів²⁹. Проте стан системи економічної безпеки підприємства залежить не лише від суб'єктів внутрішнього середовища, а й значною мірою від суб'єктів зовнішнього середовища функціонування підприємства. Так, Н. Третьякова до зовнішніх суб'єктів системи економічної безпеки господарського суб'єкта пропонує відносити законодавчу, виконавчу і судову гілки влади, науково-дослідні інститути, приватні служби безпеки, навчальні заклади³⁰. Крім того, Н. Третьякова пропонує суттєво вдосконалити методологічний апарат системи управління економічною безпекою підприємства. Так, система безпеки включає різні середовища (внутрішнє та зовнішнє), суб'єкти безпеки, функції, етапи та напрями забезпечення, послуги із забезпечення, об'єкти і засоби забезпечення їх безпеки. В цілому, погоджуючись як із запропонованими елементами складу системи та обґрунтованими взаємозв'язками між ними, зауважимо лише те, що у поданих підходах не простежується аспект життєздатності первинного економічного агента.

²⁸Руденський Р. А. Моделирование процессов антисипативного управления экономической безопасностью: автореф. дис... канд. экон. наук: 08.03.02 «экономико-математичне моделювання» / Роман Анатолійович Руденський; [Донец. нац. ун-т]. — Донецьк, 2002. — 16 с.

²⁹Мищенко С. Н. Система обеспечения экономической безопасности организации: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Сергей Николаевич Мищенко; [Донской гос. техн. ун-т]. — Ростов н/Д: [б.и.], 2004. — 197 с.

³⁰Третьякова Н. С. Разработка системы управления экономической безопасностью предприятий: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Наталья Сергеевна Третьякова; [СПб. гос. инж.-экон. ун-т]. — СПб., 2003. — 206 с.

У табл. 1.1 представимо розглянуті підходи до обґрунтування суті поняття «економічна безпека підприємства», аналізуючи які доходимо висновку про те, що під економічною безпекою підприємства необхідно розуміти рівень життєздатності суб'єкта господарювання протягом періоду життєвого циклу його функціонування, що одночасно гарантує виконання місії та цілей підприємства. Крім того, невід'ємними характеристиками економічної безпеки суб'єкта господарювання є доступ до ресурсів і ринків, стан захищеності від зовнішніх і внутрішніх ризиків, рівень економічної ефективності функціонування, а також здатності підприємства до розвитку.

Відповідно до розмаїття трактувань сутності економічної безпеки підприємства існує така ж кількість поглядів на структурно-функціональний набір складових її елементів, який, проте, на думку більшості дослідників проблем економічної безпеки, передбачає такі елементи: фінансову, інтелектуально-кадрову, техніко-технологічну, інформаційну, політико-правову, продуктову, силову та екологічну³¹.

³¹Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – [2-е изд., стер.]. – К.: Эльга, 2009. – 776 с.

Богомолов В. А. Экономическая безопасность : учеб. пособие / В. А. Богомолов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 303 с.

Ващекин Н. П. Безопасность предпринимательской деятельности / Н. П. Ващекин, М. И. Далиев, А. Д. Урсул. – М. : Экономика, 2002. – 336 с.

Вечканов Г. С. Экономическая безопасность : учеб. / Г. С. Вечканов. – СПб. : Питер, 2007. – 384 с.

Дем'яненко Г. Є. Економічна безпека торговельного підприємства : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.05 «Економіка торгівлі та послуг» / Галина Євгенівна Дем'яненко; [Донец. держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського]. – Донецьк, 2003. – 18 с.

Економіка підприємства : підруч. / [М. Г. Грещак, В. М. Колот, А. П. Наливайко та ін.; за заг. ред. С. Ф. По кропивного]. – [2-ге вид., перероб. та доп.]. – К. : КНЕУ, 2000. – 528 с.

Іванюта Т. М. Економічна безпека підприємства : навч. посіб. / Т. М. Іванюта, А. О. Заїчковський – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.

Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.

Моделирование экономической безопасности: держава, регіон, підприємство: монографія / [за ред. В. М. Геєця]. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 240 с.

Мунтян В. І. Економічна безпека України : монографія / В. І. Мунтян. – К. : Вид-во КВІЦ, 1999. – 464 с.

Основы экономической безопасности: государство, регион, предприятие, личность : учеб.-практ. пособие / [под ред. Е. А. Олейникова; Рос. экон. акад. им. Г. В. Плеханова]. – М. : Интел-Синтез, 1997. – 288 с.

Еволюція та зміст концептуальних підходів до обґрунтування суті поняття «економічна безпека підприємства» як економічної категорії

Теоретичні підходи	Характеристика підходів	Період дослідження, автори
1	2	3
Теорії підприємництва	Поняття економічної безпеки підприємства не виокремлювалося, проте при наданні характеристики підприємця та підприємницької діяльності зазначалося, що безпека ідеї, майна підприємця є невід'ємною частиною підприємницької діяльності, що потребує захисту	XVIII – поч. XX ст. (Р. Кантільон, А. Сміт, Ж.-Б. Сей, Й. Шумпетер)
Неокласична теорія	Основою безпеки діяльності підприємства вважалася можливість доступу суб'єкта підприємницької діяльності до економічних ресурсів	кін. XIX – XX ст. (К. Менгер, Бем-Баверк, Дж. Мід, Дж. Хікс, М. Фрідмен)
Теорія стратегічного планування	Стратегічне планування розглядалося як важлива складова безпеки підприємства	60-ті рр. XX ст. (І. Ансофф)
Еволюційний підхід	Безпека підприємства розглядалася через вплив на його діяльність конкурентів та інституцій зовнішнього середовища	80-ті рр. XX ст.
Концепція агентської моделі	Важливим аспектом гарантування економічної безпеки виступала взаємоузгодженість інтересів власників та апарату управління підприємством	70-ті рр. XX ст. (В. Меклінг та М. Дженсен)
Безпека підприємства з позицій ризик-менеджменту	Економічна безпека підприємства ототожнювалася з типологізацією економічних ризиків його діяльності, оцінкою їх ймовірності та обґрунтуванням засобів нівелювання	60-80-ті рр. XX ст. (Дж. Стігліц)
Інтеграційна концепція	Безпека підприємства розглядалася з огляду не на захищеність майна, а на максимально ефективне використання його ресурсного забезпечення	80-90-ті рр. XX ст.

1	2	3
Теорія виживання	Актуалізувалася проблема виживання (а отже й безпеки) суб'єкта господарювання, здатність самовиживання і розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої загрози, зокрема у перехідні періоди	90-ті рр. XX ст. (І. Чумарін)
Підхід до посилення безпеки підприємницької діяльності в умовах ринкової трансформації економіки та становлення підприємницького сектора	У складних економіко-правових умовах обґрунтовувалася доцільність посилення безпеки підприємницької діяльності як складової господарської діяльності підприємства	90-ті рр. XX ст. (З. Варналій, В. Сенчагов, М. Єрмошенко, Л. Абалкін)
Підхід забезпечення умов збереження комерційної таємниці та інших секретів підприємства	Пріоритетним напрямком у забезпеченні економічної безпеки підприємства вважався захист інформації	90-ті рр. XX ст. (В. Барсуков, В. Белов, А. Полдянський, И. Василевський.)
Усталений ресурсно-функціональний підхід (характерний для сучасної зарубіжної та вітчизняної літератури з проблем безпеки)	Безпека підприємства визначається рівнем забезпеченості його функціональних складових (фінансової, кадрової, інформаційної, техніко-технологічної, екологічної, політико-правової, силової, продуктової та ін.)	90-ті рр. XX ст. (С. Покропивний, В. Гесць, М. Кизим, О. Черняк)
Підхід, який базується на захищеності від ризиків, ефективності функціонування, здатності до розвитку і взаємозв'язках безпеки, життєвого циклу функціонування підприємства	Економічна безпека підприємства характеризує протягом періоду його життєвого циклу: (1) виконання місії та досягнення цілей підприємства; (2) доступ до ринків та ресурсів; (3) належну фінансово-економічну ефективність діяльності; (4) здатність до розвитку; (5) захищеність від внутрішніх та зовнішніх загроз	Авторський підхід

Вказаний поділ є досить логічним, оскільки характеризує важливі функціональні напрями та функціональні елементи діяльності підприємства.

Проте у систему економічної безпеки деякі автори включають ще соціальну³², ресурсну³³, суспільно-політичну³⁴, ринкову та інтерфейсну³⁵ складові. Не відкидаючи як доцільність, так і прикладний аспект цих доповнень, зауважимо, що більшість характеристик соціальної безпеки розглядається в межах інституційно-правової складової та й загалом аспект соціальної безпеки характерний для безпеки особи; ресурсне забезпечення життєдіяльності підприємства повинно враховувати індикатори всіх складових його безпеки; ринкова та інтерфейсна компоненти більшою мірою стосуються зовнішніх аспектів економічної безпеки торговельного підприємства, тому можуть використовуватися при ідентифікації зовнішніх ризиків та загроз, але недоліки їх забезпечення, очевидно, відображають не зовнішні, а внутрішні функціональні складові, передусім – маркетингова. Крім того, науковці, по-різному визначаючи функціональні компоненти безпеки, нерідко вкладають у них однаковий зміст.

З огляду на особливості діяльності підприємств різних видів економічної діяльності оцінка стану економічної безпеки підприємства потребує характеристики логістичної та маркетингової складових. Під логістичною компонентою розуміємо сукупність заходів, спрямованих на забезпечення належного товароруку поза- та в межах підприємства, досягнення оптимальності та ефективності логістичних процесів, пов'язаних з постачанням товарів, їх руху на підприємстві, мінімізацію ризиків у сфері транспортування, зберігання та переміщення, забезпечення належного рівня доступу підприємства до системи транспортування товарів.

³²Економіка підприємства: теорія і практикум: навч. посіб./[Блонська В. І., Васильців Т. Г., Гриневич С. С. та ін.; за ред. Міщенко Н. Г., Ященко О. І.]. – Львів: «Магнолія 2006», 2008. – 688 с.

³³Євдокимов Ф.І. Узагальнююча оцінка фінансової складової рівня економічної безпеки підприємства / Ф. І. Євдокимов, О. В. Мізіна, О. О. Бородіна // Екон. пр. ДонНТУ. – Сер. екон.–Вип. 47. – Донецьк: Вид-во ДонНТУ, 2002. – С. 6-12.

³⁴Донець Л.І. Економічна безпека підприємства: навч. посібник / Л.І. Донець, Н.В. Ващенко. – К.: ЦУЛ, 2008. – 240 с.

³⁵Ортинський В.Л. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: Навч. посіб. / В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко та ін. – К.: Правова єдність, 2009. – 544 с.

Як завдання маркетингової складової безпеки підприємства варто визначити надання характеристики ефективності політики у сфері дослідження ринку, виходу на його перспективні сегменти та функціонування на ньому, а також рівня захисту підприємства від ризиків та загроз у сфері позиціонування підприємства і його товарів на ринку. Ця компонента безпеки повинна відображати і здатність вносити необхідні коригування в маркетингову політику з метою підтримки необхідного попиту (обсягу реалізації товарів) для відтворення підприємства. За умови включення цієї складової до переліку функціональних характеристик економічної безпеки підприємства об'єктивним видається висновок про підпорядкування продуктового складника безпеки маркетинговому.

Усталена (в науковій літературі) типологізація функціональних складових економічної безпеки торговельного підприємства не заперечує й також її удосконалення виокремленням, наприклад, інноваційної та інвестиційної складових, а також подальшою декомпозицією типових функціональних складових на підскладові. Зауважимо, що певні особливості діяльності окремих підприємств можуть потребувати навіть більш глибокого дослідження окремої підскладової безпеки, ніж більшості її функціональних складових (наприклад, інноваційної на противагу фінансовій).

1.2.Поняття фінансової безпеки: методологія визначення

У сучасних умовах інтеграції економіки України в світовий економічний простір і значної фінансової нестабільності ефективне управління підприємством передбачає розроблення дієвих механізмів забезпечення достатнього рівня його економічної безпеки. У результаті неефективного управління економікою та незбалансованості основних макроекономічних показників особливо відчутними для суб'єктів господарювання стали нестача фінансових ресурсів, постійний пошук джерел фінансування, форм і методів раціонального використання обмежених за обсягом ресурсів. Натомість досягнення та підтримка бажаного рівня економічної безпеки в заданих межах дає змогу підприємству не тільки зберегти свою частку ринку або досягти зростання вартості підприємства, але й отримати перевагу над конкурентами, підвищити конкурентоспроможність своєї продукції. Наявність надійної системи безпеки на підприємстві дає можливість швидко виявити і локалізувати будь-які загрози його діяльності.

Як уже зазначалося, під безпекою розуміють стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, підприємства, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз³⁶ або низький рівень загроз, які можуть перешкоджати стійкому функціонуванню певного суб'єкта³⁷. З огляду на менеджмент безпека соціально-економічних систем виступає як результат розвитку відносин управління, наповнення їх функцій новим розширеним змістом, перш за все функцій організації та контролю³⁸. Водночас це й об'єктивно існуюча ймовірність негативного впливу на функціонування підприємства, внаслідок чого йому може заподіюватися шкода, яка призведе до кризового стану³⁹.

З огляду на кібернетику під безпекою розуміють кількісну та якісну характеристику властивостей системи для забезпечення її здатності до самовиживання і розвитку в умовах дестабілізуючого впливу внутрішніх та зовнішніх чинників⁴⁰. За результатами аналізу наукової літератури⁴¹ є підстави зробити висновок, що на сьогодні

³⁶ Трояновский В. М. Математическое моделирование в менеджменте : учебное пособие / В. М. Трояновский. – М. : Русская Деловая Литература, 1999. – 240с.

³⁷ Мунтіян В. І. Теоретичні засади економічної безпеки / В. І. Мунтіян // Національна програма забезпечення економічної безпеки в контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: матеріали Круглого столу (1 листопада 2000 р.). [Відп. ред. С. І. Пирожков, Б. В. Губський, А. І. Сухоруков]. – К. : Національний інститут українсько-російських відносин при Раді національної безпеки та оборони України, 2001. – С. 53-56.

³⁸ Предборський В. А. Економічна безпека держави : монографія / В. А. Предборський. – К. : Кондор, 2005. – 391 с.

³⁹ Єрмошенко М. М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства : препринт наукової доповіді / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячова, А. М. Ашуев; [наук. ред. М. М. Єрмошенко]. – К. : Національна академія управління, 2005. – 78 с.

⁴⁰ Механизмы управления экономической безопасностью / Ю. Г. Лысенко, С. Г. Мищенко, Р. А. Руденский, А. А. Спиридонов. – Донецк: ДонНУ, 2002. – 178 с.

⁴¹ Грунин О. Экономическая безопасность организации / О. Грунин, С. Грунин. – СПб.: Питер, 2002. – 160 с. : ил. – (Серия «Учебные пособия»).

Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : Монографія / Б. В. Губський. – К. : ДП «Укрархбудінформ», 2001. – 122 с.

Мунтіян В. І. Економічна безпека України : монографія / В. І. Мунтіян. – К. : КВІЦ, 1999. – 462 с.

Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) / [под ред. Е. А. Олейникова]. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.

Предборський В. А. Економічна безпека держави : монографія / В. А. Предборський. – К. : Кондор, 2005. – 391 с.

проблема застосування механізмів управління економічною безпекою підприємству складних умовах посттрансформаційного етапу розвитку економіки є досить актуальною, адже лише в умовах безпеки підприємство має можливість контролювати використання своїх ресурсів, для нього створено умови, які забезпечують його сталий економічний розвиток, а також створено сприятливий інвестиційний клімат.

Невід'ємною частиною функціонування підприємства є наявність фінансів, які забезпечують процес виробничої, господарської діяльності, виступають одночасно причиною та наслідком його функціонування. Серед визначень фінансів, які використовуються у науковій літературі, можна виділити таке: фінанси підприємств – це економічні відносини, пов'язані з рухом грошей, формуванням грошових потоків, розподілом та використанням доходів і грошових фондів суб'єктів господарювання в процесі відтворення. До фінансів належать такі групи грошових відносин⁴²:

- пов'язані з формуванням статутного капіталу суб'єктів господарювання;

- пов'язані з формуванням та розподілом грошових доходів: виручки, валового та чистого доходів, прибутку, грошових фондів підприємства;

- ті, що виникають у підприємств із державою з приводу податкових та інших платежів у бюджет і цільові фонди, бюджетного фінансування, одержання субсидій;

- які виникають між суб'єктами господарювання у зв'язку з інвестуванням у цінні папери та одержанням із них доходів, здійсненням пайових внесків та участю в розподілі прибутку від спільної діяльності, одержанням і сплатою штрафних санкцій;

- які формуються у підприємств із банками, страховими компаніями щодо одержання і погашення кредитів, сплати відсотків за кредит та інші види послуг, одержання відсотків за розміщення і зберігання коштів, а також у зв'язку зі страховими платежами та відшкодуваннями за різними видами страхування;

- ті, що формуються у підприємств за рахунок внутрішньогосподарського розподілу доходів.

⁴² Фінанси підприємств: підручник / [А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Бурак та ін.; кер. кол. авт. і наук. ред. А. М. Поддєрьогін]. – [5-те вид., перероб. та доп.]. – К. : КНЕУ, 2004. – 546 с.

Обов'язковим і основним складником економічної безпеки підприємства є його фінансова безпека, оскільки фінанси є вимірником ефективності функціонування підприємства. У той же час фінансову безпеку підприємства потрібно розглядати як самостійний об'єкт дослідження через призму результатів діяльності підприємства. Свідченням цього є те, що фінансова безпека посідає особливе місце в системі економічної безпеки, об'єднуючи характеристики як економічної безпеки, так і фінансів підприємства, впливаючи абсолютно на всі сфери діяльності підприємства.

Під фінансовою безпекою підприємства розуміють такий фінансовий стан, що характеризується, по-перше, збалансованістю та якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, які використовуються підприємством, по-друге, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, по-третє, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію його фінансових ресурсів, по-четверте, забезпечувати розвиток цієї фінансової системи⁴³.

З іншого боку, фінансова безпека підприємства може визначатися, як стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, що виражається у високих значеннях фінансових показників прибутковості й рентабельності бізнесу, структури його капіталу, норми дивідендних виплат за цінними паперами, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану підприємства і перспектив його розвитку⁴⁴. Проте це визначення не враховує здатності підприємства реалізовувати місію своєї діяльності та задовольняти свої фінансові інтереси.

Найбільш повне визначення фінансової безпеки наводить І. Бланк⁴⁵: фінансова безпека підприємства являє собою кількісно та якісно визначений рівень його фінансового стану, що забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових

⁴³ Єрмошенко М. М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства : препринт наукової доповіді / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячова, А. М. Ашуев; [за наук. ред. М. М. Єрмошенка]. – К. : Національна академія управління. 2005. – 78 с.

⁴⁴ Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) / [под ред. Е. А. Олейникова]. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.

⁴⁵ Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. Вып. 10– 784 с. – (Серия «Библиотека финансового менеджера»).

інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього та внутрішнього характеру, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії і створюють необхідні умови для фінансової підтримки його стійкого зростання в поточному і перспективному періодах.

Відтак, фінансова безпека підприємства є динамічною ознакою фінансового стану підприємства, яка відображає його стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до сталого й збалансованого розвитку та захисту своїх фінансових інтересів.

Необхідно зауважити, що у науковій літературі виділяють три рівні фінансової безпеки – держави, підприємства та особи. Зона спільних інтересів усіх вказаних суб'єктів обмежується сталим економіко-правовим середовищем. Проте існує суперечність між інтересами різних рівнів економічної безпеки загалом та фінансової зокрема. Так, на рівні підприємства основним інтересом є відтворення процесу виробництва, на рівні держави – перерозподіл ресурсів, а на рівні особи – споживання благ⁴⁶.

Враховуючи наведені вище визначення фінансової безпеки, можна виділити такі умови забезпечення фінансової безпеки підприємства⁴⁷:

- високий ступінь гармонізації, узгодження фінансових інтересів підприємства з інтересами навколишнього середовища;

- наявність на підприємстві стійкої до загроз фінансової системи, яка спроможна забезпечувати реалізацію фінансових інтересів, місії та завдань;

- збалансованість і комплексність фінансових інструментів, що використовуються на підприємстві;

- постійний розвиток фінансової системи підприємства.

⁴⁶ Жаліло Я. А. Проблеми узгодження економічної безпеки мікро- та макрорівнів / Я. А. Жаліло // Національна програма забезпечення економічної безпеки в контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: матеріали Круглого столу (1 листопада 2000 р.). [Відп. ред. С. І. Пирожков, Б. В. Губський, А. І. Сухоруков]. – К. : Національний інститут українсько-російських відносин при Раді національної безпеки та оборони України, 2001. – С. 53-56.

⁴⁷ Єрмошенко М. М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства : препринт наукової доповіді / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячова, А. М. Ашуев; [за наук. ред. М. М. Єрмошенка]. – К. : Національна академія управління, 2005. – 78 с.

Важливою умовою забезпечення фінансової безпеки підприємства є диверсифікація його активів, гармонійний розвиток усіх сфер його діяльності. У кожен момент часу рівень фінансової безпеки підприємства визначається впливом зовнішніх та внутрішніх чинників, якими є⁴⁸: неефективне управління оборотними засобами і структурою капіталу (неякісний управлінський та бухгалтерський облік); відсутність або неефективний контроль за співвідношенням основних та оборотних засобів, власного й залученого капіталу; застосування конкурентами недобросовісних методів і способів у конкурентній боротьбі; відсутність або недостатній контроль за структурою вкладів, співвідношенням часток фінансового портфеля за ризиковістю та прибутковістю; неефективне управління портфелем цінних паперів та зовнішній вплив на ринок цінних паперів; неефективне управління кадрами, технологічними, інвестиційними процесами і роботами, затратами, виробництвом тощо; негативний вплив форс-мажорних або близьких до них чинників.

Рівень фінансової безпеки характеризує здатність підприємства протистояти її загрозам або усувати збитки від негативних впливів на різноманітні аспекти безпеки. У цьому випадку під загрозою фінансовій безпеці розуміють потенційні або реальні дії фізичних чи юридичних осіб, що порушують стан захищеності суб'єкта підприємницької діяльності та здатні призвести до припинення його діяльності або до фінансових й інших втрат⁴⁹.

Загрози відображають зовнішні та внутрішні умови, в яких здійснює свою діяльність підприємство, а також взаємозв'язки підприємства з навколишнім середовищем. Загроза фінансовій безпеці підприємства кількісно може визначатися як величина збитку або інший інтегральний показник, що характеризує ступінь зниження економічного потенціалу підприємства⁵⁰.

⁴⁸ Лазаренко В. И. Правовое обеспечение экономической безопасности предприятий : монография / В. И. Лазаренко, Т. В. Филипенко– Донецк : Донецкий юридический институт ЛГУВД, 2007. – 192 с.

⁴⁹ Підхонний О. М. Типологія загроз фінансовій безпеці суб'єктів підприємницької діяльності / О. М. Підхонний, Н. О. Микитюк, І. П. Вознюк // 36. наук. праць «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2007. – С. 119-123.

⁵⁰ Фоміна М. В. Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика : монографія / М. В. Фоміна. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. – 141 с.

Загрози фінансовій безпеці підприємницької діяльності відрізняються різноманітністю. На основі наукових джерел⁵¹ можна навести таку узагальнену класифікацію загроз фінансовій безпеці підприємства (рис. 1.1).

Розглянемо характеристики різних видів загроз⁵². За джерелом виникнення всі загрози можна поділити на зовнішні та внутрішні. Серед зовнішніх загроз виділяють розкрадання матеріальних засобів і цінностей особами, що не працюють у цій фірмі, промислове шпигунство, незаконні дії конкурентів, здріство з боку кримінальних структур. До зовнішніх загроз фінансовій безпеці підприємства відносять також спекулятивні операції з цінними паперами підприємства, цінову та інші форми конкуренції, агресивну купівлю акцій підприємства зовнішнім інвестором, лобювання конкурентами негативних рішень органів влади⁵³.

Серед внутрішніх загроз можна виділити такі, як розголошення власними співробітниками конфіденційної інформації, низька кваліфікація фахівців, неефективна робота служби фінансової або економічної безпеки й осіб, що відповідають за перевірки, неефективне фінансове планування та управління активами, неефективне управління ринком акцій підприємства, помилки у виборі дивідендної політики.

⁵¹ Економічна безпека в Україні: держави, фірми, особи : навч. посібник / Н. Й. Реверчук, Я. Й. Малик, І. І. Кульчицький, С. К. Реверчук; [за ред. С. К. Реверчука]. – Львів : ЛФ МАУП, 2000. – 192 с.

Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) / [под ред. Е. А. Олейникова]. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.

Підхонний О. М. Типологія загроз фінансовій безпеці суб'єктів підприємницької діяльності / О. М. Підхонний, Н. О. Микитюк, І. П. Вознюк // 36. наук. праць «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2007. – С. 119-123.

Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність та шляхи забезпечення : монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НСД, 1997. Вип. 2 – 144с. – (Сер. «Нац. безпека»).

⁵² Белозеров И. П. Организационно-экономические проблемы управления безопасностью предпринимательской деятельности [Электронный ресурс] / И. П. Белозеров // Экономика и преступность: материалы круглого стола. 13-14 марта 2001 г. – Режим доступа до журналу: http://crime.vl.ru/docs/konfs/konf_01.htm.

⁵³ Лазаренко В. И. Правовое обеспечение экономической безопасности предприятий : монография / В. И. Лазаренко, Т. В. Филипенко– Донецк : Донецкий юридический институт ЛГУВД, 2007. – 192 с.

Рис. 1.1. Класифікація загроз фінансовій безпеці підприємства.

Найбільшу небезпеку, як правило, становлять зовнішні загрози, які не піддаються виявленню і прогнозуванню. У той же час усунення внутрішніх загроз належить до компетенції органів управління підприємством.

Залежно від джерела виникнення загрози поділяють на об'єктивні та суб'єктивні. Об'єктивні загрози фінансовій безпеці підприємства спричинені чинниками та явищами навколишнього середовища і виникають незалежно від прийнятих управлінських рішень. Серед цих загроз варто відзначити стан світової фінансової кон'юнктури, суспільно-політичні процеси в країні, наукові відкриття, форс-мажорні обставини тощо. Суб'єктивні загрози спричинені свідомими або несвідомими діями чи бездіяльністю суб'єкта безпеки, різних органів влади та організацій.

За ступенем важкості наслідків виділяють загрози з високою, значною, середньою і низькою важкістю наслідків. Висока важкість наслідків означає, що реалізація цих загроз може призвести до різкого погіршення фінансового стану підприємства, що спричинить припинення його діяльності або завдасть таких втрат, результатом яких стане ліквідація підприємства у короткій перспективі.

Значний рівень важкості наслідків реалізації загроз передбачає ймовірність нанесення підприємству таких фінансових втрат, які негативно відобразяться на його діяльності в майбутньому і для подолання яких потрібні значні витрати часу та ресурсів.

Середній ступінь важкості означає, що для подолання наслідків реалізації цих загроз фінансовій безпеці необхідні витрати, які співвимірні з поточними витратами (результатами діяльності) підприємства і наслідки яких можна подолати у короткостроковому періоді.

Наслідки реалізації загроз фінансовій безпеці, що характеризуються низьким ступенем важкості, істотно не впливають на поточну діяльність підприємства, його позицію на ринку.

Загрози поділяються за об'єктом посягань. Об'єктами посягань виступають насамперед ресурси: трудові (персонал), матеріальні, фінансові, інформаційні. Загрози трудовим ресурсам здатні проявлятися у негативних впливах на фізичний або психологічний стан працівників з метою отримання конфіденційної інформації про підприємство. Результатом реалізації загроз матеріальним ресурсам може бути втрата або псування виробничих фондів підприємства, пошкодження будівель, приміщень, систем зв'язку, зумовлена діями чи бездіяльністю певних суб'єктів. Ненадійність постачальників та партнерів, фінансово-кредитних установ як результат реалізації загроз фінансовим ресурсам здатна спричинити втрату фінансових ресурсів, зменшення власного

капіталу і зниження ринкової вартості підприємства, зменшення фінансової стійкості та ліквідності підприємства. Загрози інформаційним ресурсам полягають у несанкціонованому доступі й розголошенні науково-технічних розробок, ноу-хау, винаходів, конфіденційної інформації підприємства тощо.

За можливістю здійснення загрози фінансовій безпеці поділяються на реальні та потенційні. Реальні загрози існують об'єктивно в досліджуваний період часу або з достатньо великою ймовірністю здатні виникнути в наступні періоди, тобто їх реалізація є неминучою. Потенційні загрози можуть настати під час реалізації певних суб'єктивних чи об'єктивних умов.

За тривалістю дії загрози поділяють на тимчасові, які діють протягом обмеженого періоду часу, і постійні, які діють протягом усього періоду існування системи фінансової безпеки підприємства й фактично непереборні.

За частотою дії загрози фінансовій безпеці поділяються на одноразові, виникнення яких має одноразовий характер, та багаторазові, які проявляються час від часу або з певним інтервалом під впливом певних чинників внутрішнього й зовнішнього середовища.

Загрози фінансовій безпеці підприємства за суб'єктами загроз поділяються на: загрози з боку кримінальних структур; загрози з боку конкурентів; загрози з боку контрагентів; загрози з боку власних працівників; загрози з боку держави; форс-мажорні загрози.

За формою збитку виділяють загрози, реалізація яких завдає прямого збитку, і загрози, реалізація яких призведе до упущеної вигоди.

Враховуючи різноманітний прояв загроз фінансовій безпеці, одну і ту ж загрозу можна одночасно відносити до різних груп класифікації.

Для досягнення максимального ступеня захисту від цих загроз необхідна певна діяльність, яка повинна забезпечити фінансову безпеку фірми. Розгляд загроз дає змогу підготувати основу для сукупного аналізування ефективності заходів, що застосовуються для забезпечення фінансової безпеки підприємства. Одним із основних засобів забезпечення ефективного функціонування системи фінансової безпеки підприємства є узгоджене застосування методів оцінювання збитків як бази та інструменту контролю, а також орієнтира під час планування та здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства⁵⁴.

⁵⁴ Мунтіян В. І. Економічна безпека України : монографія / В. І. Мунтіян. – К. : КВІЦ, 1999. – 462 с.

Для попередження загроз фінансовій безпеці важливим є визначення множини завдань, які потребують першочергового вирішення, зокрема: забезпечити й постійно підтримувати високий рівень кваліфікації працівників; забезпечити розвиток техніко-технологічних можливостей та потужностей підприємства з метою досягнення необхідного рівня конкурентоспроможності; досягти високої ефективності менеджменту підприємства; забезпечити фінансову стійкість та економічне зростання підприємства.

Важливість проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства визначає такі головні сфери діяльності для створення ефективної системи фінансової безпеки підприємства та механізму її моніторингу, як: стратегічне планування фінансово-господарської діяльності підприємства; бюджетування як найефективніший метод планування з метою забезпечення безпеки; оперативне управління фінансово-господарською діяльністю підприємства; організація поточного контролю за виконанням планів (програм) діяльності підприємства та фінансовими бюджетами.

Поглиблення кризових явищ в економіці України вимагає об'єктивного і неупередженого оцінювання фінансової безпеки підприємства з метою своєчасної діагностики і попередження загроз, а також розроблення адекватної та дієвої стратегії управління фінансовою безпекою підприємства.

1.3. Фінансово-економічна безпека як система

Серед складних системних і комплексних економічних категорій фінансова та економічна безпека підприємства мають важливе значення. Економічна безпека є найбільш повноцінною характеристикою спроможності економічного агента до життєздатності та передумов розвитку, динамічної економічної стійкості і конкурентоспроможності. Фінансова безпека засвідчує забезпеченість, захищеність та ефективність політики формування, використання і розвитку другого за важливістю (після праці) чинника виробництва – капіталу, виступаючи таким чином найбільш важливою функціональною складовою економічної безпеки.

Втім, відомо, що за найбільш вживаного і вже певною мірою усталеного ресурсно-функціонального підходу як стан, так і рівень економічної безпеки підприємства визначають не лише фінансова, але й інші функціональні складові – інтелектуально-кадрова, техніко-технологічна, продуктова, інформаційна та ін. Погоджуючись із цим підходом, зауважимо про наявність таких дискусійних аспектів:

- частина з вказаних функціональних складових апріорі не може характеризувати стан чи рівень безпеки, виступаючи лише напрямом для розробки і реалізації заходів з її забезпечення;

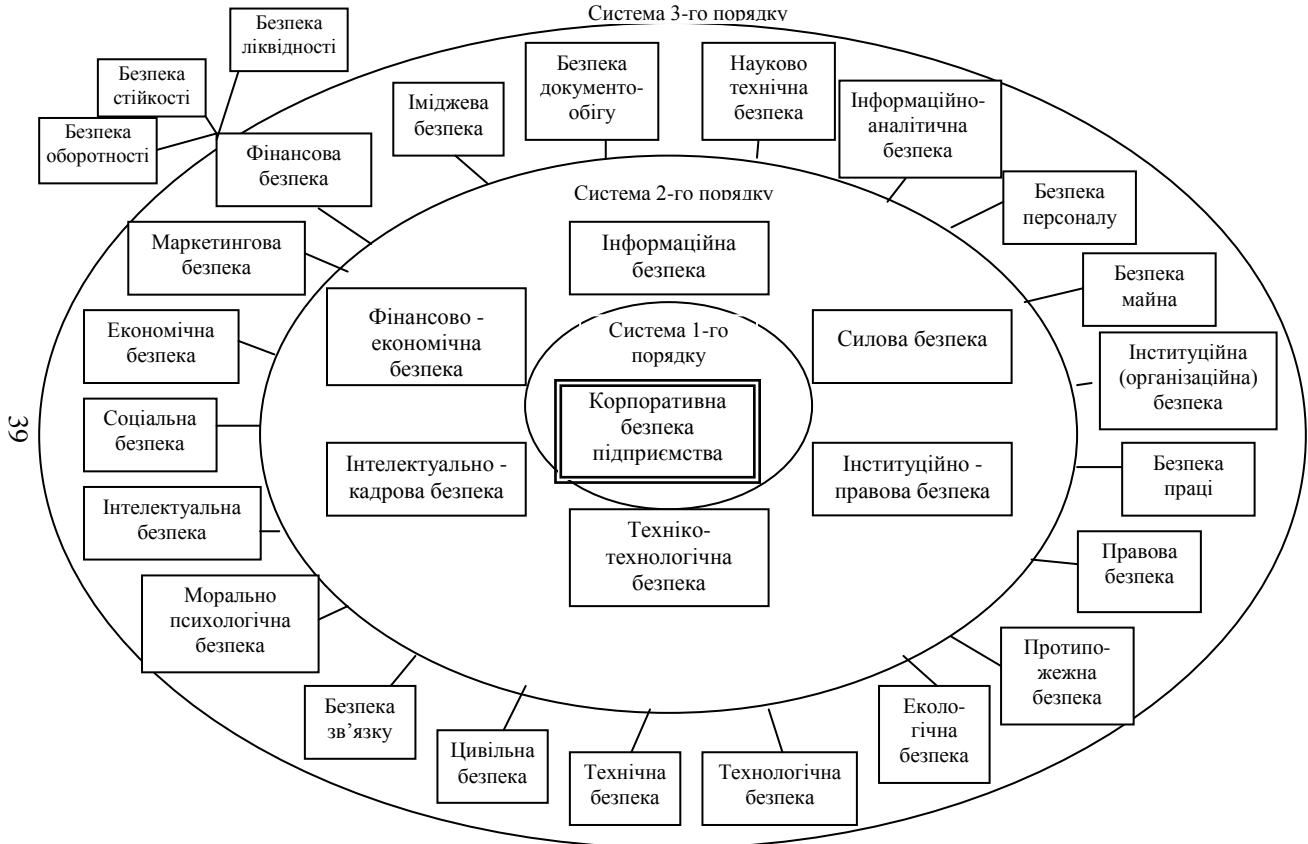
- за будь-якого підходу до оцінювання безпеки підприємства визначають ефективність господарювання і використання його ресурсного забезпечення, а відтак, робота зводиться до розрахунку показників фінансово-економічного стану й ефективності;

- якщо звернути увагу на основи екосистейту (категорії, що на противагу економічній безпеці підприємства характеризується набагато більшою історією та еволюцією розвитку), то ми побачимо, що серед функціональних напрямів забезпечення безпеки держави окремо виділяються макроекономічна та фінансова, а інформаційна, військова (силова) взагалі виносяться за межі економічної та відносяться до національної безпеки.

Вагомість та критичність цих зауважень доводять можливість висунення гіпотези про справедливість і доцільність виокремлення фінансово-економічного напрямку в системі загальної безпеки підприємства. Зауважимо, що такі пропозиції вже наводилися в дослідженнях із проблем економічної безпеки підприємства. Так, у праці П. Кравчука запропоновано термін корпоративної безпеки підприємства, в складі якої окремим напрямком виділено фінансово-економічну безпеку (рис. 1.2) з структурними сферами фінансової, економічної та маркетингової⁵⁵. Дотримуючись ресурсно-функціонального підходу до декомпозиції економічної безпеки, автор розглядає її на трьох рівнях, кожен із яких містить сукупність складових. Таким чином формується система корпоративної безпеки підприємства, яка включає на другому рівні інформаційну, силову, фінансово-економічну, інтелектуально-кадрову, техніко-технологічну та інституційно-правову складові, які виступають основними структурними компонентами безпеки.

Для належного забезпечення складових другого рівня науковець визначив напрями, які утворюють третій рівень економічної безпеки підприємства. При цьому економічній безпеці автор відводить місце, поряд із маркетинговою та фінансовою, у третьому рівні корпоративної безпеки.

⁵⁵Кравчук П. Я. Формування системи корпоративної безпеки : дис... канд. екон. наук: 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Павло Ярославович Кравчук; [Терноп. держ. екон. ун-т]. – Тернопіль, 2006. – 232 с.

39

Рис. 1.2. Структура корпоративної безпеки підприємства

Об'єктивність наведеного підходу підтверджується також можливістю розрахунку рівня безпеки підприємства (включно з інтегральним) безпосередньо через використання економічних і фінансових індикаторів та динаміки їх зміни, усунувши істотно критиковані останнім часом експертні підходи. Додамо, що категорія фінансово-економічної безпеки абсолютно гармонійно вписується в сукупність усталених понять фінансово-економічного стану, фінансово-економічної справедливості, фінансово-економічних результатів господарювання тощо.

З іншого боку, складність категорії фінансово-економічної безпеки обумовлює необхідність застосування системного підходу до її опису, моделювання і забезпечення. У цьому контексті систему фінансово-економічної безпеки підприємства пропонується трактувати як сукупність невід'ємних її елементів та взаємозв'язків між ними, створення якої має на меті постійне гарантування її належного рівня. Головними елементами системи є її суб'єкти та об'єкти (рис. 1.3 (узагальнено за результатами вивчення джерел⁵⁶)).

Водночас, системоформуючими елементами безпеки є політика підприємства та її принципи у сфері безпеки, механізм функціонування, функції суб'єктів, засоби управління.

Доцільно відзначити, що суб'єкти системи фінансово-економічної безпеки підприємства мають більш складний та специфічний характер, що зумовлено особливостями і характеристиками об'єкта, а також певними специфічними умовами середовища функціонування.

⁵⁶Богомолов В. А. Экономическая безопасность: учеб. пособие / В. А. Богомолов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 303 с.

Вечканов Г.С. Экономическая безопасность: учеб. / Г. С. Вечканов. – СПб.: Питер, 2007. – 384 с.

Донець Л. І. Економічна безпека підприємства: навч. посібник / Л. І. Донець, Н. В. Ващенко. – К.: ЦУЛ, 2008. – 240 с.

Економічна безпека: навч. посіб. / [за ред. З.С. Варналія]. – К.: Знання, 2009. – 647 с.

Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: навч. посіб. / М. І. Камлик. – К.: Атіка, 2005. – 431 с.

Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / [за ред. В. М. Гесця. – Х.: ІНЖЕК, 2006. – 240 с.

Шлыков В. В. Теория и практика экономической безопасности предприятия / В. В. Шлыков. – М.: Арсин, 2000. – 364 с.

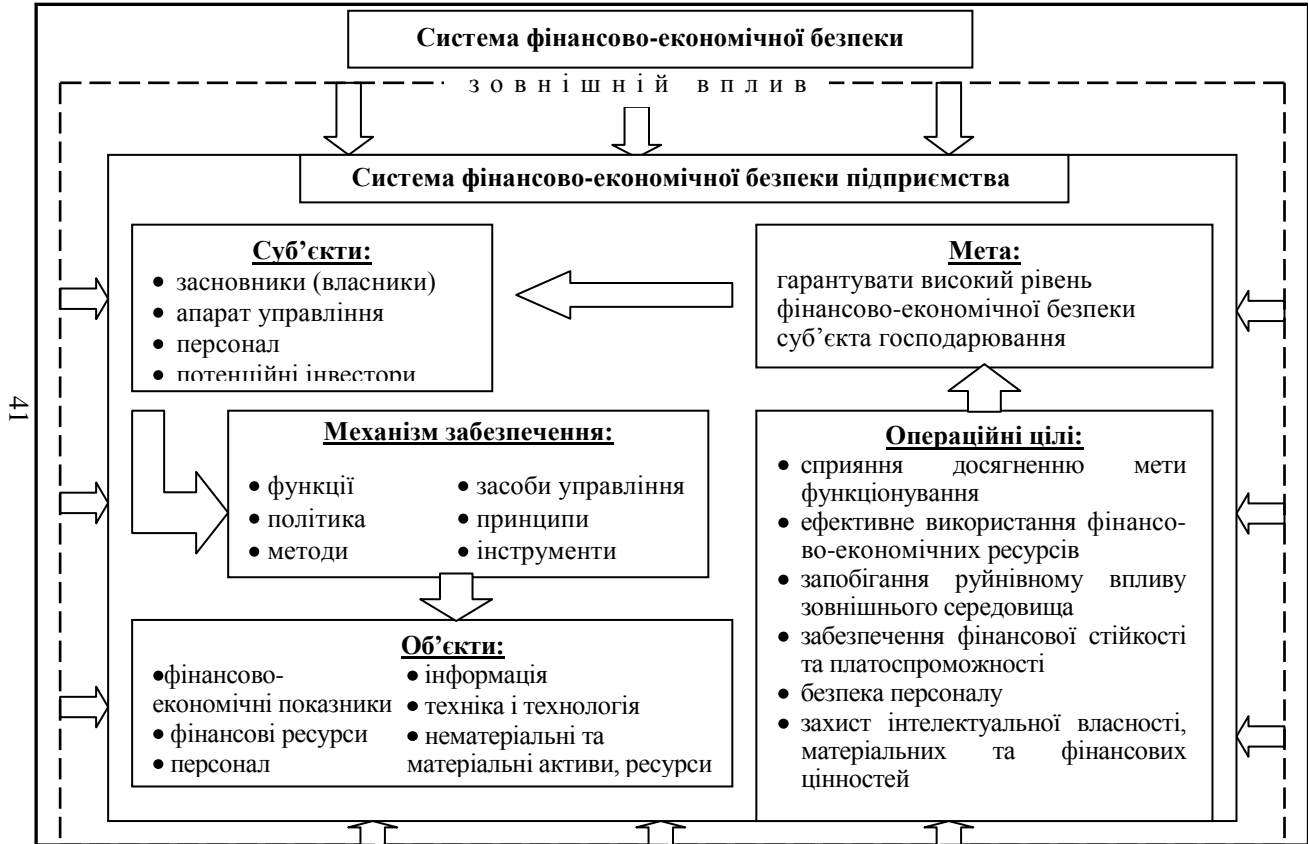

Рис. 1.3. Система фінансово-економічної безпеки підприємства

До суб'єктів системи можна віднести осіб, підрозділи, служби, органи, установи, міністерства та відомства, які безпосередньо забезпечують фінансово-економічну безпеку підприємства. Виходячи з багаточисельності суб'єктів аналізованої системи, їх можна поділити на дві групи: внутрішні та зовнішні. До першої групи віднесемо осіб та підрозділи, які здійснюють функції гарантування безпеки безпосередньо на підприємстві (працівники служби економічної безпеки та інші підрозділи, які опосередковано виконують завдання, пов'язані з безпекою підприємства). Це планово-економічний, фінансовий та юридичний відділи, служба внутрішнього аудиту, відділ кадрів тощо.

До зовнішніх суб'єктів фінансово-економічної безпеки підприємства необхідно відносити інституції, які знаходяться в зовнішньому середовищі функціонування підприємства (за його межами) та створюють умови для забезпечення його безпеки, зокрема: 1) законодавчі органи влади, що створюють правову основу діяльності із забезпечення економічної безпеки на всіх рівнях ієрархії управління економікою; формують законодавчу базу функціонування і захисту підприємницької діяльності в різних її аспектах та її виконання; 2) виконавчі органи влади, які проводять державну політику в сфері безпеки шляхом здійснення фінансового, податкового, митного, валютно-експортного та інших видів контролю; 3) правоохоронні органи, які ведуть боротьбу зі злочинністю; 4) судові органи, які забезпечують дотримання прав і законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності та персоналу; 5) система навчально-наукових закладів та установ, діяльність якої спрямована на підготовку кадрів і проведення наукових досліджень з проблем безпеки; 6) сукупність недержавних охоронних агентств, аналітичних центрів та інформаційних служб, що надають послуги з охорони об'єктів, захисту даних та збору інформації; 7) страхові, гарантійні, консалтингові установи, які надають послуги, що посилюють окремі аспекти фінансово-економічної безпеки підприємства.

Потрібно зазначити, що усвідомлення ролі зовнішніх інституцій суб'єктами системи безпеки підприємства є певною мірою умовним. Адже, коли йдеться про процес управління на мікрорівні, то зовнішні інституції не приймають та безпосередньо не реалізують рішень. Тому підприємство може лише прогнозувати та враховувати їх дії. Відтак, участь зовнішніх інституцій (у тому числі держави) в системі безпеки підприємства реалізується через їх вплив на гарантування безпеки підприємства як сектора економіки.

Політикою забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства варто вважати комплекс заходів, які мають економічну та правову

природу і спрямовані на досягнення та підтримку безпечного стану життєздатності підприємства, що здійснюються відповідно до стратегічного плану його розвитку. Відповідно об'єктом системи безпеки є все те, на що спрямовані зусилля щодо її забезпечення, а саме: інформація, персонал, сукупність майнових і немайнових прав та економічних інтересів підприємства, трансформація стану яких призводить до зміни рівня його фінансово-економічної безпеки. При цьому для ефективної реалізації політики забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства необхідно володіти достатнім обсягом ресурсів, а саме: фінансових (передбачає наявність достатнього обсягу фінансових ресурсів для належного фінансового забезпечення заходів політики гарантування безпеки); кадрових (наявність на підприємстві кваліфікованого персоналу, здатного реалізовувати політику гарантування безпеки за кожною зі складових її об'єктів); інформаційних (інформування персоналу підприємства про заходи політики); технічних (передбачає використання технічних можливостей для забезпечення виконання заходів політики).

Наголосимо, що уточнення суті поняття фінансово-економічної безпеки підприємства, системи її гарантування, об'єктів і суб'єктів є основою розробки концепції її забезпечення, відправною точкою досліджень у сфері вдосконалення механізмів оцінки і моніторингу стану безпеки підприємства, обґрунтування дієвих та ефективних заходів її посилення. Тому, як головну мету політики забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства визначимо гарантування його стабільності та максимальної ефективності життєздатності протягом усього життєвого циклу.

До основних цілей забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства віднесемо: сприяння досягненню мети діяльності підприємства; забезпечення ефективного використання економічних ресурсів; запобігання негативному впливу різноманітних чинників середовища функціонування; забезпечення фінансової стійкості й платоспроможності; гарантування захисту інформації, охорони комерційної таємниці; досягнення безпеки персоналу; захист інтелектуальної власності, матеріальних та фінансових цінностей підприємства.

Фінансово-економічна безпека підприємства є складною системою, яка включає певний набір внутрішніх характеристик, спрямованих на забезпечення ефективності використання корпоративних ресурсів за кожним напрямом діяльності. Таким чином безпеку варто розглядати через призму її функціональних складових, що дозволяє: здійснювати моніторинг чинників, які впливають на стан як функціональних складових, так і фінансово-економічної безпеки загалом; досліджувати

процеси, які здійснюють вплив на забезпечення фінансово-економічної безпеки; проводити аналіз розподілу і використання ресурсів підприємства; вивчати економічні індикатори, що відображають рівень забезпечення функціональних складових; розробляти заходи, які сприятимуть досягненню високого рівня складових, що призведе до посилення фінансово-економічної безпеки підприємства загалом.

Системний підхід до аналізу фінансово-економічної безпеки передбачає розгляд економіко-виробничої діяльності підприємства як багаторівневої структурної системи. Таким чином, фінансова безпека підприємства, з одного боку, є системою, елементами якої є такі складники, як ліквідність, рентабельність, фінансова стійкість тощо, а, з іншого боку, вона є підсистемою економіко-виробничої системи підприємства (за горизонтальною структурою) або складовим елементом фінансової безпеки держави (за вертикальною структурою). Тому теоретичною основою дослідження фінансово-економічної безпеки підприємства є системний підхід.

Системний підхід базується на принципі цілісності об'єкта дослідження, тобто дослідження його властивостей як єдиного цілого, оскільки ціле (система) володіє такими якостями, якими не володіє жоден його складник. Наявність таких властивостей зумовлена результатом виникнення між елементами синергетичного зв'язку. В кібернетиці та загальній теорії систем під синергетичним зв'язком розуміють такий зв'язок, який за спільної дії окремих елементів системи забезпечує загальний ефект, більший, ніж сума ефектів цих елементів, які б діяли незалежно⁵⁷.

Під час формування системи як єдиного цілого її складники зазнають якісних змін. Створення системи здійснюється за рахунок перетворення структури взаємозв'язків між складниками, а також завдяки розвитку цих складників.

Як інструментарій системного підходу розглядають системний аналіз, що дає змогу на будь-якому етапі прийняття рішень визначити ланцюги прямих і зворотних зв'язків у соціально-економічних системах, які відносяться до складних або дуже складних систем⁵⁸. Система фінансово-економічної безпеки підприємства володіє всіма властивостями

⁵⁷Власов М. П. Моделирование экономических процессов / М. П. Власов, П. Д. Шимко. – Ростов н/Д. : Феникс, 2005. – 409 с. – (Высшее образование).

⁵⁸ Моделивання економічної безпеки: держави, регіону, підприємства: монографія / [В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова та ін.; за ред. В.М.Гейця].– Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 239 с.

кібернетичної системи, зокрема наявністю каналів інформації між її окремими елементами; багатоваріантністю поведінки системи; керуваністю та цілеспрямованістю системи⁵⁹.

Системний підхід передбачає дослідження якомога більшої кількості зв'язків між елементами системи та об'єктами зовнішнього середовища для виявлення та аналізу найістотніших з них. Однією з основних проблем застосування системного підходу до дослідження фінансово-економічної безпеки підприємства є правильна специфікація системи, виявлення усіх істотних її елементів та встановлення всієї сукупності зв'язків між ними. В основі розроблення комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства, як основного складника економічної безпеки, повинна лежати визначена концепція, яка враховує такі аспекти:

- кожне підприємство є системою, яка включає різні, пов'язані між собою складники. Для забезпечення належного ступеня захисту від можливих негативних впливів необхідно протипоставити діяльність, яка б носила комплексний характер;

- система фінансово-економічної безпеки не може бути однаковою на різних підприємствах. Вона залежить від характеру діяльності, потенціалу підприємства тощо;

- система фінансово-економічної безпеки окремого підприємства повинна бути відносно самостійною і відосбленою по відношенню до аналогічних систем безпеки інших економічних суб'єктів;

- система фінансово-економічної безпеки підприємства повинна бути тільки комплексною, оскільки створення умов економічної безпеки тісно пов'язане із забезпеченням науково-технічної, кадрової, інформаційної, правової, фізичної безпеки тощо⁶⁰.

Система фінансово-економічної безпеки підприємства певним чином взаємодіє із агресивним зовнішнім середовищем. Внаслідок такої взаємодії зовнішнє середовище впливає на систему фінансової безпеки і сама система через свої виходи здійснює вплив на зовнішнє середовище (Додаток Б)⁶¹.

⁵⁹Шарапов О. Д. Економічна кібернетика : Навч. посібник / О. Д. Шарапов, В. Д. Дербенцев, Д. Є. Семьонов. – К. : КНЕУ, 2004. – 231 с.

⁶⁰ Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : навч. посібник / М. І. Камлик. – К. : Атіка, 2005. – 432 с.

⁶¹ Грунин О. Экономическая безопасность организации / О. Грунин, С. Грунин. – СПб. : Питер, 2002. – 160 с. : ил. – (Серия «Учебные пособия»).

Зовнішнє середовище щодо системи фінансово-економічної безпеки підприємства визначається станом розвитку банківського, податкового й інших законодавств; розвитком ринку; кількістю споживачів, конкурентів і контрагентів та ін. Зовнішнє середовище потрібно розглядати як систему, що доповнює систему фінансової безпеки підприємства з метою виявлення параметрів їхнього взаємовпливу.

Систему фінансово-економічної безпеки (СФБ) підприємства у формальному вигляді можна описати таким чином:

$$\text{СФБ} = \{T, P_t, Z_t^R, Z_t^P, I_t^L, I_t^Z, U_t^N, U_t^R, F_O, F_Z, F_U\}, \quad (1.1)$$

де T – множина моментів часу t ;

P_t – множина показників діяльності підприємства в момент часу t ;

Z_t^R, Z_t^P – множини відповідно реальних та потенційних загроз фінансово-економічній безпеці підприємства в момент часу t ;

I_t^L – множина локальних індикаторів системи фінансово-економічної безпеки підприємства в момент часу t ;

I_t^Z – інтегральний індикатор системи фінансово-економічної безпеки підприємства в момент часу t ;

U_t^N, U_t^R – множини відповідно необхідних та рекомендованих управлінських рішень щодо забезпечення достатнього рівня фінансово-економічної безпеки підприємства в момент часу t ;

F_O – оператор знаходження оцінок значень локальних індикаторів I_t^L системи фінансово-економічної безпеки підприємства на основі значень показників діяльності P_t та загроз фінансово-економічній безпеці Z_t^R, Z_t^P :

$$I_t^L = F_O(P_t, Z_t^R, Z_t^P); \quad (1.2)$$

F_Z – оператор знаходження оцінок значення інтегрального індикатора I_t^Z системи фінансово-економічної безпеки підприємства на основі значень її локальних індикаторів I_t^L та (або) показників діяльності підприємства P_t і загроз фінансово-економічній безпеці Z_t^R, Z_t^P :

$$I_t^Z = F_Z(I_t^L, P_t, Z_t^R, Z_t^P); \quad (1.3)$$

F_U – оператор вироблення управлінських рішень $U_t = (U_t^N, U_t^R)$

на основі оцінок значень індикаторів I_t^L, I_t^Z системи фінансово-економічної безпеки підприємства з врахуванням показників діяльності підприємства P_t та загроз фінансово-економічній безпеці Z_t^R, Z_t^P :

$$U_t = F_U(I_t^L, I_t^Z, P_t, Z_t^R, Z_t^P). \quad (1.4)$$

Враховуючи інформацію, яка надходить на входи системи фінансово-економічної безпеки підприємства, а також реакцію цієї системи на отриману інформацію, функціонування системи безпеки підприємства можна описати такою схемою (рис. 1.4).

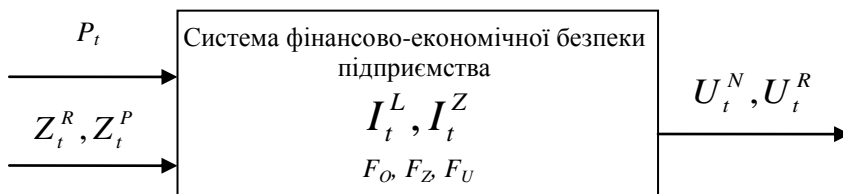

Рис. 1.4. Принципова модель системи фінансово-економічної безпеки підприємства.

Досліджуючи систему фінансово-економічної безпеки, необхідно враховувати різні аспекти діяльності підприємства. У цьому випадку кожна сторона фінансової безпеки характеризується різними показниками-індикаторами, які так чи інакше можуть представлятися у кількісному вираженні. Якщо частина цих показників переходить певну критичну межу, то виникає загроза фінансово-економічній безпеці підприємства.

Аналіз наукових джерел⁶² показав, що побудова множини індикаторів системи фінансово-економічної безпеки підприємства базується на таких принципах та вимогах:

⁶² Єрмошенко М. М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства : препринт наукової доповіді / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячова, А. М. Ашусь; [за наук. ред. М. М. Єрмошенка]. – К. : Національна академія управління, 2005. – 78 с.

Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства : монографія / М. О. Кизим, В. А. Забродський, В. А. Зінченко, Ю. С. Копчак. – Х. : Видавничий дім «НЖЕК», 2003. – 144 с.

Про основи національної безпеки України : Закон України № 964 – IV від 19.06.2003 / Верховна Рада України. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua.

- повноти – введення додаткового індикатора не змінює результат, тобто оцінку рівня фінансово-економічної безпеки підприємства, на відміну від виключення одного індикатора з вибраної множини;

- мінімальності – оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки здійснюється з використанням якнайменшої кількості індикаторів;

- змістовності – кожен індикатор повинен відображати змістовну сторону аспектів оцінювання і забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства;

- вимірності – кожен індикатор повинен мати кількісну міру, яка характеризує ступінь розвитку окремого аспекту системи фінансово-економічної безпеки;

- системності – врахування всіх можливих взаємозв'язків і взаємозалежностей системи фінансово-економічної безпеки підприємства та системи фінансової безпеки держави;

- прийняттого ризику – розроблення і реалізація допустимих заходів щодо недопущення виникнення граничних ситуацій у фінансовій діяльності держави та підприємства.

Підвищення рівня фінансово-економічної безпеки підприємства передбачає прийняття дієвих правових актів, створення відповідних інституцій, прийняття адекватних управлінських рішень у галузі фінансової політики, тобто забезпечення комфортних умов на макрорівні для ефективного ведення господарської діяльності підприємствами. Заходи щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки повинні бути системними і зосереджуватися на ключових проблемах. Враховуючи, що фінансова безпека держави визначається деякою мірою станом фінансово-економічної безпеки окремого підприємства, то для підвищення рівня безпеки на макрорівні необхідно створити надійну систему фінансового контролю, посилити платіжну дисципліну всіх суб'єктів господарської діяльності та налагодити ефективний державний контроль за здійсненням валютних операцій⁶³.

Конкретними кроками на шляху зміцнення фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання можуть бути застосування принципу дотримання критичних строків кредитування, створення інформаційного центру, щоб постійно мати відомості про борги підприємства і перекрити канали втрати інформації, виділення в

⁶³ Сухоруков А. І. Сучасні проблеми фінансової безпеки України : монографія / А. І. Сухоруков; [Передмова С. І. Пирожкова]. – К. : НІПМБ, 2004. – 117 с.

структурі інформаційного центру спеціальної групи фінансових працівників, яка б перевіряла податкові та інші обов'язкові платежі для виявлення можливої передплати, а також використання нових форм партнерських зв'язків, у тому числі франчайзингу⁶⁴.

Провівши аналіз наукових джерел⁶⁵, можна зробити висновок, що для покращення фінансово-економічного стану підприємств та, відповідно, забезпечення їхньої фінансово-економічної безпеки необхідно також активізувати управлінські функції органів місцевої влади у напрямі формування безпечного підприємницького середовища регіону. Для цього слід реалізувати таку послідовність заходів:

- здійснювати ефективне управління розвитком підприємництва у регіоні;

- узагальнювати інформацію про стан підприємницького середовища регіону;

- здійснювати планування розвитку та підвищення конкурентоспроможності промислових територіально-галузевих виробничих систем;

- здійснювати постійний моніторинг рівня фінансово-економічної безпеки підприємництва регіону, зокрема у територіально-галузовому розрізі. Значення цих показників доцільно порівнювати з їх пороговими значеннями, досліджувати динаміку рівня фінансово-економічної безпеки окремого підприємства, проводити аналіз чинників, які її визначають;

- стимулювати інноваційну активність підприємств для підвищення конкурентоспроможності їхньої продукції;

- удосконалювати дозвільну систему діяльності підприємств з метою створення конкурентного середовища та підвищення ділової активності;

⁶⁴ Ковальов Д. Економічна безпека підприємства / Д. Ковальов, Т. Сухорукова// Економіка України. 1998. – № 10. – С.48-53.

⁶⁵ Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія / Т. Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 386 с.

Васильців Т. Г. Пріоритети та засоби зміцнення економічної безпеки малого і середнього підприємництва: монографія / Васильців Т. Г., Волошин В. І., Гуменюк А. М. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2009. – 248 с.

Організаційно-економічні заходи зміцнення безпеки підприємницької діяльності регіону (за матеріалами Львівської області) : Аналітична записка до секретаріату Президента України [Електронний ресурс] / Т. Г. Васильців, В. І. Волошин // Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/April/2.htm>.

- здійснювати аналіз економічної злочинності щодо суб'єктів господарювання, врахування цих показників у інтегральній оцінці рівня економічної безпеки підприємництва регіону.

Для дослідження фінансово-економічної безпеки підприємств необхідно враховувати галузеву специфіку їхньої діяльності та вживати відповідні заходи, а саме:

1. Удосконалити регуляторну політику, ліквідувати прояви монополізму, спростити дозвільну систему найбільш суттєвих перешкод зміцнення безпеки підприємництва.

2. Посилити рівень фінансово-економічної безпеки підприємництва через розвиток регіональної мережі страхових та гарантійних фондів, кредитної кооперації малого підприємництва для забезпечення ліквідності їхньої діяльності, зокрема здійснення підтримки сільськогосподарських товаровиробників і дрібних підприємців, які працюють у сільській місцевості та малих містах.

Виокремлення найважливіших індикаторів системи фінансово-економічної безпеки та їхнє узагальнення дозволить визначити можливі напрями підвищення рівня економічної безпеки підприємства.

1.4. Концептуальні основи стратегічного управління та механізми забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств

Виокремлення фінансового та економічного складників безпеки підприємства абсолютно не виключає наявність та важливість моніторингу, діагностики та забезпечення інших функціональних складових безпеки. Це підтверджується й їх істотною взаємозалежністю. Так, наслідком високої інтелектуально-кадрової безпеки є збільшення продуктивності праці та доходу як одного з чинників у системі прибутковості та рентабельності суб'єкта господарювання; розвиток техніко-технологічної бази дозволяє знизити рівень собівартості продукції чи обсяги виробничої потужності та рівня її використання з позитивними фінансово-економічними наслідками; належний фінансово-економічний стан є запорукою фінансування заходів розвитку персоналу, матеріально-технічної бази, зрештою – служби силових безпеки і т.ін. Втім, лише фінансовий та економічний складники виступають напрямами як оцінки, так і забезпечення корпоративної безпеки підприємства, тоді як інші – сферами для розробки операційних цілей політики її забезпечення (рис. 1.5).

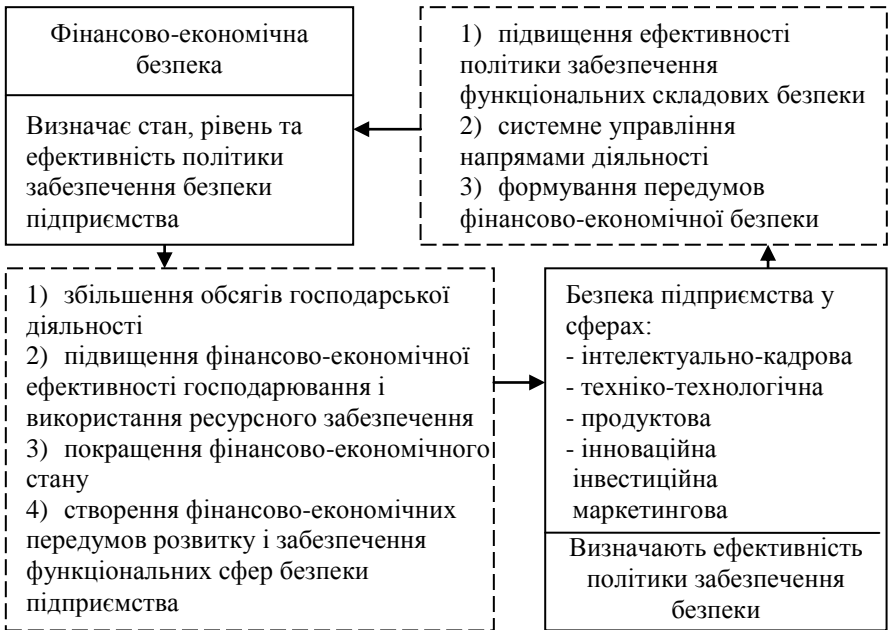

Рис. 1.5. Взаємозалежність фінансово-економічної та інших складових безпеки підприємства.

Тому сутнісні характеристики фінансово-економічної безпеки підприємства потребують уточнення, зокрема на предмет диференціації їх особливостей в аспекті виокремлення функціональних складових, видів економічної діяльності та секторів підприємництва, визначення завдань та принципів безпеки, розробки надійного постійно діючого механізму її забезпечення.

Незважаючи на необхідність уніфікації підходів до управління фінансово-економічною безпекою первинної ланки економіки, все ж об'єктивно існують її особливості залежно від виду економічної діяльності. Так, для підприємства виробничої сфери пріоритетними завданнями є забезпечення доступу до господарських ресурсів, технологій та ринку збуту; для підприємства сфери послуг – захист комерційної таємниці та інформації; торговельного – вигідні контракти з постачальниками, вдале місце розташування, ефективна маркетингова політика.

Цей аспект проблеми вивчається і в економічній літературі. Так, Г. Дем'яненко стверджує, що торгівля є найбільш вразливим (від зовнішнього середовища) видом економічної діяльності, оскільки особливості торговельної діяльності, потреби у постійному забезпеченні

комфортного для покупців торговельного процесу, врахування всіх чинників, які впливають на якісне виконання функцій торгівлі, засвідчують об'єктивну ймовірність виникнення економічних проблем, що необхідно передбачувати та усувати⁶⁶. Про особливості, пов'язані з високим рівнем витрат у сільському господарстві, низьким рівнем рентабельності, надмірною конкуренцією на ринку та, як наслідок, чи не найнижчим рівнем економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, свідчать результати досліджень С. Васильчак та О. Жидяка⁶⁷. Взаємозв'язок економічної безпеки підприємства споживчої кооперації та системи державного регулювання і сприяння розвитку цього сектора економіки як головної передумови безпеки суб'єктів господарювання, а через неї – просторово-структурної безпеки сільських територій України, висвітлює у своїх працях Г. Скляр⁶⁸. Певні особливості забезпечення економічної безпеки в галузі транспорту і зв'язку розглядає О. Бондаренко, відносячи до них проблеми неплатежів, низької рентабельності перевезень, відсутності сучасної авіаційної техніки, недостатність кваліфікованих кадрів⁶⁹. Досліджуючи аспект економічної безпеки туристичних підприємств, В. Ячменьова та О. Остапчук виділяють певні характерні особливості та ризики, пов'язані з ресурсним потенціалом, курортно-рекреаційним і туристичним комплексом, захистом особистої безпеки туриста⁷⁰.

Закономірно, що існують особливості як оцінки, її індикаторів, функціональних складників, так і засобів забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності (табл. 1.2).

⁶⁶Дем'яненко Г. Є. Економічна безпека торговельного підприємства : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.05 «Економіка торгівлі та послуг» / Галина Євгенівна Дем'яненко; [Донец. держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М.Туган-Барановського]. – Донецьк, 2003. – 18 с.

⁶⁷Васильчак С. В. Розвиток аграрної економіки як основа продовольчої безпеки країни / С. В. Васильчак, О. Р. Жидяк // Економічна безпека і проблеми господарсько-політичної трансформації соціально-економічних систем. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2009. – 407 с.

⁶⁸Скляр Г. П. Безпека розвитку сфери споживчої кооперації в умовах периферійного ринкового господарства / Г. П. Скляр // Економічна безпека і проблеми господарсько-політичної трансформації соціально-економічних систем. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2009. – 407 с.

⁶⁹Бондаренко О. М. Оцінка економічної безпеки авіакомпанії : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.04 / О. М. Бондаренко; [Нац. авіац. ун-т]. – К., 2004. – 19 с.

⁷⁰Ячменьова В. М. Економічна безпека туристичного бізнесу АРК / В. М. Ячменьова, О. І. Остапчук // Культура народів Причорномор'я. – 2006. – № 88. – С. 134-138.

Таблиця 1.2

Порівняльна характеристика пріоритетів оцінки і засобів забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства за видами економічної діяльності

Вид економічної діяльності	Пріоритетні функціональні складники	Пріоритетні індикатори рівня безпеки	Особливості оцінки	Засоби забезпечення
1	2	3	4	5
Промисловість	Техніко-технологічний, продуктивний, інноваційно-інвестиційний, інституційно-правовий, екологічний, інтелектуально-кадровий	Оборотність виробничих запасів, фондівдача, рівень розвитку ТТБ та реалізації її потенціалу, рівень інноваційної активності, конкурентоспроможність промислової продукції, ефективність виробництва, рівень захисту корпоративних прав, екологічність діяльності	Використання індикаторного та ресурсно-функціонального підходу для визначення ринкової вартості підприємства та його активів, динаміки їх зміни; інноваційність продукції; оцінка ефективності інвестицій	Стимулювання збільшення обсягів господарської діяльності та приросту обсягів виробництва продукції; сприяння отриманню міжнародних сертифікатів якості; підвищення інноваційного складника конкурентоспроможності продукції
Сільське господарство	Фінансово-страховий, продуктивний, інтелектуально-кадровий, техніко-технологічний	Показники продуктивності праці, проникнення страхування, рівень розвитку ТТБ та ресурсного забезпечення	Оцінка ризиків рівня реалізації ресурсного та природного потенціалу, якості продукції	Страховання діяльності, продукції; формування резервних фондів; використання цільових програм та здійснення моніторингу загроз діяльності

1	2	3	4	5
Будівництво	Інвестиційний, інтелектуально-кадровий, техніко-технологічний, інституційно-правовий	Показники доступу до джерел фінансування, ефективності капіталовкладень, платоспроможності	Інвестиційний підхід, характеристика рівня реалізації проектів; оцінка фінансово-інвестиційних можливостей розвитку ТТБ	Покращення доступу до інвестиційних ресурсів; збільшення обсягів фінансування, кількості проектів; удосконалення механізмів залучення, ефективності використання інвестицій
Діяльність готелів і ресторанів	Інвестиційний, інтелектуально-кадровий, інституційно-правовий, продуктовий	Показники ефективності інвестицій, якості продукції та послуг, використання потужності	Оцінка економічної ефективності та доцільності капіталовкладень; прогнозування розвитку ринкової кон'юнктури та її інституціонального регулювання	Покращення доступу до інвестиційних ресурсів; підвищення ефективності управління інвестиціями; прогнозування та адаптація до інституціональних змін
Торгівля	Інтелектуально-кадровий, фінансовий, інформаційний, логістичний, маркетинговий, інституційно-правовий	Показники товарообороту, оборотності товарних запасів, ефективності використання торгових площ, ліквідності, ринкової частки	Використання підходу «оцінка та управління ризиками» підприємства та визначення рівня концентрації торговельної мережі, місця в ній підприємства	Прогнозування розвитку торговельної мережі; моніторинг ринкової частки підприємства та тенденції зміни споживчого попиту; активний вплив на відносини з суб'єктами зовнішнього середовища (постачальниками, споживачами, конкурентами та органами державної влади)

Продовження таблиці 1.2

1	2	3	4	5
Діяльність у сфері транспорту і зв'язку	Техніко-технологічний, інформаційний, інвестиційний, правовий, інтелектуально-кадровий	Ліквідність, ефективність інвестицій, показники використання потужностей, продуктивність праці, захищеності інформації	Оцінка рівня якості та відповідності послуг стандартам; витратомісткість послуг	Підвищення якості бізнес-процесів та послуг до рівня визнаних організаціями стандартизації і сертифікації; модернізація техніко-технологічної бази
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг	Інтелектуально-кадровий, інформаційний, продуктовий	Показники якості послуг, частки на ринку	Виявлення рівня лояльності споживачів послуг	Впровадження систем управління якістю послуг; використання нематеріальних чинників конкурентоспроможності

Щодо економічної безпеки у секторальному аспекті, то передусім такі чинники, як стимулювання збільшення обсягів господарської діяльності, покращення доступу до ринків, вдосконалення інституційно-правового забезпечення економічної безпеки, гарантуватимуть сталість, поступальний розвиток та передумови безпеки підприємств сектора великого підприємництва (табл. 1.3). Тому, насамперед доцільно дбати про належний рівень інноваційно-інвестиційної, продуктової, силової, інституційно-правової, інформаційної, логістичної, маркетингової складових безпеки.

Сектор середнього підприємництва характеризується помірними обсягами фінансово-господарської діяльності, що зумовлює потребу в ефективності використання ресурсного забезпечення та гарантування збереження всіх видів ресурсів (фінансових, трудових, матеріальних, інформаційних). Тому насамперед доцільно забезпечити належний рівень інтелектуально-кадрової, фінансової, маркетингової, інституційно-правової функціональних складових безпеки, що можна зробити шляхом стимулювання збільшення обсягів господарської діяльності, досягнення позитивної динаміки обсягів реалізації продукції.

Таблиця 1.3

Порівняльна характеристика пріоритетів оцінки і засобів забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства за секторами підприємництва

Сектор підприємництва	Пріоритетні функціональні складники	Пріоритетні індикатори рівня безпеки	Особливості оцінки	Засоби забезпечення
Сектор великого підприємництва (мережі супер- та гіпермаркетів)	Інноваційно-інвестиційний, продуктовий, силовий, інституційно-правовий, інформаційний, логістичний, маркетинговий	Економічна ефективність інвестицій, фінансова стійкість і ліквідність, дохід на одиницю ресурсного забезпечення, ринкова частка, вартість підприємства, захищеність корпоративних прав	Визначення ринкової вартості підприємства та його активів, динаміки їх зміни	Стимулювання збільшення доходу; покращення доступу до ринків; покращення інституційно-правового забезпечення економічної безпеки
Сектор середнього підприємництва	Інтелектуально-кадровий, фінансовий, маркетинговий, інституційно-правовий	Показники обсягів господарської діяльності, оборотності виробничих запасів, ефективності використання основних фондів, ліквідності, ринкової частки	Використання ресурсно-функціонального підходу	Стимулювання збільшення обсягів господарської діяльності
Сектор малого підприємництва	Фінансовий, кадровий, інституційно-правовий	Показники економічної ефективності діяльності, рівня інтегрованості в економічну систему та кооперації з підприємствами інших секторів	Моніторинг рівня відхилення фактичних значень діяльності підприємства від планових згідно з його життєвим циклом	Деталізоване планування етапів життєдіяльності підприємства, а також поступового нарощення економічного і ресурсного потенціалу; пошук та використання форм інтеграції з середнім та великим підприємництвом; обґрунтування механізмів горизонтальної інтеграції та кооперації в малому бізнесі

Мале підприємництво є найбільш вразливим сектором національної економіки. Важливими характеристиками економічної безпеки для підприємств цього сектора виступають моніторинг рівня відхилення фактичних значень їх діяльності від планових. Тому деталізоване планування етапів життєвого циклу підприємства, поступове нарощення економічного і ресурсного потенціалу, пошук та використання форм інтеграції з середніми та великими підприємствами, обґрунтування механізмів горизонтальної інтеграції та кооперації в малому бізнесі є передумовами зміцнення безпеки малих суб'єктів господарювання.

Потрібно зазначити, що кожне підприємство підпадає під вплив значної кількості негативних чинників з боку зовнішнього середовища, що суттєво загрожує його життєздатності. Так, «недосконалість законодавства, низька купівельна спроможність населення, низький фінансовий стан, неготовність підприємств до жорсткої конкуренції, великий податковий тиск здійснюють негативний вплив на діяльність та рівень економічної безпеки підприємств»⁷¹.

Зауважимо: незважаючи на те, що економічна безпека підприємства є його внутрішньою характеристикою, проте її необхідно також розглядати, по-перше, з огляду на захищеність усіх складових технологічного процесу та по-друге, з огляду на гарантування виконання функцій відповідного виду економічної діяльності. Так, у сфері торгівлі спрощено торгово-технологічний процес складається з етапів замовлення та постачання товарів, їх навантаження і розвантаження на складі, встановлення ціни і виставлення в торговельній залі, продажу товару, отримання коштів за нього, здійснення повторного замовлення і т.ін. Кожний етап торгово-технологічного процесу потребує гарантування безпеки. З метою досягнення цієї мети необхідно визначити завдання для кожного з етапів торгово-технологічного процесу. Так, ще на етапі замовлення товарів варто вивчити ринок, зокрема попит і пропозицію, сукупність постачальників. На етапі формування асортименту необхідно забезпечити своєчасне, повне й ритмічне забезпечення товарами. Далі потрібно дотримуватися належної швидкості та оперативності навантажувально-розвантажувальних робіт, подбати про економічно обґрунтовану цінову політику та швидке надходження необхідної кількості товару зі складу в торгову залу підприємства. Доцільно, щоб процес продажу товарів супроводжували кваліфіковані консультанти, покупцям надавалися додаткові послу-

⁷¹ Міценко Н. Г. Регулювання діяльності підприємств роздрібної торгівлі : монографія / Н. Г. Міценко, Т. Г. Васильців, Н. М. Зяярна. – Львів : видавництво ЛКА, 2009. – 176 с.

ги. Отже, виконання всіх цих та інших важливих завдань торгово-технологічного процесу повинно включатися у діяльність із гарантування економічної безпеки торговельного підприємства.

Разом з тим, важливим аспектом безпеки є гарантування виконання функцій торгівлі, найважливішими з яких є: реалізація товарів (що створює економічні передумови відтворення сукупного продукту, об'єднуючи виробництво зі споживанням); доведення предметів споживання до споживачів (що потребує організації просторового пересування товарів від виробників до споживачів); підтримка балансу між попитом та пропозицією з одночасним активним впливом на виробництво у частині обсягу та асортименту продукції, що виготовляється; скорочення витрат торгівлі (передусім покупців на придбання товару) шляхом удосконалення технологій продажу товарів, інформаційних послуг та ін.; проведення ринкових досліджень та інші маркетингові функції.

Вплив загроз на господарську діяльність підприємства доцільно передусім групувати за джерелами: напрям діяльності; етап технологічного процесу; ресурсне забезпечення та етап життєвого циклу підприємства (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Класифікація джерел загроз економічній безпеці підприємства

У межах кожного з цих джерел виникають загрози погіршення життєздатності підприємства чи його функціональних складових, що потребує їх моніторингу та управління.

Тому необхідно окреслити завдання і принципи забезпечення економічної безпеки підприємства, відповідно до загроз його фінансово-господарській діяльності (таблиця 1.4). Загалом дотримання визначених нами принципів та виконання завдань дасть змогу протистояти негативним впливам зовнішнього середовища та є основою для створення повноцінного механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Теоретичне узагальнення сутності економічного механізму зводиться, як правило, до того, що це система ланок (тіл), яка перетворює рух одних елементів (ланок) у потрібний рух інших. Герасимчук З. та Вавдіук Н. розглядають механізм забезпечення економічної безпеки як послідовність дій її суб'єктів і комплекс використовуваних ними функцій, принципів, методів та інструментів з метою реалізації концепції, стратегії та цільових комплексних програм забезпечення економічної безпеки⁷².

Коковський Л., розглядаючи поняття механізму забезпечення економічної безпеки, визначає його як сукупність методів (економічних, соціально-економічних, організаційних тощо) та інструментів (цільові програми, діагностика) для забезпечення реалізації стратегії економічної безпеки. Автор зазначає, що організаційну систему механізму забезпечення економічної безпеки утворюють органи законодавчої, виконавчої і судової влади, економічні агенти, громадські організації й об'єднання, а також законодавство, яке регламентує відносини в сфері безпеки⁷³.

Амельницька О. під механізмом управління в складі системи управління пропонує розуміти сукупність методів, принципів, форм, способів, важелів, заходів, пов'язаних із процесом їх взаємодії. При цьому науковець розглядає систему управління як сукупність механізмів, необхідних для реалізації цілей управління⁷⁴.

⁷²Герасимчук З. В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення : монографія / З. В. Герасимчук, Н. С. Вавдіук. – Луцьк : Надстир'я, 2006. – 244 с.

⁷³Коковський Л. О. Географічний вимір економічної безпеки України : автореф. дис... канд. геогр. наук: 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Любомир Олександрович Коковський; [Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка]. – К., 2008. – 18 с.

⁷⁴Амельницька О. В. Управління виробничо-господарською діяльністю локальних електричних мереж : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Олена Володимирівна Амельницька; [Донец. нац. ун-т]. – Донецьк, 2008. – 20 с.

Таблиця 1.4

Джерела загроз, завдання і принципи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства

	Джерело загрози	Головні завдання	Пріоритетні принципи
1	2	3	4
Залежно від етапу життєвого циклу підприємства	Діяльність, пов'язана зі створенням підприємства та започаткуванням його функціонування	Рациональне планування цехового та складського господарства, налагодження системної сукупності зв'язків із постачальниками	Прогнозованості при проходженні етапів життєвого циклу підприємством; цілевстановлення та визначення місії
	Фінансово-господарська діяльність	Формування ефективної логістичної системи постачання, забезпечення фінансової безпеки, розробка ефективної та дієвої конкурентної стратегії	Плановості, керованості та поступальності у розвитку
	Господарська діяльність на етапі зрілості	Створення ефективної системи моніторингу і планування діяльності, реалізації превентивних заходів безпеки	Адаптивності до змін ринкового середовища, попиту; підвищення рівня реакції на зміни зовнішнього середовища
	Функціонування на етапі спаду	Пошук можливостей вертикального та горизонтального розширення напрямів і видів діяльності, оптимізація використання ресурсного забезпечення, підвищення рівня використання економічного потенціалу	Диверсифікації діяльності; оптимізації ресурсного забезпечення
	Діяльність, пов'язана з диверсифікацією або перепрофілюванням діяльності	Припинення діяльності з найменшими витратами, пошук нових видів економічної діяльності та переміщення в них капіталу	Припинення діяльності після виконання місії та цілей і проходження етапів життєвого циклу

1	2	3	4
У межах напрямів діяльності підприємства	Маркетингова діяльність	Дослідження ринку та цільових сегментів, розробка та використання ефективних заходів товароруху, обґрунтованої цінової політики, стимулювання попиту, раціоналізація асортиментної політики, належного сервісного обслуговування	Безперервності, оперативності, науково-інформаційної обґрунтованості політики
	Фінансова діяльність	Забезпечення високого рівня ділової активності, платоспроможності та ліквідності, стійкого фінансового стану і належного рівня доступу до фінансових та інвестиційних ресурсів	Оперативності, обґрунтованості політики
	Інноваційна діяльність	Формування ефективної інноваційно-інвестиційної політики, впровадження технічних, організаційних та інших нововведень	Економічної доцільності та ефективності політики
	Комерційна діяльність	Активний пошук ринків збуту, потенційних споживачів, налагодження тривалих зв'язків із ними	Обґрунтованості
За групами ресурсного забезпечення	Використання оборотних активів	Забезпечення необхідних обсягів оборотного капіталу, ефективне використання оборотних коштів у часі	Високої швидкості обертання; повноцінності нормування
	Використання необоротних активів	Ефективне і раціональне використання виробничих приміщень та матеріально-технічної бази	Капіталізація підприємства; забезпечення активності та оновлення необоротного капіталу
	Використання персоналу	Укомплектування необхідною кількістю кваліфікованого персоналу, формування належної системи стимулювання працівників	Оптимізації структури персоналу; високого рівня укомплектованості та кваліфікації, стабільності персоналу
	Використання нематеріальних активів	Систематичний пошук, реалізація інноваційної моделі, використання нематеріальних чинників підвищення конкурентоспроможності підприємства	Високого рівня захищеності прав власності; інноваційності типу господарювання

1	2	3	4
Під час проходження етапів технологічного процесу	Замовлення товарних чи виробничих запасів	Вивчення попиту, формування надійних зв'язків із постачальниками	Плановості, своєчасності та повноти поставок
	Транспортування	Своєчасне, повне й ритмічне забезпечення товарно-виробничими запасами в належному асортименті, забезпечення ефективності логістичних процесів	Оперативності; ритмічності поставок
	Розвантаження товарів	Швидкість та оперативність навантажувально-розвантажувальних робіт	Оптимізації процесів розвантажувально-навантажувальних робіт
	Встановлення ціни, маркетингова діяльність	Узгодження інтересів конкурентності та економічної обґрунтованості цінової політики, забезпечення високої швидкості внутрішніх логістичних процесів	Науковості ціноутворення; стратегічного підходу до процесу ціноутворення; оптимальності маркетингової діяльності
	Збут продукції	Забезпечення зручності та економічної ефективності збутового процесу, надання додаткових послуг споживачам	Оптимальності розрахунків; зручності обслуговування; контрольованості збутового процесу

Виходячи із зазначеного, механізм управління економічною безпекою підприємства повинен включати методи (організаційно-технологічні, соціально-економічні, адміністративні, правові, соціально-психологічні, інформаційні), інструменти та заходи їх реалізації (Додаток В).

Отже, механізм забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства є невід'ємним елементом системи його безпеки, базується на завданнях і принципах безпеки, передбачає системну сукупність методів, інструментів та конкретних заходів реалізації політики гарантування безпеки. Водночас видається необхідним використання поданих методів не розрізнено, а у поєднанні. Зауважимо також, що додаткові механізми гарантування фінансово-економічної безпеки підприємства можуть стосуватися: 1) методів, інструментів та заходів системи ризик-менеджменту; 2) використання асоціативних підприємницьких механізмів; 3) заходів суб'єктів вищого рівня в ієрархії системи економічної безпеки; 4) застосування неекономічних механізмів та методів.

Точне оцінювання загроз фінансово-економічній безпеці підприємства, розроблення та реалізація методів нейтралізації негативного впливу цих загроз вимагають побудови адекватного механізму управління фінансово-економічною безпекою. Під управлінням фінансово-економічною безпекою підприємства розуміють систему принципів і методів розроблення та реалізації управлінських рішень, які пов'язані із забезпеченням захисту його пріоритетних фінансово-економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз⁷⁵.

Фінансову стратегію підприємства І. Бланк визначає як один із важливих видів функціональної стратегії підприємства, який забезпечує захист його фінансових інтересів від різних загроз, вибір найбільш ефективних шляхів їх досягнення, адекватне коректування напрямів та форм захисту під час зміни чинників і умов фінансового середовища функціонування підприємства⁷⁶. У той же час формування фінансової стратегії забезпечується здатністю моделювати фінансову ситуацію на підприємстві, передбачати характер майбутніх змін цієї ситуації, застосовувати інструменти і методи для покращення фінансової ситуації

⁷⁵Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – Вып. 10. – 784 с. – (Серия «Библиотека финансового менеджера»).

⁷⁶Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – Вып. 10. – 784 с. – (Серия «Библиотека финансового менеджера»).

та реалізації фінансової стратегії⁷⁷. Забезпечення фінансово-економічної безпеки економіко-виробничої системи передбачає створення на підприємстві власної системи (служби) безпеки, що повинна володіти такими властивостями, як комплексність, самостійність, унікальність тощо. Безпека залежить від розміру та типу підприємства, кількості зайнятих працівників, виду діяльності, характеру конфіденційної інформації тощо.

Процес створення системи фінансово-економічної безпеки підприємств можна розглядати як процес запобігання можливим збиткам від негативних впливів на систему безпеки підприємства за різними аспектами її фінансово-господарської діяльності⁷⁸.

На сучасному етапі розвитку підприємництва в Україні необхідно відзначити незадовільний стан управління фінансово-економічною безпекою українських підприємств (табл. 1.5). Про це свідчать результати діяльності підприємств, зокрема за 2009 рік у трьох видах діяльності рівень рентабельності був від'ємним, а саме: надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту (збиткове з рівнем -13,7 %), діяльність готелів та ресторанів (-3,3 %), а також діяльність у сфері будівництва (-0,9 %). У той же час варто відзначити достатньо стійкий фінансовий стан підприємств сільського і лісового господарства, мисливства (рівень рентабельності становить 14,7 %), діяльності транспорту та зв'язку (8,5 %), освіти (6,0 %), підприємств, пов'язаних із операціями з нерухомим майном (5,1 %), торгівлі (4,5 %), рівень рентабельності яких значно перевищував середній в Україні (3,3 %).

Аналіз фінансово-економічних результатів діяльності підприємств України показав, що значна кількість підприємств характеризувались від'ємною величиною фінансового результату від звичайної діяльності. В абсолютному вираженні позитивним фінансовим результатом характеризувались такі види економічної діяльності, як діяльність транспорту та зв'язку (10307,3 млн. грн.), сільське господарство, мисливство та лісове господарство (7996,6 млн. грн.), а також освіта (77,9 млн. грн.), проте цього виявилось недостатньо для покриття збитків підприємств усіх видів діяльності в розмірі 42414,7 млн. грн. Видом економічної діяльності, який характеризувався найбільшим збитком у 2009 році, стала фінансова діяльність (-32665,5 млн. грн.), яка забезпечила понад 77 % від'ємного фінансового результату за всіма видами економічної діяльності.

⁷⁷ Хоминич И. П. Финансовая стратегия компаний : научное издание / И. П. Хоминич. – М. : Изд-во Рос. экон. акад., 1998. – 156 с.

⁷⁸ Мунтян В. І. Економічна безпека України : монографія / В. І. Мунтян. – К. : КВІЦ, 1999. – 462 с.

Таблиця 1.5

Фінансові результати діяльності підприємств в Україні за видами економічної діяльності в 2009 р.⁷⁹

Вид діяльності	Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млн. грн.	Підприємства, які зазнали збитку (у % до загальної кількості підприємств)	Рівень рентабельності (збитковості), %
Усього	-42414,7	39,9	3,3
сільське господарство, мисливство, лісове господарство	7996,6	30,1	14,7
промисловість	-4788,1	40,3	1,8
будівництво	-3430,7	43,0	-0,9
торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	-8743,4	36,3	4,5
діяльність готелів та ресторанів	-641,8	40,2	-3,3
діяльність у сфері транспорту та зв'язку	10307,3	43,1	8,5
фінансова діяльність	-32665,5	39,1	1,5
операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	-5156,8	44,5	5,1
освіта	77,9	32,8	6,0
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-50,2	36,8	3,1
надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	-3335,9	43,2	-13,7

⁷⁹Джерело: Офіційний сайт Комітету статистики України – www.ukrstat.gov.ua.

Про незадовільний стан управління фінансовою безпекою підприємств в Україні свідчать також фінансові результати діяльності підприємств України за різними видами діяльності, зокрема частка збиткових підприємств у 2009 році зростає на 2,7 % порівняно з 2008 роком (з 37,2 % у 2008 році до 39,9 % у 2009 році) і на 7,2 % порівняно з 2007 роком. В той же час у 2007 році частка збиткових підприємств становила 32,5 %, а у 2006 році – 33,5 %, тобто у 2008-2009 роках спостерігається тенденція до прискореного зростання частки збиткових підприємств. Частку збиткових підприємств України за видами економічної діяльності наведено у табл. 1.6.

Таблиця 1.6

Частка збиткових підприємств України за 2004-2009 роки (у відсотках)⁸⁰

Вид діяльності	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Усього	34,8	34,2	33,5	32,5	37,2	39,9
сільське господарство, мисливство, лісове господарство	33,3	33,8	31,3	26,3	28,4	30,1
промисловість	37,5	36,5	34,7	33,4	39,1	40,3
будівництво	33,7	33,8	31,9	32,1	37,2	43,0
торгівля;ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	31,6	30,1	30,6	29,3	34,3	36,3
діяльність готелів та ресторанів	38,4	37,2	35,8	34,0	37,8	40,2
Діяльність у сфері транспорту та в'язку	39,3	38,3	37,2	35,5	40,4	43,1
фінансова діяльність	33,9	33,7	33,1	33,0	38,5	39,1
операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	38,3	38,8	38,0	37,8	41,5	44,5
освіта	31,9	29,3	26,2	25,4	29,6	32,8
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	34,0	31,7	31,6	30,3	34,5	36,8
надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	36,8	35,8	35,0	34,8	40,0	43,2

⁸⁰Джерело: Офіційний сайт Комітету статистики України – www.ukrstat.gov.ua.

Варто зауважити, що частка підприємств, які зазнали збитку в 2009 році, у середньому по Україні становила 39,9 %, тобто кожне четверте підприємство України було збитковим. У той же час за окремими видами економічної діяльності частка збиткових підприємств перевищувала 40 %, зокрема за операціями з нерухомим майном (44,5 %), надання комунальних та індивідуальних послуг (43,2 %), у сфері транспорту та зв'язку (43,1 %), будівництва (43,0 %), промисловості (40,3 %) та в діяльності готелів і ресторанів (40,2 %). Найменше збиткових підприємств було за такими видами економічної діяльності, як сільське господарство (30,1 %) та освіта (32,8 %).

Такі тенденції до зростання частки збиткових підприємств та погіршення рентабельності операційної діяльності підприємств України можна пояснити об'єктивними причинами, зокрема загостренням економічної ситуації в країні у зв'язку зі світовою фінансовою кризою. Проте можна виявити приклади підприємств, які мають достатній резерв для успішної діяльності у такій непростій ситуації, а, отже, серед суб'єктивних чинників погіршення фінансово-економічних результатів діяльності можна назвати недостатню увагу керівників підприємств до проблем фінансово-економічної безпеки та забезпечення стійкого до зовнішніх та внутрішніх загроз фінансово-економічного стану підприємства.

Залежно від масштабу виробництва для окремого підприємства характерні специфічні загрози та чинники фінансово-економічної безпеки (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Характеристика фінансово-економічної безпеки підприємств за масштабами їхньої діяльності

Ознака	Вид підприємства	Чинники безпеки
За кількістю працівників та обсягами діяльності	Малі	Стан споживчого попиту. Доступ до кредитів. Стан дозвільної системи.
	Середні	Доступ до кредитів. Стан дозвільної системи. Незабезпеченість прав власності. Формування оптимальної структури капіталу. Наявність проявів монополізму. Рейдерські атаки.
	Великі	Вплив фондового ринку. Міжнародна співпраця та інтеграція у світовий економічний простір. Розвиток технологій, запровадження інновацій. Рейдерські атаки. Дивідендна політика.

У той же час у межах різних видів підприємств можуть існувати однакові чинники, які визначені станом економіки держави загалом (стан споживчого попиту, стан фінансово-кредитного сектора тощо). Проте вплив цих спільних чинників на кожен вид підприємства відрізнятиметься. Аналогічна ситуація характерна для різних підприємств залежно від їхньої галузевої приналежності (табл. 1.8).

Таблиця 1.8

Характеристика фінансово-економічної безпеки підприємств за галузевою приналежністю

Ознака	Вид підприємства	Чинники безпеки
За сферою діяльності тт. галузевою приналежністю	Промислові	Розвиток технологій. Наявність кваліфікованої робочої сили. Сертифікація та стандартизація продукції.
	Сільсько-господарські	Погодно-кліматичні умови. Державне регулювання галузі (встановлення мінімальних закупівельних цін, квотування експорту та імпорту).
	Будівельні, транспортні	Стан інфраструктури. Нормативно-правова база. Інвестиційний клімат.
	Торговельні	Стан купівельної спроможності населення. Конкурентоспроможність з огляду на місце розташування.
	У сфері послуг	Стан купівельної спроможності населення. Розвиток конкурентного середовища.

Аналіз наукових джерел⁸¹ свідчить про те, що до принципів забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства можна віднести:

⁸¹ Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія / Т. Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 386 с.

Васильців Т. Г. Пріоритети та засоби зміцнення економічної безпеки малого і середнього підприємництва : монографія / Васильців Т. Г., Волошин В. І., Гуменюк А. М. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2009. – 248 с.

Єрмошенко М. М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства : препринт наукової доповіді / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячова, А. М. Ашуєв; [за наук. ред. М. М. Єрмошенка]. – К. : Національна академія управління, 2005. – 78 с.

- необхідність розроблення, затвердження і реалізації стратегії забезпечення фінансової безпеки підприємства у вигляді відповідної програми на перспективу;

- визначення сукупності власних фінансових інтересів підприємства у складі його місії, критеріїв оцінки стану фінансової безпеки і прогнозу кількісних значень індикаторів системи фінансової безпеки на перспективу;

- забезпечення збалансованості фінансових інтересів підприємства, окремих його підрозділів і персоналу;

- необхідність постійного моніторингу реальних і потенційних загроз фінансовій безпеці з метою своєчасного їх виявлення та розроблення заходів щодо їх нейтралізації;

- відповідність заходів щодо забезпечення фінансової безпеки економічній стратегії розвитку підприємства, його місії;

- своєчасність розроблення та вживання заходів із нейтралізації загроз фінансовій безпеці і власним фінансовим інтересам підприємства;

- створення стимулів для ефективного використання ресурсного потенціалу, запровадження інноваційних проєктів;

- забезпечення належного рівня конкурентоспроможності підприємства;

- необхідність організаційного та методологічного оформлення підсистеми фінансової безпеки.

Система фінансово-економічної безпеки підприємства вибудовується відповідно до політики (концепції) та стратегії безпеки, які реалізуються на підприємстві. Політика безпеки являє собою систему поглядів, рішень і дій у сфері безпеки, які створюють умови для досягнення цілей бізнесу. В той же час під стратегією безпеки розуміють сукупність найбільш значущих рішень, які спрямовані на забезпечення програмного рівня безпеки функціонування підприємств⁸². Під стратегією фінансово-економічної безпеки розуміють також розрахований на довгий період часу план (програму) дій суб'єкта фінансової безпеки щодо її забезпечення⁸³. Виділяють три види стратегій безпеки:

⁸² Грунин О. Экономическая безопасность организации / О. Грунин, С. Грунин. – СПб.: Питер, 2002. – 160 с. : ил. – (Серия «Учебные пособия»).

⁸³ Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко.– К.: КНЕУ, 2001. – 308 с.

1. Митцева стратегія, згідно з якою система безпеки підприємства реагує на несподівані реальні загрози його діяльності. Тоді, з одного боку, спеціально створені підрозділи на підприємстві для уникнення несподіваних загроз у короткостроковому періоді можуть послабити дію цих загроз, а з іншого, – можуть виникнути ситуації, коли підприємство зазнає збитків у довгостроковому періоді.

2. Попереджувальна стратегія, згідно з якою підприємство завчасно проводить роботи по виявленню і прогнозуванню впливу та наслідків потенційних загроз. Працівники (підрозділи), які займаються цими проблемами, цілеспрямовано проводять роботу із забезпечення сприятливих умов діяльності підприємства.

3. Компенсаційна стратегія, згідно з якою підприємству вигідніше компенсувати втрати від настання загроз безпеці, ніж утримувати в штаті працівників служби безпеки. Ця стратегія допустима у тому випадку, коли збитки від потенційних загроз є невеликими або неможливо реалізувати попередні дві стратегії.

Важливим аспектом дослідження механізму управління фінансово-економічною безпекою підприємства є аналіз функцій, які реалізовує цей механізм. До складу основних функцій механізму управління фінансовою безпекою підприємства можна віднести планування (програмування і прогнозування), організацію і регулювання, стимулювання і контроль (Додаток Г)⁸⁴.

Управління фінансово-економічною безпекою підприємства спрямоване на виконання трьох задач:

1. Встановлення системи фінансових інтересів підприємства, які потребують захисту в процесі функціонування підприємства, зокрема пошук ефективних методів максимізації ринкової вартості підприємства.

2. Ідентифікація та прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз реалізації фінансових інтересів підприємства.

3. Забезпечення ефективної нейтралізації загроз фінансовій безпеці підприємства⁸⁵.

⁸⁴ Єрмошенко М. М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства : препринт наукової доповіді / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячова, А. М. Ашуев; [за наук. ред. М. М. Єрмошенка]. – К. : Національна академія управління, 2005. – 78 с.

⁸⁵ Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – Вып. 10. – 784 с. – (Серия «Библиотека финансового менеджера»).

Враховуючи задачі, які постають перед системою фінансово-економічної безпеки, процес управління фінансовою безпекою підприємства можна поділити на такі етапи:

1. Розроблення системи пріоритетних фінансових інтересів. Система фінансових інтересів повинна включати стратегію розвитку підприємства, його місію.

2. Аналіз загроз фінансовій безпеці підприємства. Цей етап включає такі операції, як виокремлення множини загроз фінансовій безпеці підприємства, оцінювання ймовірностей їх настання, розрахунок розміру можливих збитків від реалізації сподіваних або реальних загроз, а також дослідження часткових чинників, які спричинили настання збитків.

3. Оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства. Процес оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки підприємства включає такі кроки:

1) вибір критерію ефективності фінансово-економічної безпеки, який характеризує ступінь наближення підприємства до безпечного стану;

2) побудова множини показників (індикаторів) фінансової безпеки;

3) визначення порогових значень показників (індикаторів);

4) моніторинг вибраних показників і зіставлення їх фактичних значень із пороговими;

5) визначення інтегрального рівня фінансової безпеки підприємства за обраними показниками⁸⁶.

4. Розроблення комплексу заходів із забезпечення фінансової безпеки та рекомендацій щодо впровадження їх на практиці.

5. Бюджетне планування реалізації розробленого комплексу заходів із забезпечення фінансової безпеки підприємства.

6. Реалізація запланованих заходів у процесі здійснення господарської діяльності підприємства.

7. Контроль за ходом реалізації запланованих заходів щодо забезпечення достатнього рівня фінансової безпеки підприємства.

8. Оперативне управління системою фінансової безпеки підприємства за допомогою механізму зворотного зв'язку, яке проявляється у коригуванні наявної або розробці нової системи заходів із забезпечення достатнього рівня фінансової безпеки.

⁸⁶ Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія / О. І. Барановський. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.

Для успішного управління фінансово-економічною безпекою підприємства необхідна ефективна система управління фінансами, яка здатна забезпечувати компроміс між інтересами розвитку підприємства, наявністю достатнього рівня грошових коштів і забезпеченням платоспроможності підприємства. У цьому випадку основними стратегічними цілями діяльності підприємства є: максимізація прибутку; оптимізація структури капіталу і забезпечення фінансової стійкості підприємства; забезпечення інвестиційної привабливості підприємства; поліпшення конкурентних позицій підприємства на ринку⁸⁷.

На різних етапах життєвого циклу та залежно від економічної ситуації в державі перед підприємством виникають певні небезпеки. Зокрема, у кризові періоди розвитку найбільшою небезпекою для підприємства є руйнування його потенціалу (виробничого, технологічного, науково-технічного і кадрового) як головного чинника життєдіяльності підприємства, його можливостей⁸⁸. Оскільки фінансово-економічні результати діяльності підприємства є одними з джерел формування ресурсної бази підприємства (поряд із позиковими коштами), то в умовах кризи ці засоби інвестицій можуть виявитися недостатніми і призвести до ліквідації підприємства.

У режимі стійкого функціонування підприємство акцентує свою увагу на підтримці нормального ритму виробництва і збуту продукції, на запобіганні матеріального та фінансового збитку, на недопущенні несанкціонованого доступу до службової інформації і руйнування комп'ютерних баз даних, на протидії несумлінній конкуренції і кримінальним проявам⁸⁹. У той же час, з огляду на фінансово-економічну безпеку, особливу увагу необхідно звернути на забезпечення достатньої ліквідності підприємства, недопущення його банкрутства, підтримку позитивного рівня рентабельності тощо.

Варто зауважити, що розмір загрози фінансовій безпеці підприємства залежить від багатьох чинників, які виникають через

⁸⁷Економіка підприємства (фирмы): учебник / [под ред. О. И. Волкова и О. В. Девяткина]. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 601 с. – (100 лет РЭА им. Г. В. Плеханова).

⁸⁸ Моделювання економічної безпеки: держави, регіону, підприємства: монографія / [В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова та інші.; за ред. В. М. Геєця]. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 239 с.

Фоміна М. В. Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика : монографія / М. В. Фоміна. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. – 141 с.

⁸⁹ Фоміна М. В. Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика : монографія / М. В. Фоміна. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. – 141 с.

невизначеність середовища існування цього економічного об'єкта. Залежно від ступеня реагування на потенційну або реальну загрозу фінансовій безпеці результатом їхнього прояву може бути припинення фінансово-господарської діяльності підприємства, визнання його банкрутом і, ймовірно, його ліквідація. Економічна небезпека розглядається в цьому випадку як прояв загроз фінансовій (економічній) безпеці підприємства за відсутності керівного впливу на ці загрози або застосування неадекватних заходів із нейтралізації дії цих загроз⁹⁰.

Між моментом реалізації загрози системі фінансової безпеки підприємства та прийняттям управлінських рішень щодо покращення його фінансово-господарського стану може виникати певне запізнення. У цьому випадку час запізнення реакції на економічну небезпеку повинен враховуватися в процесі побудови моделі прогнозування стану фінансової (економічної) безпеки підприємства. Тоді ймовірність настання певного стану K фінансової безпеки підприємства (наприклад: нормальний, передкризовий, кризовий, критичний) залежить від тривалості етапів ідентифікації та діагностики загроз, тобто:

$$K = f(T_1, T_2, T_3, T_4, T_5), \quad (1.5)$$

де T_1 – часовий інтервал виявлення економічної загрози щодо виникнення кризового стану в діяльності підприємства;

T_2 – часовий інтервал запровадження заходів потенційного попередження перетворення економічної загрози в небезпеку;

T_3 – часовий інтервал фактичної ідентифікації стану небезпеки;

T_4 – часовий інтервал запізнення початку прийняття стабілізаційних управлінських рішень для нейтралізації небезпеки та виникнення кризового стану діяльності підприємства;

T_5 – часовий інтервал подолання небезпеки.

За часовими параметрами виникнення та існування економічну небезпеку поділяють на епізодичну, стійку та хронічну.

Епізодична економічна небезпека може виникати у будь-яких підприємств унаслідок дії обставин непереборної сили або внаслідок планових інноваційно-інвестиційних заходів із визначеним бюджетом надходжень і витрат, а також схемою відновлення платоспроможності. Проте значення її кваліфікаційних нормативів не повинні перевищувати певних граничних норм, а об'єкт господарювання здатний у чітко визначений час або за чітко визначений період виконати всі види

⁹⁰ Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект : монографія / С. М. Шкарлет. – К. : Книжкове вид-во Національного авіаційного університету, 2007. – 435 с.

власних зобов'язань. Стійка економічна небезпека підприємства означає, що підприємство тільки споживає ресурси або кошти контрагентів (кредиторів) без погашення власної кредиторської заборгованості.

У випадку хронічної економічної небезпеки підприємство споживає ресурси інших об'єктів господарювання та акціонерів, додатково формуючи податкову заборгованість, у результаті чого стає неможливим повноцінне виконання місцевого та державного бюджетів тощо. Таким чином, у стані економічної небезпеки підприємство може завдати шкоди як власному середовищу функціонування, так і діяльності різних державних органів загалом. У ринкових умовах підприємство, яке перебуває у стані хронічної економічної небезпеки, припинить своє функціонування в достатньо короткостроковому періоді.

Для оптимізації процесу управління системою фінансово-економічної безпеки підприємства необхідно розв'язати такі основні задачі:

- класифікація індикаторів системи фінансово-економічної безпеки та прогнозування динаміки оцінки рівня фінансової безпеки підприємства;

- оптимізація траєкторії системи фінансово-економічної безпеки підприємства за заданими стратегіями управління;

- оптимізація показників рентабельності реалізованої продукції та рентабельності витрат підприємства, а також комплексне узгодження відхилень у виробничих програмах підприємства, які є оптимальними розв'язками відповідних задач;

- оцінювання стану загроз фінансово-економічній безпеці у динаміці шляхом зіставлення темпів зростання показників діяльності підприємства.

1.5. Методичні підходи до оцінки фінансово-економічної безпеки підприємства

Незважаючи на певну новизну теоретико-методологічних основ економічної безпеки, окремі методи діагностики стану економічної безпеки підприємства стали досить часто вживаними. Це методи експертної оцінки, аналізу та обробки сценаріїв, оптимізації, багатовимірного статистичного аналізу, теорії штучних нейронних мереж, теоретико-ігрові методи. Експертними методами при оцінці економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності в основному

оцінюються інтегральний показник надійності підприємства та рівень підприємницького ризику. Метод аналізу та обробки сценаріїв дозволяє проводити багатоваріантний ситуаційний аналіз економічної безпеки підприємства. Сценарії виступають певною оцінкою можливого розвитку, вони пов'язують зміни зовнішніх умов із результуючими змінними. Використання засобів математичного моделювання дозволяє уточнювати і конкретизувати початкові прогнози, створювати нові варіанти сценаріїв у межах передбачуваної моделі. При застосуванні цього методу стає можливою побудова ефективних систем підтримки та прийняття рішень, що сприяє розв'язанню багатьох задач забезпечення економічної безпеки.

Для моделювання економічної безпеки використовуються також і методи оптимізації, які базуються на побудові алгоритмів знаходження максимумів (мінімумів) функції і точок, в яких вони досягаються, при наявності обмежень та без них. Цей підхід використовується при здійсненні аналітичного опису досліджуваних процесів з метою синтезу певного обраного критерію безпеки. Методи багатовимірної статистичного аналізу дають змогу обчислювати характеристики динаміки розвитку показників економічної безпеки, а також виявляти закономірності минулих тенденцій та оцінювати можливість їх проектування на майбутнє. До цієї групи методів належать: кореляційний, регресійний, коінтеграційний, компонентний, факторний, кластерний, частотний, гармонійний, спектральний та крос-спектральний аналіз, аналіз часових рядів. Використання методів теорії штучних нейронних мереж для аналізу економічної безпеки може пояснюватися їх перспективністю щодо моделювання складних, нелінійних залежностей та вирішення проблем розмірності. Теоретико-ігрові методи використовуються для аналізу багатосторонніх конфліктних ситуацій із урахуванням їх взаємовпливу. Тому цей метод забезпечує непогані результати, коли реальні процеси можливо формалізувати в ігровій постановці⁹¹.

⁹¹Зайцев Н. Л. Экономика, организация и управление предприятием: учеб. пособие / Н. Л. Зайцев. – [2-е изд., доп.]. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 455 с.

Захаров О. І. Організація та управління економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності: навч. посібник / О. І. Захаров, П. Я. Пригунов. – К.: КНТ, 2008. – 257 с.

Іванюта Т. М. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. / Т. М. Іванюта, А. О. Заїчковський – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.

Зауважимо також, що управління економічною безпекою первинної ланки економіки передбачає постійний моніторинг її рівня не лише у межах підприємства загалом, але й за функціональними складовими. Кількісна оцінка останніх має на меті вирішення таких завдань: вибір системи показників оцінки сфер життєдіяльності підприємства; формування граничних значень показників у межах окремих стадій життєвого циклу розвитку підприємства; формування комплексної оцінки рівня безпеки; шкалування комплексної оцінки рівня економічної безпеки.

В економічній літературі не існує єдиного підходу до визначення узагальнюючого рівня економічної безпеки, оскільки складові, які її визначають, дуже різноманітні, а їх вагомість на кожному підприємстві різна. Оцінка економічної безпеки, як правило, зводиться до детального аналізу за кожною складовою, проте загальний висновок зробити досить складно.

Аналіз літературних джерел дозволив зробити висновок, що існують визначені розбіжності між авторами щодо методичних засад оцінки рівня економічної безпеки, пов'язані як із вибором критеріїв оцінки, так й із застосуванням різних процедур згортки інформаційного простору ознак і виділенням режимів економічної безпеки підприємства. Так, Г. Дем'яненко пропонує здійснювати оцінку економічної безпеки за її складовими, виходячи зі змін зовнішнього та внутрішнього економічного середовища функціонування підприємства. Відповідно, автор запропонував поняття кожного виду економічної безпеки торговельного підприємства та індикатори їх забезпечення. Зокрема, економіко-правова безпека економічного агента передбачає створення системи захисту від загроз, що можуть виникнути внаслідок законотворчої діяльності держави. Враховуючи особливість цього виду безпеки для торговельного підприємства, науковець пропонує ввести такий узагальнюючий показник, як коефіцієнт правової захищеності, що розраховується як співвідношення кількості законодавчих обмежень із кількістю сприятливих законодавчих умов здійснення торговельної діяльності. При цьому необхідно здійснювати групування чинників небезпеки (законодавчі обмеження) і сприятливих умов відносно значущості їх впливу.

Дем'яненко Г. також пропонує досліджувати податкову безпеку торговельного підприємства з використанням загального критерію податкової безпеки для галузі – індикатор відношення підприємства до групи податкового ризику ($\Pi_{\Gamma p}$).

$$P_{\text{гр}} = \frac{ППЗПГ}{ППЗ} \cdot 100\% , \quad (1.6)$$

де ППЗПГ – кількість порушень податкового законодавства підприємствами галузі, од.;

ППЗ – кількість порушень податкового законодавства всіма підприємствами в економіці, од.

При цьому автор стверджує, що якщо індикатор становитиме до 20 %, то галузь вважатиметься податково безпечною. В інших випадках виникає необхідність аналізу системи додаткових показників (коефіцієнт вилучення, навантаження, вагомості, сплати).

При забезпеченні економіко-соціальної безпеки найбільш значущими є такі індикатори: чисельність населення у територіальному розрізі як потенційних покупців товарів торговельного підприємства; демографічне навантаження; культурно-освітній рівень населення; диференціація населення за рівнем доходів⁹².

У цілому зазначимо, що хоча на діяльність торговельного підприємства впливають умови зовнішнього середовища, однак його безпечне функціонування передусім залежить від внутрішніх чинників. Так, В. Геєць, М. Кизим, О. Черняк відповідно до ресурсно-функціональної концепції виділяють такі групи ресурсного забезпечення підприємства, що потребують оцінки при аналізі економічної безпеки: капіталу, персоналу, інформації, техніки і технології, прав. Відповідно, науковці розглядають такі функціональні складові економічної безпеки: фінансову, силову, інформаційну, техніко-технологічну, правову, кадрову та екологічну⁹³.

Проте С. Покропивний, крім вищеперерахованих, додає продуктову складову економічної безпеки підприємства, яка визначає передусім рівень якості та конкурентоспроможності товарів (послуг) суб'єкта господарювання. Науковець пропонує методику оцінки рівня економічної безпеки підприємства з використанням інтегрального показника ($K_{\text{сєб}}$), що визначається за формулою:

⁹²Дем'яненко Г. Є. Економічна безпека торговельного підприємства : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.05 «Економіка торгівлі та послуг» / Галина Євгенівна Дем'яненко; [Донец. держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського]. – Донецьк, 2003. – 18 с.

⁹³Моделирование економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / [за ред. В. М. Геєця]. – Х.: ІНЖЕК, 2006. – 240 с.

$$K_{\text{сєб}} = \sum_{i=1}^n k_i \cdot d_i, \quad (1.7)$$

де k_i – величина окремого критерію за i -тою складовою;
 d_i – частка значущості критерію;
 n – кількість складових.

При цьому підприємство вибирає ідеальний коефіцієнт економічної безпеки, а потім розраховує фактичний коефіцієнт, порівнює його з ідеальним і, таким чином, визначає конкретний рівень економічної безпеки. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства здійснюється шляхом порівняння розрахункових значень $K_{\text{сєб}}$ із реальними величинами цього показника по підприємству, що аналізується, а також (коли це можливо) для аналогічних суб'єктів господарювання відповідних видів економічної діяльності⁹⁴.

Зауважимо, що наведена методика має певні недоліки, пов'язані з невідомим розподілом пріоритетів функціональних складових економічної безпеки підприємства для різних суб'єктів господарювання, відсутністю рангової шкали загальних і часткових критеріїв.

Д. Ковальов та І. Плетнікова для оцінки рівня економічної безпеки підприємства ($P_{\text{сєб}}$) використовують таку функціональну залежність:

$$P_{\text{сєб}} = a_1 \cdot f(x_1) + a_2 \cdot f(x_2) + \dots + a_i \cdot f(x_n), \quad (1.8)$$

x_1, x_2, \dots, x_n – показники діяльності підприємства;
 $f(x_1), f(x_2), \dots, f(x_n)$ – локальні функції залежності рівня економічної безпеки підприємства від відповідних показників діяльності підприємства;

a_1, a_2, \dots, a_i – коефіцієнти, що відображають значущість кожного показника для забезпечення економічної безпеки підприємства⁹⁵.

Поряд із безсумнівними перевагами, пов'язаними з простотою інтерпретації отриманих результатів, ця методика має й недоліки. Так, наприклад, відсутні будь-які рекомендації щодо формування системи

⁹⁴Економіка підприємства: підруч. / [М. Г. Грецак, В. М. Колот, А. П. Наливайко та ін.; за заг. ред. С. Ф. Покропивного]. – [2-ге вид., перероб. та доп.]. – К.: КНЕУ, 2000. – 528 с.

⁹⁵Основы экономической безопасности: государство, регион, предприятие, личность: учеб.-практ. пособие / [под ред. Е. А. Олейникова]; Рос. экон. акад. им. Г. В. Плеханова. – М.: Интел-Синтез, 1997. – 288 с.

оцінних показників; не визначені види локальних функцій; для оцінки загального рівня економічної безпеки використовується лінійна модель, що не завжди адекватно описує динаміку аналізованих процесів.

У дослідженні В. Шлемка та І. Бінька пропонується проводити узагальнюючу оцінку економічної безпеки підприємства на підставі зіставлення граничних (критичних і нормальних) та фактичних значень індикаторів. При цьому експрес-оцінка рівня безпеки проводиться на основі графічного аналізу, що дозволяє виділити зони: нормального рівня безпеки, критичного рівня, передкризову. Як індикатори рівня безпеки підприємства можуть виступати нормовані значення показників, розраховані на базі нормативних (граничних) значень вихідних показників⁹⁶. Нормування проводиться щодо значення показника:

$$x_i = \left(\frac{P_{i\phi}}{P_{in}} \right)^b, \quad (1.9)$$

де $P_{i\phi}$, P_{in} – відповідно фактичні та нормативні значення i -го показника;

b – показник степеня (для показника типу «мінімум» дорівнює 1, для показника типу «максимум» дорівнює -1).

Критичні значення вихідних показників становляться, виходячи з умови мінімально допустимого рівня безпеки, перевищення якого означало б перехід підприємства в економічно небезпечну зону.

Цей підхід дає можливість провести аналіз різнорідних чинників, що визначають стан підприємства і тенденції його розвитку. Крім того, для кращого сприйняття отриманих оцінок використовується їх графічна інтерпретація, яка, зокрема, характеризує не лише поточний стан підприємства, але й той стан безпеки, до якого варто прагнути.

Відповідно до фактичних значень показників і величини їх відхилення від граничних значень стан підприємства можна характеризувати як: 1) нормальний, коли індикатори економічної безпеки підприємства знаходяться в межах граничних значень; 2) передкризовий, коли перевищуються граничні значення хоча б одного з індикаторів; 3) кризовий, коли спостерігається бар'єрне значення більшості основних індикаторів; 4) критичний, коли порушуються всі бар'єри (як основні, так і другорядні).

⁹⁶Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.

Аналізована методика, поряд із низкою переваг, пов'язаних із можливістю діагностики окремих сфер діяльності підприємства, не дає будь-яких рекомендацій, пов'язаних із вибором коефіцієнтів оцінки, а також формуванням нормативних діапазонів показників економічної безпеки.

Після розрахунку впливу функціональних складових на зміну $K_{\text{сєб}}$ здійснюється функціональний аналіз заходів із організації необхідного рівня економічної безпеки за окремими складовими з використанням відповідного алгоритму: 1) визначення структури негативних впливів за функціональними складовими економічної безпеки, розподіл об'єктивних і суб'єктивних негативних впливів; 2) фіксація вжитих превентивних заходів для запобігання негативним впливам за всіма функціональними складовими економічної безпеки; 3) оцінка ефективності вживання заходів з огляду на нейтралізацію конкретних негативних впливів за кожною складовою економічної безпеки; 4) визначення причин недостатньої ефективності заходів, здійснених для подолання вже наявних і можливих негативних впливів на економічну безпеку; 5) виявлення неусунених та очікуваних негативних впливів на рівень економічної безпеки і тих, що можуть з'явитися в майбутньому; 6) опрацювання рекомендацій щодо усунення існуючих негативних впливів та їх запобігання; 7) оцінка вартості кожного з пропонуванних заходів щодо усунення негативних впливів та визначення відповідальних за їхню реалізацію⁹⁷.

Для підприємств, що працюють в умовах конкуренції, пропонується виділити такі рівні економічної безпеки: підтримуючий; мінімальний; дуже низький; низький; середній; високий; дуже високий. Чим ближче величина співвідношення до 1, тим вищим є рівень економічної безпеки підприємства. При цьому оцінка рівня безпеки припускає не тільки розрахунок кількісного показника, але і його якісну інтерпретацію (таблиця 1.9).

Проведення оцінювання ефективності діяльності функціональних підрозділів підприємства щодо запобігання можливим негативним впливам на економічну безпеку з використанням даних про витрати на неї та розміри відверненої і заподіяної шкоди дає об'єктивну картину результативності діяльності досліджуваних функціональних підрозділів у аналізованій сфері.

⁹⁷Економіка підприємства: підруч. / М. Г. Грешак, В. М. Колот, А. П. Наливайко та ін.; за заг. ред. Сергія Федоровича Покропивного. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 528 с.

Таблиця 1.9

Характеристика рівнів економічної безпеки підприємства⁹⁸

Рівень безпеки	Показник рівня безпеки	Характеристика стану підприємства
підтримуючий	до 0,05	Нестійкість економічної безпеки (підприємство знаходиться на межі безпеки, оскільки при незначному зниженні прибутку може її втратити).
мінімальний	0,06-0,10	Підприємство знаходиться в економічній безпеці й спроможне у найближчі 1-2 роки її підтримати.
дуже низький	0,11-0,19	Умови, що забезпечують економічну безпеку підприємства, дозволяють зберегти займану ринкову позицію в поточному періоді, проте створюють її під загрозою в найближчій перспективі.
низький	0,2-0,29	Умови, що забезпечують економічну безпеку підприємства, дозволяють зберегти займану ринкову позицію в поточному періоді та в найближчій (1-2 роки) перспективі.
середній	0,3-0,49	Умови, що забезпечують економічну безпеку підприємства, дозволяють зберегти займану ринкову позицію в поточному періоді та у середній (2-4 роки) перспективі, а також закласти фундамент для формування конкурентних переваг.
високий	0,5-0,69	Підприємство враховує основні вимоги ринку, що дозволяє зберегти його стратегічні позиції на ринку, отримати істотні переваги.
дуже високий	понад 0,7	Стан економічної безпеки підприємства стійкий, враховуються практично всі вимоги ринку, що дозволяють підприємству отримати значні конкурентні переваги стратегічного характеру і стати лідером.

Оцінювання ефективності роботи функціональних підрозділів суб'єкта господарювання щодо гарантування економічної безпеки здійснюється з використанням таких показників: витрати на здійснення

⁹⁸Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / [за ред. В. М. Геєця]. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 240 с.

заходу (B , грн.); розмір відверненої шкоди ($Ш_{від}$, грн.); розмір заподіяної шкоди ($Ш_{зан}$, грн.); ефективність вжитого заходу, що розраховується за формулою⁹⁹:

$$E = \frac{Ш_{від}}{Ш_{зан} + B} \quad (1.10)$$

Можна використати й інший показник – коефіцієнт витрат забезпечення економічної безпеки, що визначається як відношення витрат на організацію і функціонування служби безпеки до суми отриманого підприємством прибутку за досліджуваний період. Шляхом порівняння цих показників реально дослідити рівень ефективної діяльності служби безпеки підприємства.

Наголосимо, що невід’ємним елементом дослідження економічної безпеки підприємства є вибір її критерію. Під критерієм безпеки варто розуміти ознаку або суму ознак, що свідчать про те, чи характеризується підприємство економічною безпекою чи ні. Такий критерій повинен дозволяти не лише констатувати наявність економічної безпеки підприємства, а й оцінювати її рівень. Якщо призначення критерію зводиться тільки до констатації стану безпеки, то в цьому випадку не оминати надмірної суб’єктивності оцінки. Крім того, кількісну оцінку рівня економічної безпеки доцільно здійснювати за допомогою показників, які використовуються в плануванні, обліку й аналізі діяльності підприємства, що є передумовою практичного використання цієї оцінки.

У науковій літературі вже давно вдавалися до спроб кількісного оцінювання рівня економічної безпеки підприємства. Це призвело до появи таких підходів: індикаторного, ресурсно-функціонального, забезпечення програмно-цільового управління розвитком підприємства, наявності чистого прибутку, рівня розширеного відтворення ресурсів та майна підприємства, ефективності маркетингової орієнтації підприємства. У цьому контексті варто узагальнити, що рівень економічної безпеки первинної ланки економіки є належним (високим) у тому випадку, коли показники економічної ефективності діяльності є високими, а також, коли підприємство є ліквідним та платоспроможним, гарантується збереженість його майна та інформації, здійснюється планування і прогнозування діяльності.

⁹⁹Мунтіян В. І. Економічна безпека України : монографія / В. І. Мунтіян. – К. : Вид-во КВІЦ, 1999. – 464 с.

Так, при індикаторному підході рівень економічної безпеки визначається за допомогою так званих індикаторів¹⁰⁰. Вони розглядаються як порогові значення показників, що характеризують діяльність підприємства в різних функціональних областях, дотичних до економічної безпеки. Оцінювання економічної безпеки підприємства встановлюється, виходячи з порівняння фактичних показників його діяльності з індикаторами. Очевидно, що індикаторний підхід запозичено з методики оцінки рівня економічної безпеки держави. Принаймні зазначимо, що формування системи індикаторів і розрахунок інтегрального індикатора економічної безпеки передбачені Концепцією економічної безпеки України¹⁰¹.

Оцінювання рівня економічної безпеки підприємства на основі індикаторного підходу припускає визначення з високим рівнем точності бази порівняння – індикаторів. Саме рівень точності індикатора в цьому випадку і є проблемою, адже на сьогодні відсутня методична база визначення індикаторів, які враховують особливості діяльності підприємства, обумовлені зокрема його галузевою приналежністю, формою власності, структурою капіталу, існуючим організаційно-технічним рівнем. А якщо ще додати необхідність постійного уточнення величини індикатора внаслідок постійної динаміки зовнішнього середовища і внутрішніх змін у діяльності суб'єкта господарювання, то проблема ускладнюється. У цьому випадку виникає необхідність постійного коригування системи показників, що є індикаторами економічної безпеки підприємства, а це спричиняє збільшення трудомісткості управлінських робіт і вимагає залучення висококваліфікованих фахівців.

Відповідно до ресурсно-функціонального підходу оцінка рівня економічної безпеки підприємства здійснюється на основі оцінки стану використання корпоративних ресурсів за спеціальними критеріями¹⁰². При цьому як корпоративні ресурси розглядаються чинники бізнесу, а саме ресурси: капіталу (акціонерний капітал і позикові фінансові ресурси), персоналу, інформації й технології, техніки та устаткування, прав (права на використання патентів, ліцензії й квоти на використання природних ресурсів, а також експортні квоти, права на користування землею), роль яких постійно зростає.

¹⁰⁰Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.

¹⁰¹Концепція економічної безпеки України / [кер.проєкту В. М. Геєць]; Ін-т екон. прогнозування НАН України. – К. : Логос, 1999. – 56 с.

¹⁰²Модельовання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / [за ред. В. М. Геєця. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 240 с.

Ресурсно-функціональний підхід до оцінки рівня економічної безпеки підприємства є досить широким. Проте спроба охопити всі функціональні складові діяльності підприємства може призвести лише до «певного розмивання» суті (основ) поняття економічної безпеки. До того ж, визначення її рівня з використанням сукупного критерію, що розраховується на основі висновків кваліфікованих експертів, не гарантує його об'єктивності, оскільки нереально повністю позбутися суб'єктивної думки експертів. Крім того, відомо, що інтеграція показників із використанням будь-якого з відомих підходів, у тому числі за допомогою частки значущості показників, як це пропонує Е. Олейников, призводить до зниження точності й достовірності оцінки. Положення і методи цього підходу багато в чому збігаються зі звичайним аналізом ефективності використання наявних у підприємства ресурсів, що не зовсім відповідає вимогам до якісної оцінки безпосередньо його економічної безпеки та її рівня, а це примушує задуматися над важливістю та доцільністю застосування цього підходу.

В. Забродський запропонував використовувати для оцінки економічної безпеки підприємства підхід, що відображає принципи та умови програмно-цільового управління і розвитку¹⁰³. Відповідно до нього оцінка економічної безпеки підприємства ґрунтується на інтеграції сукупності показників, що визначають її рівень. При цьому використовується декілька рівнів інтеграції показників і такі методи їх аналізу, як кластерний та багатовимірний. Підхід відрізняється високим рівнем складності, проводиться, як правило, з використанням методів математичного аналізу і якщо в дослідницькій роботі дозволяє отримати достовірні результати, то в практичній діяльності використання ускладнене. До того ж, оцінка стійкості сукупного інтегрального показника при заданій області його зміни є складною. Крім того, запропонований автором підхід до оцінки стійкості сукупного інтегрального показника дозволяє оцінити рівень економічної безпеки підприємства, але швидше з позиції математика, а не менеджера.

Здійснивши аналіз найбільш поширених підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємства, можна зробити висновок, що їх складно використовувати на практиці в межах запропонованого трактування.

Дещо необґрунтованим із запропонованих в економічній літературі підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємства є підхід, згідно з яким в якості критерію економічної безпеки

¹⁰³Забродський В. А. Власність, економічна безпека і держава / В. А. Забродський, М. О. Кизим // Економічна кібернетика. – 2000. – № 3-4. – С. 58-63.

використовується наявність прибутку. У випадку, коли підприємство не отримало прибуток або й зазнало збитків, не можна стверджувати про дотримання інтересів підприємства а, отже, й перебування в економічно безпечній зоні. Навпаки, в цьому випадку перед підприємством реально постає загроза банкрутства.

Прибуток підприємства, виступаючи абсолютною величиною, може розглядатися як підстава, передумова для висновку про наявність у підприємства економічної безпеки. Такий висновок можна зробити виходячи з того, що наявність прибутку свідчить про позитивні результати використання ресурсів підприємства, тобто дозволяє йому відшкодувати витрати на придбання і продаж товарів, вносити необхідні платежі до бюджетів різних рівнів і, принаймні, забезпечити просте відтворення.

Отримання підприємством прибутку свідчить про узгодження до певної міри його інтересів із інтересами суб'єктів зовнішнього середовища. Проте абсолютна величина чистого прибутку підприємства не дозволяє встановити рівень цього узгодження і, відповідно, вжити необхідні заходи. До того ж, абсолютна величина прибутку підприємства не дозволяє встановити міру інтенсивності експлуатації його активів, тобто встановити «ціну» отримання прибутку.

Очевидно, що при оцінці економічної безпеки підприємства можуть використовуватися результати порівняння величини отриманого чистого прибутку з вибраними для цієї мети базами порівняння, наприклад із величиною витрачених ресурсів. У цьому випадку відповідність прибутку підприємства витратам діяльності і величині використаного капіталу встановлюється за допомогою показників рентабельності витрат і загального капіталу, що дозволяє оцінити ефективність господарської діяльності підприємства і, до певної міри, його фінансову стійкість.

Ефективність використання ресурсів підприємства тільки до певної міри характеризує його економічну безпеку, оскільки відображає не стільки міру гармонізації його інтересів із інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, скільки такі його внутрішні особливості діяльності, як рівень прогресивності технологічного процесу, управління ним і персоналом. Крім того, ефективність господарської діяльності відображає ретроспективний стан економічної безпеки підприємства, оскільки використовувані при розрахунку показники рентабельності витрат і капіталу відображають попередній стан підприємства. До того ж, ефективність діяльності не враховує повною мірою ринкових позицій підприємства. Показники рентабельності витрат і загального капіталу, хоч і є за своєю природою більш інформативними, також не дозволяють встановити, на-

скільки повно дотримані інтереси підприємства, хоча це і можна, проте досить неточно, встановити шляхом порівняння величини цих показників із показниками аналогічних підприємств. Неточність способу обумовлена складнощами встановлення аналогічності підприємств, оскільки вона не може виникати навіть з таких ознак, як їх галузева приналежність, вид діяльності або величина експлуатованого капіталу, а також різноманітністю інтересів підприємства і різною мірою значущості однаково сформульованого інтересу для різних, хоч і аналогічних, підприємств.

В економічній літературі можна виділити підхід, згідно з яким для оцінки рівня економічної безпеки підприємства пропонується використовувати порівняння величини інвестицій суб'єкта господарювання з обсягом засобів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки. Пропонований підхід ґрунтується на встановленні значення розширеного відтворення капіталу підприємства для дотримання його інтересів, їх узгодження з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища. За наслідками оцінки можна встановити рівні економічної безпеки підприємства.

Узагальнимо вищенаведені теоретичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства у таблиці 1.10.

Отже, арсенал методичних підходів до оцінки рівня економічної безпеки суб'єкта господарювання є доволі широким та дозволяє визначати характеристики як функціональних складових безпеки, так і різних напрямів його діяльності. Крім того, описані методи можуть застосовуватися не диференційовано, а разом у межах процесу управління фінансово-економічною безпекою підприємства. Так, авторський колектив під керівництвом В. Геєця¹⁰⁴ обґрунтовує схему взаємозв'язку основних блоків системи управління економічною безпекою підприємства, в якій виділяє: 1) блок оцінки та аналізу рівня економічної безпеки підприємства, з використанням моделей формування системи показників економічної безпеки підприємства, комплексної оцінки рівня економічної безпеки, формування режимів функціонування підприємства; 2) блок діагностики загроз, в якому використовуються моделі прогнозування рівня економічної безпеки, оцінки сфер життєдіяльності та визначення домінуючих загроз; 3) блок формування адаптивної реакції підприємства, який передбачає використання моделей визначення пріоритетних напрямів відновлення економічної безпеки, руху потоків підприємства та локалізації загроз економічній безпеці підприємства.

¹⁰⁴Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / [за ред. В. М. Геєця]. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 240 с.

Таблиця 1.10

Концептуальні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства (узагальнено за аналізом джерел¹⁰⁵)

Методичний підхід (автор)	Переваги	Недоліки	Особливості застосування
1	2	3	4
Індикаторний (Шлемко В., Бінько І., Бендиков М., Гусев В.)	Можливість використання великої кількості показників та більшості сфер діяльності підприємства	Відсутність методичної бази визначення величини індикаторів, необхідність постійного її уточнення; відсутність висновку про інтегральний стан безпеки	Потребує систематичного збору та моніторингу великої кількості показників фінансово-господарської діяльності та може використовуватися на етапі оцінки й аналізу рівня безпеки

¹⁰⁵Гусев В. С. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов / В. С. Гусев. – СПб. : ИД «Очарованный странник», 2001. – 224 с.

Економіка підприємства : підруч. / [М. Г. Грещак, В. М. Колот, А. П. Наливайко та ін.; за заг. ред. С. Ф. Покропивного]. – [2-ге вид., перероб. та доп.]. – К.: КНЕУ, 2000. – 528 с.

Забродський В. А. Власність, економічна безпека і держава / В. А. Забродський, М. О. Кизим // Економічна кібернетика. – 2000. – №3-4. – С. 58-63.

Иванов А. Экономическая безопасность предприятия / А. Иванов, В. Шлыков. – М., 1995. – 265 с.

Иванюта Т. М. Економічна безпека підприємства : навч. посіб. / Т. М. Иванюта, А. О. Заїчковський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.

Клейнер Г. Б. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность / Г. Б. Клейнер, В. Л. Тамбовцев, Р. М. Качалов. – М. : Экономика, 1997. – 226 с.

Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.

Мищенко С. Н. Система обеспечения экономической безопасности организации : автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Сергей Николаевич Мищенко; [Донской гос. техн. ун-т]. – Ростов н/Д : [б.и.], 2004. – 197 с.

Модельвання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / [за ред. В. М. Геєця]. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 240 с.

Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.

Продовження табл. 1.10

1	2	3	4
<p>Ресурсно-функціональний (Ковальов Д., Плетнікова І., Покропивний С., Олейников Е.)</p>	<p>Комплексне врахування більшості характеристик економічної безпеки підприємства, простота інтерпретації результатів оцінки</p>	<p>Суб'єктивність експертної думки при визначенні вагових коефіцієнтів; інтеграція різнохарактерних показників може призвести до недостовірності оцінки; використання лінійної моделі дещо неадекватно описує стан безпеки</p>	<p>Доцільно використовувати для підприємств реального сектора економіки, оскільки дозволяє надати характеристику не тільки рівню безпеки, але й ефективності використання ресурсного потенціалу</p>
<p>Забезпечення програмно-цільового управління розвитком підприємства (Забродський В.)</p>	<p>Використання багатовимірного аналізу, що підвищує обґрунтованість оцінки</p>	<p>Складність проведення аналізу та оцінки стійкості сукупного інтегрального показника при заданій області його зміни</p>	<p>Доцільно використовувати при групуванні індикаторів безпеки та виокремленні локальних груп джерел загроз економічній безпеці підприємства</p>
<p>Інвестиційний (Геєць В., Бажал Ю., Базилевич В.)</p>	<p>Дозволяє зробити висновок щодо доцільності окремих заходів посилення економічної безпеки</p>	<p>Недостатньо враховує рівень безпеки більшості (крім інвестиційної) функціональних складових економічної безпеки підприємства</p>	<p>Доцільно використовувати при розробці заходів у межах блоку «формування адаптивної реакції» підприємств</p>
<p>Оцінки та управління ризиками (Грунін О., Клейнер Г.)</p>	<p>Дозволяє визначити рівень ризику як ймовірності небезпеки діяльності підприємства</p>	<p>Не приділяється належна увага оцінці економічної ефективності діяльності підприємства та використанню ним ресурсного забезпечення як передумов його економічної безпеки</p>	<p>Варто використовувати при діагностиці загроз економічній безпеці підприємства</p>

Продовження табл. 1.10

1	2	3	4
Наявності чистого прибутку (Третьякова Н.)	Простота оцінки	Неврахування багатьох неекономічних функціональних складових безпеки (силової, інформаційної, інституційно-правової та ін.) й прогнозування ризиків	Доцільно використовувати для підприємств, які знаходяться в передкризовому стані
Ймовірності банкрутства підприємства (тести Альтмана Е., Таффлера Р., Спрингейта Г., універсальна дискримінантна функція Терещенка О., коефіцієнт Бівера В.)	Дозволяє оцінити ймовірність банкрутства як основного індикатора безпеки	Не враховує окремі складові економічної безпеки, а також тривалість перебування підприємства у передбанкрутному стані	
Оцінки вартості підприємства з використанням дохідного підходу (Міщенко С.)	Забезпечує постійний моніторинг стану безпеки з урахуванням платоспроможності і ризику діяльності	Непрямий характер зв'язку між зміною ринкової вартості підприємства та рівнем його економічної безпеки	Доцільно застосовувати при здійсненні операцій купівлі-продажу підприємства, бізнесу, акцій та ін.

Узагальнюючи вищенаведене, зробимо такі висновки у контексті вдосконалення методики оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства:

- економічно необґрунтованим є розрахунок узагальнюючого показника рівня безпеки (оскільки за його використання надто високим є рівень суб'єктивності встановлення вагового значення як окремих показників-індикаторів, так і функціональних складових); більш

прийнятним є визначення не інтегрального показника рівня безпеки, а узагальнюючого стану входження підприємства в економічно небезпечну зону;

- недостатньо обґрунтованим є використання однотипних показників для оцінки рівня безпеки різних (за розмірами, видами діяльності, рівнем безпеки) підприємств;

- недостатньо вдалим є принцип розрахунку рівня безпеки як міри відхилення фактичних показників його фінансово-господарської діяльності від критичних (з огляду на безпеку) та від оптимальних. Основою оцінки рівня безпеки повинне бути вивчення лише стану небезпеки діяльності підприємства.

З метою усунення цих недоліків можна запровадити методичний підхід до оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства, при якому діапазон значень рівня безпеки поділений на окремі рівні та стан «потрапляння» підприємства на той чи інший рівень визначається перевищенням фактичних значень окремих показників його діяльності над критичними обмеженнями індикаторів, які є неоднаковими для всіх рівнів, а підібрані виключно з урахуванням того рівня безпеки, який вони характеризують. Офіційна методика Міністерства економіки України передбачає поділ шкали безпеки на п'ять рівнів, тому доцільно аналогічно розглядати п'ять рівнів у межах діапазону економічної безпеки суб'єкта господарювання: критичний, передкритичний, низький, задовільний, прийнятний (таблиця 1.11).

Критичному рівню безпеки відповідає найнижчий стан, при якому найвищою є ймовірність припинення діяльності підприємства. Наголосимо, що нерівномірними (з огляду на безпеку підприємства) є показники ефективності використання ресурсів та, наприклад, збиток. Крім того, наявність злочинного зазіхання на ефективно діюче підприємство може призвести до припинення його діяльності швидше, ніж помірний рівень його конкурентоспроможності. У підприємства на стадії банкрутства суттєво знижується потреба у забезпеченні високого рівня прибутковості праці, витратомісткості і т. п. Тому про критично низький рівень фінансово-економічної безпеки свідчитимуть передусім індикатори в межах таких функціональних складових, як силова та фінансова (наявність злочинних посягань, рейдерство, неправомірні та незаконні дії з боку органів державного управління і контролю, інших ринкових суб'єктів, збитковість діяльності, незадовільні показники фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності).

Таблиця 1.11

Характеристика станів фінансово-економічної безпеки підприємства*

Послідовність оцінки і стани безпеки	Характеристики станів безпеки підприємства	Пріоритетні функціональні складові	Показники-індикатори та їх порогові значення
1	2	3	4
1. Критичний ↓	Найвищою ймовірністю припинення діяльності	є Силова, фінансова, інституційно-правова	Дохід фактичний (>доходу у точці безбитковості); прибуток (≤ 0)
2. Перед-критичний ↓	Обсяги доходу є меншими або відповідають у точці безбитковості	Фінансова, інформаційна, маркетингова	Коефіцієнт поточної ліквідності (< 1); коефіцієнт фінансування (≤ 1); коефіцієнт швидкої ліквідності ($\leq 0,6$); коефіцієнт автономії ($< 0,5$); коефіцієнт абсолютної ліквідності ($< 0,2$); коефіцієнт покриття (≤ 1); рентабельність доходу (≤ 0); коефіцієнт маневрування, коефіцієнт забезпечення власними коштами (менше середньогалузевого)
3. Низький ↓	Забезпечується мінімально прийнятний рівень рентабельності власного капіталу	Фінансова, інформаційна, техніко-технологічна	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу, фондовіддача, коефіцієнт оборотності товарних запасів, коефіцієнт оборотності оборотних активів (менше середньогалузевого); коефіцієнт зносу основних засобів, коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів (більше середньогалузевого)

* Примітка: процедура оцінювання передбачає послідовне проходження її етапів за логікою: згори – донизу.

Продовження табл. 1.1

1	2	3	4
4. Задовільний ↓	Існує суттєва невідповідність забезпечення персоналом належного професійно-кваліфікаційного рівня, недостатньою є якість товарів	Інституційно-правова, інтелектуально-кадрова, маркетингова, техніко-технологічна	Коефіцієнт відношення продуктивності праці до середньої заробітної плати (<1); рентабельність, фондоозброєність (менше середньогалузевого); плінність кадрів (більше середньогалузевого)
5. Прийнятний	Підприємство своєчасно реалізує превентивні заходи в системі ризик-менеджменту з помірними (прийнятними) втратами, розвивається і покращує ефективність фінансово-господарської діяльності	Економічна безпека	Коефіцієнт відношення відвернутих втрат до суми ймовірного збитку внаслідок неправомірних дій та витрат на охорону (<1)

Передкритичним визначимо такий стан фінансово-економічної безпеки, при якому фінансово-господарська діяльність суб'єкта господарювання неспроможна забезпечити належні обсяги доходу та є збитковою. На цьому рівні найважливішими складовими економічної безпеки виступають фінансова та інформаційна, нездатність забезпечення належного рівня яких може призвести до зниження безпеки, а отже й до ліквідації підприємства. Індикаторами на цьому рівні забезпечення економічної безпеки, які свідчать про негативні тенденції у фінансово-господарській діяльності первинної ланки економіки, виступають коефіцієнт автономії та маневрування, а також рентабельність доходу.

При задовільному рівні фінансово-економічної безпеки підприємство здатне вести прибуткову діяльність, проте йому бракує висококваліфікованого персоналу, високою є плінність кадрів та низькою – ефективність їх праці. На цьому рівні підприємство неспроможне забезпечити споживачів товарами високої якості, що, у свою чергу, впливає на його імідж та фінансово-господарський стан.

Основними індикаторами, які характеризують задовільний рівень фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання, є коефіцієнт відношення продуктивності праці до середньої заробітної плати, рентабельність діяльності підприємства, фондоозброєність та плінність кадрів.

Найвищому (прийнятному) рівню безпеки відповідає такий стан функціонування підприємства, при якому проводиться достатньо ефективна фінансово-господарська діяльність із невисокою ймовірністю настання зовнішніх та внутрішніх загроз. За такого стану безпеки підприємством сформована надійна система її забезпечення, що дозволяє управляти всіма її функціональними складовими, своєчасно виявляти та знешкоджувати загрози.

Особливістю узагальненого нами підходу є визначення не конкретного узагальненого значення рівня безпеки, а лише характеристики її стану, причому його діагностика здійснюється різними методами та з використанням різних показників-індикаторів, що не виключає загальноприйнятих методичних підходів до оцінки економічної безпеки підприємства, поданих в економічній літературі, а дозволяє мінімізувати їх недоліки та посилити інтегрованість застосування.

Аналіз фінансової складової безпеки підприємства передбачає дослідження фінансового стану і основних результатів фінансової діяльності підприємства з метою ідентифікації рівня загроз його фінансовим інтересам, а також виявлення резервів підвищення рівня фінансової безпеки підприємства¹⁰⁶. У теорії фінансового менеджменту залежно від методів дослідження виділяють такі системи аналізу фінансової безпеки підприємства, як горизонтальний (трендовий) аналіз, вертикальний (структурний) аналіз, порівняльний фінансовий аналіз, аналіз фінансових коефіцієнтів, а також інтегральний фінансовий аналіз.

Оцінювання поточного рівня забезпечення фінансової безпеки підприємства здійснюється на основі детального аналізу загроз негативних впливів на фінансову безпеку і можливих збитків підприємства за реалізації цих негативних впливів, а також існуючої на підприємстві системи аналізу і оцінювання всебічних результатів його фінансово-господарської діяльності¹⁰⁷. Оцінювання поточного рівня забезпечення фінансової безпеки підприємства здійснюється за такими напрямками:

¹⁰⁶Бланк І. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – Вып. 10. – 784 с. – (Серия «Библиотека финансового менеджера»).

¹⁰⁷Мунтян В. І. Економічна безпека України : монографія / В. І. Мунтян. – К. : КВІЦ, 1999. – 462 с.

- аналіз фінансової звітності підприємства (дослідження ліквідності, рентабельності, структури прибутку та витрат тощо);
- аналіз конкурентоспроможності підприємства;
- аналіз асортименту продукції підприємства;
- аналіз кваліфікації та потенціалу персоналу, системи управління підприємством;
- аналіз теперішньої та прогнозованої вартості капіталу;
- аналіз поставок і клієнтури підприємства;
- аналіз кредитної політики суб'єкта господарювання;
- аналіз динаміки цінних паперів підприємства тощо.

Оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства повинно базуватися на таких принципах:

- відповідність параметрів оцінювання змісту процесів у системі фінансової безпеки;
- комплексність, тобто врахування всіх чинників, що впливають на загрози фінансовій безпеці підприємства;
- виділення головних елементів наявних або потенційних небезпек і загроз;
- періодичність оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства;
- можливість застосування необхідних запобіжних, попереджувальних, профілактичних та корегуючих заходів щодо виявлених або потенційних загроз¹⁰⁸.

Визначення рівня фінансової безпеки у конкретний момент часу, попередження розвитку негативних тенденцій у діяльності підприємства, внесення необхідних коректив і прогнозування розвитку системи фінансової безпеки передбачає вибір обґрунтованої множини її показників-індикаторів. В одній із праць¹⁰⁹ серед індикаторів фінансової безпеки виділено: індекси обсягів виробництва, динаміку прибутку, розмір заборгованості, частку на ринку, показники рентабельності, розміри капіталовкладень та довгострокових кредитів.

¹⁰⁸ Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія / О. І. Барановський. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.

¹⁰⁹ Ковальов Д. Економічна безпека підприємства / Д. Ковальов, Т. Сухорукова // Економіка України. – 1998. – № 10. – С. 48-53.

До основних індикаторів фінансової складової економічної безпеки підприємства у працях¹¹⁰ віднесено такі якісні та кількісні показники: величина портфеля замовлень (загальний обсяг передбачуваного продажу); фактичний та необхідний обсяг інвестицій (для підтримки і розвитку наявного потенціалу); рівень інноваційної активності (обсяг інвестицій у нововведення); рівень рентабельності виробництва; фондовіддача (капіталоемність) виробництва; прострочені дебіторська і кредиторська заборгованості; частка забезпеченості власними джерелами фінансування оборотних коштів, матеріалів, енергоносіїв для виробництва.

Вчений О. Барановський виділяє такі індикатори фінансової безпеки підприємств, організацій і установ, як розмір статутного капіталу, величина активів, обсяг продажу, оборотність активів, розмір інвестицій, розмір питомого оборотного капіталу, частка запозиченого капіталу, показники ліквідності, рентабельності, прибутковості та ризику, рівень інновацій, рівень оподаткування, період погашення дебіторської заборгованості тощо¹¹¹.

Більшість дослідників вважає, що оцінювання фінансової безпеки підприємства не повинно зводитися лише до аналізу фінансового стану підприємств. Враховуючи специфіку системи безпеки підприємства, для оцінювання її рівня необхідно використовувати особливі прийоми визначення стану фінансової безпеки підприємства та її загроз. Для цього застосовують індикаторний метод оцінювання рівня фінансової безпеки – використання критичних порогових значень фінансових показників.

Під пороговими значеннями розуміють граничні величини індикаторів фінансової безпеки підприємства, недотримання яких призводить до формування негативних тенденцій у фінансовій системі, викликає виникнення та розвиток загроз його фінансовій безпеці. Необхідно зауважити, що за межами порогових значень індикаторів фінансової безпеки фінансова підсистема підприємства втрачає здатність до динамічного розвитку, стає неліквідною, що, в кінцевому результаті,

¹¹⁰ Механизмы управления экономической безопасностью / Ю. Г. Лысенко, С. Г. Мищенко, Р. А. Руденький, А. А. Спиридонов. – Донецк: ДонНУ, 2002. – 178 с.

Фоміна М. В. Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика : монографія / М. В. Фоміна. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. – 141 с.

¹¹¹ Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія / О. І. Барановський. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.

може призвести до банкрутства¹¹². Стан системи фінансової безпеки підприємства характеризують як окремі індикатори, так і їхнє комплексне поєднання. Відповідно, доцільно намагатися виділяти такі порогові значення індикаторів фінансової безпеки, які можуть стати критичними у сукупності з іншими показниками, і такі, перевищення (зниження) яких незалежно від інших спричинить настання кризової ситуації.

Водній із праць¹¹³, крім порогових значень індикаторів фінансової безпеки підприємства, виділяють ще й оптимальні та граничні значення. Під оптимальними значеннями індикаторів розуміють такий інтервал величин, у межах якого створюються найбільш сприятливі умови для відтворюваних процесів в економіці, на підприємстві тощо. Граничні значення індикаторів – це кількісні величини, порушення яких викликає загрозливий процес в економіці або на підприємстві.

Загалом усі індикатори фінансової безпеки підприємства можна поділити на такі групи:

1. Показники платоспроможності (ліквідності).
2. Показники фінансової стійкості.
3. Показники ділової активності.
4. Показники рентабельності¹¹⁴.

Ліквідність підприємства характеризує його здатність перетворити свої активи в гроші для покриття усіх необхідних платежів у термін їх сплати¹¹⁵. Проте не варто ототожнювати ліквідність і платоспроможність, оскільки остання передбачає не лише здатність конвертувати активи у засоби платежу, але й характеризує фінансову стійкість підприємства¹¹⁶.

¹¹² Єрмошенко М. М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства : препринт наукової доповіді / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячова, А. М. Ашуев; [за наук. ред. М. М. Єрмошенка]. – К. : Національна академія управління, 2005. – 78 с.

¹¹³ Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ № 60 від 02.03.2007 р. / Міністерство економіки України. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738

¹¹⁴ Экономическая и национальная безопасность : учебник / [под ред. Е. А. Олейникова]. – М. : Экзамен, 2004. – 768 с.

¹¹⁵ Дєєва Н. М. Фінансовий аналіз : навч. посібник / Н. М. Дєєва, О. І. Дедіков. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 328 с.

¹¹⁶ Мних С. В. Економічний аналіз : підручник / С. В. Мних. – [2-ге вид., перероб. та доп.]. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 472 с.

Деякі автори¹¹⁷ для аналізу платоспроможності пропонують використовувати такі показники:

1. Коефіцієнт абсолютної платоспроможності (K_{ap}) – характеризує здатність підприємства практично миттєво погасити свої короткострокові зобов'язання і може визначатися як відношення суми грошових коштів на рахунках підприємства (GK) та короткострокових фінансових вкладень (KFV) до короткострокових зобов'язань за платежами (KZ):

$$K_{ap} = \frac{GK + KFV}{KZ}. \quad (1.11)$$

Мінімальний пороговий інтервал цього коефіцієнта становить 0,1 - 0,2. Значення коефіцієнта абсолютної платоспроможності може підлягати значним змінам в короткостроковому періоді.

2. Коефіцієнт проміжної платоспроможності (K_{pp}) – характеризує потенційну здатність підприємства погасити свої зобов'язання у випадку повернення всієї суми дебіторської заборгованості. Цей показник розраховують як відношення суми грошових коштів на рахунках підприємства (GK), поточних фінансових інвестицій (PFI) та величини дебіторської заборгованості (DZ) до короткострокових зобов'язань за платежами (KZ):

$$K_{pp} = \frac{GK + PFI + DZ}{KZ}. \quad (1.12)$$

Мінімальний пороговий інтервал цього коефіцієнта становить 0,7 - 0,8. Особливий інтерес до цього показника проявляють власники акцій, яких більшою мірою цікавить тривала перспектива підприємства погасити свої зобов'язання.

3. Коефіцієнт загальної платоспроможності (покриття) (K_{zp}) – характеризує здатність підприємства погасити свої короткострокові

¹¹⁷Азаренкова Г. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. для самост. вивч. дисц. / Г. М. Азаренкова, Т. М. Журавель, Р. М. Михайленко. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Знання-Прес, 2006. – 287 с.

Аналіз фінансового стану виробничої та комерційної діяльності підприємства : навч. посібник / [В. П. Шило, Н. І. Верхоглядова, С. Б. Льбіна та ін.]. – К. : Кондор, 2007. – 240 с.

Ван Хорн Дж. Основи управління фінансами ; / Дж. Ван Хорн [пер. с англ.]. / [гл. ред. сериї Я. В. Соколов]. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 800 с. – (Серія по бухгалтерському учету и аудиту).

Дєєва Н. М. Фінансовий аналіз : навч. посібник / Н. М. Дєєва, О. І. Дедіков. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 328 с.

зобов'язання за умови реалізації ним усіх наявних матеріальних запасів, дебіторської заборгованості та інших ліквідних активів. Формула розрахунку загального коефіцієнта покриття має такий вигляд:

$$K_{zp} = \frac{GK + PFI + DZ + Z}{KZ}, \quad (1.13)$$

де Z – величина запасів підприємства.

За умови правильного вибору тактики фінансового менеджменту підприємство має володіти достатніми обсягами ліквідних засобів для погашення короткострокових зобов'язань, тобто значення показника має бути більшим від 1. У деяких розвинутих країнах безпечне значення показника приймається рівним 2.

Іншим методом визначення платоспроможності підприємства є поділ його активів і пасивів на певні групи, а після цього порівняння між собою відповідних груп¹¹⁸. Активи підприємства за рівнем ліквідності поділяють на 4 групи: найбільш ліквідні активи (A_1), активи, що реалізуються швидко (A_2), активи, що реалізуються повільно (A_3), та активи, що реалізуються важко (A_4). У свою чергу, пасиви підприємства поділяють на негайні (P_1), короткострокові (P_2), довгострокові (P_3) та постійні (P_4).

Для визначення ліквідності підприємства порівнюють підсумки за кожною групою активу і пасиву балансу. Баланс буде абсолютно ліквідним, якщо задовольнятиме такі умови:

- Найбільш ліквідні активи перевищують негайні пасиви або дорівнюють їм ($A_1 \geq P_1$).

- Активи, що реалізуються швидко, дорівнюють короткостроковим пасивам або більші за них ($A_2 \geq P_2$).

- Активи, що реалізуються повільно, дорівнюють довгостроковим пасивам або більші за них ($A_3 \geq P_3$).

- Активи, що реалізуються важко, менші за постійні пасиви або дорівнюють їм ($A_4 \leq P_4$).

Фінансова стійкість підприємства, пов'язана з рівнем залежності від кредиторів та інвесторів, характеризує забезпеченість потреб підприємства фінансовими ресурсами для ефективної діяльності.

¹¹⁸ Деева Н. М. Фінансовий аналіз : навч. посібник / Н. М. Деева, О. І. Дедіков. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 328 с.

М. А. Болюх Економічний аналіз : навч. посібник / М. А. Болюх, В. З. Бурчевський, М. І. Горбатов; [за ред. М. Г. Чумаченка]. – К. : КНЕУ, 2001. – 540 с.

Провівши аналіз наукових джерел¹¹⁹, в систему показників, які характеризують фінансову стабільність підприємства, можна включити такі індикатори:

1. Коефіцієнт концентрації власного капіталу (автономії) (K_a) – характеризує частку власного капіталу підприємства (VK) у загальній сумі коштів, авансованих у його діяльність (AK):

$$K_a = \frac{VK}{AK}. \quad (1.14)$$

Більше значення цього показника свідчить про фінансову стійкість, стабільність і незалежність підприємства від зовнішніх кредиторів. Значення коефіцієнта автономії повинно бути не менше за 0,6. Висока частка власного капіталу є сигналом кредиторам для інвестування коштів у його діяльність.

2. Коефіцієнт фінансової залежності (концентрації залученого капіталу) (K_z) – характеризує частку залученого капіталу (ZK) у загальній вартості авансового капіталу (AK):

$$K_z = \frac{ZK}{AK} \text{ або } K_z = 1 - K_a. \quad (1.15)$$

Цей коефіцієнт є доповненням до показника концентрації власного капіталу.

3. Коефіцієнт маневрування власного капіталу (K_m) показує, яка частина власного капіталу (VK) – використовується для фінансування поточної діяльності, тобто яку частину вкладено в оборотні кошти (OK), а яку – капіталізовано:

$$K_m = \frac{OK}{VK}. \quad (1.16)$$

Залежно від структури капіталу і галузевої належності підприємства порогове значення цього показника може змінюватися від 0,4 до 0,6.

4. Коефіцієнт фінансового ризику (плече фінансового важеля) (K_{fr}) – характеризує кількість залученого капіталу в розрахунку на 1 грн. власного капіталу:

¹¹⁹ Деева Н. М. Фінансовий аналіз : навч. посібник / Н. М. Деева, О. І. Дедіков. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 328 с.

М. А. Боллох Економічний аналіз : навч. посібник/ М. А. Боллох, В. З. Бурчевський, М. І. Горбаток; [за ред. М. Г. Чумаченка]. – К. : КНЕУ, 2001. – 540 с.

Мних Є. В. Економічний аналіз : підручник / Є. В. Мних. – [2-ге вид., перероб. та доп.]. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 472 с.

$$K_{fr} = \frac{ZK}{VK}. \quad (1.17)$$

Зростання цього коефіцієнта свідчить про підвищення залежності підприємства від залучених джерел, втрату фінансової автономії. Порогове значення коефіцієнта фінансового ризику становить 1, проте для нормального функціонування підприємства значення цього коефіцієнта повинно становити приблизно 0,3.

5. Коефіцієнт довгострокового залучення позичених коштів ($K_{dзpk}$) – характеризує структуру джерел покриття активів і визначається як відношення суми довгострокових зобов'язань (DTZ) до суми власного капіталу (VK) та довгострокових зобов'язань:

$$K_{dзpk} = \frac{DTZ}{VK + DTZ}. \quad (1.18)$$

Негативною тенденцією є зростання цього показника в динаміці, оскільки залежність підприємства від зовнішніх інвесторів збільшуватиметься.

Для оцінювання стійкості фінансового стану підприємства використовують також коефіцієнт співвідношення власних і залучених коштів, коефіцієнт структури залученого капіталу, коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами, коефіцієнт співвідношення необоротних і власних коштів, коефіцієнт відношення виробничих активів і вартості майна, коефіцієнт забезпеченості запасів і затрат власними коштами тощо.

Ділова активність підприємства у фінансовому аспекті проявляється у швидкості обороту його засобів і полягає у дослідженні рівнів та динаміки різноманітних фінансових коефіцієнтів оборотності¹²⁰. Показники ділової активності використовуються для аналізу результатів та ефективності виробничої діяльності підприємства.

Серед показників ділової активності виділяють:

1. Коефіцієнт оборотності мобільних засобів (K_{Ia}), який характеризує швидкість обороту всіх матеріальних та нематеріальних засобів підприємства і розраховується як відношення виручки від реалізації продукції (VRP) до суми середньої величини запасів і затрат (\overline{ZV}) та середньої величини коштів, розрахунків та інших активів (\overline{K}):

¹²⁰ Дєєва Н. М. Фінансовий аналіз : навч. посібник / Н. М. Дєєва, О. І. Дедіков. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 328 с.

$$K_{1a} = \frac{VRP}{ZV + K}. \quad (1.19)$$

2. Коефіцієнт оборотності матеріальних оборотних коштів (K_{2a}), який характеризує число оборотів запасів та витрат підприємства за аналізований період і обчислюється як відношення виручки від реалізації продукції (VRP) до середньої величини коштів, розрахунків та інших активів (\overline{K}):

$$K_{2a} = \frac{VRP}{\overline{K}}. \quad (1.20)$$

3. Коефіцієнт оборотності готової продукції (K_{3a}), який показує швидкість обороту готової продукції і розраховується як відношення виручки від реалізації продукції (VRP) до середньої величини готової продукції (\overline{GP}):

$$K_{3a} = \frac{VRP}{\overline{GP}}. \quad (1.21)$$

Якщо зростає коефіцієнт оборотності готової продукції, то це свідчить про збільшення попиту на продукцію. У випадку зменшення цього показника відбувається затоварення складу готовою продукцією у зв'язку із зниженням попиту.

Аналіз ділової активності доповнюється також дослідженням динаміки основних фінансових результатів діяльності підприємства. Зокрема, досліджується ступінь виконання плану за основними показниками, забезпечення заданих темпів їхнього зростання, рівень ефективності використання ресурсів підприємства тощо.

Серед показників ділової активності виділяють також такі якісні показники, як широта ринку збуту продукції підприємства, наявність експортного потенціалу, репутація підприємства та ін.

Четверта група показників включає показники рентабельності підприємства, які використовують для оцінювання відносної ефективності діяльності підприємства. До показників рентабельності продукції відносять¹²¹:

1. Рентабельність окремих виробів (R_i) – розраховується як відношення прибутку (P_i) від продажу окремого виробу до собівартості (S_i) самого виробу:

¹²¹М. А. Боллох Економічний аналіз : навч. посібник/ М. А. Боллох, В. З. Бурчевський, М. І. Горбатов; [за ред. М. Г. Чумаченка]. – К. : КНЕУ, 2001. – 540 с.

$$R_i = \frac{P_i}{S_i}. \quad (1.22)$$

2. Рентабельність реалізованої продукції (R_p) – розраховується як відношення прибутку (P) від реалізації продукції (або чистого прибутку) до виручки від реалізації продукції (VRP):

$$R_p = \frac{P}{VRP}. \quad (1.23)$$

3. Рентабельність виробництва (R_v) – розраховується як відношення прибутку від реалізації до вартості основних фондів (OF) і матеріальних оборотних коштів (MOK):

$$R_v = \frac{P}{OF + MOK}. \quad (1.24)$$

Показники рентабельності визначаються у вигляді коефіцієнтів або у відсотках і характеризують частку величини прибутку на кожну грошову одиницю витрат (частку товарної продукції в собівартості продукції). Показники рентабельності можна розраховувати і для окремих функціональних підрозділів, і за видами діяльності.

У фінансовому менеджменті серед завдань аналізу рентабельності виділяють:

- оцінювання виконання визначених параметрів (плану, прогнозу тощо);
- вивчення динаміки цих показників;
- визначення чинників зміни їхнього рівня;
- пошук резервів зростання рентабельності;
- розроблення заходів із використання виявлених резервів.

Вибір і послідовність аналізу визначається його завданням. Так, для оцінювання результатів діяльності підприємства аналізують рентабельність реалізованої продукції, для вивчення виробництва окремих видів продукції з погляду попиту на них, доцільності їх випуску — рентабельність окремих виробів і чинників її зміни.

Для визначення рівня фінансової безпеки підприємства необхідно побудувати деякий узагальнений (інтегральний) індикатор, який враховуватиме всі розглянуті вище показники (платоспроможності, фінансової стійкості, ділової активності, рентабельності).

Дещо інший підхід до дослідження фінансового стану підприємства запропоновано ще в одній праці¹²². Автор пропонує розглядати оцінку фінансового стану підприємства $S(t)$ на момент часу t як сукупність таких показників (ромб фінансового стану підприємства):

$$S(t) = \{O(t), L(t), D(t), H(t)\}, t \in [0, T], \quad (1.25)$$

де $O(t)$ – величина показника оборотності капіталу підприємства (коефіцієнта оборотності оборотних активів);

$L(t)$ – величина показника ліквідності капіталу підприємства (загального коефіцієнта покриття);

$D(t)$ – величина показника прибутковості капіталу підприємства (коефіцієнта рентабельності);

$H(t)$ – величина показника незалежності капіталу підприємства (коефіцієнта співвідношення власного і залученого капіталу).

Для оцінювання динаміки фінансового стану підприємства використовують метод порівняння, тобто зіставлення фактичних показників ромба фінансового стану з деякою базою (переважно відповідні значення за попередні роки). Тоді модель динаміки фінансового стану підприємства $I(t)$ має вигляд:

$$I(t) = \left\{ \begin{array}{cccc} O_f(t) & L_f(t) & D_f(t) & H_f(t) \\ O_b(t) & L_b(t) & D_b(t) & H_b(t) \end{array} \right\}, \quad (1.26)$$

де $O_f(t), L_f(t), D_f(t), H_f(t)$ – фактичні значення показників, що характеризують фінансовий стан підприємства на момент часу t ;

$O_b(t), L_b(t), D_b(t), H_b(t)$ – базисні значення показників, що характеризують фінансовий стан підприємства на момент часу t .

Поширеною є думка фахівців про доцільність оцінювання рівня фінансової безпеки через категорію ризику. Так, Н. Хлістунова пропонує здійснювати таке оцінювання з використанням ризику неплатоспроможності, під яким розуміє ризик того, що суб'єкт господарювання, який залучив фінансові ресурси, виявиться неплатоспроможним вчасно погасити зобов'язання, строк сплати яких настав, і, таким чином, може виявитися банкрутом¹²³. Для визначення рівня фінансово-економічної безпеки підприємства доцільно виділяти такі рівні ризиків підприємницької діяльності:

¹²² Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства: монографія / М. О. Кизим, В. А. Забродський, В. А. Зінченко, Ю. С. Копчак. – Х.: Видавничий дім «ІНЖЕК», 2003. – 144 с.

¹²³ Хлістунова Н. В. Фінансові ризики і платоспроможність підприємств / Н. В. Хлістунова // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 7(25). – С. 63-68.

1. Неризикова зона (підприємство функціонує стабільно, існують резерви для динамічного розвитку підприємства).

2. Зона припустимого ризику (підприємство ризикує втратити балансовий прибуток).

3. Зона критичного ризику (підприємство ризикує втратити виручку від реалізації продукції).

4. Зона катастрофічного ризику (підприємство ризикує втратити все своє майно).

На основі такої класифікації ризиків можна виділити такі рівні фінансово-економічної безпеки підприємства:

1. Нормальний рівень – для забезпечення фінансової безпеки достатньо власних фінансових засобів.

2. Нестабільний рівень – для забезпечення фінансової безпеки підприємству потрібні, крім власних фінансових засобів, ще й залучені.

3. Критичний рівень – для забезпечення фінансової безпеки недостатньо власних та залучених фінансових засобів.

4. Катастрофічний рівень – підприємство визнане банкрутом¹²⁴.

На кожному з цих рівнів фінансово-економічної безпеки підприємства потрібно розробляти механізми покращення фінансової ситуації на підприємстві.

В одній із праць¹²⁵ серед проблем, що постають перед підприємством на шляху до досягнення прийняттого рівня фінансово-економічної безпеки, виділено переважне використання реакційного підходу; необхідність підвищення якості збору інформації не лише про конкурентів, але й про стан власної діяльності, а також недостатнє аналізування витрат підприємства на економічну безпеку. Для вирішення цих проблем доцільно використовувати превентивний підхід, який передбачає пріоритетність розроблення шляхів уникнення можливих загроз і мінімізацію негативних впливів, забезпечення прозорості та конфіденційності інформації щодо діяльності підприємства.

¹²⁴Єрмошенко М. М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства : препринт наукової доповіді / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячова, А. М. Ашуев; [за наук. ред. М. М. Єрмошенка]. – К. : Національна академія управління, 2005. – 78 с.

¹²⁵Мельник В. І. Перспективні напрямки підвищення рівня економічної безпеки підприємства в сучасних умовах [Електронний ресурс] / В. І. Мельник, Г. М. Шумська // I Междунар. научно-практ. конф. «Проблемы формирования новой экономики XXI века» (17-19 декабря 2008 г.). –Режим доступа до журн. : http://www.confcontact.com/2008dec/3_melnik.htm.

РОЗДІЛ II. СТАН ТА ПЕРЕДУМОВИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

2.1. Характеристика економічної безпеки суб'єктів торговельної діяльності

Основою соціально-економічного зростання держави є розвиток її внутрішнього споживчого ринку, передумовою чого виступає адекватний розвиток підприємств торгівлі. Так, стабільне функціонування торговельних підприємств здатне забезпечити поступальний розвиток держави, гарантувати її економічну безпеку.

Проте за сучасного соціально-економічного розвитку внутрішнього ринку України, в умовах подолання негативних наслідків фінансово-економічної кризи, стан економічної безпеки більшості торговельних підприємств потребує покращення. Процес посилення економічної безпеки суб'єктів підприємництва в торгівлі варто починати з оцінки її поточного стану, визначення ендогенних та екзогенних чинників впливу та передумов формування надійної системи забезпечення економічної безпеки. Враховуючи зазначене, актуалізується потреба в аналітичній оцінці рівня економічної безпеки вітчизняних торговельних підприємств.

У сучасній економічній літературі пропонуються підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємництва як сектора економіки (на макрорівні), відповідно до яких проводиться оцінка безпеки за такими групами показників: 1) фінансова незалежність, до якої відносять показники ліквідності та платоспроможності, фондоозброєність, коефіцієнти зносу матеріально-технічної бази та ін.; 2) ефективність використання ресурсного забезпечення – показники продуктивності праці, фондівіддача, витрати на одну гривню товарообороту, коефіцієнт оборотності оборотних активів та ін.; 3) здатність до розвитку, що передбачає розрахунок темпів приросту товарообороту, приріст капіталовкладень, темпів збільшення кількості підприємств та ін.¹²⁶

¹²⁶Васильчак С. В. Розвиток аграрної економіки як основа продовольчої безпеки країни / С. В. Васильчак, О. Р. Жидяк // Економічна безпека і проблеми господарсько-політичної трансформації соціально-економічних систем. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2009. – 407 с.

Свдокимов Ф. І. Узагальнююча оцінка фінансової складової рівня економічної безпеки підприємства / Ф. І. Свдокимов, О. В. Мізіна, О. О. Бородіна // Екон. пр. ДонНТУ. – Вип. 47. – Донецьк : Вид-во ДонНТУ, 2002. – С. 6-12. – (Серія економічна).

За результатами аналізу окремих кількісних індикаторів економічної безпеки торговельних підприємств (на прикладі Львівської області) виявлено позитивні тенденції в їх діяльності (табл. 2.1). Йдеться передусім про збільшення як абсолютного показника товарообороту, так і товарообороту у розрахунку на одного працівника та на один квадратний метр торгової площі. Так, хоча у 2009 році товарооборот зменшився на 8,5 % порівняно з попереднім роком, все ж за досліджуваній період він зріс у 3,4 рази – з 10,01 млрд. грн. до 33,99 млрд. грн.

Позитивні тенденції можна спостерігати і за показниками товарообороту у розрахунку на одного працівника та на один квадратний метр торгової площі. Так, хоча в 2009 році й відбулося незначне зменшення як чисельності працівників, так і торгової площі проте за період 2001-2009 років товарооборот на одного працівника та на 1 квадратний метр площі зріс у 3,3 рази. Це свідчить про покращення ефективності використання найманої робочої сили (зростання продуктивності праці) і торгових площ підприємств за вказаний період.

У той же час спостерігаються і негативні тенденції, зокрема в контексті такої домінантної характеристики економічної безпеки торговельного підприємництва, як ефективність використання ресурсного забезпечення. Негативним чинником, який знижує економічну незалежність суб'єктів господарювання, є зменшення віддачі товарообороту на кожен гривню, вкладену в підприємство. Так, значення цього показника збільшувалося до 2004 року і становило 24,9 грн., тобто кожна гривня власного капіталу забезпечувала підприємству майже 25 грн. товарообороту, а до 2009 року цей показник знизився до 9,4 грн. Також негативним є зниження показника фінансового результату на одну гривню власного капіталу (в 2002 році значення цього показника становило 0,28 грн., а в 2009 році цей показник став від'ємним і склав - 0,05 грн.).

Незважаючи на щорічне зростання середньомісячної заробітної плати одного найманого працівника, її розмір все ще залишається низьким. Так, за 2001-2009 роки розмір середньомісячної заробітної плати зріс більше ніж у 7 разів і становив 1462,5 грн. на одного працівника.

Негативним є зниження фондівіддачі торговельних підприємств. Так, за аналізований період зростання фондівіддачі спостерігалось лише до 2003 року до рівня 14,7 грн. До 2009 року значення цього показника зменшилося до 4,6 грн., що свідчить про зниження ефективності використання основних фондів внаслідок, зокрема, їх зношеності.

Таблиця 2.1

**Окремі кількісні показники економічної безпеки підприємств торгівлі у Львівській області
в 2001-2009 рр. (складено за¹²⁷)**

Показник	Роки									Темпи зростання 2009 р. до, %	
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2001	2008
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Показники економічної незалежності											
Товарооборот у діючих цінах, млрд. грн.	10,01	12,66	19,69	22,68	21,92	25,38	29,31	37,14	33,99	у 3,4 р.	
Товарооборот у діючих цінах у розрахунку на одну гривню власного капіталу, грн.	-	16,6	20,4	24,9	18,8	17,9	12,9	13,5	9,4	-	70,0
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млн. грн.	9,6	212,9	282,3	69,4	234,1	114,2	112,8	-1218,9	-162,3	-	-
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування у розрахунку на одну гривню власного капіталу, грн.	-	0,28	0,29	0,08	0,20	0,08	0,05	-0,44	-0,05	-	-

107

¹²⁷ Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності у 2007 році : статистичний збірник. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2008. – 98 с.

Інтернет-ресурс Державного комітету статистики України (www.ukrstat.gov.ua).

Підприємницька діяльність Львівщини у 2008 році : статистичний збірник. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2009. – 62 с.

Статистичний щорічник Львівської області за 2009 рік. Ч. I. – Львів: Головне управління статистики у Львівській області, – 2010. – 363 с.

Статистичний щорічник України за 2009 рік – Держкомстат України. – К. : Консультант, 2010. – 572 с.

Продовження табл. 2.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Коефіцієнт відношення оборотних активів до кредиторської заборгованості підприємств	-	1,10	1,13	1,12	1,19	1,20	1,25	1,21	1,08	-	89,4
Коефіцієнт відношення дебіторської заборгованості до кредиторської	-	0,80	0,83	0,72	0,75	0,74	0,78	0,76	0,75	-	98,7
Показники ефективності використання ресурсного забезпечення											
Рентабельність операційної діяльності, %	14,6	24,5	20,7	6,1	17,0	13,3	13,8	2,7	7,8	-6,8	5,1
Частка збиткових підприємств, %	33,0	34,2	34,3	31,8	29,1	29,4	27,6	31,3	33,5	0,5	2,2
Сума збитків підприємств, млн. грн.	145,0	151,8	117,7	210,2	200,3	244,3	378,7	1700,4	798,2	у 5,5 р.	46,9
Середня місячна заробітна плата одного найманого працівника, грн.	206,0	253,6	315,8	379,0	546,2	733,5	908,6	1140,6	1462,5	у 7,1 р.	128,2
Товарооборот у розрахунку на одного працівника, тис. грн.	145,9	187,1	296,1	334,0	320,0	363,0	391,8	477,4	482,8	у 3,3 р.	101,1
Фондовіддача, грн.	10,1	11,2	14,7	13,7	10,3	8,8	8,5	7,7	4,6	45,1	59,1
Товарооборот у розрахунку на 1 кв. м площі, тис. грн.	25,7	32,7	52,5	65,7	61,6	61,1	68,8	85,6	84,1	у 3,3 р.	98,3
Показники здатності до економічного розвитку											
Інвестиції в основний капітал, млн. грн.	86,7	168,9	218,9	329,0	676,2	950,9	1262,6	1747,6	1389,7	у 16 р.	79,5
Валові капітальні інвестиції у розрахунку на одне підприємство, тис. грн.	7,79	14,47	17,90	26,21	52,46	72,30	93,83	127,75	100,22	у 12,9 р.	78,5
Витрати підприємств на інформатизацію, млн. грн.	7,4	9,8	13,9	12,0	21,0	17,0	28,5	28,6	30,3	у 4,1 р.	105,9
Ланцюгові темпи росту кількості підприємств, %	100,0	104,9	104,8	102,6	102,7	102,0	102,3	101,7	101,4	1,4 п.п	-0,3 п.п
Ланцюгові темпи росту торгової площі, %	100,0	98,7	96,9	92,0	103,2	116,6	102,7	101,9	93,1	-6,9 п.п	-8,8 п.п

Позитивні тенденції спостерігаються в такій групі показників економічної безпеки суб'єктів підприємництва у торгівлі, як «здатності до економічного розвитку». За досліджуваний період сума інвестицій в основний капітал торговельних підприємств Львівської області зросла у 16 разів. При цьому за останній рік у підприємства торгівлі було вкладено 1389,7 млн. грн., що, проте, на 20,5 % менше, ніж у попередньому році. Крім того, збільшуються валові капітальні інвестиції у розрахунку на одне торговельне підприємство. У 2009 році цей показник склав 100,22 тис. грн., що на 92,43 тис. грн. (у 12,9 разів) більше, ніж у 2001 році. Хоча темпи зростання валових капітальних інвестицій і високі, проте їх обсяги у розрахунку на одне підприємство все ще низькі і не дозволяють повною мірою оновлювати матеріально-технічну базу підприємств та покращувати їх фінансовий стан, що є вагомою перешкодою зміцнення техніко-технологічної структурної складової економічної безпеки торговельних підприємств.

Позитивним є зростання витрат на інформатизацію, що є необхідною передумовою забезпечення інформаційної безпеки підприємств. Так, станом на 2009 рік суб'єктами господарювання в торгівлі витрачено 30,3 млн. грн. на інформатизацію, що більше ніж у 4 рази перевищує витрати 2001 року. Це свідчить про те, що торговельні підприємства все більше використовують у своїй діяльності новітні технології як для покращення обслуговування споживачів, торгово-технологічного процесу, так і для захисту внутрішньої інформації, що позитивно відображається на стані їх інформаційного складника економічної безпеки.

Варто також зауважити, що збільшення кількості підприємств у торгівлі Львівської області і, відповідно, торгової площі позитивно впливає на зниження рівня багатьох комерційних ризиків торговельних підприємств і є свідченням певного посилення економічної безпеки торговельної діяльності (сприяє покращенню фінансово-економічних показників, збільшенню чисельності зайнятого населення, оновленню матеріально-технічної бази і т.п.). Так, за досліджуваний період кількість торговельних підприємств регіону збільшилася на 24,7 % (у 2008 році приріст склав 1,4 %). Натомість торгова площа за 2001-2009 роки зросла на 3,1 %.

Варто зробити висновок, що рівень економічної безпеки торговельних підприємств є невисоким. Про це свідчать дані, які характеризують фінансові результати їх діяльності, частка збиткових суб'єктів торгівлі, а також величина зазнаних збитків. Так, за 2001-2009 роки частка прибуткових підприємств торгівлі зменшилася з 67,0 % у 2001 році до 66,5 % у 2009 році, а це свідчить про те, що стан економічної безпеки понад третини торговельних підприємств є критичним. При цьому в 5,5

разів зростає і сума зазначених підприємствами збитків: у 2001 році вона становила 145,0 млн. грн., а в 2009 році – 798,2 млн. грн. У той же час знизилася і рентабельність операційної діяльності. Так, рівень рентабельності знизився з 14,6 % у 2001 році до 2,7 % у 2008 році. Проте в 2009 році намітилися позитивні зміни щодо підвищення рівня рентабельності торговельних підприємств – рівень рентабельності торговельної діяльності збільшився до 7,8 %.

Усе це свідчить про те, що, попри зростання окремих кількісних показників, сила впливу негативних чинників на стан фінансового складника економічної безпеки торговельних підприємств Львівської області є значно вищою, що призводить до зниження її загального рівня.

З метою порівняння стану економічної безпеки підприємств торгівлі в Україні загалом проведемо аналіз за регіонами країни (табл. 2.2). Передусім необхідно оцінити зміни в обсягах торговельної діяльності, оскільки ці показники відображають як обсяги, так і ефективність діяльності та ефективність використання ресурсів торговельних підприємств. Так, значення всіх трьох показників товарообороту (товарообороту у розрахунку на одне торговельне підприємство, у розрахунку на одного працівника, у розрахунку на один квадратний метр площі) у Львівській області є нижчими від середніх значень по Україні. Так, у 2009 році товарооборот у розрахунку на одне підприємство у Львівській області становив 2,5 млн. грн., що на 28,2 % менше середнього значення по Україні; товарооборот у розрахунку на одного працівника склав 151,0 тис. грн., що на 34,6 % менше середнього показника у інших регіонах держави; товарооборот у розрахунку на один квадратний метр площі сягнув 84,2 тис. грн., що на 38,2 % менше середнього значення по державі. Найвищі значення за даними показниками спостерігаємо у Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Київській та Одеській областях.

Окремо зауважимо, що найгірші значення для всіх регіонів України спостерігаються за показником «фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування». Так, у розрахунку на одне торговельне підприємство цей показник по Україні загалом характеризується від'ємним значенням (-28,4 тис. грн.), тобто у 2009 році торговельні підприємства більшості областей України функціонували збитково, погіршуючи стан безпеки. Проте в окремих областях (Донецька, Закарпатська, Запорізька, Миколаївська, Полтавська, Чернігівська) підприємства торгівлі характеризувалися позитивним результатом від фінансово-господарської діяльності. Щодо Львівської області, то значення показника є від'ємним і становить -12,2 тис. грн., що свідчить про нижчий рівень економічної безпеки торговельних підприємств області.

Таблиця 2.2

Окремі показники економічної безпеки підприємств торгівлі за регіонами України у 2009 р. (складено за¹²⁸)

Регіони	Показники						
	Товарооборот у діючих цінгах у розрахунку на одне підприємство, млн.грн.	Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування у розрахунку на одне	Індекс інвестицій в основний капітал до обсягів товарообороту одним підприємством, грн./ грн.	Товарооборот на одного працівника, тис. грн. / ос.	Валові капітальні інвестиції у розрахунку на одне підприємство, тис.	Валові капітальні інвестиції на одного працівника, тис. грн. / ос.	Товарооборот на 1 кв. м площі, тис. грн. / кв. м
1	2	3	4	5	6	7	8
Автономна Республіка Крим	1,9	-12,0	0,020	86,4	37,9	1,8	75,3
Вінницька	1,9	-16,4	0,024	83,0	45,0	2,0	55,8
Волинська	7,3	-50,0	0,005	251,5	38,7	1,3	183,7
Дніпропетровська	3,9	-108,7	0,012	299,6	45,7	3,5	158,3
Донецька	4,5	26,0	0,006	289,0	25,5	1,7	165,1
Житомирська	1,8	-14,2	0,012	57,3	21,1	0,7	43,2
Закарпатська	2,6	5,4	0,014	91,0	36,5	1,3	56,7
Запорізька	2,5	2,0	0,010	150,9	25,6	1,5	82,8
Івано-Франківська	2,3	-89,1	0,016	121,4	37,3	1,9	74,5
Київська	4,7	-65,5	0,031	268,2	143,1	8,2	168,0
Кіровоградська	1,7	-9,4	0,009	122,2	15,1	1,1	68,5
Луганська	2,2	-2,6	0,008	97,7	18,5	0,8	85,4
Львівська	2,5	-12,2	0,041	151,0	104,0	6,2	84,2
Миколаївська	2,3	4,1	0,016	209,7	36,9	3,4	119,0
Одеська	3,8	-66,7	0,010	223,3	39,0	2,3	126,5

¹²⁸Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держкомстат України. – К. : Консультант, 2009. – 566 с.

Статистичний щорічник України за 2009 рік. / Держкомстат України. – К. : Консультант, 2010. – 572 с.

Продовження табл. 2.2

1	2	3	4	5	6	7	8
Полтавська	2,5	16,7	0,014	149,9	35,6	2,1	82,3
Рівненська	1,8	-79,7	0,033	58,3	60,3	1,9	38,6
Сумська	1,6	-18,0	0,018	71,6	28,7	1,3	55,7
Тернопільська	2,8	-70,3	0,013	97,8	36,5	1,3	67,5
Харківська	2,6	-50,6	0,016	163,7	40,8	2,6	109,8
Херсонська	2,3	-5,4	0,015	127,8	33,8	1,9	70,2
Хмельницька	1,5	-6,6	0,019	64,7	28,8	1,2	43,6
Черкаська	2,1	-45,1	0,014	117,9	29,7	1,6	69,7
Чернівецька	2,2	-56,4	0,026	73,6	57,5	1,9	58,7
Чернігівська	1,8	3,2	0,015	73,4	27,1	1,1	52,3
В середньому по Україні	3,5	-28,4	0,013	230,9	45,9	3,0	136,2

Проте, незважаючи на низький рівень окремих складових характеристик економічної безпеки значної частини торговельних підприємств Львівської області, існують передумови покращення ситуації. Про це свідчать показники інвестування в торгівлю. Так, Львівська область має один із найвищих індексів інвестицій в основний капітал до обсягів товарообороту одним підприємством. У 2009 році торговельні підприємства регіону вклали 4,1 коп. інвестицій у розрахунку на кожен гривню товарообороту. За цим показником торговельним підприємствам вдалося значно перевищити середнє значення по Україні. Це свідчить про те, що торговельні підприємства Львівської області мають потенціал розвитку, покращення свого фінансово-господарського становища та зміцнення техніко-технологічної і фінансової складових економічної безпеки. За показниками валових капітальних інвестицій у розрахунку на одне підприємство та одного працівника Львівська область посідає друге місце в Україні (після Київської). Так, у 2009 році на одне торговельне підприємство припадало 104 тис. грн. інвестицій, що у 2,3 рази більше, ніж у середньому по Україні, та 6,2 тис. грн. інвестицій у розрахунку на одного працівника. Це свідчить про те, що, хоча економічна безпека торговельних підприємств у Львівській області на даному етапі їх розвитку і знаходиться на низькому рівні, проте суб'єкти господарювання мають потенціал, здатність до економічного розвитку і покращення стану економічної безпеки.

Аналіз такої характеристики економічної безпеки, як здатність до розвитку сектора малого підприємництва у торгівлі протягом 2000-2008 років, засвідчив певну активізацію його розвитку, що є позитивним (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Окремі показники економічної безпеки підприємств торгівлі у секторі малого підприємництва у Львівській області в 2001-2009 рр.(складено за ¹²⁹)

Показник	Роки									Темпи зростання 2009 р. до, %	
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2001	2008
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Показники економічної незалежності											
Товарооборот у діючих цінах, млн.грн.	1502,8	1426,3	1579,4	1719,1	1872,4	8169,7	9286,3	10265,1	9583,5	у 6,4 р.	93,4
Товарооборот у діючих цінах у розрахунку на одне підприємство млн.грн.	0,25	0,24	0,27	0,29	0,33	1,42	1,58	1,61	1,44	у 5,8 р.	89,7
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млн.грн.	18,4	-1,6	-3,4	0,9	10,9	-22,6	-44,7	-243,1	-296,0	-	-
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування у розрахунку на одне підприємство, тис.грн.	3,0	-0,3	-0,6	0,2	1,9	-3,9	-7,6	-38,0	-44,5	-	-

113

¹²⁹Малі підприємства Львівщини : статистичний збірник – Держкомстат України, ГУС у Львівській області. – Львів : [б. в.], 2010. – 97 с.

Розвиток малого підприємництва: статистичний аналіз : статистичний збірник. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2005. – 140 с.

Продовження табл. 2.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Коефіцієнти відношення: - оборотних активів до кредиторської заборгованості	1,12	1,09	1,02	1,13	1,06	3,93	3,01	1,19	1,14	102,0	95,2
- дебіторської заборгованості до кредиторської	0,57	0,75	0,59	0,65	0,63	0,65	0,69	0,70	0,71	124,4	101,0
Показники ефективності використання ресурсного забезпечення											
Рентабельність операційної діяльності підприємств, %	11,6	4,6	4,3	4,7	2,8	-0,4	12,6	-2,4	-3,7	-15,3	-1,3
Частка збиткових підприємств, %	35,2	36,9	36,9	34	31,9	30,2	29,6	33	33,5	-1,7	0,5
Сума збитків збиткових підприємств, млн. грн.	31,1	43,7	52,3	53,2	55	73,7	127,1	510,6	520	у 16,7р.	101,8
Середня місячна заробітна плата одного найманого працівника, грн.	155,3	179,3	223,2	254	336,3	530,8	646,2	823,5	912,9	у 5,9 р.	110,9
Товарооборот на одного працівника, тис. грн.	37,9	39,3	47	55,5	66,6	222	261,6	287,5	270	у 7,1 р.	93,9
Фондовіддача, грн.	4,2	4,1	4	4	3,9	7,5	8,4	6,5	6,1	146,4	94,3
Показники здатності до економічного розвитку											
Інвестиції в основний капітал, млн. грн.	32,4	43,6	46,1	60,3	140,8	290,2	395,5	526,7	419,5	у 12,9 р.	79,6
Валові капітальні інвестиції у розрахунку на одне підприємство, тис. грн.	5,3	7,4	7,9	10,2	25	50,4	67,3	82,4	63,1	у 11,8 р.	76,5
Темпи збільшення кількості підприємств, %	100,0	96,9	99,4	100,9	95,6	102	102,1	108,8	104,1	4,1	-4,7

Зокрема, збільшилася кількість малих торговельних підприємств. Так, у 2009 році у сфері торгівлі нараховувалося 6653 суб'єктів господарської діяльності, що на 4,1 % більше, ніж у 2001 році, проте менше, ніж у попередньому році (на 4,7 %). При цьому зменшилася частка малих торговельних підприємств з 45,1 % у 2001 році до 32,9 % у 2009 році. Станом на 2009 рік на 10 тисяч осіб населення Львівської області припадало 25 малих торговельних підприємств.

До позитивних чинників безпеки за аналізований період можна віднести і збільшення обсягів товарообороту малих торговельних підприємств. Так, за період 2001-2009 років товарооборот малих торговельних підприємств Львівської області збільшився з 1502,8 млн.грн. до 9583,5 млн.грн., тобто в 6,4 разів. Порівняно з попереднім роком відбулося незначне зниження обсягів товарообороту (6,6 %). Також покращилося значення показника товарообороту в розрахунку на одне підприємство (у середньому в секторі малого підприємництва одне торговельне підприємство мало товарооборот у розмірі 1,44 млн.грн., що у 5,8 разів більше, ніж у 2001 році).

Проте на фоні покращення окремих кількісних показників діяльності малих торговельних підприємств Львівської області спостерігаються і негативні тенденції їх розвитку. Показники ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств цього сектора економіки щороку погіршуються. Так, за 2001-2009 роки відбулося значне зменшення фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування (якщо у 2001 році суб'єкти господарювання отримали 18,4 млн.грн., то вже у 2009 році фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування був від'ємним і склав -296,0 млн.грн.). Погіршення значення цього показника, на наш погляд, можна пояснити значною часткою «тіньової» діяльності підприємств сектора малого підприємництва, що також не сприяє належному рівню економічної безпеки аналізованого сектора.

Відповідно до таблиці 2.3 коефіцієнт поточної ліквідності малих підприємств є низьким. За досліджуваний період він практично не змінився і в 2009 році становив 1,14, а це свідчить про те, що оборотний капітал малих торговельних підприємств є меншим за їх заборгованість, тобто вказує на їх низьку платоспроможність та, відповідно, рівень фінансової безпеки. Негативні тенденції спостерігаються за показником рентабельності діяльності малих торговельних підприємств. Так, найбільша рентабельність операційної діяльності була 2007 року – 12,6 %. Надалі цей показник щороку зменшувався і у 2009 році склав -3,7 %. Цей чинник надзвичайно негативно позначився на фінансовій складовій економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Негативним аспектом розвитку малих торговельних підприємств також виступає скорочення частки діючих підприємств та збільшення частки збиткових. Частка підприємств, які отримали прибуток, станом на 2009 рік склала 66,5 % та скоротилась на 15,3 % протягом 2001-2009 років. Таким чином, станом на 2009 рік кожне третє мале підприємство у сфері торгівлі було збитковим. Збільшення кількості збиткових підприємств на фоні зменшення їх загальної кількості є свідченням низького рівня їх економічної безпеки. У той же час зросли й обсяги збитків збиткових підприємств цього сектора. Так, у 2009 році малі торговельні підприємства зазнали збитків на суму 520 млн.грн., що у 16,7 разів більше ніж у 2001 році, і на 1,8 % більше, ніж у 2008 році. Все це обмежує можливості розвитку підприємств та негативно позначається на податкових відрахуваннях до бюджетів різних рівнів.

Разом з тим, спостерігаються і позитивні тенденції у групі показників «ефективності використання ресурсного забезпечення», використання яких може забезпечити посилення економічної безпеки вітчизняних підприємств торгівлі. Так, середня місячна заробітна плата одного працівника за досліджуваний період зросла у 5,9 разів до 912,9 грн. (це на 10,9 % більше, ніж у попередньому році). Також у 7,1 рази зріс товарооборот у розрахунку на одного працівника – у 2009 році він склав 270 тис.грн./ос. За досліджуваний період зростання відбувалося також за показником фондівдачі. Так, фондівдача зросла з 4,2 грн./грн. у 2001 році до 6,1 грн./грн. у 2009 році, тобто на 46,4 %. Таким чином, ці тенденції є сприятливими щодо посилення виробничого та кадрового складників економічної безпеки підприємств торгівлі України.

Значно кращі тенденції спостерігаються у такій групі показників економічної безпеки підприємництва, як «здатність до економічного розвитку». Так, щороку зростають інвестиції в основний капітал малих підприємств: у 2000 році їх обсяги становили 32,4 млн.грн., у 2004 році – 60,3 млн.грн., у 2009 році – 419,5 млн.грн., а за весь період було вкладено 1955,1 млн.грн.. Таким чином за аналізований період інвестиції в малі торговельні підприємства Львівської області зросли у 12,9 разів. Крім того, у 2009 році в розрахунку на одне підприємство припадало 63,1 тис.грн. інвестицій, що в 11,8 разів більше, ніж у 2001 році.

Проте за результатами аналізу виявлено, що рівень економічної безпеки торговельних підприємств у Львівській області є недостатнім. Такий висновок можна зробити, виходячи з того, що більшість показників-індикаторів економічної безпеки у групах показників «економічної незалежності» та «ефективності використання ресурсного забезпечення» є або негативними, або низькими. Лише показники групи

«здатності до економічного розвитку» засвідчують наявність потенціалу до розвитку та зміцнення фінансово-економічної безпеки торговельних підприємств Львівської області.

Аналіз основних показників діяльності підприємств торгівлі споживчої кооперації (як окремого важливого сегмента сфери торгівлі) виявив окремі негативні аспекти, що засвідчують невисокий рівень економічної безпеки (табл. 2.4).

Так, малий обсяг товарообороту в розрахунку на одне підприємство свідчить про недостатню ефективність фінансово-господарської діяльності торговельних підприємств споживчої кооперації Львівської області, що, зокрема, може бути наслідком поганого забезпечення фінансової та продуктової складових економічної безпеки. Так, у середньому по Україні значення цього показника становить 291,8 тис. грн., тоді як у Львівській споживспілці – 258,7 тис. грн. Лише у шести обласних споживспілках (Кримспоживспілка, Житомирська, Рівненська, Тернопільська, Черкаська, Чернівецька) значення цього показника є значно вищим за середнє.

Щодо товарообороту на одного працівника, то найвищі позиції утримують дев'ять обласних споживспілок: Кримспоживспілка (188,1 тис. грн.), Вінницька (137,8), Дніпропетровська (125,2), Житомирська (114,5), Луганська (194,3), Полтавська (127,5), Тернопільська (139,2), Харківська (132,6) та Черкаська (144,3 тис. грн.). У середньому ж на одного працівника припадає 107,9 тис. грн. товарообороту, що на 7,3 тис. грн. більше, ніж у Львівській області.

Недостатньо високими залишаються значення показника товарообороту в розрахунку на один квадратний метр торгової площі. Так, значення даного показника Львівської споживспілки (3,3 тис. грн.) децю нижче від середнього по Україні (3,6 тис. грн.), що може свідчити про неефективність використання основних фондів торговельних підприємств та недостатній рівень гарантування техніко-технологічної складової безпеки.

Ще одним негативним чинником, що погіршує стан фінансової складової безпеки торговельних підприємств споживчої кооперації, є низьке значення рентабельності продажу (середнє значення даного показника становить 1,11 %). Так, у 12 споживспілках значення цього показника є значно нижчим від середнього по Україні (зокрема, найнижчий рівень рентабельності продажу – у Львівській (0,34 %) та Полтавській (0,30 %) споживспілках).

Таблиця 2.4

Окремі показники економічної безпеки підприємств торгівлі системи Укоопспілки за 2009 р.

Споживспілки	Показники						
	Товарооборот у розрахунку на одне підприємство, тис.грн.	Рентабельність продажу, %	ФОП у відсотках до товарообороту, %	Товарооборот на одного працівника,	Товарооборот у розрахунку на один кв. м площі, тис.грн.	Оборотність товарів у торговельній мережі, днів	Коефіцієнт відношення продуктивності праці до середньої заробітної плати
Кримспоживспілка	533,0	1,49	5,8	188,1	5,5	33	17,2
Вінницька	253,9	0,41	9,4	137,8	3,1	31	10,6
Волинська	220,4	0,39	13,6	69,1	2,9	43	7,4
Дніпропетровська	291,1	2,93	8,5	125,2	2,6	36	11,8
Житомирська	349,6	0,46	8,3	114,5	4,1	38	12,0
Закарпатська	261,7	0,76	13,8	77,8	3,3	37	7,2
Івано-Франківська	224,1	1,11	12,6	84,3	3,6	35	7,9
Кіровоградська	214,4	0,40	5,9	103,7	2,5	25	16,9
Луганська	209,5	0,40	4,7	194,3	2,7	21	21,3
Львівська	258,7	0,34	8,8	100,6	3,3	33	11,4
Миколаївська	97,2	2,46	17,0	51,0	1,3	31	5,9
Одеська	217,9	1,26	12,7	83,6	3,0	42	7,9
Полтавська	288,3	0,30	7,0	127,5	4,0	23	14,3
Рівненська	373,1	1,85	11,0	102,3	4,5	35	9,1
Сумська	267,1	1,41	8,5	101,5	3,8	21	11,8
Тернопільська	556,9	3,61	8,4	139,2	6,9	33	11,9
Харківська	257,6	1,14	6,5	132,6	3,3	22	15,4
Херсонська	258,9	0,43	12,1	87,4	2,3	26	8,3
Хмельницька	221,1	0,75	10,3	90,8	2,7	42	9,7
Черкаська	697,5	1,44	8,6	144,3	6,4	29	11,6
Чернівецька	360,0	0,97	12,0	90,9	4,5	38	8,3
Чернігівська	206,5	0,45	12,7	68,0	2,6	36	7,9
Райспоживспілки і райспоживтовариства Київської області	205,6	1,22	17,7	69,5	2,6	50	5,6
У середньому по Україні	291,8	1,11	9,6	107,9	3,6	33	10,4

Певним індикатором рівня інтелектуально-кадрової складової безпеки є відсоток витрат на оплату праці в товарообороті торговельного підприємства. Так, у середньому по Україні рівень витрат на оплату праці найманих працівників становив у 2009 році 9,6 % від товарообороту. При цьому у Львівській області фонд оплати праці підприємств споживчої кооперації склав 8,8 % товарообороту. Найменше значення цього показника зафіксовано у Луганській споживспілці – 4,7 %.

Тривалість обороту товарів визначає обсяги їх реалізації. Тому невисокі темпи збуту продукції негативно позначаються на стані продуктової складової економічної безпеки суб'єкта господарювання. Проте у середньому оборотність товарів на торговельних підприємствах споживчої кооперації складає 33 дні (в т.ч. й у Львівській обласній споживспілці), що є малим значенням. Більше того, відхилення від середньої тривалості обороту товарів у більшості споживспілок є невеликим, а на підприємствах Київської споживспілки – аж 50 днів.

Ще одним показником, який характеризує ефективність використання трудових ресурсів на підприємстві, є коефіцієнт відношення продуктивності праці до середньої заробітної плати одного працівника. Так, значення цього показника у Львівській споживспілці склало у 2009 році 11,4, що на 9,6 % більше, ніж у середньому по Україні. Це свідчить про ефективність використання трудових ресурсів, оскільки продуктивність праці перевищує середню заробітну плату в 11,4 рази.

Узагальнимо макроекономічну оцінку стану економічної безпеки підприємств торгівлі з використанням методичного інструменту SWOT-аналізу, що дозволяє ідентифікувати сильні та слабкі сторони, а також потенційні можливості та загрози в межах діяльності з управління економічною безпекою торговельного підприємства (табл. 2.5).

Отже, до сильних сторін економічної безпеки торговельних підприємств віднесемо: покращення ресурсного забезпечення; збільшення абсолютного обсягу та товарообороту в розрахунку на одного працівника і на один квадратний метр торговельної площі; збільшення витрат на інформатизацію; покращення оплати праці; певне фінансове оздоровлення підприємства (власного капіталу й оборотних коштів); покращення відношення дебіторської заборгованості до кредиторської. Крім того, умови зовнішнього середовища сприяють покращенню характеристик безпеки підприємств торгівлі в межах таких аспектів: збільшення обсягу інвестицій в основний капітал та валових капітальних інвестицій у розрахунку на одне підприємство; збільшення кількості суб'єктів господарювання та розвиток торговельної мережі; отримання державних контрактів, замовлень; встановлення стратегічних зв'язків із постачальниками; лобіювання інтересів в органах державної влади; зниження інфляції.

Таблиця 2.5

SWOT-аналіз стану економічної безпеки підприємств торгівлі Львівської області

	Сильні сторони	Слабкі сторони
Внутрішнє середовище	<ul style="list-style-type: none"> ● покращення ресурсного забезпечення; ● збільшення абсолютного обсягу та товарообороту у розрахунку на одного працівника та на один кв. м торговельної площі; ● збільшення витрат на інформатизацію; ● покращення рівня оплати праці; ● удосконалення матеріально-технічної бази; ● розширення фінансових можливостей (власного капіталу і оборотних коштів); ● оптимізація частки кредиторської заборгованості в товарообороті 	<ul style="list-style-type: none"> ● низькі показники рентабельності; ● зниження фондівіддачі; ● зниження показника фінансового результату на одну гривню власного капіталу; ● брак персоналу високого рівня кваліфікації; ● недостатня інвестиційна підтримка діяльності; ● низький рівень впровадження інновацій; ● зменшення чисельності персоналу; ● недостатня конкурентоспроможність підприємства
	Можливості	Загрози
Зовнішнє середовище	<ul style="list-style-type: none"> ● збільшення інвестицій в основний капітал та валових капітальних інвестицій у розрахунку на одне підприємство; ● збільшення кількості суб'єктів господарювання та розвиток торговельної мережі; ● розвиток коопераційних зв'язків з підприємствами заготівельної сфери; ● встановлення стратегічних зв'язків з постачальниками; ● розширення цільових ринкових сегментів при підвищенні купівельної спроможності покупців; ● покращення доступу до зовнішніх ринків 	<ul style="list-style-type: none"> ● збільшення частки збиткових суб'єктів господарювання та суми збитків; ● зниження купівельної спроможності населення; ● посилення конкуренції; ● часта зміна законодавства; ● корупційні дії; ● ускладнення дозвільної системи; ● збільшення податкового тиску; ● підвищення мінімальної заробітної плати та відрахувань на соціальні заходи; ● розірвання контрактів з постачальниками; ● погіршення умов амортизаційної політики

Проте суб'єктам підприємницької діяльності в торгівлі притаманні й слабкі сторони, що негативно впливають на стан їх безпеки і стосуються низької рентабельності операційної діяльності; зменшення фондівдачі; зниження показника фінансового результату на одну гривню власного капіталу; недостатнього інтелектуально-кадрового забезпечення та інвестиційної підтримки діяльності; низького рівня впровадження інновацій; недостатності гарантування якості й споживчої безпеки товарів та посилені загрозами, що походять із зовнішнього середовища, а саме: погіршення умов господарської діяльності та збільшення, в зв'язку з цим, частки збиткових підприємств і обсягів збитків; низький інтегральний показник стану економічної безпеки в торгівлі; зниження купівельної спроможності населення; посилення конкуренції; часті зміни законодавства; корупційні дії; непрозорість дозвільної системи; збільшення податкового тиску; підвищення мінімальної заробітної плати та відрахувань на соціальні заходи; нестабільність роботи постачальників та ін.

2.2. Чинники економічної безпеки торговельних підприємств

Належний моніторинг і повноцінна діяльність із гарантування економічної безпеки торговельного підприємства потребують створення ефективної динамічної системи заходів, спрямованих на досягнення стійкого функціонування і розвитку підприємства, своєчасної мобілізації і раціонального використання ресурсного забезпечення в умовах дії зовнішніх і внутрішніх загроз. У випадку системного підходу як вхідні впливи розглядають сукупність економічних інтересів, цілей підприємства, загроз, а виходами є різновиди станів торговельного підприємства. Концептуальна схема управління процесом забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання на підставі вхідних впливів з боку зовнішнього середовища й об'єкта управління характеризує керуючі впливи, які надходять на його вхід (рис. 2.1).

При дослідженні безпеки важливим є поділ чинників на ті, що позитивно і негативно впливають на результати функціонування торговельного підприємства. При цьому негативними є загрози фінансово-господарській діяльності, тобто сукупність умов, процесів, чинників, які перешкоджають реалізації економічних інтересів (йдеться про місію і цілі на відповідному етапі життєвого циклу) чи створюють небезпеку для суб'єкта господарської діяльності. Крім того, загрозу економічній безпеці можна розглядати як збиток, інтегральний показник якого характеризує рівень зниження (втрати) економічного потенціалу торговельного підприємства за досліджуваний період.

Рис. 2.1. Концептуальні взаємозв'язки в процесі забезпечення економічної безпеки торговельного підприємства¹³⁰

Виявлення і вживання заходів, спрямованих на запобігання загрозам економічної безпеки, припускає систематичну аналітичну і прогностичну діяльність з аналізу стану підприємства в результаті виконання його стратегічних рішень, під впливом усіх тенденцій і процесів, включаючи зміну попиту на товари, обсяги інвестицій тощо.

Особливості торгово-технологічного процесу, ускладнені непротим фінансово-економічним становищем у державі, невисокою купівельною спроможністю населення та малокерованим (з боку держави) процесом розвитку конкурентного середовища в торгівлі визначають широкий спектр загроз життєздатності підприємств. Усвідомлення джерел загроз, обґрунтування управлінських рішень із їх локалізації потребують декомпонування та типологізації найбільш істотних загроз безпеці.

За результатами аналізу сучасних умов та характеристик середовища підприємницької діяльності в торгівлі¹³¹ видається

¹³⁰ Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / [за ред. В. М. Геєця]. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 240 с.

¹³¹ Офіційний інтернет-ресурс «Портал розничної і оптової торгівли TradeMaster». – Режим доступу: <http://www.trademaster.com.ua>.

Офіційний інтернет-ресурс газети «Бізнес». – Режим доступу: <http://www.business.ua>.

Офіційний інтернет-ресурс журналу «Компаньон». – Режим доступу: <http://www.companion.ua/Magazine>.

Торгівля, комерція, підприємництво: зб. наук. праць / [редакц. кол. Аполій В. В., Дайновський Ю. А., Скибінський С. В. та ін.]. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2009. – Вип. 10. – 234 с.

Торгівля, комерція, підприємництво: зб. наук. праць / [редакц. кол. Аполій В. В., Дайновський Ю. А., Башнянин Г. І. та ін.]. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2008. – Вип. 9. – 356 с.

об'єктивно доцільним виокремлення сукупності таких внутрішніх та зовнішніх ризиків і загроз (узагальнених за структурними складовими економічної безпеки), як показано у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Сукупність внутрішніх та зовнішніх ризиків за функціональними складовими безпеки торговельного підприємства

Внутрішні	Зовнішні
1	2
Фінансово-економічна складова	
<ul style="list-style-type: none"> • втрата значних обсягів фінансових ресурсів через недостатньо ефективне управління ними; • прорахунки в інвестиційній політиці; • використання неефективних інструментів управління економічним ризиком у контрактах; • критичне погіршення фінансової стійкості та ліквідності внаслідок нерациональної структури активів та пасивів 	<ul style="list-style-type: none"> • ускладнення доступу та збільшення вартості фінансових ресурсів; • зростання інфляції, дефляції; • значне посилення конкуренції; • ускладнення державного нагляду у сфері господарської діяльності, що призводить до штрафів, санкцій; • критичне зниження обсягів фінансових ресурсів; • непередбачувані зміни умов інвестування; • введення цінового контролю на певні види товарів; • заборона (обмеження) обміну національної валюти у валюту платежу, здійснення грошових переказів у країну та за її межі
Інтелектуально-кадрова складова	
<ul style="list-style-type: none"> • погіршення ефективності управління підприємством; • навмисні неправомірні дії чи бездіяльність працівників підприємства; • збільшення втрат робочого часу 	<ul style="list-style-type: none"> • недоліки в системі підготовки кадрів як для торгівлі, так і в сфері безпеки; • непередбачувані зміни ринкової кон'юнктури; • переманювання провідних фахівців; • зміна величини та складу трудових ресурсів у районі діяльності підприємства

Продовження табл. 2.6

1	2
Техніко-технологічна складова	
<ul style="list-style-type: none"> • критичний знос матеріально-технічної бази; • зменшення фондівдачі; • втрата страхових товарних запасів; • погіршення ефективності використання торгової площі, обладнання; • критичне відставання від конкурентів за рівнем техніко-технологічного забезпечення 	<ul style="list-style-type: none"> • значне зростання вартості торговельного обладнання; • погіршення якості гарантійного обслуговування обладнання та устаткування; • істотні зміни науково-технічного прогресу; • погіршення умов лізингу; • погіршення ритмічності постачання товарів
Продуктова складова	
<ul style="list-style-type: none"> • критичне зниження рівня якості чи конкурентоспроможності товарів; • втрата чи псування товарів (у процесі їх транспортування, зберігання, підготовки до реалізації, переробки та реалізації); • збільшення кількості товару, що не відповідає якості та стандартам; • істотне зменшення попиту, зумовлене помилками при обранні ринкових сегментів 	<ul style="list-style-type: none"> • негативні дії суб'єктів ринку; • раптова зміна кон'юнктури ринку; • зміни в сезонності реалізації товарів; • псування чи втрата товарів у процесі транспортування; • значне зниження ринкових цін на товари; • збільшення пропозиції конкурентоспроможних товарів-субститутів та замінників
Інформаційна складова	
<ul style="list-style-type: none"> • втрата важливої комерційної інформації; • погіршення достовірності та втрата доступу до інформації 	<ul style="list-style-type: none"> • істотне збільшення вартості програмного забезпечення; • надмірний знос програмного забезпечення; • розголошення третіми особами конфіденційної інформації, що завдає шкоди фінансово-господарській діяльності підприємства; • втрата інформації

Інституційно-правова складова	
<ul style="list-style-type: none"> • отримання істотних штрафних санкцій чи збитків внаслідок недосконалості (невідповідності) внутрішньої нормативної документації вимогам чинного законодавства; • погіршення ефективності організаційної структури; • прорахунки при укладенні договорів на поставку товарних запасів у неадекватних розмірах; • погіршення договірних взаємовідносин; • втрата контрактів та договорів через підробку фінансових та інших документів персоналом підприємства 	<ul style="list-style-type: none"> • збитки через несвочасне врахування змін державного нормативно-правового регулювання, його часті зміни; • негативні дії суб'єктів ринку; • втрати, зумовлені недоліками системи захисту прав власності та інтересів інвесторів; • форс-мажорні обставини, включно із загостренням внутрішньополітичної ситуації, націоналізацією, конфіскацією товарів і підприємств, введенням ембарго; • обмеження доступу інвесторів до управління активами
Екологічна складова	
<ul style="list-style-type: none"> • збитки та втрати через невідповідність екологічним нормам, продаж екологічно небезпечних товарів, недотримання правил та норм утилізації відходів, зниження витрат на природоохоронну діяльність 	<ul style="list-style-type: none"> • природно-кліматичні та техногенні форс-мажорні обставини; • зміни норм законодавства, що регулює торгівлю екологічно небезпечними товарами
Силова складова	
<ul style="list-style-type: none"> • втрати внаслідок низького рівня фізичного захисту персоналу, майна підприємства, порушення пропускнуго та внутрішньо-об'єктного режимів, виникнення фізичної чи моральної небезпеки для керівництва, працівників підприємства, непередбачуваних технічних проблем контролю та спостереження за безпекою на підприємстві 	<ul style="list-style-type: none"> • погіршення умов торговельної діяльності через зростання рівня корупції; • втрати через дії кримінальних угруповань, рейдерство, напад на персонал, пограбування, крадіжки, знищення чи псування майна підприємства

Типологізація економічних ризиків та загроз диференційовано за кожною структурною складовою економічної безпеки (як видно з табл. 2.6) дозволила визначити їх доволі широку сукупність, що походить із внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування торговельного підприємства. Виявлено, що з огляду на особливості ведення фінансово-господарської діяльності в торгівлі найбільш негативні наслідки можуть зумовити загрози, які стосуються фінансової, продуктової та інформаційної складових безпеки.

Так, діяльність у межах посилення фінансової структурної складової безпеки повинна спрямовуватися на недопущення настання таких ризиків, як: 1) втрати значних обсягів фінансових ресурсів через недостатньо ефективне управління ними (йдеться про збільшення рівня витрат на оплату праці, через прорахунки при страхуванні, інвестуванні, перевищення фактичної суми витрат обігу над плановою, несвоєчасне здійснення розрахунково-касових операцій); 2) прорахунки в інвестиційній політиці; 3) використання неефективних інструментів управління економічним ризиком у контрактах; 4) критичне погіршення фінансової стійкості та ліквідності внаслідок нераціональної структури активів та пасивів.

Ці ризики та загрози повинні відслідковуватися в процесі фінансово-господарської діяльності, а зусилля управлінського персоналу доцільно зосередити на їх ліквідації. Крім цих, на погіршення фінансової складової безпеки впливає низка загроз, що виникають у зовнішньому середовищі і які меншою мірою піддаються управлінню з боку підприємства. Вони потребують постійного моніторингу відділом економічної безпеки та, у випадку настання, вживання необхідних заходів із мінімізації їх негативного впливу. До таких загроз віднесемо: зниження обсягів товарообороту внаслідок погіршення іміджу, втрати довіри, лояльності споживачів; кризи грошової і фінансово-кредитної систем; збільшення фінансових зобов'язань підприємству (як позикових засобів, так і заборгованостей); різкі зміни на валютному, фондовому ринках; зменшення процента та дивідендів за портфельними інвестиціями, вкладками, кредитами; збільшення витрат, пов'язаних із зростанням цін на енергоносії, розмірів податкових платежів; зміни чисельності та структури населення, його купівельної спроможності; неотримання страхових відшкодувань; зростання закупівельних цін та вартості тарифів на послуги інших суб'єктів ринку; введення відстрочки (мораторію) на зовнішні платежі через настання надзвичайних форс-мажорних ситуацій; обмеження імпорту/експорту товарів.

Аналіз показав, що у межах управління продуктовою компонентою безпеки торговельного підприємства служба безпеки передусім повинна зосередити увагу на недопущенні зниження конкурентоспроможності товарів (внаслідок погіршення ефективності управління їх якістю, погіршення гарантійного (сервісного) обслуговування, помилок в асортиментній та ціновій політиці; позиціонуванні товарів та їх розташуванні в торговельній залі, підробки товарів). Варто проводити систематичний моніторинг таких ризиків: втрати чи псування товарів (у процесі їх транспортування, зберігання, підготовки до реалізації, переробки та реалізації); збільшення кількості товарів, що не відповідають якості та стандартам; неправильного обрання цільових ринкових сегментів.

В той же час необхідно враховувати можливість настання небажаних наслідків у результаті дій суб'єктів ринку (зокрема таких, як недобросовісна конкуренція, відмова покупців від отриманого товару, його повернення, заборона продажу товарів у певному регіоні чи за кордон, недиверсифікованість постачальників товарів), не передбачуваних змін кон'юнктури ринку, змін у сезонності реалізації товарів, псування чи втрати товарів у процесі їх транспортування, значного зниження рівня цін, збільшення пропозиції конкурентоспроможних товарів-субститутів та заміників.

Інформація є одним із найважливіших ресурсів кожного підприємства, адже її доступність, повнота, достовірність та високий рівень захисту надає конкурентні переваги над іншими учасниками ринку. Як виявлено, політика торговельного підприємства з гарантування інформаційної складової безпеки повинна враховувати: ризик достовірності та втрати доступу до інформації; ризик втрати важливої комерційної інформації (внаслідок несанкціонованого доступу до неї, у т.ч. при копіюванні даних із носіїв інформації, через збої апаратури, помилки програмного забезпечення, дешифрування даних, розголошення комерційної таємниці персоналом підприємства). Перераховані загрози можна усунути шляхом проведення необхідних заходів (використання однотипного програмного забезпечення, резервного копіювання та шифрування даних, використання системи паролів, введення матеріальної відповідальності за розголошення конфіденційної інформації) та їх достатнього фінансування. Висока вартість та недосконалість програмного забезпечення, його швидка моральна зношеність, розголошення конфіденційної інформації та її втрата (зокрема, внаслідок інтернет-атак) входять у групу зовнішніх загроз інформаційної компоненти безпеки, які слабо піддаються управлінню з боку підприємства, але також потребують прогнозування і нівелювання.

За результатами аналізу виявлено, що забезпечення інтелектуально-кадрової складової безпеки торговельного підприємства потребує вживання превентивних заходів, передусім із недопущення погіршення ефективності управління підприємством (внаслідок раптової зміни керівництва чи власників, збільшення плинності кадрів, зниження продуктивності праці, погіршення ефективності системи мотивації персоналу, помилок у прогнозуванні й отриманні неправильних результатів), умисних неправомірних дій чи бездіяльності працівників, збільшення втрат робочого часу. Діяльність із гарантування інтелектуально-кадрової компоненти безпеки підприємства повинна враховувати і вплив зовнішніх чинників, зокрема недоліків у системі підготовки кадрів як для торгівлі, так і в сфері безпеки; непередбачуваних змін ринкової кон'юнктури; переманювання провідних фахівців; змін в обсягах та структурі трудових ресурсів у районі діяльності підприємства.

Істотний знос матеріально-технічної бази, зменшення фондовіддачі, втрата страхових товарних запасів, погіршення ефективності використання торгової площі та обладнання, критичне відставання від конкурентів за рівнем техніко-технологічного забезпечення становлять істотну небезпеку нормальному та ефективному функціонуванню торговельного підприємства. Відповідно, локалізація чинників негативного впливу на техніко-технологічний компонент безпеки потребує вдосконалення джерел залучення інвестицій, покращення умов кредитування, оптимізації фінансових потоків та оновлення матеріально-технічної бази, її більш раціонального використання. Реалізація заходів за окресленими напрямками дозволяє також протистояти можливим загрозам із зовнішнього середовища у сфері техніко-технологічної складової безпеки торговельного підприємства.

Виявлено, що найбільш значущими негативними чинниками, які стосуються інституційно-правового поля діяльності підприємства та виникають у його внутрішньому середовищі, є: отримання істотних штрафних санкцій чи збитків внаслідок недосконалості (невідповідності) внутрішньої нормативної документації вимогам чинного законодавства; погіршення ефективності організаційної структури (викликане зміною форми власності чи організаційно-правової форми господарювання); ризик зміни договірних взаємовідносин (внаслідок помилок чи непрофесіоналізму юридичної служби; укладення договору на умовах, що відрізняються від звичайних для аналогічних підприємств у галузі; укладення договорів із неплатоспроможними чи недієздатними партнерами); ризик укладення договорів на поставку товарних запасів у

неадекватних розмірах; ризик отримання втрат внаслідок підробки фінансових та інших документів персоналом підприємства. До зовнішніх чинників належать: недосконалість державного нормативно-правового регулювання, його часті зміни; негативні дії суб'єктів та інституцій ринку (зокрема – державних органів влади, що завдають шкоду інтересам підприємства; несанкціонований франчайзинг; відмова партнера від укладання договору чи його недобросовісні дії; привласнення товарного знаку конкурентом; невиконання умов договору внаслідок неплатоспроможності партнера); недостатньо розвинена система захисту прав власності та інтересів інвестора; форс-мажорні обставини, включно із загостренням внутрішньополітичної ситуації, націоналізацією, конфіскацією товарів і підприємств, введенням ембарго; обмеження доступу інвесторів до управління активами.

Крім того, посилення інституційно-правової складової безпеки потребує зменшення негативного впливу загроз, що порушують систему документообігу, знижують відповідальність працівників юридичної служби, ускладнюють укладання документів та договорів.

Підприємство є штучною системою, тому результатом його життєдіяльності може бути не лише позитивний економічний ефект, але й шкода зовнішньому природному середовищу. Торговельна діяльність також є джерелом негативного впливу на екологію та породжує внаслідок цього додаткові ризики безпеки. Тому на торговельному підприємстві доцільно подбати і про гарантування екологічної компоненти безпеки. За результатами аналізу доцільно стверджувати, що до негативних внутрішніх чинників погіршення екологічного складника економічної безпеки входять: форс-мажорні обставини; невідповідність діяльності екологічним нормам; продаж екологічно небезпечних товарів; недотримання екологічних правил та норм. Реалізація превентивних заходів за перерахованими напрямками може не лише покращити стан екології в районі діяльності підприємства, але й позитивно вплинути на його імідж. До зовнішніх загроз віднесемо: природно-кліматичні та техногенні форс-мажорні обставини, зміни норм законодавства, що регулює торгівлю екологічно небезпечними товарами.

Забезпечення надійності фінансово-господарської діяльності, збереження активів та ресурсів (фінансових, інформаційних, трудових, матеріальних) суб'єкта господарювання є завданнями, що потребують виконання в межах забезпечення силового складника економічної безпеки. Тому відсутність служби безпеки на підприємстві, недостатній рівень фізичного захисту персоналу та майна, порушення пропускового режиму, виникнення фізичної (моральної) небезпеки, технічні проблеми

контролю та спостереження можуть негативно позначитися на функціонуванні, збереженні та ефективності використання всіх видів ресурсів. Нівелювання окреслених ризиків потребує: створення служби безпеки (за наявності достатніх фінансових ресурсів) та розробки інструкцій, правил її діяльності; технічного оснащення підприємства; покращення пропускнуго режиму. Ці заходи сприятимуть і недопущенню реалізації загроз із зовнішнього середовища (зокрема, погіршення умов торговельної діяльності через дії кримінальних угруповань, рейдерство, напад на персонал, пограбування, крадіжки, знищення чи псування майна підприємства).

Крім виділення негативних чинників за кожною структурною складовою економічної безпеки торговельного підприємства, на наш погляд, доцільно ідентифікувати загрози і за видом торгівлі, де існують певні особливості діяльності (магазини, супермаркети та гіпермаркети, оптові підприємства, ринки).

За результатами аналізу виявлено, що найбільш вагомими загрозами безпеки магазинів виступають зменшення обсягів товарообороту та критичне збільшення витратомісткості доходу через погіршення конкурентних позицій внаслідок витіснення з ринку крупноформатними об'єктами торгівлі. Це обумовлено тим, що магазини не володіють належним ресурсним потенціалом для конкуренції з великими торговельними підприємствами. Їм бракує фінансових ресурсів, торгової площі, що зумовлює наявність меншого асортиментного набору товарів і, як наслідок, неповне задоволення потреб споживачів.

Іншими ймовірними джерелами загроз виступають можливість збільшення трансакційних витрат у процесі отримання дозволів і ліцензій на діяльність від державних та контролюючих органів і служб; монопольне становище постачальника, що диктує або змінює умови постачання товарів, їх вартості; зміни (погіршення) інституційного середовища торговельної діяльності, як правило, з ініціативи органів державної влади та які, насамперед, стосуються умов підприємницької діяльності в торгівлі й можуть проявлятися через прийняття небажаних законодавчих актів (що погіршують умови діяльності) і рішень місцевих органів влади, реалізацію недосконалих програм, змін умов ліцензування, вимог до отримання дозволів, торгових патентів.

Зниження рівня фінансового забезпечення конкурентоспроможності (у т.ч. на інноваційних засадах) також виступає джерелом небезпеки діяльності торговельного підприємства і може зумовлюватися реалізацією вказаних загроз чи бути результатом рішень та дій власників підприємства.

Фінансово-господарська діяльність супермаркетів та гіпермаркетів має свої особливості, які визначають специфічні для цих підприємств торгівлі джерела небезпек. Так, важливими джерелами загроз їх діяльності виступають: «внутрішня корупція» працівників середньої ланки апарату управління, що проявляється у формуванні власних вимог (які не збігаються і не передбачені умовами договорів) до постачальників товарів; критичне зниження ліквідності внаслідок нерационального асортименту товарів (йдеться про надмірність товарних запасів, що призводить до їх несвочасного обороту й, відповідно, ймовірності реалізації протермінованих товарів); викрадення чи псування покупцями і персоналом товару та інших товарно-матеріальних цінностей через їх недобросовісність, а також відсутність належної системи захисту; тиск та неправомірні дії з боку постачальників товарів, що може проявлятися у формі вимагання перегляду умов договорів, односторонньої їх зміни чи розірвання, нав'язування укладення договорів із третіми особами; погіршення інституційного середовища торговельної діяльності внаслідок змін у регулюванні ціноутворення, забезпеченні якості та відповідності товарів стандартам, у правилах реалізації підакцизних товарів.

Велика кількість торговельних підприємств, зокрема супермаркетів, здійснюють свою діяльність шляхом укладання орендних договорів, що приховує в собі певну загрозу, яка може призвести до втрати доступу до торговельних приміщень та площ внаслідок розірвання чи зміни умов оренди. Важливим чинником ефективності фінансово-господарської діяльності виступає місце розташування торговельного підприємства. Так, розташування гіпермаркетів за межами міста передбачає певну загрозу, оскільки віддаленість розміщення зменшує загальний потік споживачів, що може негативно позначитися на обсягах товарообороту.

Певною мірою нетипові умови ведення торговельної діяльності притаманні й підприємствам оптової торгівлі. Вони виступають джерелом виникнення таких загроз, як: погіршення ефективності логістичних процесів внаслідок зміни умов та правил обробки замовлень, доставки товарів та відсутності інноваційних технологій управління складськими процесами (приймання, збереження, відвантаження, облік руху, оптимізація використання складських площ, комплектація замовлень, управління персоналом); встановлення високих цін у випадку монопольного становища на ринку, що може призвести до розірвання договірних відносин іншими учасниками ринку для створення нових оптових торговельних підприємств; низька механізованість складського

господарства, що призводить до залучення додаткової робочої сили і витрат на оплату праці; збільшення витрат діяльності внаслідок зростання вартості оренди складських приміщень, транспортних і страхових послуг; активізація розвитку мережі роздрібно-оптових крупноформатних об'єктів торгівлі та витіснення з ринку традиційних оптових підприємств; недостатньо керовані процеси розвитку оптової та роздрібно торгівлі в Україні, які призвели до того, що сформовані раніше єдині дистрибуційні канали реалізації товарів через оптові підприємства поступово втратили свою роль та всі суб'єкти ринку, включаючи й підприємства роздрібно торгівлі, отримали доступ безпосередньо до виробників продукції, оминаючи оптову ланку.

Більше того, особливістю підприємств оптової торгівлі порівняно з роздрібною є істотно вужчий асортимент товарів. Відповідно, втрата права на виключну дистрибуцію є більш значним економічним ризиком для оптового підприємства. З огляду на те, що рівень торговельної надбавки підприємств оптової торгівлі є меншим, ніж роздрібно, актуальною в системі управління фінансово-господарською діяльністю підприємства є проблема систематичного моніторингу обсягів оборотних активів (зокрема, товарних запасів) та рівня витратомісткості товарообороту. Йдеться про те, що збільшення рівня витрат при незмінних обсягах товарообороту призводить до покриття цих витрат за рахунок реалізованих товарів. Як наслідок, ймовірним та істотним є ризик критичного зменшення оборотних активів через недостатньо ефективну політику управління витратами, оскільки у зазначеній ситуації виникає потреба пошуку зовнішніх фінансових ресурсів для відновлення необхідної частини оборотних коштів.

Перевагою, проте й слабким місцем, ринкової торгівлі є організація реалізації товарів широкого асортименту, яку пропонує велика кількість дрібних роздрібних торговців. Організувати такий процес складно, тому зміна умов ринкової торгівлі породжує значну кількість ризиків збільшення трансакційних витрат, що є істотною загрозою, оскільки рівень цін на роздрібних ринках часто нижчий за середній. Йдеться про такі трансакції, як: 1) передача права оренди торговельної площі від орендодавця до суб'єкта торгівлі; 2) передача права від держави до суб'єкта торгівлі здійснювати діяльність на ринку; 3) передача права на здійснення торгівлі контролюючими органами торговельному суб'єкту.

Особливістю діяльності ринкових роздрібних торговців є також те, що більшість з них перебуває на спрощеній системі оподаткування, звітності та обліку, що є безсумнівною їх перевагою над іншими

суб'єктами у сфері торгівлі. Проте це виступає і джерелом загрози їх діяльності, оскільки вони є досить чутливими до змін, що стосуються цієї системи, адже це може призвести як до ускладнення умов, так і до збільшення вартості діяльності на спрощеній системі оподаткування.

Зауважимо також, що погіршення ринкових позицій торговців відбувається і внаслідок появи та посилення конкуренції з боку крупноформатних об'єктів торгівлі, які здатні запропонувати споживачам більш високий рівень обслуговування клієнтів та ширший, більш якісний асортимент продукції з післяпродажним обслуговуванням, а також більш гнучку систему цін. Таким чином, менший набір їх конкурентних переваг може призвести до зниження їх ринкової частки і погіршення фінансово-господарського стану.

Для ринків (зокрема, непродовольчої спеціалізації) характерною є значна частка реалізації імпортованих товарів, що постачається в Україну дрібними підприємцями. Відповідно, зміна умов їх імпорту істотно впливає як на обсяги постачання товарів, так і на вартість транспортування і рівень цін. Крім того, суб'єкти торговельної діяльності на ринках залежать від умов, що створюють для них власники ринкових площ та державні дозвільні служби: будь-яка зміна умов торгівлі безпосередньо впливатиме на результати їх діяльності, тобто є джерелом істотних ризиків економічної безпеки торгівлі на ринках.

При визначенні загроз економічної безпеки торговельного підприємства необхідно враховувати і такі класифікаційні ознаки, як рівень ієрархії управління; походження загроз (зовнішні, внутрішні); сфера життєдіяльності підприємства; систематичність прояву; тривалість впливу; міра керованості; рівень впливу на ефективність функціонування підприємства.

Залежно від тих чи інших дій суб'єктів на різних рівнях ієрархії управління формуються загрози макроекономічного характеру (економіко-правове середовище підприємництва), регіонального та локального масштабу, а також мікрорівня. Загрози, що походять із різних рівнів, взаємозалежні, зумовлюють одна одну. Це визначається складними підпорядкованими зв'язками в системі управління національним господарством між органами влади і підприємствами торгівлі. Так, взаємозв'язок і обумовленість цих загроз виявляється, наприклад, у тому, що неефективна податкова політика держави обумовлює погіршення фінансової безпеки суб'єктів господарювання, що негативно впливає на їх фінансово-економічну ефективність, заборгованість підприємств перед місцевим та центральним бюджетами, що, у свою чергу, є передумовою порушення економічної безпеки регіону і держави.

Таким чином, торговельне підприємство діє в умовах постійної можливості реалізації загроз його функціонуванню, а посилення його економічної безпеки потребує реалізації системної сукупності превентивних заходів за кожною структурною складовою, спрямованих на: 1) уникнення загроз (ризиків) за рахунок відмови від здійснення господарських операцій із високим рівнем ризику, хеджування, зниження частки залучених коштів в обороті, підвищення рівня ліквідності активів, здійснення операцій «своп» та ін.; 2) мінімізацію ризиків шляхом зменшення переліку форс-мажорних обставин у контрактах із контрагентами, використання опціонів при здійсненні біржових операцій та ін.; 3) диверсифікацію через розширення видів діяльності, розширення кількості постачальників, збільшення асортименту товарів, оптимізацію депозитного та портфеля цінних паперів та ін.; 4) лімітування шляхом встановлення економічних та фінансових нормативів, які регламентують: максимальні обсяги угод на закупівлю товарів із одним контрагентом; максимальний розмір товарних запасів; мінімальний розмір оборотних активів у високоліквідній формі; граничний розмір використання залучених засобів; максимальний розмір депозитного вкладу в одному комерційному банку та ін.; 5) страхування як зовнішнє, так і внутрішнє (самострахування) через попереднє резервування частини фінансових засобів для забезпечення компенсації можливих фінансових втрат.

Метою системи управління економічною безпекою торговельного підприємства повинно стати формування адаптивних заходів щодо можливих загроз у кожній сфері та напрямі його життєдіяльності, що, в свою чергу, сприятиме стабільному й ефективному функціонуванню на даний момент та високому потенціалу розвитку в майбутньому.

Крім того, аналіз стану економічної безпеки підприємств торгівлі в Україні виявив, що основними негативними чинниками, що обумовлюють необхідність посилення політики її зміцнення, є: 1) неефективність та декларативний характер державно-правового регулювання та підтримки діяльності суб'єктів господарювання в торгівлі, а також стихійно-хаотичний і недостатньо керований з боку держави розвиток торговельної мережі у період трансформації економіки і суспільства; 2) фінансова і ресурсна обмеженість органів місцевого самоврядування та неусвідомленість (чи небажання усвідомлювати) ключової ролі посилення безпеки підприємства у зміцненні економічної безпеки базових галузей економіки регіону; 3) низький рівень інституційної підтримки підприємств на регіональному рівні; 4) системність проблеми

розвитку підприємств, зумовлена неефективною податковою політикою органів державного управління, що породжує тіньову економічну активність у сфері торгівлі, оскільки виплата всіх податків суттєво знижує рентабельність господарської діяльності; 5) недосконалість конкурентного середовища, наявність проявів монополізації ринків споживчих товарів і послуг, а також існування адміністративних бар'єрів – системи непрозорих відносин підприємців та відповідних державних адміністративних органів; 6) недосконалість законодавства у сфері фізичного захисту підприємств – відсутність (недосконалість) законодавства про зброю, охорону та охоронну та детективну діяльність, про комерційну таємницю; 7) наявність значного тіньового сектора ринку та тінізації економіки загалом і т.ін.

З метою виявлення найістотніших чинників впливу на економічну безпеку торговельного підприємства проведено регресійний аналіз залежності кількісних показників статистичної звітності 31 підприємства Львова і Львівської області та розраховано узагальнене значення рівня економічної безпеки цих підприємств за період 2005-2009 рр. У Додатку Д наведено вихідні дані аналізу, які включають розраховані за даними статистичної звітності суб'єктів господарювання 30 показників, що характеризують стан їх економічної безпеки. Зокрема, розраховано показники за такими структурними складниками безпеки, як: фінансовий, інтелектуально-кадровий та техніко-технологічний.

Методика аналізу передбачала порівняння фактичних (розрахованих для підприємств значень стану їх економічної безпеки) та нормативних показників-індикаторів безпеки і встановлення міри їх відхилення. Зауважимо, що відносно тих показників, для яких у науковій літературі з проблем безпеки відсутнє обґрунтоване нормативне значення (йдеться про коефіцієнт оборотності активів, фондовіддачу, продуктивність праці та деякі інші параметри), за числове індикативне обмеження прийнято середнє значення цього показника в торгівлі. Тобто прийнято умову: якщо значення окремого часткового показника безпеки для підприємства є меншим за середнє в галузі, то рівень безпеки є низьким, і чим більше таке відхилення – тим рівень безпеки нижчий. Міра відхилення використана для оцінки рівня безпеки підприємства за кожним частковим показником. Тобто рівень безпеки = $1 - r$, де r – міра відхилення показника для аналізованого підприємства від нормативного (або прийнятого нами за нормативне).

Крім того, з використанням експертного опитування (31 експерта) виявлено коефіцієнти вагомості використаних показників економічної безпеки, що дозволило розрахувати для кожного аналізованого

торговельного підприємства узагальнене значення рівня його економічної безпеки у кожному з років періоду 2005-2009 рр. (Додаток Е). Розрахунок узагальнюючого показника здійснювався за методикою сумування добутоків фактичних значень часткових індикаторів безпеки на їх вагове значення.

Відповідно до проведених розрахунків загальний рівень економічної безпеки в більшості підприємств виявився вище від середнього, що є позитивним. Так, на 23 підприємствах за період 2005-2009 рр. рівень економічної безпеки становив вище 0,7 за шкалою від 0 до 1, де 1 – максимальне значення рівня безпеки. Це свідчить про прийнятний рівень гарантування аналізованих функціональних складових економічної безпеки. У той же час виявлено високий рівень безпеки двох підприємств торгівлі (ПП «2000» та ПП «Агросоюз-захід»), практично всі показники фінансово-господарської діяльності яких відповідають критеріям безпеки.

Усі досліджувані підприємства було поділено на 4 групи: 1) великі (з товарооборотом більше 100 млн.грн.); 2) середні (70-100 млн.грн.); 3) малі (1-70 млн.грн.); 4) малі (за діючою до 2011 р. класифікацією з товарооборотом до 1 млн.грн.). Так, до групи великих підприємств ввійшло 4 суб'єкти господарської діяльності. Виявлено, що підприємства цієї групи характеризуються високим (прийнятним) та найвищим серед усіх груп рівнем безпеки (середнє значення у 2009 р. становило 0,84).

Друга група підприємств (середні) представлена двома суб'єктами господарювання (ТОВ «Галфрукт» та ПП «Галкомфортсервіс»). Стан безпеки ТОВ «Галфрукт» оцінено як високий, хоча її рівень протягом 2005-2009 рр. знижувався (з 0,98 до 0,84). Стабільним був стан безпеки ПП «Галкомфортсервіс» (середнє значення за аналізований період становило 0,74). Значення показника економічної безпеки групи середніх підприємств у 2009 році складало 0,79, що можна вважати достатньо високим.

До третьої групи було віднесено 20 малих підприємств. Найгіршим виявився стан безпеки на підприємствах: ТОВ «Інтерекономіка» (0,54); ТОВ КП «ВІО-плюс» (0,59); ТОВ«Богдан» (0,55). У той же час на ПП«2000», ТОВ «Меблі-Стиль», ТОВ «Ванкувер» та ТОВ «Пам'ять» у 2005-2009 рр. проводилася більш збалансована та ефективна фінансово-господарська діяльність, що забезпечило високий рівень їх економічної безпеки. Загалом третя група підприємств характеризується найнижчим рівнем економічної безпеки (значення показника становило 0,72).

До четвертої групи підприємств було включено 5 суб'єктів господарської діяльності, середньорічні обсяги доходу яких не перевищують 1 млн.грн., середній рівень економічної безпеки яких у 2009 році становив 0,74.

Потрібно зазначити, що узагальнені значення стану економічної безпеки підприємств торгівлі розраховані нами з використанням виключно кількісних показників статистичної звітності підприємств, що, з одного боку, дещо обмежує повноцінність оцінки безпеки (оскільки не враховує особливостей інформаційного, інтелектуального, продуктового, силового та деяких інших функціональних складників), а з іншого боку, – засвідчує недоліки вітчизняного статистичного спостереження рівня безпеки на мікрорівні. Для покращення ситуації в цій сфері було б доцільним ввести до методичних рекомендацій зі збору статистичної інформації такі показники, як: кількість випадків крадіжок товарно-матеріальних цінностей, суми втрат внаслідок злочинних дій, кількість випадків викрадення інформації тощо.

Разом з тим, розрахунок узагальнених значень безпеки був хоча й важливим, проте проміжним етапом дослідження. Його прикладне значення полягало в тому, щоб уможливити виявлення наявності зв'язку між окремими показниками ефективності фінансово-господарської діяльності (що є одночасно й частковими характеристиками економічної безпеки суб'єкта господарювання) та інтегральною оцінкою стану безпеки підприємства. З використанням програмного забезпечення STATISTICA визначено відповідне рівняння регресії:

$$y = 0,55 + 0,37x_1 - 6,47x_2 + 6,48x_3 - 0,61x_4 - 0,27x_5 + 0,44x_6 - 0,31x_7 - 3,66x_8 + 0,49x_9 + 4,22x_{10} + 0,07x_{11} + 0,28x_{12} - 0,2x_{13} + 0,31x_{14} + 0,16x_{15} - 0,25x_{16}, \quad (2.1)$$

$$R = 0,852; R^2 = 0,682; F(15,94) = 16,591,$$

де y – рівень економічної безпеки підприємства; x_1 – коефіцієнт автономії; x_2 – коефіцієнт фінансової стійкості; x_3 – коефіцієнт покриття (загальної ліквідності); x_4 – частка кредиторської заборгованості у товарообороті; x_5 – коефіцієнт оборотності товарних запасів; x_6 – коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості; x_7 – середній термін оплати кредиторської заборгованості; x_8 – рівень витрат (до товарообороту); x_9 – коефіцієнт оборотності активів; x_{10} – коефіцієнт відношення необоротних і оборотних активів; x_{11} – рентабельність капіталу; x_{12} – рентабельність доходу; x_{13} – фондорентабельність; x_{14} – продуктивність праці; x_{15} – коефіцієнт обороту з прийняття; x_{16} – фондоозброєність; R – коефіцієнт кореляції; R^2 – скоригований коефіцієнт детермінації; F – критерій Фішера.

З рівняння регресії видно позитивну тенденцію до підвищення рівня економічної безпеки в торгівлі. При цьому визначено, що найбільш вагомий позитивний вплив на стан безпеки торговельних підприємств здійснює збільшення коефіцієнта покриття (при підвищенні показника загальної ліквідності на 1 % коефіцієнт безпеки збільшується на 6,48 %). Найбільш негативно впливає збільшення коефіцієнта фінансової стійкості (при збільшенні цього показника на 1 % рівень економічної безпеки знижується на 6,47 %). Крім того, за результатами аналізу виявлено чинники, зв'язок між зміною яких та залежною змінною є не лише вагомим, але й статистично значущим. З огляду на останнє можна зробити висновок про те, що спостерігається суттєвий зв'язок між покращенням стану економічної безпеки підприємства та збільшенням значень таких показників, як: коефіцієнт автономії; коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості; коефіцієнт оборотності активів; рентабельність капіталу; рентабельність доходу; продуктивність праці; коефіцієнт обороту з прийняття.

У той же час результати аналізу дозволяють стверджувати про існування оберненого зв'язку між покращенням стану безпеки торговельного підприємства та збільшенням таких показників, як: коефіцієнт відношення дебіторської заборгованості до кредиторської; коефіцієнт оборотності товарних запасів; середній термін оплати кредиторської та середній термін оплати дебіторської заборгованості; фондорентабельність; фондоозброєність.

2.3. Структурно-функціональні характеристики економічної безпеки підприємств торгівлі

Економічна безпека є складною системною категорією з великою кількістю чинників, що її визначають. Це значно ускладнює процес управління нею, а також актуалізує потребу в створенні системи повноцінного моніторингу стану і тенденцій зміни значень критеріїв та якісних характеристик безпеки. Формування надійного ефективного механізму забезпечення економічної безпеки підприємства дозволить не лише забезпечити просте відтворення суб'єкта господарювання, а й гарантуватиме належну його життєздатність протягом життєвого циклу функціонування, що потребує вдосконалення та уточнення методики виявлення й оцінювання впливу чинників на фінансово-господарську діяльність торговельного підприємства і його економічну безпеку, з урахуванням особливостей підприємств різних видів торгівлі, розмірів, форм власності.

Таким чином, видається закономірним застосування експертного оцінювання для визначення головних характеристик та стану економічної безпеки торговельних підприємств. З цією метою проведено пілотне експертне опитування (Додаток Ж) працівників апарату управління торговельних підприємств, які здійснюють діяльність у м. Львові та Львівській області. Для отримання більш достовірних результатів використано диференційований підхід із урахуванням таких критеріїв: форма власності, форма господарювання, вид торговельної діяльності, розмір підприємства (обсягів діяльності), форма участі у капіталі підприємства. Ці особливості враховано при анкетуванні, в якому взяло участь 78 торговельних підприємств.

За результатами опитування виявлено, що не на всіх підприємствах усвідомлюється значення поняття «економічна безпека» (рис. 2.2).

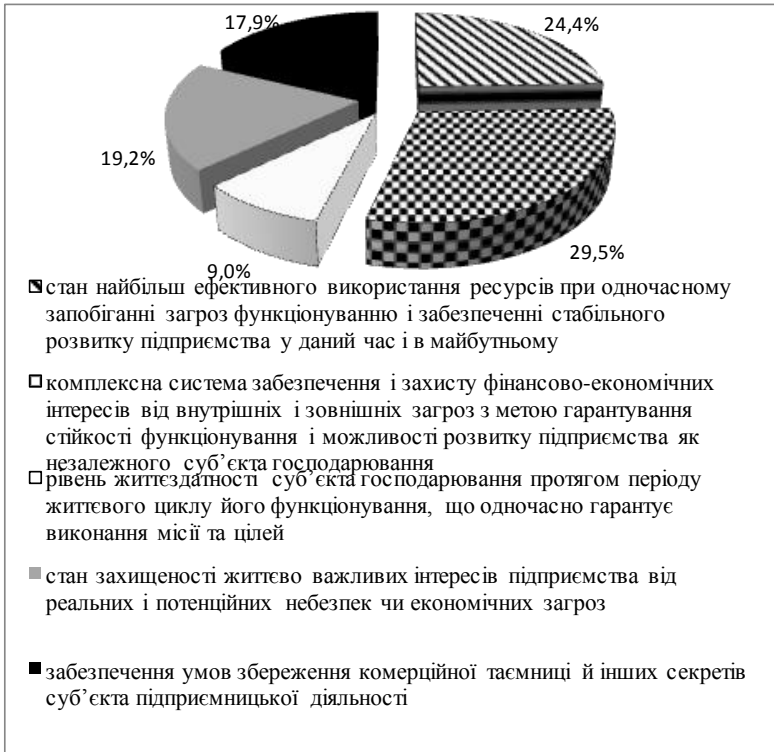

Рис. 2.2. Розуміння респондентами поняття «фінансово-економічна безпека торговельного підприємства»

Так, третина опитаних ототожнює економічну безпеку з системою заходів, спрямованих на протидію загрозам внутрішнього і зовнішнього середовища, в той же час, не визнаючи необхідність включення до аналізованої категорії аспекту ефективності управління наявними ресурсами та досягнення місії і цілей підприємства, а це звужує сферу управління безпекою і, відповідно, не гарантує досягнення місії та належного виконання поставлених цілей.

Для 24,4 % суб'єктів господарювання економічна безпека є станом ефективного використання ресурсів та запобігання загроз, а також можливості стабільного функціонування в майбутньому. Хоча вказане трактування безпеки і дещо ширше розкриває її суть, проте не враховує умов доступу підприємства до ресурсів та ринків.

На значній частині торговельних підприємств економічну безпеку трактують більш вузько. Так, 19,2 % респондентів розглядають безпеку лише як захист діяльності від можливих економічних загроз, упускаючи таку важливу складову, як ефективність використання ресурсів (трудових, капіталу, майна та ін.). Проте це суттєво, оскільки виключення важливих характеристик при розгляді поняття економічної безпеки може погіршити основи управління нею, наслідком чого буде зниження її рівня за більшістю функціональних складових.

Зведення економічної безпеки до розгляду її лише як забезпечення збереження комерційної таємниці та інших секретів суб'єкта підприємницької діяльності видається помилковим, оскільки в цьому випадку береться до уваги лише інформаційна складова і виключається розгляд інших функціональних характеристик безпеки. Проте з таким трактуванням погодилося 17,9 % представників підприємств торгівлі.

Розгляд економічної безпеки як рівня життєздатності суб'єкта господарювання протягом періоду життєвого циклу його функціонування, що одночасно гарантує виконання місії та цілей, обрало характеристикою безпеки лише 9 % респондентів. Проте саме це визначення чи не найповніше розкриває суть аналізованого поняття, оскільки передбачає обов'язкове виконання та досягнення наперед визначених місії та цілей підприємства, а також формування ефективної системи управління ресурсами (що уможливорює розгляд безпеки як системи з її структурними елементами: фінансовим, техніко-технологічним, продуктовим, інтелектуально-кадровим, інформаційним, політико-правовим, силовим, екологічним) та протидії загрозам підприємства (що передбачає формування політики моніторингу та нейтралізації загроз).

Відсутність домінуючої думки щодо суті поняття економічної безпеки підтверджує складність аналізованої категорії та доцільність врахування при її характеристиці більшості з обраних варіантів відповідей.

У той же час доводиться констатувати, що відсутність єдиного підходу до усвідомлення сутності економічної безпеки є чинником, який перешкоджає імплементації процесів управління безпекою до аналітично-планової роботи на торговельних підприємствах. Так, лише 10,3 % підприємств торгівлі використовують термін «безпека» та здійснюють оцінку і моніторинг її стану. При цьому на більшості торговельних підприємств при характеристиці безпеки розглядають показники товарообороту, прибутку, витрат, оборотності активів, власного капіталу, дебіторської та кредиторської заборгованостей, руху персоналу.

Зазначимо, що рівень впливу функціональних складових на загальний стан економічної безпеки торговельного підприємства є різним (рис. 2.3, рис. 2.4).

Рис. 2.3. Результати оцінки рівня вагомості впливу функціональних складових на узагальнюючий стан безпеки підприємств за видом торгівлі у Львівській області в 2010 р.

Виявлено, що найбільше визначають стан економічної безпеки торговельного підприємства фінансова (9,6 бала) та інтелектуально-кадрова (9,2) складові. Дещо менший вплив має продуктова складова –

8,9. До складових із середнім рівнем вагомості впливу віднесемо техніко-технологічну (8,3), інформаційну (7,7) та силову (7,6). Найменшим є вплив на економічну безпеку торговельного підприємства політико-правової (6,7) та екологічної (5,3) функціональних складових.

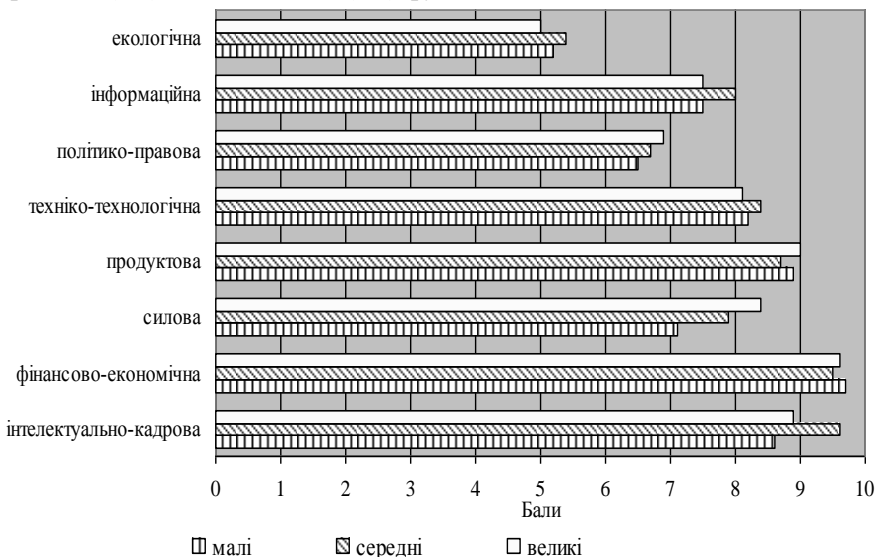

Рис. 2.4. Результати оцінки рівня вагомості впливу функціональних складових на узагальнюючий стан безпеки малих, середніх і великих торговельних підприємств у Львівській області в 2010 р.

Як уже зазначалося, істотним недоліком вітчизняних підприємств торгівлі є те, що їх діяльність у контексті управління економічною безпекою є явно недостатньою. Проте, попри незначні обсяги такої роботи (а отже і відсутність відповідного підрозділу) більшість підприємств (56,4 %) вважає за необхідне створення служби моніторингу стану та управління безпекою.

При цьому головними причинами ще недостатньої інституціалізації цього процесу залишаються нестача фінансових ресурсів, необхідних для впровадження і функціонування відділу та реалізації ним необхідних заходів, а також відсутність належного інтелектуально-кадрового забезпечення. Серед інших причин виділяють негнучкість організаційної структури, відсутність достатнього інформаційного забезпечення з аналізованої проблеми, низьку обізнаність управлінського персоналу в питаннях оцінки та забезпечення економічної безпеки підприємства.

Хоча на більшості торговельних підприємств робота з управління економічною безпекою є недостатньою, рівень їх безпеки (принаймні за результатами експертного опитування) є високим, у тому числі й за окремими структурними складовими (табл. 2.7).

За результатами аналізу виявлено, що екологічна складова безпеки у всіх групах підприємств забезпечена найкраще (в середньому 9,3-9,5 балів). Зрозуміло, що це зумовлено особливостями сфери торгівлі, діяльність підприємств якої менш негативно впливає на екологію порівняно з суб'єктами інших видів економічної діяльності. Також досить високо оцінили підприємства стан забезпечення інтелектуально-кадрової (8,0-9,3) та інституційно-правової (7,9-10,0 бала) складових безпеки. Це може обумовлюватися як насправді високим рівнем безпеки за цими складовими, так і недостатнім усвідомленням джерел походження і рівня загроз безпеці підприємства в інтелектуально-кадровій та інституційно-правовій сферах, відсутністю практичного досвіду з їх оцінювання. Найбільш ймовірним видається останній висновок з огляду на високу плінність кадрів у торгівлі, недостатній рівень забезпеченості підприємств персоналом необхідної професійної підготовки і кваліфікації, ще недостатньо розповсюджену практику позовної роботи між суб'єктами торговельної діяльності.

Інші складові економічної безпеки підприємств торгівлі забезпечені гірше. Зокрема, найбільш слабкою є фінансова складова безпеки підприємств, які здійснюють продаж через систему доставки товарів (середнє значення – 8,0). Найбільш забезпеченою є фінансова складова безпеки підприємств оптової торгівлі (8,6). Це може обумовлюватися більш потужним фінансуванням діяльності підприємств оптової торгівлі та слабшим – дрібних підприємств, а також дещо ускладненою процедурою оплати товарів через їх доставку.

Щодо продуктової складової безпеки, то виявлено, що найвищим є її рівень на підприємствах, які здійснюють продаж товарів через Інтернет (середнє значення становить 9,0). Це можна пояснити дещо специфічними умовами ведення торговельної діяльності підприємств, що займаються електронною комерцією (внаслідок відсутності доступу покупців до товарів до моменту їх придбання). У той же час найгірше продуктова складова забезпечена на ринках (7,0). Ймовірно, це відбувається через недостатній контроль за якістю товарів.

Особливості розвитку техніко-технічної бази вітчизняної торгівлі визначають інтенсивність позитивних зрушень в аспекті її модернізації. Проте найгірше забезпеченою є техніко-технологічна складова безпеки на підприємствах торгівлі споживчої кооперації (7,2).

Таблиця 2.7

Оцінка рівня забезпечення функціональних складових безпеки торговельних підприємств у Львівській області в 2010 р. за видом, місцем і способом реалізації товарів, розміром підприємства та формою господарювання (за результатами пілотного експертного опитування)

Ознака типологізації підприємств	Вид підприємства	Складові безпеки							
		Фінансово-економічна	Продуктова	Техніко-технологічна	Інформаційна	Інтелектуально-кадрова	Інституційно-правова	Екологічна	Силова
Вид торгівлі	Підприємства роздрібно́ї торгівлі	8,1	7,5	7,7	8,2	8,7	9,3	9,5	9,1
	Підприємства оптово́ї торгівлі	8,6	7,4	7,4	7,7	8,2	8,2	9,3	8,5
Місце та спосіб реалізації товарів	Спеціалізовані магазини	8,2	7,6	7,4	8,1	8,6	8,6	9,5	8,7
	Неспеціалізовані магазини	8,3	7,5	7,6	8,1	8,5	8,5	9,4	8,8
	Ринки	8,3	7,0	7,3	8,3	8,0	9,3	9,7	8,3
	Підприємства, які здійснюють продаж товарів зі складу	8,1	8	7,8	7,8	8,4	8,5	9,6	8,0
	Підприємства, які здійснюють продаж через систему доставки товарів	8,0	8,5	8,8	9,3	9,0	9,5	9,5	8,8
	Підприємства, які здійснюють продаж через Інтернет	8,3	9,0	9,3	9,3	9,3	9,7	9,3	8,7
Розмір підприємства	Малі підприємства	8,2	7,5	7,8	8,2	8,5	8,8	9,5	8,7
	Середні підприємства	8,5	7,7	7,5	8,0	8,5	8,5	9,5	8,7
	Великі підприємства	8,5	7,6	7,5	8,0	8,3	8,5	9,5	8,2
Форма господарювання	Одноосібні підприємства	8,1	7,5	8,1	8,3	8,4	9,0	9,6	8,6
	Господарські товариства	8,2	7,6	7,7	8,1	8,5	8,7	9,5	8,7
	Кооперативні підприємства	8,5	8,0	7,2	7,9	8,5	8,5	9,7	7,9

Водночас на підприємствах, що реалізують товари через мережу Інтернет вона забезпечена на рівні 9,3 бала, що можна пояснити започаткуванням цієї форми торгівлі відносно недавно і, відповідно, ще невисоким рівнем зносу матеріально-технічної бази цих підприємств.

Інформаційне забезпечення, що супроводжує процес реалізації товарів, та його захищеність у процесі здійснення торговельної діяльності відіграють важливу роль. Але на підприємствах оптової торгівлі ця складова безпеки є недостатньою (7,7), зокрема внаслідок високого рівня конкуренції, що спричиняє ймовірність недостовірності інформації та її викривлення. Водночас на підприємствах, що здійснюють продаж товарів через систему доставки та мережу Інтернет, ця складова економічної безпеки забезпечується найкраще (9,3). Це можна пояснити тим, що вказані підприємства торгівлі реалізують товари лише після отримання відповідної інформації від потенційних покупців.

За результатами аналізу також виявлено, що інтелектуально-кадрова складова безпеки найслабше гарантується на ринках (8,0) та підприємствах дрібнооптової торгівлі (8,1), що можна пояснити наявністю великої кількості дрібних торговців та неспроможністю (недоцільністю) забезпечення кожного з них висококваліфікованими працівниками. У той же час рівень інтелектуально-кадрового забезпечення підприємств, які здійснюють продаж через мережу Інтернет, є найвищим, що пов'язано з особливостями інтелектуально-кадрового забезпечення їх діяльності.

Особливе місце в процесі здійснення торговельної діяльності посідає її правове забезпечення. Порушення законодавства, низька забезпеченість діяльності внутріфірмовими нормативними документами негативно позначаються на результатах функціонування підприємств торгівлі. Так, інституційно-правова складова безпеки, згідно з результатами опитування, є найвищою для підприємств, які здійснюють продаж через мережу Інтернет (9,7) та систему доставки товарів (9,5), підприємств роздрібною торгівлі (9,3), що обумовлено досить розвинутою роботою у цій сфері в діяльності супермаркетів. Найнижче вона забезпечена на дрібнооптових торговельних підприємствах (7,9).

Силовому аспекту економічної безпеки найбільше приділяють увагу підприємства оптової (8,9) та роздрібною торгівлі (9,1), а найменше – підприємства споживчої кооперації (7,9). Останнє обумовлюється певним нехтуванням не лише управлінням економічною безпекою, але й навіть належним забезпеченням охорони об'єктів торгівлі.

Окремі узагальнені результати аналізу представимо в таблиці 2.8, а щодо рівня забезпечення функціональних складових економічної безпеки підприємств торгівлі зазначимо, що:

1) необхідною передумовою покращення стану економічної безпеки підприємств торгівлі є посилення фінансового, техніко-технологічного, інституційно-правового та продуктового складників;

2) діяльність зі зміцнення економічної безпеки є важливою для всіх торговельних підприємств, але у сфері роздрібної торгівлі (як найбільшого за кількістю сегмента підприємств) важливо посилити складові безпеки, що є найменш забезпеченими – продуктової та техніко-технологічної;

3) детальніша характеристика найменш забезпечених аспектів економічної безпеки потребує більшої диференціації в межах функціональних складових.

Таблиця 2.8

Розподіл відповідей респондентів (керівників торговельних підприємств) на окремі питання пілотного експертного опитування, проведеного у Львівській області у 2010 р. (загальна кількість респондентів – 78)

Суть питання	Кількість позитивних відповідей	Частки в загальній кількості відповідей, %
Термін «фінансово-економічна безпека» використовується в аналітично-плановій роботі	8	10,3
Визнається необхідність організації на підприємстві відділу фінансово-економічної безпеки	44	56,4
Нестача фінансових ресурсів виступає основним чинником відсутності відділу фінансово-економічної безпеки	39	50,0
Фінансова складова є найбільш істотною щодо впливу на стан економічної безпеки підприємства	75	96,1
Фінансово-економічна безпека є рівнем динамічної життєздатності суб'єкта господарювання протягом періоду його життєвого циклу, що гарантує виконання місії та цілей, доступ до ресурсів та ринків, фінансово-економічну ефективність діяльності, здатність до простого відтворення, захищеність інтересів і майна від внутрішніх та зовнішніх загроз	7	9,0

За результатами опитування виявлено, що стан економічної безпеки 83,3 % оптових та 77,3 % роздрібних торговельних підприємств є прийнятним та дозволяє ефективно здійснювати фінансово-господарську діяльність і протистояти небажаним зовнішнім та внутрішнім впливам (рис. 2.5).

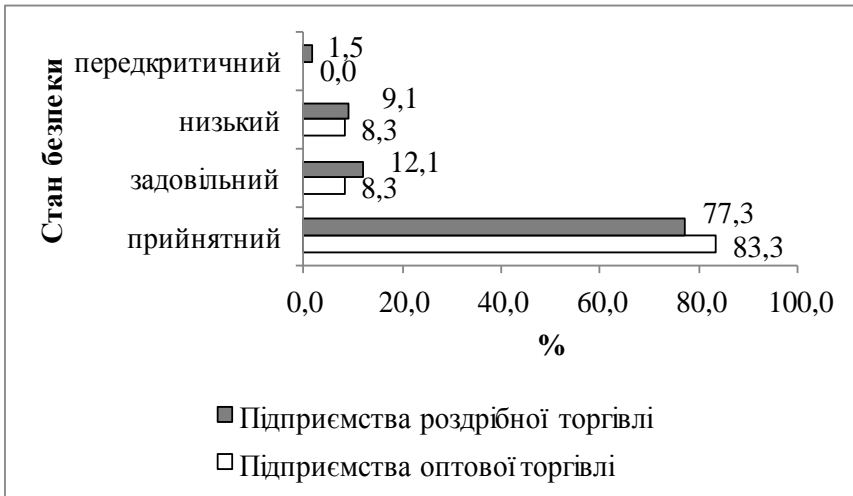

Рис. 2.5. Структура стану фінансово-економічної безпеки підприємств роздрібної та оптової торгівлі у Львівській області в 2010 р. (за результатами пілотного експертного опитування)

У той же час для 8,3 % оптових та 12,1 % роздрібних підприємств торгівлі стан безпеки є задовільним, при якому відчувається нестача висококваліфікованого персоналу, фінансових ресурсів та неналежна якість товарів. Низький рівень економічної безпеки характерний для 9,1 % роздрібних та 8,3 % оптових торговельних підприємств, для яких забезпечується мінімальна рентабельність фінансово-господарської діяльності. Для 1,5 % роздрібних торговельних підприємств стан економічної безпеки є передкритичним.

Прикладними у контексті визначення пріоритетів політики управління економічною безпекою на мікрорівні в торгівлі є результати визначення чинників впливу на стан безпеки (табл. 2.9, табл. 2.10).

Найбільш істотний негативний вплив серед чинників внутрішнього середовища має нестача та недостатньо ефективне управління фінансовими ресурсами (середнє значення в межах 8,0-9,1 за 10-бальною шкалою).

Таблиця 2.9

**Результати оцінки рівня впливу внутрішніх чинників на стан
фінансово-економічної безпеки торговельних підприємств
Львівської області у 2010 р. (за результатами пілотного експертного
опитування)**

Ознаки типологізації підприємств	Види підприємств	Недостатня ефективність управління підприємством	Недостатній рівень кваліфікації персоналу	Низький рівень впровадження інновацій та оновлення матеріально-технічної бази підприємства	Прорахунки в інвестиційній політиці	Нестача та недостатньо ефективне управління фінансовими ресурсами	Недостатній рівень конкурентоспроможності товарів
1	2	3	4	5	6	7	8
Вид торгівлі	Підприємства роздрібної торгівлі	5,1	8,3	7,2	8,2	8,8	7,1
	Підприємства оптової торгівлі	5,3	6,9	7,4	7,4	9,0	4,8
Місце та спосіб реалізації товарів	Спеціалізовані магазини	5,2	8,2	7,4	8,1	8,6	6,5
	Неспеціалізовані магазини	5,6	7,8	6,5	7,5	8,5	7,2
	Ринки	5,1	7,1	5,9	7,7	8,8	5,5
	Підприємства, які здійснюють продаж товарів зі складу	5,0	8,0	7,4	7,4	9,0	4,8
	Підприємства, які здійснюють продаж через систему доставки товарів	5,1	6,8	6,3	7,1	8,1	6,3
	Підприємства, які здійснюють продаж через Інтернет	5,0	7,4	5,5	6,2	8,0	4,4

Продовження табл. 2.9

1	2	3	4	5	6	7	8
Розмір підприємства	Малі підприємства	5,1	7,7	6,9	7,7	8,9	6,9
	Середні підприємства	5,5	8,1	6,4	7,5	8,6	5,5
	Великі підприємства	5,1	7,2	6,1	7,3	8,9	5,1
Форма господарювання	Одноосібні підприємства	5,2	8,0	6,1	7,2	8,8	6,1
	Господарські товариства	5,1	7,5	6,9	7,6	8,8	6,5
	Кооперативні підприємства	6,0	7,6	6,7	8,1	8,7	5,8
Форма власності	Приватні підприємства	5,8	7,8	6,8	7,7	8,9	6,4
	Колективні підприємства	5,0	7,6	6,7	7,5	8,7	6,3
	Комунальні підприємства	5,1	7,9	6,2	7,8	9,0	6,1
	Змішані підприємства	4,0	5,0	5,0	6,0	8,0	6,0

Негативно впливають і недостатній рівень кваліфікації персоналу (5,0-8,3) та прорахунки в інвестиційній політиці (6,0-8,2), низький рівень впровадження інновацій та оновлення матеріально-технічної бази підприємств (5,0-7,4), а також недостатній рівень конкурентоспроможності товарів (4,4-7,2). Низька ефективність системи управління підприємством справляє найменший вплив серед запропонованих до оцінки чинників (4,4-6,2). Крім того, до внутрішніх чинників впливу респонденти віднесли псування товарно-матеріальних цінностей, умисні неправомірні дії чи бездіяльність працівників підприємства, високу плинність кадрів, внутріфірмове підприємництво та неефективну внутрішню логістику.

Серед чинників негативного впливу на стан економічної безпеки підприємств торгівлі, що походять із зовнішнього середовища, найбільш істотними є: надмірність податкового навантаження (середнє значення 8,7-9,5), високий рівень конкуренції (6,8-9,5), складність доступу та висока вартість фінансових ресурсів (8,4-9,2), недостатність державного нормативно-правового регулювання і його часті зміни (7,1-9,0), а також дії державних органів влади (6,0-8,9), дії посередників (5,2-7,3) та

споживачів (5,1-7,1). Меншим є негативний вплив на стан економічної безпеки підприємств торгівлі кримінальних та рейдерських угруповань (4,1 – 6,8).

Таблиця 2.10

Результати оцінки рівня впливу зовнішніх чинників на стан фінансово-економічної безпеки торговельних підприємств Львівської області в 2010 р. (за результатами пілотного експертного опитування)

Ознаки типологізації підприємств	Види підприємств	Недостатність державного нормативно-правового регулювання, його часті зміни	Надмірність податкового навантаження	Дії державних органів влади	Дії посередників	Дії споживачів	Складність доступу та висока вартість фінансових ресурсів	Високий рівень конкуренції	Дії кримінальних угруповань, рейдерство
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Вид торгівлі	Підприємства роздрібної торгівлі	8,4	9,5	8,9	7	5,5	9,2	9,4	5,5
	Підприємства оптової торгівлі	7,7	9,2	7,9	5,9	6,8	8,7	7,9	6,8
Місце та спосіб реалізації товарів	Спеціалізовані магазини	7,6	8,9	7,5	6,0	5,4	8,8	9,0	5,1
	Неспеціалізовані магазини	8,4	9,4	8,3	6,8	5,7	8,5	8,8	5,5
	Ринки	8,9	8,9	8,2	6,2	7,0	8,7	8,2	4,8
	Підприємства, які здійснюють продаж товарів зі складу	7,7	8,8	7,9	5,9	6,8	8,7	7,9	6,8
	Підприємства, які здійснюють продаж через систему доставки товарів	7,8	9,0	6,5	5,2	5,8	9,1	8,5	4,7
Підприємства, які здійснюють продаж через Інтернет	7,4	8,7	6,1	5	6,6	9,2	6,8	4,1	

Продовження табл. 2.10

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Розмір підприємства	Малі підприємства	8,1	9,3	8,3	6,8	5,7	8,8	9,2	5,3
	Середні підприємства	8,2	9,1	7,4	5,9	6,2	8,4	8,5	6,1
	Великі підприємства	7,6	9,1	7,2	6,4	6,1	8,6	8,2	4,8
Форма господарювання	Одноосібні підприємства	8,0	8,9	7,4	6,9	6,1	8,4	9,1	6,1
	Господарські товариства	8,1	9,3	8,2	6,6	5,6	8,7	9,0	5,5
	Кооперативні підприємства	8,5	9,1	6,7	5,2	7,1	8,5	8,5	4,7
Форма власності	Приватні підприємства	8,2	9,5	8,1	6,6	5,8	8,9	9,1	5,5
	Колективні підприємства	8,0	9,4	8,1	6,7	5,9	8,7	8,7	5,7
	Комунальні підприємства	8,1	9,1	6,9	5,9	6,2	9,1	8,4	5,1
	Змішані підприємства	9,0	9,0	6,0	6,0	7,0	9,0	9,0	5,0

З огляду на те, що безпека є категорією, при управлінні якою більше значення, ніж стан об'єкта сьогодні, має його розвиток у перспективі, при опитуванні враховано рівень загрози для торговельних підприємств внаслідок впливу потенційних загроз (табл. 2.11).

Так, негативно на стан економічної безпеки можуть вплинути збільшення податкового та законодавчого тиску (так вважає 98,7 % від загальної кількості представників підприємств), а також збільшення інфляції (92,3 %), погіршення фінансового стану (79,5 %), посилення конкуренції (78,2 %), подальший знос матеріально-технічної бази (62,8 %), негативні непередбачувані дії посередників (57,7 %) та постачальників (39,7 %). У той же час представники підприємств торгівлі не вважають загрозою їх безпеці низький рівень впровадження інновацій (23,1 %) та будь-які дії споживачів (20,5 %).

За результатами аналізу виявлено й окремі позитивні тенденції у сфері управління економічною безпекою торговельних підприємств. Так, окремі підприємства здійснюють аналітично-планову роботу, спрямовану на захист інтересів за напрямками діяльності і видами ресурсного забезпечення, проте не розглядають її комплексно як управління окремими складовими економічної безпеки.

Таблиця 2.11

Результати оцінки рівня впливу потенційних загроз фінансово-економічній безпеці торговельних підприємств Львівської області в 2010 р. (за результатами пілотного експертного опитування), %

Ознаки типологізації підприємств	Види підприємств	Чинники впливу								
		Зростання інфляції	Збільшення податкового, законодавчого тиску	Посилення конкуренції	Брак фінансових ресурсів	Повільна оновлюваність матеріально-технічної бази	Дії поставальників	Дії посередників	Дії споживачів	Низький рівень впровадження інновацій
Вид торгівлі	Підприємства роздрібної торгівлі	80,8	100,0	76,9	76,9	65,4	53,8	69,2	11,5	26,9
	Підприємства оптової торгівлі	100,0	100,0	66,7	58,3	33,3	8,3	16,7	33,3	25,0
Місце та спосіб реалізації товарів	Спеціалізовані магазини	93,8	100,0	81,3	87,5	50,0	43,8	68,8	0,0	18,8
	Неспеціалізовані магазини	95,0	100,0	92,5	92,5	75,0	50,0	77,5	15,0	22,5
	Ринки	100,0	100,0	33,3	33,3	33,3	0,0	0,0	66,7	33,3
	Підприємства, які здійснюють продаж товарів зі складу	83,3	91,7	66,7	66,7	83,3	16,7	8,3	41,7	25,0
	Підприємства, які здійснюють продаж через систему доставки товарів	100,0	100,0	25,0	25,0	0,0	25,0	25,0	25,0	25,0
	Підприємства, які здійснюють продаж через Інтернет	66,7	100,0	33,3	33,3	0,0	33,3	33,3	66,7	33,3
Розмір підприємства	Малі підприємства	97,9	100,0	79,2	77,1	60,4	56,3	75,0	27,1	25,0
	Середні підприємства	90,5	95,2	81,0	81,0	71,4	9,5	38,1	9,5	14,3
	Великі підприємства	66,7	100,0	66,7	88,9	55,6	22,2	11,1	11,1	33,3
Середнє значення за чинником		92,3	98,7	78,2	79,5	62,8	39,7	57,7	20,5	23,1

Розпорошення напрямів управлінської роботи щодо забезпечення функціональних складових безпеки часто призводить до небажаних наслідків (втрат). Тому систематизація діяльності в аналізованій сфері, планування більшості показників фінансово-господарської діяльності з одночасним усуненням негативних чинників впливу забезпечить не лише включення безпеки до системи управління підприємством, а й закладе основу для розробки комплексної політики її забезпечення.

РОЗДІЛ ІІІ. ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Підходи до моделювання управління фінансовою безпекою підприємства

Для оцінювання стану фінансової складової безпеки підприємства використовують різноманітні методи залежно від наявної інформації про її індикатори. Оцінювання рівня фінансової безпеки залежить також від того, з якою метою проводять дослідження системи фінансової безпеки. Зокрема, на основі джерел¹³² можна виділити такі методи оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства:

- моніторинг фінансової діяльності суб'єкта господарювання;
- методи експертних оцінок;
- метод аналізу й обробки сценаріїв;
- методи оптимізації;

¹³²Абалкин Л. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 4-13.

Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія / Т. Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 386 с.

Куркин Н. В. Управление экономической безопасностью предприятия : монография / Н. В. Куркин. – Днепропетровск : АРТ-ПРЕСС, 2006. – 452 с.

Моделювання економічної безпеки: держави, регіону, підприємства : монографія / [В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова та ін.; за ред. В. М. Геєця]. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 239 с.

Мунтіян В. І. Теоретичні засади економічної безпеки / В. І. Мунтіян // Національна програма забезпечення економічної безпеки в контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: матеріали Круглого столу (1 листопада 2000 р.) / Відп. ред. С. І. Пирожков, Б. В. Губський, А. І. Сухоруков. – К. : Національний інститут українсько-російських відносин при Раді національної безпеки та оборони України, 2001. – С. 53-56.

Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) / [под ред. Е. А. Олейникова]. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.

Пономаренко В. С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование : Монография / В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанова, Н. Л. Чернова. – Х. : ИД «ИНЖЕК», 2004. – 144 с.

Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність та шляхи забезпечення : монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – Вип. 2. – 144 с. – (Сер. «Нац. безпека»).

- теоретико-ігрові методи;
- економетричні методи;
- методи прогнозування;
- методи теорії штучних нейронних мереж;
- методи нечіткої логіки.

Під моніторингом основних показників діяльності підприємства розуміють механізм постійного спостереження за основними показниками поточної діяльності в умовах постійних змін кон'юнктури фінансового ринку.

Побудова системи моніторингу фінансової діяльності підприємства повинна ґрунтуватися на використанні таких принципів¹³³:

1. Принцип вибору для спостереження найбільш важливих показників фінансової діяльності підприємства, які відображають пріоритетні напрями діяльності підприємства і, відповідно, фінансового контролю.

2. Принцип розроблення системи інтегральних показників, які відображають фактичні результати фінансової діяльності у розрізі різних її аспектів.

3. Принцип встановлення періодичності формування звітної бази даних, що визначається необхідністю оперативного реагування, тобто своєчасністю здійснення внутрішнього контролю за окремими аспектами фінансової діяльності.

4. Принцип встановлення критичних розмірів відхилень фактичних результатів фінансової діяльності від наперед заданих, який припускає, що на кожному підприємстві, з урахуванням специфіки його діяльності, має встановлюватися величина допустимих відхилень. Розмір цих відхилень повинен зменшуватися із збільшенням величини часового періоду спостереження. Наприклад, для декади величина відхилення може становити приблизно 20 %, для місяця – приблизно 15 %, для кварталу – приблизно 10 %.

У випадку виявлення відхилень фактичних результатів фінансової діяльності від наперед заданих можна використовувати три стратегії поведінки:

1) «бездіяльність» – ця форма реагування використовується у випадку, коли величина відхилень є значно нижча за допустиме критичне відхилення;

¹³³Куркин Н. В. Управление экономической безопасностью предприятия : монография / Н. В. Куркин. – Днепропетровск : АРТ-ПРЕСС, 2006. – 452 с.

2) «усунення відхилень» – для забезпечення виконання нормативних або планових показників діяльності підприємства доцільне розроблення і впровадження відповідних управлінських рішень;

3) «зміна системи нормативних або планових показників» – така система дій допустима в тих випадках, коли виконання встановлених нормативних і планових показників є нереальним і вимагає перегляду відповідних критичних значень.

5. Принцип виявлення резервів, який використовують для нормалізації фінансової діяльності та підвищення її ефективності, пов'язаний із застосуванням стратегії «усунення відхилення». У цьому випадку аналіз резервів проводиться з врахуванням окремих аспектів фінансової діяльності підприємства.

Розглянута система організації механізму моніторингу безпеки фінансової діяльності підприємства може використовуватися як у процесі поточної діяльності підприємства, так і для диверсифікації та зміни його стратегічних цілей розвитку¹³⁴.

Методи експертного оцінювання використовують для опису кількісних і якісних характеристик досліджуваних процесів, зокрема для побудови логічних правил вибору рішень, які формують експерти на основі власних уявлень та знань про будь-яку галузь проблем; розроблення бального оцінювання рівня фінансової безпеки на основі аналізу результатів розпізнавання фактичних індикаторів фінансової безпеки за допомогою послідовних правил вибору, отриманих після навчання на запропонованих навчальних наборах індикаторів фінансової безпеки¹³⁵.

Серед причин використання методів експертного оцінювання варто виділити неможливість отримання необхідного масиву статистичної інформації, відсутність аналогів розвитку подій, наявність невизначеності середовища функціонування об'єкта, суттєвий вплив на його розвиток чинників зовнішнього середовища.

Обмеженість застосування методів експертних оцінок полягає у використанні суб'єктивних міркувань особи, які можуть бути

¹³⁴ Куркин Н. В. Управление экономической безопасностью предприятия : монография / Н. В. Куркин. – Днепропетровск : АРТ-ПРЕСС, 2006. – 452 с.

¹³⁵ Макарюк О. В. Аналіз методологічних положень щодо оцінювання рівня фінансової безпеки держави [Електронний ресурс] / О. В. Макарюк // Матеріали Междунар. науч.-практ. интернет-конференции «Инвестиционные приоритеты эпохи глобализации: влияние на национальную экономику и отдельный бизнес» (5-6 марта 2009 г.). – Режим доступа до журн. : http://www.confcontact.com/2009_03_05/1_makaryuk.htm.

помилковими. Експерт формує свою думку на основі неусвідомлених суб'єктивних переваг та досвіду. Інколи експерт може ігнорувати нові факти і гіпотези, які суперечать його поглядам та науковому світогляду.

У процесі традиційних експертних процедур вирішують такі завдання¹³⁶:

- прогнозування можливого розвитку подій;
- виявлення причин і джерел загроз фінансовій безпеці підприємства, оцінювання ймовірності настання цих загроз;
- аналіз результатів досліджень інших експертів;
- розроблення сценаріїв дій із нейтралізації загроз фінансовій безпеці підприємства.

Обов'язковим етапом застосування експертних методів дослідження системи фінансової безпеки підприємства є оцінювання ступеня надійності результатів експертизи. Необхідною умовою надійності колективної оцінки є достатня узгодженість думок опитаних експертів. Для оцінювання узгодженості думок експертів використовують коефіцієнт конкордації, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена тощо¹³⁷.

Метод аналізу й обробки сценаріїв(сценарний підхід) передбачає багатоваріантний ситуаційний розгляд системи фінансової безпеки підприємства. Сценарій – це динамічна модель майбутнього, яка описує хід подій із передбаченням ймовірності їх реалізації¹³⁸.

Сценарій відрізняється від прогнозу тим, що завдання прогнозу – передбачити специфічну ситуацію та бути прийнятим або відхиленим із урахуванням переваг і недоліків. Сценарій є інструментом, завдяки якому визначають види прогнозів для опису майбутньої ситуації з урахуванням усіх головних чинників. Для вдосконалення початкових прогнозів, створення нових варіантів сценарію у межах побудованої моделі доцільно використовувати засоби математичного моделювання. Застосування цього підходу дає можливість будувати ефективні системи підтримки прийняття рішень для розв'язання багатьох задач

¹³⁶Коваленко Л. О. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньова. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2005. – 485 с.

¹³⁷Бородич С. А. Вводной курс економетрики : учебное пособие / С. А. Бородич. – Мн. : БГУ, 2000. – 354 с.

Єріна А. М. Статистичне моделювання та прогнозування : навч. посібник / А. М. Єріна. – К. : КНЕУ, 2001. – 170 с.

¹³⁸Кіндрацька Г. І. Стратегічний менеджмент / Г. І. Кіндрацька. – К. : Знання, 2006. – 366 с.

забезпечення фінансової (економічної) безпеки, серед яких¹³⁹: прогнозування та аналіз результатів управлінських рішень; дослідження ефективності та порівняння організаційних заходів; вибір або побудова оптимального рішення щодо забезпечення фінансової безпеки підприємства.

Для моделювання економічної безпеки підприємства використовують методи оптимізації, які полягають у виборі найкращого варіанта рішення із багатьох можливих (допустимих). Допустимість кожного розв'язку визначається можливістю реалізації відповідних його наслідків за наявних ресурсів. Обмеженість ресурсів переважно виражають у вигляді системи рівнянь і(або) нерівностей, яка описує внутрішні технологічні й економічні процеси функціонування та розвитку виробничо-економічної системи, а також процеси зовнішнього середовища, які впливають на результат діяльності системи. Оптимальність розв'язку задачі передбачає наявність деякої системи цілей, які називають критеріями оптимальності¹⁴⁰. Наближення діяльності економічної системи до поставленої мети функціонування та розвитку описують за допомогою цільової функції (функції мети)¹⁴¹.

У загальному випадку оптимізаційна модель має такий вигляд:

$$f(x) \rightarrow \text{extr}, \quad (3.1)$$

за обмежень

$$g_i(x) = 0, \quad i = \overline{1, m}, \quad (3.2)$$

де $x = (x_1, x_2, \dots, x_n)$ – сукупність невідомих змінних моделі;

$f(x)$ – цільова функція моделі;

$g_i(x)$ – система обмежень моделі.

Задачі такого типу розв'язують за допомогою методів дослідження операцій.

Застосування методів оптимізації до управління фінансовою безпекою підприємства дає змогу вибрати такий режим його функціонування, який забезпечить досягнення екстремального значення цільової функції системи фінансової безпеки. Оскільки стан системи

¹³⁹ Моделювання економічної безпеки: держави, регіону, підприємства : монографія / [В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова та ін.; за ред. В. М. Геєця]. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 239 с.

¹⁴⁰ Математический энциклопедический словарь / [гл. ред. Ю. В. Прохоров; ред. кол.: С. И. Адян, Н. С. Бахвалов, В. И. Битюцков и др.]. М. : Сов. Энциклопедия, 1988. – 847 с.

¹⁴¹ Наконечний С. І. Математичне програмування : Навч. посіб. / С. І. Наконечний, С. С. Савіна. – К. : КНЕУ, 2003. – 452 с.

фінансової безпеки підприємства характеризується великою кількістю показників (індикаторів), то під цільовою функцією переважно розуміють один із показників ефективності діяльності підприємства, наприклад величину прибутку (доходу) підприємства.

Теоретико-ігрові методи використовують для аналізу багатосторонніх конфліктних ситуацій, тобто ситуацій, коли інтереси учасників конфлікту є протилежними або не збігаються. Умовами застосування теоретико-ігрових методів є невизначеність та неповнота інформації. До них відносять теорію статистичних рішень, яку використовують у випадках, коли невизначеність навколишнього середовища викликана об'єктивними обставинами випадкового характеру, а також теорію ігор, яку використовують у тих випадках, коли невизначеність оточення викликана свідомими діями розумного супротивника.

Непогані результати дають теоретико-ігрові методи у випадку, коли реальні процеси можливо формалізувати в ігровій постановці. Методи ігрового моделювання застосовують для розв'язання задач встановлення позиції підприємства на ринку, наприклад для визначення частки ринку, яку займає підприємство, за обмеженої множини допустимих стратегій поведінки.

Враховуючи, що динаміка кожного індикатора системи фінансової безпеки підприємства зумовлена впливом багатьох, часто випадкових чинників, цю систему можна представити у вигляді багатовимірного випадкового вектора, компонентами якого виступають індикатори фінансової безпеки підприємства¹⁴². Для дослідження стану та поведінки таких багатовимірних об'єктів доцільно застосовувати добре розвинутий апарат економетрії, наприклад методи кореляційно-регресійного аналізу.

Економетричне дослідження системи фінансової безпеки підприємства дозволяє досліджувати залежності між окремими чинниками цієї системи, а також аналізувати характеристики швидкості та інтенсивності динаміки стану фінансової безпеки суб'єкта господарювання. Для успішної реалізації цих задач необхідно¹⁴³:

¹⁴² Великий А. П. Про один підхід до дослідження економічної безпеки та деякі результати його практичного застосування / Великий А. П., Горбулін В. П., Сергієчко І. В. – Київ, 1997. – 25 с. – (Препр. / НАН України. Ін-т кібернетики ім. В. М. Глушкова; 97-3).

¹⁴³ Моделювання економічної безпеки: держави, регіону, підприємства : монографія / [В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова та ін.; за ред. В. М. Геєця]. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 239 с.

- мати достатній для прояву статистичних закономірностей обсяг даних;
- забезпечити методологічну порівнянність даних;
- на основі змістовного аналізу досліджуваного показника обґрунтувати можливість перенесення закономірностей минулого на обраний період прогнозування;
- отримати адекватну математичну модель і на її основі побудувати точкові та інтервальні прогнози.

Наступним етапом після оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства є прогнозування її розвитку. Під прогнозом розуміють науково обґрунтоване судження стосовно можливих станів об'єкта в майбутньому, альтернативні напрями і терміни їх здійснення¹⁴⁴. Прогноз має випадковий характер та, оскільки він будується на підставі аргументованих наукових уявлень про стан і розвиток об'єкта, здійснення його є доволі ймовірним. Самі розробники прогнозу оцінюють його як очікуваний, ймовірний стан об'єкта в майбутньому. Під час прогнозування рівня системи фінансової безпеки підприємства необхідно враховувати динаміку внутрішнього й зовнішнього середовища.

Залежно від джерел інформації щодо майбутнього і способу його прогнозування виділяють такі методи прогнозування, що взаємно доповнюють одне одного:

1. Експертний метод прогнозування, базований на мобілізації професійного досвіду та інтуїції висококваліфікованих експертів для одержання прогнозів, що не мають кількісних характеристик.

2. Екстраполяція, яка полягає у дослідженні ретроспективних даних про розвиток об'єкта та перенесення закономірностей цього розвитку на майбутнє.

Під нейронними мережами розуміють обчислювальні структури, що моделюють прості біологічні процеси, які асоціюються з процесами людського мозку¹⁴⁵. Вони являють собою паралельно розподілені системи, які мають здатність до адаптивного навчання,

¹⁴⁴ Присенко Г. В. Прогнозування соціально-економічних процесів : навч. посіб. / Г. В. Присенко, Є. І. Равікович. – К. : КНЕУ, 2005. – 378 с.

¹⁴⁵ Круглов В. В. Искусственные нейронные сети. Теория и практика / В. В. Круглов, В. В. Борисов. – [2-е изд.]. – М. : Горячая линия - Телеком, 2002. – 382 с.

Уоссермен Ф. Нейрокомпьютерная техника : Теория и практика / Ф. Уоссермен; [пер. Ю. А. Зуев, В. А. Точенов]. – М. : Мир, 1992. – 250 с.

збереження і репрезентації дослідницького знання¹⁴⁶. Нейронні мережі використовують для виявлення складних залежностей за відсутності апріорних знань про досліджувану систему або процес. Можливості методів теорії штучних нейронних мереж щодо моделювання складних нелінійних залежностей зумовлюють їхнє використання для аналізу динаміки економічної безпеки. Нейронні мережі можна також використовувати для дослідження задач, розв'язування яких здійснюються за допомогою лінійних методів і алгоритмів, а також статистичних методів аналізу (кореляційно-регресійний, кластерний, дискримінантний аналіз, аналіз часових рядів тощо).

Математична теорія нечітких множин і нечітка логіка є узагальненням класичної теорії множин і класичної формальної логіки. Методи нечіткої логіки використовують для моделювання фінансових систем в умовах істотної невизначеності та інтерпретації класичних ймовірнісних й експертних оцінок рівня фінансової безпеки підприємства¹⁴⁷. Теорія нечітких множин надає дослідникам високорозвинутий формальний апарат для адекватного перенесення якісних висловлювань експерта у деяке кількісне вираження.

Сучасні умови функціонування підприємств характеризуються високим ступенем невизначеності, динамічністю, наявністю великої кількості загроз зовнішнього і внутрішнього характеру, пов'язаних із низьким рівнем споживчого попиту, нестабільною податковою політикою держави, зменшенням ресурсного потенціалу, зниженням рівня інвестиційної та інноваційної активності, нерозвиненістю ринку довгострокового банківського кредитування тощо. Дія таких загроз призводить до значних втрат і збитків та, як наслідок, кризового стану підприємства. Через це в системах управління підприємством на перший план виступає проблема підвищення швидкості реагування на негативні впливи зовнішнього середовища й забезпечення економічної безпеки підприємства.

Напрямок вирішення цієї проблеми є розроблення комплексу моделей управління економічною безпекою підприємства, що дає можливість вчасно діагностувати загрози стійкого функціонування і розвитку підприємства, розробити комплекс випереджаючих реакцій

¹⁴⁶ Медведев В. С. Нейронные сети. MATLAB 6 / В. С. Медведев, В. Г. Потемкин. – М. : Диалог-МИФИ, 2002. – 304 с.

¹⁴⁷ Недосекин А. О. Методологические основы моделирования финансовой деятельности с использованием нечетко-множественных описаний : дис. ... доктора экон. наук : 08.00.13 / А. О. Недосекин. – Санкт-Петербург, 2003. – 302 с.

їхньої локалізації. Крім розглянутих вище методів, на кожному етапі процесу управління системою фінансової безпеки підприємства застосовують специфічні методи дослідження¹⁴⁸.

Формування системи показників полягає у фільтрації попереднього списку показників фінансової безпеки і виділенні найбільш значущих для оцінювання рівня економічної безпеки підприємства індикаторів за допомогою експертних методів та методів факторного аналізу (методу головних компонент).

Процедура комплексного оцінювання рівня фінансової (економічної) безпеки підприємства полягає у побудові інтегрального показника, що дає змогу одержати кількісну оцінку рівня фінансової (економічної) безпеки підприємства, який відображає різноманітний вплив великої кількості показників. У цьому випадку виникає проблема виділення рівнів фінансової безпеки підприємства.

Моделювання процесу формування умов функціонування підприємства уможливорює виділення режимів стійкого, хиткого і кризового стану, для яких можуть використовуватися диференційовані стратегії локалізації загроз. Ідентифікація режиму функціонування здійснюється на основі шкалування значень інтегрального показника економічної безпеки. Прикладне значення моделювання та прогнозування рівня економічної безпеки підприємства полягає в поясненні тенденцій розвитку підприємства. Для цього використовують SSA-метод (метод «Гусениця»¹⁴⁹), методи кореляційно-регресійного аналізу, трендові моделі тощо¹⁴⁹.

Завданням моделі виділення домінуючих загроз є визначення сфери життєдіяльності підприємства, що є джерелом формування негативних тенденцій розвитку підприємства в цілому. Для розв'язання задач діагностики можуть використовуватися різні статистичні методи (дискримінантний аналіз, методи розпізнавання образів, дерева класи-

¹⁴⁸ Моделювання економічної безпеки: держави, регіону, підприємства : монографія / [В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова та ін.; за ред. В. М. Геєця]. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 239 с.

¹⁴⁹ Айвазян С. А. Прикладная статистика и основы эконометрии / С. А. Айвазян, В. С. Мхитарян. – М. : ЮНИТИ, 1998. – 1022 с.

Главные компоненты временных рядов: метод «Гусеница» / [под ред. Д. Л. Данилова, А. А. Жиглянского]. – СПб. : Пресском, 1997. – 308 с.

Голяндина Н. Э. Метод «Гусеница»-SSA: анализ временных рядов : учеб. пособие / Н. Э. Голяндина. – СПб., 2004. – 76 с.

Лук'яненко І. Г. Економетрика : підручник / І. Г. Лук'яненко, Л. І. Краснікова. – К. : Товариство «Знання», КОО, 1998. – 494 с.

фікацій)¹⁵⁰. Призначенням моделі визначення пріоритетних напрямків відновлення фінансової (економічної) безпеки є вибір заходів щодо локалізації загроз залежно від сфери життєдіяльності та глибини розвитку кризових явищ. Для побудови такої моделі використовують експертні методи, що допомагають сформуванню вагові коефіцієнти вектора пріоритетних компенсаційних заходів у кожній можливій ситуації¹⁵¹.

Модель руху грошових потоків підприємства використовується для формування такого плану діяльності підприємства, який забезпечить стійке функціонування і розвиток фінансової, виробничої та соціальної підсистем, а також відновлення рівня економічної безпеки підприємства в цілому¹⁵².

Моделювання задач вибору стратегії локалізації загроз економічній безпеці дає змогу здійснити зіставлення втрат, пов'язаних із хитким функціонуванням підприємства, і визначити обсяг засобів, необхідних для відновлення стійкого режиму функціонування для різних варіантів керуючих впливів.

Таким чином, комплекс економіко-математичних моделей управління економічною безпекою підприємства дозволяє за рахунок прискорення реагування на різні чинники підвищити ефективність функціонування як окремих підсистем, так і підприємства в цілому.

Отже, провівши порівняльний аналіз існуючих підходів до моделювання управління фінансовою складовою безпеки підприємства, можна зробити висновок, що для цього найчастіше застосовують методи кореляційно-регресійного аналізу, а також оптимізаційні методи, які уможливають розроблення нормативних моделей системи фінансової безпеки підприємства. У зв'язку з цим питання моделювання управління економічною безпекою підприємства загалом та фінансовою безпекою зокрема є актуальними і потребують розвитку.

¹⁵⁰ Фомин В. Н. Рекуррентное оценивание и адаптивная фильтрация / В. Н. Фомин. – М. : Наука, 1984. – 288 с.

¹⁵¹ Андрейчиков А. В. Анализ, синтез, планирование решений в экономике / А. В. Андрейчиков, О. Н. Андрейчикова. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 362 с.

Саати Т. Принятие решений: Метод анализа иерархий / Т. Саати. – М. : Радио и связь, 1993. – 341 с.

¹⁵² Форрестер Дж. Основы кибернетики предприятия (Индустриальная динамика) : / Дж. Форрестер, [под ред. Д. М. Гвишиани; пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1971. – 340 с.

3.2. Економіко-математичні моделі оцінювання рівня фінансової безпеки підприємств

На сьогодні існують різноманітні методи оцінювання рівня економічної безпеки підприємства. Оскільки багато авторів наголошує на виключно важливій ролі фінансової складової у системі економічної безпеки підприємства, то у багатьох випадках для оцінювання рівня фінансової безпеки можна застосовувати ті ж самі методи, які використовують для оцінювання рівня економічної безпеки. Оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства потрібно здійснювати на основі аналізу результатів діяльності підприємства, які відображаються у публічних документах і є загальноновизнаними.

Проаналізувавши літературні джерела, варто зробити висновок, що особливості методів оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства пов'язані з вибором індикаторів фінансової безпеки, використанням різних процедур згортки множини індикаторів та виділенням рівнів фінансової безпеки підприємства.

У роботах¹⁵³ оцінювання рівня економічної безпеки підприємства запропоновано здійснювати за допомогою інтегрального показника через зважування й підсумовування окремих функціональних критеріїв k_i , кожен із яких є відношенням можливої величини збитків підприємства z_i до вартості заходів щодо запобігання появи цих збитків s_i , тобто:

$$k_i = \frac{z_i}{s_i}, \quad i = \overline{1, n}, \quad (3.3)$$

де n – кількість функціональних складників економічної безпеки підприємства.

У цьому випадку інтегральний показник рівня економічної безпеки будь-якого суб'єкта господарювання I можна розрахувати так:

$$I = \sum_{i=1}^n \lambda_i k_i, \quad (3.4)$$

де λ_i – питома вага значущості i -го функціонального складника.

¹⁵³ Економіка підприємства : підручник / [Грещак М. Г., Колот В. М., Покропивний С. Ф. та ін.; за ред. С. Ф. Покропивного]. – К. : КНЕУ, 1999. – 546 с.

Факторный, дискриминантный и кластерный анализ: / [Дж.-О. Ким, Ч. У. Мьюллер, У. Р. Клекка и др.; под ред. И. С. Енюкова; пер. с англ.]– М. : Финансы и статистика, 1989. – 215 с.

Такий підхід можна застосовувати і для оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства. Тоді замість значень окремих функціональних складників економічної безпеки k_i використовують або значення окремих індикаторів фінансової безпеки підприємства, або узагальнені значення окремих показників діяльності підприємства (ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності та рентабельності).

Оцінювання рівня економічної безпеки підприємства за допомогою інтегрального показника (3.4) використовують тільки у випадку наявності кількісного визначення розміру збитку від настання загроз фінансовій безпеці та величини витрат на реалізацію заходів щодо попередження можливих збитків. Недоліком цього підходу є відсутність шкали для визначення рівня фінансової безпеки підприємства, а також необхідність розроблення методів визначення вагових коефіцієнтів λ_i кожного складника фінансової безпеки підприємства. Вагові коефіцієнти можуть відрізнятися залежно від специфіки функціонування підприємства, а також змінюватися для одного і того ж підприємства на різних етапах його життєвого розвитку.

Узагальненням попереднього підходу є визначення рівня фінансової безпеки підприємства на основі такої функціональної залежності¹⁵⁴:

$$I = \alpha_1 f(x_1) + \alpha_2 f(x_2) + \dots + \alpha_n f(x_n), \quad (3.5)$$

де x_1, x_2, \dots, x_n – показники діяльності підприємства (індикатори фінансової безпеки);

$f(x_1), f(x_2), \dots, f(x_n)$ – локальні функції залежності рівня фінансової безпеки від відповідних показників діяльності підприємства;

$\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_n$ – вагові коефіцієнти, які відображають значущість кожного показника для забезпечення фінансової безпеки підприємства.

Основним недоліком підходу на основі моделі (3.5) є відсутність методів вибору конкретного виду локальних функцій $f(x_i)$. Вибір типу та форми залежності рівня фінансової безпеки від досліджуваних показників можна здійснювати експертним методом, проте це призводить до зростання ролі суб'єктивного чинника для прийняття рішень і вимагає додаткових затрат на проведення експертизи.

За допомогою експертних методів визначають значення вагових коефіцієнтів α_i , від яких значною мірою залежить узагальнене значення

¹⁵⁴ Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) / [под ред. Е. А. Олейникова]. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.

рівня фінансової безпеки підприємства. Ваговий коефіцієнт i -го показника фінансової безпеки підприємства дорівнює відношенню суми балів, що присвоїли всі експерти цьому показнику, до загальної суми балів¹⁵⁵:

$$\alpha_i = \frac{\sum_{k=1}^K S_{ik}}{\sum_{i=1}^n \sum_{k=1}^K S_{ik}}, \quad (3.6)$$

де S_{ik} – оцінка i -го показника фінансової безпеки підприємства, яку дав k -й експерт;

n – число показників фінансової безпеки підприємства;

K – кількість експертів.

Вагові коефіцієнти α_i можна також визначати методом головних компонент на основі значень окремих індикаторів фінансової безпеки. Важливим аспектом застосування цього підходу є формування системи показників x_i діяльності підприємства, які б адекватно описували процес формування та забезпечення фінансової безпеки.

Іншим підходом до визначення рівня фінансової безпеки підприємства є визначення ступеня досягнення підприємством деякого «ідеального» стану, який є найкращим з огляду на динаміку розвитку підприємства, результати його діяльності. Такий «ідеальний» стан задається граничними значеннями показників фінансового стану підприємства, перевищення або заниження яких негативно впливає на здатність підприємства до розвитку. Згідно з таким підходом пропонується оцінювати економічну безпеку підприємства на підставі зіставлення граничних і фактичних значень індикаторів фінансового стану¹⁵⁶. Індикаторами рівня безпеки підприємства запропоновано використовувати нормовані значення показників безпеки:

$$z_i = \left(\frac{P_{if}}{P_{ig}} \right)^b, \quad (3.7)$$

де P_{if} , P_{ig} – відповідно фактичні і граничні значення i -го показника;
 b – показник степеня.

¹⁵⁵Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ № 60 від 02.03.2007 р. / Міністерство економіки України. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738.

¹⁵⁶Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність та шляхи забезпечення : монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – Вип. 2. – 144 с. – (Сер. «Нац. безпека»).

Показник степеня b у моделі (3.7) набуває два значення: для чинників-стимуляторів він дорівнює 1, для чинників-дестимуляторів він дорівнює -1 . Граничні значення показників визначають, виходячи з умови мінімально допустимого рівня безпеки.

Нормовані значення індикаторів фінансової безпеки підприємства можна отримати за допомогою іншого підходу¹⁵⁷. Згідно з цим підходом діапазон можливих значень кожного показника поділяється на 5 інтервалів:

$$[x_{gr}^n, x_{por}^n), [x_{por}^n, x_{opt}^n], [x_{opt}^n, x_{opt}^v], (x_{opt}^v, x_{por}^v], (x_{por}^v, x_{gr}^v], \quad (3.8)$$

де x_{gr}^n, x_{gr}^v – економічно досяжні відповідно мінімальне та максимальне значення індикатора або нижня і верхня границі значень індикатора фінансової безпеки підприємства;

x_{por}^n, x_{por}^v – відповідно нижнє та верхнє порогові значення індикатора, тобто значення, які бажано не перетинати;

x_{opt}^n, x_{opt}^v – мінімальне та максимальне оптимальні значення індикатора, тобто інтервал оптимальних значень. Значення x_{opt}^n може дорівнювати x_{opt}^v , тоді інтервал $[x_{opt}^n, x_{opt}^v]$ перетворюється в точку x_{opt} .

Значення $x_{gr}^n, x_{por}^n, x_{opt}^n, x_{opt}^v, x_{por}^v, x_{gr}^v$ у моделі (3.8) визначаються експертним методом. Тоді нормовані значення обчислюють так:

$$z_i = \begin{cases} \frac{x_i - x_{gr}^n}{x_{por}^n - x_{gr}^n}, & x_{gr}^n \leq x_i \leq x_{por}^n; \\ \frac{(x_i - x_{por}^n) + x_n^*(x_{opt}^n - x_i)}{x_{opt}^n - x_{por}^n}, & x_{por}^n \leq x_i \leq x_{opt}^n; \\ 1, & x_{opt}^n \leq x_i \leq x_{opt}^v; \\ \frac{x_n^*(x_i - x_{opt}^v) + (x_{por}^v - x_i)}{x_{opt}^v - x_{por}^v}, & x_{opt}^v \leq x_i \leq x_{por}^v; \\ \frac{x_{gr}^v - x_i}{x_{gr}^v - x_{por}^v}, & x_{por}^v \leq x_i \leq x_{gr}^v, \end{cases} \quad (3.9)$$

де $x_n^* = 0$ та $x_v^* = 0$.

¹⁵⁷Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ № 60 від 02.03.2007 р. / Міністерство економіки України. –Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738.

Визначивши нормовані значення індикаторів безпеки, можна використати такий комплексний рейтинговий показник рівня фінансової безпеки підприємства¹⁵⁸:

$$I = \sqrt{\sum_{i=1}^m (1 - z_i)^2}, \quad (3.10)$$

де m – кількість індикаторів фінансового стану підприємства;

z_i – нормовані значення індикаторів фінансового стану підприємства.

Такий підхід дозволяє аналізувати різнорідні чинники, які визначають стан і тенденції розвитку підприємства. Для знаходження віддалі між рівнем фінансової безпеки досліджуваного та «еталонного» підприємств, крім моделі (3.10), можна також використовувати інші міри віддалі між об'єктами¹⁵⁹:

- модульну

$$I = \sum_{i=1}^m |1 - z_i|; \quad (3.11)$$

- рівномірну

$$I = \max_i |1 - z_i|. \quad (3.12)$$

Проте такий підхід не дає будь-яких рекомендацій щодо формування нормативних діапазонів показників економічної безпеки.

В одній із праць¹⁶⁰ для оцінювання рівня економічної безпеки підприємства запропоновано використовувати відношення величини бруто-інвестицій підприємства до величини ресурсів, необхідних для інвестиційної підтримки умов, які забезпечують економічну безпеку:

$$I_t = \frac{BI_t}{IP_t}, \quad (3.13)$$

де BI_t – бруто-інвестиції підприємства в момент часу t ;

IP_t – інвестиції підприємства в момент часу t , необхідні для забезпечення економічної безпеки.

¹⁵⁸ Шеремет А. Д. Методика фінансового аналізу / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулін. – М. : ИНФРА-М, 1995. – 176 с.

¹⁵⁹ Баранкевич М. М. Елементи теорії прийняття рішень: методичні розробки / М. М. Баранкевич. – Львів : ЛДУ, 2000. – 20 с.

¹⁶⁰ Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия : сущность и механизм ее обеспечения : монография / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.

У випадку, коли значення I_f наближається до одиниці, можна стверджувати, що рівень економічної безпеки підприємства достатньо високий. Для оцінювання рівня економічної безпеки здійснюють не тільки розрахунок кількісного значення показника безпеки за формулою (3.13), але і його якісну інтерпретацію. Для підприємств, що працюють в умовах конкуренції, запропоновано виділяти такі рівні економічної безпеки: підтримуючий, мінімальний, дуже низький, низький, середній, високий і дуже високий.

Таким чином, розглянутий підхід дає можливість якісної інтерпретації рівня економічної безпеки і визначення режиму функціонування підприємства. На жаль, цей підхід концентрується переважно на аналізі конкурентоспроможності підприємства і не стосується проведення своєчасної діагностики загроз, що виникають у таких функціональних сферах, як виробництво, фінанси і праця.

Для дослідження стану системи економічної безпеки підприємства пропонують також використовувати підхід, який ґрунтується на визначенні потенціалу економічної безпеки (потенціалу формування стану економічної безпеки)¹⁶¹. Під потенціалом економічної безпеки розуміють сукупність можливостей підприємства, що визначає здатність здійснення ним певних функцій господарської діяльності, необхідних для досягнення поставлених цілей в умовах жорстко-конкурентного і нестабільного зовнішнього середовища, а також продукування необхідних для цього засобів інноваційного розвитку.

Розглядаючи потенціал економічної безпеки підприємства, основну увагу зосереджують на проблемі діагностики внутрішніх можливостей підвищення підприємством конкурентоспроможності власної продукції в умовах загострення конкурентної боротьби.

У такому розумінні кількісно потенціал економічної безпеки виражається в оцінці конкурентного статусу підприємства (KSP)¹⁶²:

$$KSP = \frac{(I_f - I_k)}{(I_o - I_k)} \left(\frac{S_f}{S_o} \right) \left(\frac{C_f}{C_o} \right), \quad (3.14)$$

де I_f – фактичний рівень стратегічних капітальних вкладень підприємства;

¹⁶¹ Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект : монографія / С. М. Шкарлет. – К. : Книжкове вид-во Національного авіаційного університету, 2007. – 435 с.

¹⁶² Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб. : Питер, 1999. – 416 с.

I_o – оптимальний обсяг стратегічних капітальних вкладень підприємства;

I_k – мінімальний критичний рівень стратегічних капітальних вкладень підприємства;

S_f, S_o – параметри діючої та оптимальної стратегії підприємства;

C_f, C_o – параметри існуючого та оптимального потенціалу економічної безпеки підприємства.

Характеристикою потенціалу економічної безпеки також виступає діагностика функціональних можливостей підприємства¹⁶³:

$$P = \sqrt[m]{\prod_{i=1}^m PV_i}, \quad (3.15)$$

де P – стан функціональних можливостей підприємства;

PV_i – показник відповідності i -го елемента функціональних можливостей та цілей підприємства;

m – кількість функціональних можливостей підприємства.

Показник відповідності i -го елемента функціональних можливостей та цілей підприємства PV_i визначають таким чином¹⁶⁴:

$$PV_i = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^n R_{ij}}, \quad (3.16)$$

де $R_{ij} = k_i^e \cdot k_j^v \cdot k_{ij}^z$ – показник оцінювання i -го елемента функціональних можливостей щодо відповідності його забезпечення j -им фізичним ресурсом;

k_i^e – коефіцієнт значущості i -го елемента функціональних можливостей потенціалу економічної безпеки підприємства;

k_j^v – коефіцієнт відповідності j -го ресурсу вимогам, що відповідають цілям підприємства;

k_{ij}^z – коефіцієнт забезпеченості i -го елемента функціональних можливостей j -им фізичним ресурсом підприємства.

¹⁶³ Экономическая стратегия фирмы / [под ред. А. П. Градова]. – СПб. : Спец. литература, 1995. – 414 с.

¹⁶⁴ Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект : монографія / С. М. Шкарлет. – К. : Книжкове вид-во Національного авіаційного університету, 2007. – 435 с.

Перевагою діагностики потенціалу економічної безпеки підприємства є можливість дослідження не тільки рівня забезпечення його діяльності необхідними ресурсами, але й визначення їхньої взаємної інтеграції та заміності. У випадку дослідження потенціалу економічної безпеки особливу увагу приділяють функції управління як ключовому засобу оцінювання ефективності діяльності підприємства¹⁶⁵.

Для оцінювання потенціалу економічної безпеки підприємства використовують два підходи:

1. За чинником створення і використання ресурсів позиціонування у часі (а також ресурсів позиціонування за профілем конкурентних сил у галузі), тобто за обраною стратегією господарської діяльності щодо підвищення конкурентних переваг підприємства.

2. За чинником репутаційних ресурсів (фірмове найменування, товарна марка), вартість яких для певних економічних об'єктів може у декілька разів перевищувати вартість матеріальних активів.

За оцінку потенціалу економічної безпеки підприємства беруть різницю між зведеною вартістю всіх доходів підприємства на момент оцінювання і зведеною вартістю всіх його витрат:

$$V = \frac{D}{R_{mr} \cdot K_d} - (V_{na} + V_{ma}), \quad (3.17)$$

де V – узагальнена оцінка потенціалу економічної безпеки;

D – дохід (чистий грошовий потік) підприємства;

R_{mr} – середньогалузевий рівень рентабельності господарської діяльності;

K_d – коефіцієнт співвідношення динаміки рентабельності господарської діяльності;

V_{na} – загальна вартість усіх активів підприємства за вирахуванням матеріальних активів;

V_{ma} – загальна вартість усіх матеріальних активів підприємства.

Така різниця відображає залишок вартості (корисності), який не може відноситися до жодного з активів підприємства.

В одній із робіт¹⁶⁶ запропоновано оцінювати фінансову безпеку підприємства на основі аналізу його фінансової стійкості, ступінь якої

¹⁶⁵ Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект : монографія / С. М. Шкарлет. – К. : Книжкове вид-во Національного авіаційного університету, 2007. – 435 с.

¹⁶⁶ Ільяшенко С. Н. Оценка составляющих экономической безопасности предприятия / С. Н. Ильяшенко // Наукові праці ДонНТУ. – 2002. – № 48. – С. 16-22.

визначається, виходячи з достатності оборотних коштів (власних чи позичених) для здійснення виробничо-збутової діяльності. Оцінними показниками є:

$\pm E_c$ – надлишок (+) чи брак (-) власних оборотних коштів (E_e), необхідних для формування запасів і покриття витрат (Z), пов'язаних із господарською діяльністю підприємства;

$\pm E_m$ – надлишок чи брак власних оборотних коштів, а також середньострокових і довгострокових кредитів та позик (K);

$\pm E_n$ – надлишок чи брак власних оборотних коштів, а також довго-, середньо- та короткострокових кредитів та позик (K_m).

Ці показники відповідають показникам забезпеченості запасів і витрат джерелами їхнього формування та розраховуються за такими формулами:

$$\pm E_c = E_e - Z, \quad (3.18)$$

$$\pm E_m = (E_e + K) - Z, \quad (3.19)$$

$$\pm E_n = (E_e + K_m + K) - Z. \quad (3.20)$$

Наведені вище показники є основою формування п'яти рівнів фінансової безпеки підприємства¹⁶⁷:

- абсолютний – для функціонування підприємства достатньо власних оборотних коштів:

$$\pm E_c \geq 0, \pm E_m \geq 0, \pm E_n \geq 0; \quad (3.21)$$

- нормальний – підприємство практично обходиться власними джерелами формування запасів і покриття витрат:

$$\pm E_c \approx 0, \pm E_m \geq 0, \pm E_n \geq 0; \quad (3.22)$$

- хиткий – підприємству недостатньо власних оборотних коштів і воно вдається до середньострокових та довгострокових позик і кредитів:

$$\pm E_c < 0, \pm E_m \geq 0, \pm E_n \geq 0; \quad (3.23)$$

- критичний – підприємство для фінансування своєї діяльності вдається до короткострокових кредитів:

$$\pm E_c < 0, \pm E_m < 0, \pm E_n \geq 0; \quad (3.24)$$

- кризовий – підприємство неспроможне забезпечити фінансування діяльності ні власними, ні позиченими коштами:

$$\pm E_c < 0, \pm E_m < 0, \pm E_n < 0. \quad (3.25)$$

¹⁶⁷ Ильяшенко С. Н. Оценка составляющих экономической безопасности предприятия / С. Н. Ильяшенко // Наукові праці ДонНТУ. – 2002. – № 48. – С. 16-22.

Потрібно зауважити, що такий підхід до оцінювання рівня фінансової безпеки є досить вузьким, оскільки досліджує тільки платоспроможність підприємства і не охоплює таких аспектів фінансової діяльності, як ділова активність і рентабельність.

В одній із робіт¹⁶⁸ рівень фінансової безпеки підприємства запропоновано оцінювати таким чином. По-перше, рекомендується розглядати фінансову безпеку підприємства як комплексну величину, оскільки вона досліджує декілька складників, зокрема ефективність управління підприємством, платоспроможність і фінансову стійкість, ділову та ринкову стійкість, інвестиційну привабливість. Для кожного складника фінансової безпеки підприємства за допомогою експертів необхідно відібрати індикатори, які найточніше відображають цей складник. По-друге, для визначення рівня фінансової безпеки підприємства необхідно знати критерії його оцінювання. Для цього вводять поняття «еталонного» підприємства, тобто такого, рівень фінансової безпеки якого був би якнайкращим («ідеальним»).

Тоді інтегральний показник фінансової безпеки підприємства можна визначати як суму відповідних комплексних показників:

$$S_{ФБП} = S_{У} + S_{ПФ} + S_{ДА} + S_{РС} + S_{ІП}, \quad (3.26)$$

де $S_{ФБП}$ – інтегральний показник фінансової безпеки підприємства, бали;

$S_{У}$ – комплексний показник оцінювання ефективності управління, бали. Цей показник враховує рентабельність активів, рентабельність власного капіталу, загальну рентабельність продажу з валового прибутку, рентабельність продукції;

$S_{ПФ}$ – комплексний показник оцінювання платоспроможності та фінансової стійкості, бали. Враховує коефіцієнт поточної ліквідності, абсолютної ліквідності, співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованості, забезпечення власними обіговими коштами, маневреності власного капіталу;

$S_{ДА}$ – комплексний показник оцінювання ділової активності, бали. Враховує показники оборотності активів, основних засобів, оборотних активів, грошових коштів, власного капіталу;

$S_{РС}$ – комплексний показник оцінювання ринкової стійкості, бали. Враховує коефіцієнти автономії, фінансового ризику, маневреності оборотних активів, мобільності та індекс постійного активу;

¹⁶⁸Кракос Ю. Б. Управління фінансовою безпекою підприємств / Ю. Б. Кракос, Р. О. Разгон // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2008. – № 1(1). – С. 86-97.

S_{III} – комплексний показник оцінювання інвестиційної привабливості, бали. Враховує коефіцієнт чистої виручки, показник чистого прибутку на акцію, коефіцієнт реінвестування прибутку, стійкого економічного зростання, показник маржі прибутку.

Складники фінансової безпеки ($S_{ФБП}$, S_U , $S_{ПФ}$, $S_{ДА}$, $S_{РС}$, S_{III}) запропоновано розраховувати методом динамічної рейтингової оцінки.

Як нормативне значення для всіх перерахованих коефіцієнтів запропоновано використовувати середньогалузеві показники промисловості України, які дозволять оцінити стан підприємства порівняно з середнім у галузі. У промисловості оцінкою рівня фінансової безпеки може служити рейтинг окремого підприємства, розрахований за сукупністю одиничних критеріїв або в порівнянні з деяким «еталонним» підприємством.

У загальному вигляді визначення комплексного показника оцінки за кожним складником фінансової безпеки підприємства за допомогою рейтингової оцінки виглядає так:

$$S_j = \sum_{i=1}^m \frac{K_{ij}}{m \cdot N_{ij}}, \quad (3.27)$$

де S_j – комплексний показник за j -им складником фінансової безпеки підприємства;

m – число показників, які використовуються для оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства за j -им складником;

N_{ij} – нормативний рівень для i -го коефіцієнта j -го складника;

K_{ij} – фактичне значення i -го коефіцієнта j -го складника.

Таким чином, за відповідності значень коефіцієнтів їхнім нормативним значенням згідно з моделлю (3.27) рейтинг «еталонного» підприємства за кожним складником фінансової безпеки підприємства дорівнюватиме 1, а інтегральний показник фінансової безпеки підприємства $S_{ФБП}$ дорівнюватиме 5.

Для оцінювання стану (P) досліджуваного підприємства у порівнянні з середнім по галузі можна використати таку формулу:

$$P = S_{ФБП} - 5. \quad (3.28)$$

Додатне значення P вказує, що рівень фінансової безпеки цього підприємства кращий, ніж у середньому по галузі. Від'ємне значення P свідчить про незадовільний фінансовий стан підприємства і недоліки в організації роботи з визначення та нейтралізації загроз фінансовій безпеці.

Дослідження рівня фінансової безпеки підприємства реально здійснювати оцінюванням темпу зростання інтегрального показника безпеки з метою вивчення динаміки рівня фінансової безпеки підприємства.

Результатом наявності постійної фінансової небезпеки може бути банкрутство підприємства. На стадії фінансової нестійкості як одного з етапів банкрутства з'являються труднощі з обіговими засобами, проявляються різкі зміни в структурі балансу. Особливе занепокоєння повинні викликати такі процеси¹⁶⁹:

- різке зменшення грошових коштів на рахунку (збільшення грошових коштів може свідчити про відсутність подальших капіталовкладень);

- збільшення дебіторської заборгованості (різке зниження якої свідчить про проблеми зі збутом, особливо із зростанням запасів готової продукції);

- «старіння» дебіторських рахунків;

- розбалансування дебіторської та кредиторської заборгованості;

- зниження обсягів продажу.

Велика частка збанкрутілих підприємств в Україні є наслідком типових фінансових проблем, які потребують оперативного вирішення:

1) збиткової діяльності більшості підприємств, яка призвела до порушення фінансової рівноваги та втрати чистого оборотного капіталу;

2) відсутності довгострокових джерел фінансування, а також високої частки короткострокової кредиторської заборгованості;

3) наявності протиріч між елементами фінансової рівноваги (а саме: між ліквідністю й рентабельністю, ліквідністю та фінансовою стійкістю, ризиком і фінансовою стійкістю)¹⁷⁰.

У міжнародній практиці господарювання для прогнозування кризових станів у діяльності підприємства дуже часто використовують моделі оцінювання схильності підприємства до банкрутства. Для цього здебільшого застосовують чотири основні підходи до оцінювання та прогнозування ймовірності банкрутства підприємства:

¹⁶⁹ Недосекин А. О. Методологические основы моделирования финансовой деятельности с использованием нечетко-множественных описаний : дис. ... доктора экон. наук : 08.00.13 / А. О. Недосекин. – Санкт-Петербург, 2003. – 302 с.

¹⁷⁰ Кизим Н. А. Оценка и прогнозирование неплатежеспособности предприятий : монография / Н. А. Кизим, И. С. Благуц, Ю. С. Копчак. – Х. : Издательский Дом «ИНЖЕК», 2004. – 144 с.

- 1) експертні методи;
- 2) економіко-математичні методи;
- 3) методи штучного інтелекту;
- 4) методи оцінювання фінансового стану.

Найбільше застосовуються економіко-математичні методи прогнозування банкрутства підприємства, зокрема дискримінантний аналіз банкрутства. Згідно з цим підходом здійснюють вибір множини показників сукупності підприємств, які перебувають у кризовому стані, а на їх основі будують дискримінантну функцію (модель), за допомогою якої з певним ступенем точності прогнозують ймовірність настання банкрутства підприємства¹⁷¹.

У процесі побудови дискримінантної функції здійснюють вибір значущих фінансових показників, для кожного з яких визначається ваговий коефіцієнт. Тоді значення інтегрального критерію Z , що характеризує фінансовий стан підприємства, можна отримати на основі такої моделі:

$$Z = a_0 + a_1 x_1 + a_2 x_2 + \dots + a_n x_n, \quad (3.29)$$

де Z – інтегральний показник фінансового стану підприємства;

a_0, a_1, \dots, a_n – параметри дискримінантної моделі, що визначають ступінь значущості відповідного фінансового коефіцієнта;

x_1, x_2, \dots, x_n – чинники дискримінантної функції (фінансові показники).

Вільний член a_0 дискримінантної функції може набувати нульове значення.

Після оцінювання параметрів дискримінантної моделі на основі обчисленого значення дискримінантної функції та за допомогою розробленої шкали цього значення можна сформуванати якісну характеристику фінансової ситуації на підприємстві.

Найбільш відомими методами, які ґрунтуються на побудові дискримінантної функції, є моделі оцінювання ймовірності банкрутства на основі Z -критерію Альтмана, модель Р. Ліса, метод рейтингового числа, прогнозна модель Таффлера, модель Спрінґейта тощо¹⁷².

¹⁷¹Крупчатніков О. С. Прогнозування банкрутства як складова антикризового фінансового управління [Електронний ресурс] / О. С. Крупчатніков, В. В. Прохорова // Економічний простір : зб. наук. праць. – 2009. – № 23/2. – С. 103-109. – Режим доступу до журн. : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2009_23/2/-krupchat.pdf.

¹⁷² Банкрутство і санація підприємства: теорія і практика кризового управління / [Т. С. Клебанова, О. М. Бондар, О. В. Мозенков та ін.; за ред. О. В. Мозенкова]. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2003. – 272 с.

Перевагою таких моделей є невелика кількість значущих показників, які забезпечують високу точність результатів прогнозування і дають можливість порівнювати різноманітні об'єкти господарювання. Інформація для розрахунку показників, які входять у дискримінантну функцію, відображається у звітності підприємства.

Недоліком цього підходу є те, що основна увага концентрується на одному або декількох найважливіших чинниках, що інколи перешкоджає однозначному оцінюванню. Адже, з одного боку, збитковість підприємства є свідченням загрози банкрутства, але це не означає банкрутства. А, з іншого боку, висока рентабельність не виключає можливість банкрутства, адже –здатна супроводжуватися незадовільними показниками ліквідності та фінансової стійкості, що є свідченням загрози банкрутства¹⁷³.

Для оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства запропоновано використовувати мультиплікативну багатофакторну модель¹⁷⁴:

$$I = \frac{x_1 \cdot x_2 \cdot \dots \cdot x_k}{x_{k+1} \cdot x_{k+2} \cdot \dots \cdot x_n}, \quad (3.30)$$

де I – значення узагальненого індикатора системи фінансової безпеки підприємства;

x_1, x_2, \dots, x_k – значення основних локальних індикаторів, зростання яких позитивно впливає на узагальнюючий показник (індикатори-стимулятори);

$x_{k+1}, x_{k+2}, \dots, x_n$ – локальні індикатори системи фінансової безпеки підприємства, зростання яких негативно впливає на узагальнюючий показник (індикатори-дестимулятори).

Комплекс індикаторів, які входять у модель, повинен містити найважливіші для підприємства показники, які характеризують усі аспекти його діяльності.

До індикаторів оцінювання фінансової безпеки підприємства запропоновано включити десять показників(табл. 3.1).

¹⁷³Василенко Л. П. Фінанси підприємства: Навч. посібник Ч. 2 / Л. П. Василенко, Л. В. Гут. – Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2005. – 239 с.

¹⁷⁴ Каркавчук В. В. Аналіз системи фінансової безпеки підприємства / В. В. Каркавчук // Вісник Львівського національного університету.– Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. –Вип. 38. – С. 90-94. – (Серія економічна).

Таблиця 3.1

Нормативні індикатори оцінювання фінансового стану підприємства

Показники		Методики розрахунків	Нормативні значення
x_1	Коефіцієнт співвідношення залучених і власних коштів	Позичкові кошти / Власні кошти	1
x_2	Коефіцієнт маневреності власних коштів	Грошові засоби / Капітал, що функціонує	0,3
x_3	Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у вартості майна підприємства	(Вартість основних засобів + сума нагромадженої амортизації) / Вартість майна підприємства за підсумком нетто-балансу	0,3
x_4	Коефіцієнт покриття (проміжний, поточний)	Поточні активи / Поточні зобов'язання	0,7
x_5	Загальний коефіцієнт покриття	(Грошові кошти та їх еквіваленти + дебіторська заборгованість) / Короткострокові позичкові кошти	1
x_6	Коефіцієнт автономії(незалежності)	Власні кошти / Майно підприємства	0,5
x_7	Коефіцієнт забезпечення запасів і витрат власними коштами	Власні оборотні кошти / Запаси та витрати	0,8
x_8	Коефіцієнт швидкої ліквідності	Грошові кошти та їх еквіваленти / Поточні зобов'язання	1
x_9	Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	Залучений капітал / Усього господарських коштів	0,5
x_{10}	Загальний коефіцієнт ліквідності	Активи / Власний капітал	1

Систему фінансової безпеки підприємства аналізують за двома підходами:

1) порівняння узагальнених індикаторів досліджуваного та «еталонного» підприємств на основі віддалей між локальними показниками системи фінансової безпеки;

2) порівняння фактичного і нормативного значень інтегрального індикатора, тобто дослідження динаміки рівня фінансової безпеки підприємства й можливості її покращення.

Згідно з першим підходом визначення рівня фінансової безпеки здійснюють на основі відстані (відхилення) інтегрального показника оцінювання фінансового стану досліджуваного підприємства від нормативного значення показника рівня фінансової безпеки «еталонного» підприємства. Міра відстані рівня фінансової безпеки досліджуваного підприємства від «еталонного» дорівнює:

$$d(A_i, A_0) = \sqrt{\sum_{j=1}^n (x_{ij} - x_{0j})^2}, \quad (3.31)$$

де $d(A_i, A_0)$ – інтегральна міра відстані рівня фінансового стану підприємства від «еталонного»;

x_{ij} – значення j -го показника для i -го підприємства;

x_{0j} – значення j -го показника для «еталонного» підприємства (нормативне значення показника).

Нормативні значення показників можна отримати за допомогою методів експертного оцінювання або з наукових джерел (у нашому випадку ці значення взято з¹⁷⁵).

Інтегральний показник $d(A_i, A_0)$ показує рівень відхилення фінансового стану i -го підприємства від «еталонного».

Якщо $d(A_i, A_0) = 0$, то це означає, що на підприємстві досягнуто оптимального рівня безпеки. Зростання відстані від «еталонного» підприємства в динаміці свідчить про погіршення фінансового стану і зменшення рівня фінансової безпеки. Розрахунок такої відстані можна здійснювати для порівняння декількох підприємств, наприклад для оцінювання рівня фінансової безпеки на мікрорівні, рівні регіону, галузі чи держави.

¹⁷⁵ Фінанси підприємств : підручник / [А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк та ін.; Кер. кол. авт. і наук. ред. А. М. Поддєрьогін]. – [5-те вид., перероб. та доп.]. – К. : КНЕУ, 2004. – 546 с.

Значення x_{0j} є критичними і встановлюються експертами за принципом, що відхилення відповідного показника діяльності підприємства, за допомогою якого оцінюється рівень фінансової безпеки, від «еталонного» є явищем негативним. Так, наприклад, зростання рівня рентабельності є позитивним явищем. Проте, якщо розглядати рентабельність як відношення прибутку (різниці між ціною та собівартістю) до собівартості продукції, то за незмінної собівартості продукції рентабельність може зрости через підвищення ціни. Підвищення ціни здатне несприятливо вплинути на розвиток підприємства, оскільки конкуренти через нижчі ціни матимуть вигідніше становище на ринку. Спад рентабельності може призвести до збитковості діяльності підприємства. Зростання ліквідності вважається позитивним явищем. Але перевищення цього показника понад критичну межу спричинить “замороження” частки готівки в запасах. Саме тому велика роль відводиться експертам, яким потрібно всебічно проаналізувати та визначити критичні значення нормативних показників.

Запропонований метод аналізу фінансової безпеки підприємства було апробовано на одному з промислових підприємств Львівщини. Для розрахунку індикаторів системи фінансової безпеки підприємства використано відповідні дані балансу (форма №1). Обчислені значення індикаторів системи фінансової безпеки підприємства та узагальненого показника для цього підприємства, розрахованого за формулою (3.31), наведено в таблиці 3.2.

Величина квадрата відхилення рівня фінансової безпеки для досліджуваного й «еталонного» підприємств, обчислена на основі (2.6), становить:

$$d^2(A, A_0) = (0,83 - 1)^2 + (0,34 - 0,3)^2 + (0,45 - 0,3)^2 + (0,97 - 0,7)^2 + (0,71 - 1)^2 + (0,47 - 0,5)^2 + (0,62 - 0,8)^2 + (0,39 - 1)^2 + (0,63 - 0,5)^2 + (1,22 - 1)^2 = 0,68 \quad (3.32)$$

Віддаль рівня фінансової безпеки досліджуваного підприємства від «еталонного» дорівнює $d(A, A_0) = \sqrt{0,68} = 0,83$.

Недоліком запропонованого підходу є те, що абсолютне значення відстані між рівнями фінансової безпеки досліджуваного та «еталонного» підприємств не передбачає інформації про дійсний стан системи фінансової безпеки підприємства. Проте застосування цього підходу доцільне у випадку, коли досліджується динаміка системи фінансової безпеки підприємства. В цьому випадку тенденція до

зменшення віддалі між рівнями фінансової безпеки досліджуваного та «еталонного» підприємств свідчить про покращення стану системи фінансової безпеки підприємства, а протилежна тенденція (зростання віддалі) – про погіршення цього стану.

Таблиця 3.2

Індикатори системи фінансової безпеки підприємства

Позначення показників	Показники	Значення
x_1	Коефіцієнт співвідношення залучених і власних коштів	0,83
x_2	Коефіцієнт маневреності власних коштів	0,34
x_3	Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у вартості майна підприємства	0,45
x_4	Коефіцієнт покриття (проміжний, поточний)	0,97
x_5	Загальний коефіцієнт покриття	0,71
x_6	Коефіцієнт автономії(незалежності)	0,47
x_7	Коефіцієнт забезпечення запасів і витрат власними коштами	0,62
x_8	Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,39
x_9	Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	0,63
x_{10}	Загальний коефіцієнт ліквідності	1,22
I	Інтегральний показник рівня фінансової безпеки підприємства	0,0279

За другим підходом узагальнений показник рівня фінансової безпеки підприємства з врахуванням наведених вище показників запропоновано обчислювати за формулою:

$$I = \frac{x_2 \cdot x_3 \cdot x_4 \cdot x_5 \cdot x_6 \cdot x_7 \cdot x_8 \cdot x_{10}}{x_1 \cdot x_9}, \quad (3.33)$$

де $x_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6, x_7, x_8, x_9, x_{10}$ – індикатори фінансового стану підприємства (табл. 3.1).

Такий підхід до обчислення інтегрального показника вимагає, щоб відносне зменшення значення одного локального показника фінансової безпеки підприємства не було нижчим за відносне збільшення

іншого показника, тобто зниження відносного значення одного показника повинно компенсуватися за рахунок збільшення значень інших показників.

Фактичне значення інтегрального показника рівня фінансової безпеки досліджуваного підприємства дорівнює:

$$I = \frac{0,34 \cdot 0,45 \cdot 0,97 \cdot 0,71 \cdot 0,47 \cdot 0,62 \cdot 0,39 \cdot 1,22}{0,83 \cdot 0,63} = 0,0279. \quad (3.34)$$

Інтегральне значення показника рівня фінансової безпеки для «еталонного» підприємства становить:

$$I_e = \frac{0,3 \cdot 0,3 \cdot 0,7 \cdot 1 \cdot 0,5 \cdot 0,8 \cdot 1 \cdot 1}{1 \cdot 0,5} = 0,0504. \quad (3.35)$$

Для оцінювання наближення стану системи фінансової безпеки досліджуваного підприємства до «еталонного» потрібно порівняти інтегральні показники фінансової безпеки цих підприємств. Знайдемо відношення R узагальнених індикаторів рівнів фінансової безпеки досліджуваного та «еталонного» підприємств (у відсотках):

$$R = \frac{I}{I_e} \cdot 100\%. \quad (3.36)$$

Для нашого випадку $R = 55,44\%$, тобто рівень фінансового стану досліджуваного підприємства нижчий від рівня фінансового стану «еталонного» підприємства на $44,56\%$, а це означає, що рівень фінансової безпеки підприємства є незадовільним.

Наступним етапом дослідження системи фінансової безпеки підприємства є визначення впливу локальних індикаторів рівня фінансового стану підприємства на значення інтегрального показника.

За допомогою методу факторного аналізу виявляємо міру і напрямок впливу кожного з локальних індикаторів на фінансову безпеку підприємства. Наявність інформації про найбільш значущі чинники (локальні індикатори) допоможе приймати якісні управлінські рішення щодо підвищення їх ефективності, а це, в свою чергу, сприятиме підвищенню рівня фінансової та економічної безпеки підприємства.

Для здійснення факторного аналізу впливу локальних індикаторів системи фінансової безпеки на значення інтегрального показника використаємо метод ланцюгових підстановок¹⁷⁶. Цей метод

¹⁷⁶М. А. Болюх Економічний аналіз : навч. посібник / М. А. Болюх, В. З. Бурчевський, М. І. Горбатов; [за ред. М. Г. Чумаченка]. – К. : КНЕУ, 2001. – 540 с.

Мних Є. В. Економічний аналіз : підручник / Є. В. Мних. – [2-ге вид., перероб. та доп.]. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 472 с.

полягає у визначенні впливу окремих чинників на зміну величини результативного показника за допомогою поступової заміни базисної величини кожного факторного показника у факторній моделі на фактичну величину в звітному періоді. Для цього визначають сукупність проміжних значень інтегрального показника рівня фінансової безпеки, які враховують послідовну зміну кожного чинника за умови незмінності інших чинників. Різниця двох проміжних значень інтегрального показника рівня фінансової безпеки в ланцюгу підстановок дорівнює зміні інтегрального показника, яка викликана зміною відповідного чинника.

У загальному вигляді для побудованої факторної моделі (3.32) системи фінансової безпеки підприємства необхідно обчислити такі значення інтегрального показника за методом ланцюгових підстановок:

$$I_e = \frac{1}{x_{01}} x_{02} x_{03} x_{04} x_{05} x_{06} x_{07} x_{08} \frac{1}{x_{09}} x_{0,10} - \text{нормативне}$$

значення інтегрального показника для «еталонного» підприємства;

$$I_1 = \frac{1}{x_1} x_{02} x_{03} x_{04} x_{05} x_{06} x_{07} x_{08} \frac{1}{x_{09}} x_{0,10} - \text{перше проміжне}$$

(умовне) значення інтегрального показника;

$$I_2 = \frac{1}{x_1} x_2 x_{03} x_{04} x_{05} x_{06} x_{07} x_{08} \frac{1}{x_{09}} x_{0,10} - \text{друге проміжне}$$

(умовне) значення інтегрального показника;

$$I_3 = \frac{1}{x_1} x_2 x_3 x_{04} x_{05} x_{06} x_{07} x_{08} \frac{1}{x_{09}} x_{0,10} - \text{третє проміжне}$$

(умовне) значення інтегрального показника;

$$I = \frac{1}{x_1} x_2 x_3 x_4 x_5 x_6 x_7 x_8 \frac{1}{x_9} x_{10} - \text{фактичне значення}$$

інтегрального показника рівня фінансової безпеки досліджуваного підприємства.

Загальне відхилення інтегрального показника рівня фінансової безпеки досліджуваного підприємства від інтегрального показника рівня фінансової безпеки «еталонного» підприємства визначимо за формулою:

$$\Delta I = I - I_e = \frac{1}{x_1} x_2 x_3 x_4 x_5 x_6 x_7 x_8 \frac{1}{x_9} x_{10} - \frac{1}{x_{01}} x_{02} x_{03} x_{04} x_{05} x_{06} x_{07} x_{08} \frac{1}{x_{09}} x_{0,10}. \quad (3.37)$$

Загальне відхилення ΔI показує, наскільки фактичне значення інтегрального показника рівня фінансової безпеки підприємства є нижчим (від'ємне значення) або вищим (додатне значення) за значення відповідного показника «еталонного» підприємства.

Загальне відхилення інтегрального показника рівня фінансової безпеки підприємства розкладаємо на складники:

за рахунок зміни чинника x_1 :

$$\Delta I_{x_1} = I_1 - I_e = \frac{1}{x_1} x_{02} x_{03} x_{04} x_{05} x_{06} x_{07} x_{08} \frac{1}{x_{09}} x_{0,10} - \frac{1}{x_{01}} x_{02} x_{03} x_{04} x_{05} x_{06} x_{07} x_{08} \frac{1}{x_{09}} x_{0,10}; \quad (3.38)$$

за рахунок зміни чинника x_2 :

$$\Delta I_{x_2} = I_2 - I_1 = \frac{1}{x_1} x_2 x_{03} x_{04} x_{05} x_{06} x_{07} x_{08} \frac{1}{x_{09}} x_{0,10} - \frac{1}{x_1} x_{02} x_{03} x_{04} x_{05} x_{06} x_{07} x_{08} \frac{1}{x_{09}} x_{0,10}; \quad (3.39)$$

і т. д.

Для визначення впливу окремих індикаторів рівня фінансового стану на інтегральний показник рівня фінансової безпеки досліджуваного підприємства в порівнянні з «еталонним» підприємством застосуємо факторний аналіз. Результати аналізу впливу локальних індикаторів на інтегральний показник рівня фінансової безпеки підприємства зручно представити у вигляді таблиці (табл. 3.3).

Можна зробити висновок, що найбільший позитивний вплив мають поточний коефіцієнт покриття (x_4), відносний приріст інтегрального показника рівня фінансової безпеки підприємства завдяки якому становить 79,00 %, та коефіцієнт реальної вартості основних засобів у вартості майна підприємства (x_3), відносний приріст інтегрального показника рівня фінансової безпеки завдяки якому становить 68,27 %. Коефіцієнт швидкої ліквідності (x_8), відносний приріст інтегрального показника рівня фінансової безпеки підприємства завдяки якому становить – 89,55 %, та загальний коефіцієнт покриття (x_5), від впливу якого відносний приріст інтегрального показника рівня фінансової безпеки підприємства становить – 82,31 %, здійснюють найбільший негативний вплив на фінансовий стан підприємства.

Таблиця 3.3

**Величини абсолютних та відносних відхилень значень
інтегрального показника рівня фінансової безпеки**

Назви показників		Проміжні значення інтегрального показника	Абсолютні відхилення за рахунок зміни чинника	Відносні відхилення за рахунок зміни чинника
x_1	Коефіцієнт співвідношення залучених і власних коштів	0,0607	0,0103	20,48 %
x_2	Коефіцієнт маневреності власних коштів	0,0688	0,0081	16,06 %
x_3	Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у вартості майна підприємства	0,1032	0,0344	68,27 %
x_4	Поточний коефіцієнт покриття	0,1430	0,0398	79,00 %
x_5	Загальний коефіцієнт покриття	0,1016	-0,0415	-82,31 %
x_6	Коефіцієнт автономії (незалежності)	0,0955	-0,0061	-12,09 %
x_7	Коефіцієнт забезпечення запасів і витрат власними коштами	0,0740	-0,0215	-42,62 %
x_8	Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,0289	-0,0451	-89,55 %
x_9	Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	0,0229	-0,0060	-11,81 %
x_{10}	Загальний коефіцієнт ліквідності	0,0279	0,0050	10,00 %

На основі факторного аналізу системи фінансової безпеки підприємства можна зробити висновок, що для підвищення ефективності управління фінансовою безпекою необхідно звернути увагу на збільшення вартості основних засобів та зменшення поточних зобов'язань, а також підвищити ліквідність підприємства.

Порівняння значень обчислених інтегральних показників досліджуваного та «еталонного» підприємств дозволяє оцінити рівень фінансової безпеки підприємства, а проведення факторного аналізу –

виявити міру та напрямок впливу кожного з локальних індикаторів рівня фінансового стану підприємства на інтегральний показник рівня його фінансової безпеки.

Методи визначення рівня фінансової безпеки на основі факторного аналізу є загальними, їх можна застосовувати для підприємств різних галузей економіки. Для побудови факторної моделі оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства потрібно враховувати галузеві особливості та специфіку діяльності підприємства. Правильне і своєчасне визначення рівня фінансової безпеки є запорукою ефективного управління фінансами підприємства й підвищення його конкурентноздатності.

Запропоновані підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки доцільно застосовувати на конкретному підприємстві у випадку, коли підходи до оцінювання відповідають поставленій меті функціонування системи фінансової безпеки і для їхнього застосування можна отримати відповідну інформацію.

3.3. Оптимізація фінансової безпеки підприємств

Для покращення фінансового стану та забезпечення фінансової стійкості підприємства необхідно розробляти ефективні механізми управління підприємством. Процес розроблення управлінських рішень щодо забезпечення достатнього рівня фінансової безпеки підприємства повинен бути науково обґрунтованим. Це передбачає використання методів економіко-математичного моделювання.

Головна особливість моделювання полягає у тому, що це метод опосередкованого пізнання за допомогою об'єктів-замішувачів. Модель являє собою своєрідний інструмент пізнання. Саме ця особливість моделювання визначає специфічні форми використання абстракцій, аналогій, гіпотез, інших категорій і методів пізнання¹⁷⁷.

Моделювання як метод наукового пізнання доцільно використовувати у випадках, коли безпосереднє дослідження об'єкта неможливе або вимагає значних витрат часу і коштів.

Метою управління фінансовою безпекою підприємства є підтримка підприємством такого рівня використання ресурсів, який би забезпечував фінансову стійкість підприємства, прибутковість і рентабельність бізнесу, оптимальну структуру його капіталу тощо.

¹⁷⁷ Вітлінський В. В. Моделювання економіки : навч. посібник / В. В. Вітлінський. – К. : КНЕУ, 2003. – 408 с.

Заслугує на увагу підхід, запропонований вченим В. І. Мунтіяном¹⁷⁸. Згідно з цим підходом процес забезпечення фінансової безпеки складається з таких етапів:

- аналіз загроз негативних впливів на фінансову безпеку;
- оцінювання поточного рівня фінансової безпеки за основними напрямками аналізу, в тому числі – фінансовою звітністю і фінансовим станом підприємства, результатами його господарської діяльності;
- аналіз конкурентних переваг і розміщення підприємства на ринку на основі оцінювання та вивчення технологічного і виробничого потенціалу цього підприємства, рівня менеджменту, організаційної структури, якості виробничої, інноваційної, економічної політики тощо.

Для оцінювання ефективності заходів щодо забезпечення достатнього рівня фінансової безпеки підприємства В. І. Мунтіян пропонує використовувати таку модель:

$$F = \frac{Z_v}{V + Z_z} \rightarrow \max, \quad (2.40)$$

де F – частковий функціональний критерій рівня забезпечення фінансової безпеки підприємства;

Z_v – сукупний відвернений збиток;

V – сумарні витрати на реалізацію заходів із запобігання збитків від загроз фінансовій безпеці підприємства за аналізований період;

Z_z – загальний зазначений збиток від загроз фінансовій безпеці підприємства.

Значення часткового функціонального критерію F рівня забезпечення фінансової безпеки підприємства лежить у проміжку $[0, +\infty)$. Критичне значення $F = 0$ свідчить про незадовільний рівень управління фінансовою безпекою, оскільки сукупний відвернений збиток також дорівнює нулю. Критичне значення $F = 1$ свідчить про достатній рівень управління фінансовою безпекою, оскільки сума відверненого збитку в цьому випадку приблизно дорівнюватиме сумі зазначених збитків і затрачених коштів на реалізацію заходів із запобігання збитків.

Достовірне оцінювання зазначених та відвернених збитків по кожному із реалізовуваних заходів є достатньо складною задачею, що вимагає додаткових вимірювань і збору необхідної інформації. Результати аналізу кожного складника фінансової безпеки підприємства зручно

¹⁷⁸ Мунтіян В. І. Економічна безпека України : монографія / В. І. Мунтіян. – К. : КВІЦ, 1999. – 462 с.

оформляти у вигляді спеціальної таблиці – карти функціонального аналізу (Додаток 3). Варто зауважити, що під час заповнення таблиці, негативні чинники, які впливають одразу на декілька складників фінансової безпеки підприємства, враховують окремо для кожної з них. У той же час вартість заходів, які повторюються стосовно різних функціональних складників, враховується в бюджеті підприємства (організації) лише один раз для уникнення подвійного рахунку¹⁷⁹. Проте перевагою такого підходу є можливість зіставлення величини збитків та витрат із їхнім усуненням (попередженням), які вимірюються у вартісних одиницях.

Управління фінансовою безпекою підприємства може здійснюватися з позицій його інноваційного розвитку¹⁸⁰. В цьому випадку рівень фінансової (економічної) безпеки підприємства залежить від економічної доцільності побудови певної послідовності впровадження управлінських та загальногосподарських заходів із подолання небезпек і загроз. Оцінити таку послідовність можна за допомогою діагностики пріоритетності управлінських заходів відповідно до певних цільових функцій формування системи фінансової (економічної) безпеки підприємства. На практиці для оцінювання рівня фінансової (економічної) безпеки підприємства в аспекті його організаційної структури системи безпеки використовують такі цільові функції:

1. Забезпечення оптимального обсягу витрат, за якого можна одержати приріст балансового прибутку:

$$\frac{V_{b.e.}}{\varphi BP_{b.e.}} = \frac{V_{b.e.} \cdot BP_p}{BP_k - BP_p} \rightarrow \min, \quad (3.41)$$

де $V_{b.e.}$ – витрати на утримання системи управління фінансовою (економічною) безпекою підприємства;

$\varphi BP_{b.e.}$ – коефіцієнт відносного приросту балансового прибутку від упровадження певного управлінського рішення щодо нейтралізації небезпек і загроз;

BP_p – балансовий прибуток на момент початку впровадження управлінського заходу з нейтралізації небезпек і загроз;

BP_k – балансовий прибуток на момент закінчення впровадження управлінського заходу щодо нейтралізації небезпек і загроз.

¹⁷⁹ Економіка підприємства : підручник / [Грещак М. Г., Колот В. М., Покропівний С. Ф. та ін. ; за ред. С. Ф. Покропівного]. – К. : КНЕУ, 1999. – 546 с.

¹⁸⁰ Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект : монографія / С. М. Шкарлет. – К. : Книжкове вид-во Національного авіаційного університету, 2007. – 435 с.

2. Забезпечення ефективної часової послідовності управлінських рішень (або заходів), спрямованих на нейтралізацію та подолання небезпек і загроз. Ця цільова функція може виражатися відношенням ефективності від упровадження такого заходу до часу від початку впровадження до отримання ефекту від такого впровадження:

$$\frac{BP_{b.e.}}{t_{ef}} = \frac{BP_{b.e.}}{t_{vpr} + LZ} \rightarrow \max, \quad (3.42)$$

де $BP_{b.e.}$ – величина балансового прибутку, отримана завдяки реалізації розроблених управлінських рішень щодо нейтралізації небезпек і загроз;

t_{vpr} – час від початку впровадження антикризового управлінського заходу до моменту закінчення такого впровадження;

$t_{ef} = t_{vpr} + LZ$ – час від початку впровадження до моменту отримання ефекту від даного управлінського рішення;

LZ – лаг запізнення між моментом закінчення впровадження управлінського рішення та моментом фактичного отримання ефекту від його впровадження.

Комплексність управління на підприємстві, забезпечення достатньої ефективності системи виявлення й усунення загроз господарській діяльності підприємства забезпечується на основі дослідження рівня економічної безпеки підприємства за чинником її організаційної структури.

Для оптимізації рівня економічної безпеки підприємства в одній із праць¹⁸¹ запропоновано використовувати методи теорії оптимального управління.

Розглянемо динаміку функціонування деякого підприємства протягом певного періоду часу. Параметр часу t ($t \in [0, T]$) може виступати як дискретна або неперервна змінна. Рівень фінансової безпеки підприємства в певний момент часу t визначається станом системи фінансової безпеки в цей момент часу. Стан системи фінансової безпеки підприємства в будь-який момент часу t характеризується вектором n -вимірного евклідового простору $x(t) = (x_1(t), x_2(t), \dots, x_n(t))$,

$x(t) \in X \subset R^n$. Простір X називають простором станів системи фінансової безпеки підприємства. Компонентами вектора x є значення

¹⁸¹ Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект : монографія / С. М. Шкарлет. – К. : Книжкове вид-во Національного авіаційного університету, 2007. – 435 с.

показників фінансової діяльності підприємства, зокрема виробнича програма підприємства, величини попиту на продукцію тощо. Враховуючи динамічний характер системи фінансової безпеки підприємства, поведінку цієї системи можна описати вектором $x(t) = (x_1(t), x_2(t), \dots, x_n(t))$, $t \in [0, T]$, який характеризує послідовність станів системи. Послідовність таких станів у теорії оптимального управління називають траєкторією системи.

В явному вигляді стан системи фінансової безпеки підприємства можна описати за допомогою вектора $x(t) = (v(t), d(t), z(t))$, де $v(t) = (v_1(t), v_2(t), \dots, v_n(t))$ – плановий випуск продукції j -го виду в момент часу t ; $d(t) = (d_1(t), d_2(t), \dots, d_n(t))$ – величини попиту на продукцію j -го виду в момент часу t ; $z(t) = (z_1(t), z_2(t), \dots, z_n(t))$ – запас продукції j -го виду, яка зберігається на складі в момент часу t .

Зміна стану системи фінансової безпеки підприємства зумовлена прийняттям деякої множини управлінських рішень $u(t) = (u_1(t), u_2(t), \dots, u_m(t))$, $u(t) \in U \subset R^m$. Під управлінням розуміють деякі планові показники, які прямо чи опосередковано впливають на стан системи фінансової безпеки підприємства. Такими показниками можуть бути ціна та собівартість продукції підприємства, план закупівлі ресурсів тощо. Вектор $u(t)$ називають вектором управління.

Для моделювання функціонування системи фінансової безпеки підприємства в явному вигляді вектор управління складається з компонент $u(t) = (c(t), s(t), p(t), D(t))$, де $c(t) = (c_1(t), c_2(t), \dots, c_n(t))$ – ціна продукції j -го виду в момент часу t , $s(t) = (s_1(t), s_2(t), \dots, s_n(t))$ – собівартість продукції j -го виду в момент часу t , $p(t)$ – потужність складу підприємства в момент часу t , $D(t) = (D_1(t), D_2(t), \dots, D_n(t))$ – виробнича потужність підприємства, призначена для випуску продукції j -го виду в момент часу t (виражена в одиницях виміру продукції j -го виду).

Між функціями $x(t)$ та $u(t)$ існує зв'язок, який полягає в тому, що траєкторію системи $x(t)$ можна встановити однозначно у випадку задання вектора управління $u(t)$. Спосіб моделювання зв'язку між станом системи $x(t)$ та вектором управління $u(t)$ залежить від характеру досліджуваної системи (неперервна чи дискретна).

У теорії оптимального управління на допустимі стани системи $x(t)$ та вектор управління $u(t)$ можна накладати додаткові обмеження, які характеризують умови, в яких функціонує підприємство. Ці обмеження подаються в такому загальному вигляді:

$$(x(t), u(t)) \in W^t, \quad (3.43)$$

де W^t – деяка підмножина евклідового простору.

Сукупність функцій $(x(t), u(t))$ формально відображає процес управління системою фінансової безпеки підприємства.

Функціонування системи фінансової безпеки підприємства в явному вигляді можна описати такими залежностями:

1. Величина попиту $d_j(t)$ на продукцію j -го виду в момент часу t залежить від ціни продукції $c_j(t)$ та величини випуску $v_j(t)$ продукції цього виду:

$$d_j(t) = h_j(c_j(t), v_j(t)), j = \overline{1, n}, t = \overline{0, T}. \quad (3.44)$$

2. Величина випуску $v_j(t)$ продукції j -го виду в момент часу t залежить від ціни продукції $c_j(t)$ в момент часу t та величини попиту $d_j(t-1)$ на продукцію цього виду в попередній момент часу:

$$v_j(t) = g_j(c_j(t), d_j(t-1)), j = \overline{1, n}, t = \overline{1, T}. \quad (3.45)$$

Вид та форму залежностей $h_j(c_j(t), v_j(t))$ та $g_j(c_j(t), d_j(t-1))$ можна оцінити на основі статистичних даних за допомогою методів кореляційно-регресійного аналізу.

3. Запас продукції $z_j(t)$ j -го виду в момент часу t дорівнює сумі величини випуску $v_j(t)$ продукції та величини запасу $z_j(t-1)$ в попередній момент часу без величини попиту $d_j(t)$ на продукцію (характеризує продаж продукції):

$$z_j(t) = v_j(t) + z_j(t-1) - d_j(t), j = \overline{1, n}, t = \overline{1, T}. \quad (3.46)$$

Залежність (3.46) можна записати у вигляді

$$\Delta z_j(t) = z_j(t) - z_j(t-1) = v_j(t) - d_j(t), j = \overline{1, n}, t = \overline{1, T}, \quad (3.47)$$

тобто приріст запасу продукції в момент часу t дорівнює різниці величини випуску $v_j(t)$ продукції та величини попиту $d_j(t)$ на продукцію.

У неперервному вигляді залежність (3.47) подається так:

$$\dot{z}_j(t) = v_j(t) - d_j(t), j = \overline{1, n}, t = \overline{1, T}. \quad (3.48)$$

4. Випуск продукції $v_j(t)$ не може перевищувати виробничу потужність підприємства, призначену для випуску продукції цього виду:

$$v_j(t) \leq D_j(t), j = \overline{1, n}, t = \overline{0, T}. \quad (3.49)$$

5. Сумарний запас продукції не повинен перевищувати потужність складу підприємства:

$$\sum_{j=1}^n z_j(t) \leq p(t), t = \overline{0, T}. \quad (3.50)$$

У формалізованому вигляді задачу оптимізації рівня економічної (фінансової) безпеки підприємства можна записати таким чином¹⁸²:

$$J_i(x, u) \rightarrow \text{extr}, i = \overline{1, L}; \quad (3.51)$$

$$J_i(x, u) = \int_0^T f_i^0(t, x, \dot{x}, u) dt; \quad (3.52)$$

$$\dot{x} = f_i(x, u); \quad (3.53)$$

$$(x(t), u(t)) \in W^t; \quad (3.54)$$

$$x_0 = x(0), \quad (3.55)$$

де L – кількість можливих критеріїв оцінювання якості функціонування системи фінансової безпеки підприємства;

$J_i(x, u)$ – вектор-функціонал, який характеризує комплексну оцінку рівня економічної (фінансової) безпеки підприємства за i -им критерієм оцінювання;

$f_i^0(t, x, \dot{x}, u)$ – швидкість зміни рівня економічної безпеки підприємства в момент часу t (в момент, коли система економічної безпеки знаходиться у стані $x(t)$, визначеному вектором управління $u(t)$);

$\dot{x} = f_i(x, u)$ – швидкість зміни стану системи $x(t)$ під впливом сукупності управлінських рішень $u(t)$.

Процеси $w(t) = (x(t), u(t))$, які задовольняють умови (3.53) – (3.55), називають допустимими. Множину допустимих процесів управління фінансовою безпекою підприємства $w(t)$ позначимо через M .

Обмеження (3.55) побудованої моделі вказує на те, що відомий початковий стан системи фінансової (економічної) безпеки підприємства на інтервалі $[0, T]$. Для знаходження розв'язку побудованої економіко-математичної моделі (3.51) – (3.55) можна використати принцип максимуму Понтрягіна для розв'язування задач оптимального управління¹⁸³.

¹⁸² Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: монографія / С. М. Шкарлет. – К.: Книжкове вид-во Національного авіаційного університету, 2007. – 435 с.

¹⁸³ Основы теории оптимального управления: учебное пособие для экон. вузов / [В. Ф. Кротов, Б. А. Лагоша, С. М. Лобанов и др.; под ред. В. Ф. Кротова]. – М.: Высш. шк., 1990. – 430 с.

Функції $f_i^0(t, x, \dot{x}, u)$, які характеризують швидкість зміни рівня економічної безпеки підприємства, в явному вигляді можуть відобразити:

1. Швидкість зміни рентабельності продажу продукції:

$$f_j^0(\dot{v}_j, c_j, s_j) = \frac{(c_j - s_j)}{s_j} \dot{v}_j, j = \overline{1, n}. \quad (3.56)$$

2. Швидкість зміни рентабельності витрат:

$$f^1(\dot{v}_j, c_j, s_j) = \frac{\sum_{j=1}^n c_j \dot{v}_j - \sum_{i=1}^m q_i \sum_{j=1}^n a_{ij} \dot{v}_j}{\sum_{i=1}^m q_i \sum_{j=1}^n a_{ij} \dot{v}_j}, \quad (3.57)$$

де a_{ij} – норма витрат ресурсу i -го виду на виготовлення одиниці продукції j -го виду;

q_i – ціна одиниці ресурсу i -го виду.

Проте, на наш погляд, у функціонал оцінювання ефективності управління фінансовою безпекою підприємства необхідно включити ще один доданок, який характеризуватиме бажаний стан системи фінансової безпеки підприємства у кінцевий момент часу T . Тоді функціонал оцінювання якості функціонування системи фінансової безпеки підприємства набуде вигляду:

$$J_i(x, u) = \alpha_i \int_0^T f_i^0(t, x, \dot{x}, u) dt + \beta_i F_i(x(T), u(T)); \quad (3.58)$$

де $F_i(x(T), u(T))$ – значення деяких наперед відомих функцій, за допомогою яких оцінюють якість кінцевого стану системи;

α_i і β_i – коефіцієнти важливості кожного з доданків функціонала оцінювання, значення яких можна встановити на основі думок експертів.

Перший доданок функціонала оцінює якість функціонування системи фінансової безпеки на всьому проміжку часу $t \in [0, T]$, а другий доданок (термінальний член) задає якість стану системи у кінцевий момент часу T . Термінальний член функціонала оцінювання може характеризувати мінімальне значення рентабельності або граничний рівень запасів продукції у кінцевий момент часу T .

Задача оптимального управління фінансовою безпекою підприємства полягає у визначенні оптимального процесу $w^*(t) = (x^*(t), u^*(t))$,

що надає екстремального значення функціоналу оцінювання за кожним критерієм $J_i(w^*) = \underset{w \in M}{extr} J_i(w)$. Проте виникає проблема згортки всіх локальних критеріїв $J_i(w)$ у деякий інтегральний критерій, який характеризуватиме якість функціонування системи фінансової безпеки підприємства за всіма складниками.

В одній із праць¹⁸⁴ для управління економічною безпекою підприємства запропоновано використовувати ресурсний підхід, зокрема дослідження впливу загроз недостатнього поповнення ресурсів підприємства на виконання його місії. Вихідним моментом моделювання управління економічною безпекою підприємства є те, що більшість загроз випадковим чином змінюють кількісний і якісний склад ресурсів підприємства (інформаційних, матеріальних, трудових, фінансових), а також величину та якісний склад його продукції.

Нехай множина ресурсів підприємства X складається з елементів чотирьох підмножин:

$$X = I \cup R \cup L \cup F, \quad (3.59)$$

де I – множина інформаційних ресурсів;

R – множина матеріальних і енергетичних ресурсів;

L – множина трудових ресурсів;

F – множина фінансових ресурсів.

Підприємство здійснює випуск множини Y кінцевих продуктів.

З огляду на управління економічною безпекою підприємства загрозою його діяльності є ймовірність зриву постачання ресурсів, які необхідні для здійснення випуску продукції. Можливі три напрямки цих загроз¹⁸⁵:

- зміна цін ресурсів, які постачаються;
- зменшення обсягу поставок ресурсів постачальниками;
- поставка ресурсів, які не відповідають вимогам якості (неоднорідна за якістю продукція).

Виробництво продукції підприємством здійснюється в умовах обмеженої кількості потрібних ресурсів, тобто:

¹⁸⁴ Механизмы управления экономической безопасностью / Ю. Г. Лысенко, С. Г. Мищенко, Р. А. Руденький, А. А. Спиридонов. – Донецк: ДонНУ, 2002. – 178 с.

¹⁸⁵ Механизмы управления экономической безопасностью / Ю. Г. Лысенко, С. Г. Мищенко, Р. А. Руденький, А. А. Спиридонов. – Донецк: ДонНУ, 2002. – 178 с.

$$\sum_{i \in Y} a_{ij} x_i \leq A_j - A_j^\Omega + \sum_{k \in X, k \neq j} (B_{jk}^+ - B_{jk}^-), \quad (3.60)$$

де Y – множина видів продукції підприємства;

a_{ij} – норми затрат j -го виду ресурсу на виготовлення одиниці продукції i -го виду, $i \in Y, j \in X$;

x_i – план випуску продукції i -го виду, $i \in Y$;

A_j – запас ресурсу j -го виду, яким володіє підприємство, $j \in X$;

A_j^Ω – величина, яка характеризує оцінку масштабу загрози втрати ресурсу j -го виду, $j \in X$;

B_{jk}^+ – обсяг ресурсів-замінників k -го виду, які використовуються для виготовлення продукції замість ресурсу j -го виду, $j \in X, k \in X$;

B_{jk}^- – обсяг ресурсу j -го виду, який використовується для заміщення ресурсу k -го виду, $j \in X, k \in X$;

Для оцінки масштабу загрози втрати ресурсу j -го виду можна використовувати математичне сподівання пропорційного зменшення обсягу закупівлі ресурсу з врахуванням витрат на додаткову обробку некондиційного ресурсу за фіксованої суми коштів на придбання ресурсів:

$$A_j^\Omega = E \left(\frac{A_j \Delta p_j^r + \alpha_j C_j'' A_j + C_j'}{p_j^r + \Delta p_j^r + \alpha_j C_j''} + \Omega_j \right), \quad (3.61)$$

де p_j^r – ціна одиниці ресурсу j -го виду, $j \in X$;

Δp_j^r – випадкова величина, яка характеризує зміну ціни одиниці ресурсу j -го виду, $j \in X$;

C_j', C_j'' – відповідно умовно постійні та умовно змінні витрати на додаткову обробку одиниці ресурсу j -го виду, $j \in X$;

α_j – частка некондиційного (бракованого) ресурсу j -го виду, який може бути доведений до вимог якості підприємства, $j \in X$;

Ω_j – прямі втрати ресурсу j -го виду, $j \in X$.

Критерієм ефективності економіко-математичної моделі функціонування економічної системи є максимізація прибутку підприємства з врахуванням додаткових витрат на обробку некондиційного ресурсу та величини штрафних санкцій за постачання бракованої продукції:

$$P(x) = \sum_{i \in Y} p_i x_i - \sum_{i \in Y} \left(\sum_{j \in X} p_j^r a_{ij} x_i + C_i' + C_i'' x_i \right) - \sum_{i \in Y} z_i \Delta x_i \rightarrow \max, \quad (3.62)$$

де p_i – ціна одиниці продукції i -го виду, $i \in Y$;

$z_i \Delta x_i$ – штрафні санкції за постачання бракованої продукції i -го виду, $i \in Y$.

Економіко-математична модель задачі управління економічною безпекою з у врахуванням загроз зриву поставок ресурсів полягає у визначенні такого плану випуску продукції, який максимізує прибуток підприємства

$$P(x) = \sum_{i \in Y} p_i x_i - \sum_{i \in Y} \left(\sum_{j \in X} p_j^r a_{ij} x_i + C_i' + C_i'' x_i \right) - \sum_{i \in Y} z_i \Delta x_i \rightarrow \max, \quad (3.63)$$

за обмежень

$$\sum_{i \in Y} a_{ij} x_i \leq A_j - A_j^\Omega + \sum_{k \in X, k \neq j} (B_{jk}^+ - B_{jk}^-), j \in X; \quad (3.64)$$

$$A_j^\Omega = E \left(\frac{A_j \Delta p_j^r + \alpha_j C_j'' A_j + C_j'}{p_j^r + \Delta p_j^r + \alpha_j C_j''} + \Omega_j \right), j \in X; \quad (3.65)$$

$$x_i \geq 0, j \in X. \quad (3.66)$$

Таким чином, описана модель управління економічною безпекою дає змогу визначити таку виробничу програму, яка б максимізувала результат діяльності підприємства в межах наявних ресурсів із урахуванням загроз зриву поставок ресурсів.

3.4. Економетричне моделювання моніторингу рівня фінансової безпеки підприємств

Система фінансової безпеки, яка є невід'ємним елементом загальної економічної системи, повинна забезпечувати безпеку функціонування і розвитку всіх важливих складових елементів економічної системи, а також здійснювати постійний моніторинг її стану. Коли виявлені відхилення від нормативного (рекомендованого) стану, система безпеки повинна надавати інформацію про внутрішні причини та наслідки цих відхилень, а також про можливі напрями повернення до нормативного стану підприємства й запобігання подібних ситуацій у майбутньому.

Для забезпечення економічної безпеки підприємства загалом та фінансової зокрема на підприємстві необхідно визначити пріоритетні фінансові інтереси, сформувавши цільову програму функціонування підприємства, а також визначити систему внутрішніх і зовнішніх загроз фінансовій безпеці. Система управління безпекою підприємства включає механізм, який являє собою сукупність основних елементів впливу на процес розроблення та реалізації управлінських рішень із захисту фінансових інтересів підприємства від різноманітних загроз.

Система фінансової безпеки підприємства є динамічною, а її стан у будь-який момент часу можна описати за допомогою сукупності показників, значення яких отримують із фінансової звітності підприємства. У той же час система фінансової безпеки підприємства є складною системою, тобто зміна структури, зв'язків та поведінки окремих складників системи впливає на решту її складників і спричиняє зміну системи в цілому.

Для моніторингу системи фінансової безпеки підприємства, вивчення кількісного впливу чинників на стан фінансової безпеки, забезпечення ефективного управління фінансовою безпекою підприємства доцільно використовувати інструментарій економіко-математичного моделювання. Особливого значення в економічній практиці набувають моделі, що прогнозують значення основних параметрів економічної системи і дозволяють одночасно обґрунтовувати управлінські рішення та забезпечувати дієвий контроль за станом системи.

З-поміж економіко-математичних методів і моделей, за допомогою яких досліджують стан фінансової безпеки підприємства, досить часто використовують економетричні методи. Це зумовлено стохастичним характером чинників функціонування підприємства та загроз його фінансовій безпеці.

Застосування різноманітних методів кореляційно-регресійного аналізу дозволяє визначити вплив зміни ринкового середовища на значення показників фінансової діяльності підприємства, аналізувати причинно-наслідкові зв'язки між економічними змінними, здійснити пошук нових покращених альтернатив розвитку економічного процесу, розглянути декілька можливих варіантів майбутнього стану економічної системи.

Метою застосування економетричних моделей для дослідження економічних систем є вивчення зв'язків між економічними змінними (параметрами системи, чинниками зовнішнього середовища) та отримання прогнозних значень цих змінних. В основу прогнозування

розвитку економічної системи покладено припущення про незмінність умов її функціонування та сталий характер тенденції досліджуваних змінних у майбутньому¹⁸⁶. Для побудови економетричних моделей необхідно якісно аналізувати найбільш значущі чинники, які за логікою економічних зв'язків впливають на показники функціонування системи.

У процесі економетричного дослідження системи фінансової безпеки підприємства спочатку виділяють сукупність показників, які визначають стан цієї системи та стан можливих загроз фінансовій безпеці підприємства. Цю сукупність чинників можна поділити на дві групи:

- множину чинників внутрішнього середовища;
- множину чинників зовнішнього середовища.

Серед множини чинників внутрішнього середовища можна виділити:

1) сукупність змінних, значення яких необхідно визначити за допомогою економетричної моделі (ендогенні змінні):

y_{11} – обсяг реалізованої продукції, тис. грн.;

y_{12} – вартість основних виробничих засобів, тис. грн.;

y_{13} – величина власного капіталу, тис. грн.;

y_{14} – величина прибутку підприємства, тис. грн.;

y_{15} – показник рентабельності активів;

y_{16} – показник рентабельності продажу;

y_{17} – показник ліквідності підприємства;

y_{18} – розмір середньої заробітної плати на підприємстві, тис. грн.;

2) сукупність змінних, значення яких відомі перед побудовою економетричної моделі (екзогенні змінні):

x_{11} – величина кредиторської заборгованості, тис. грн.;

x_{12} – величина дебіторської заборгованості, тис. грн.;

x_{13} – величина поточних зобов'язань, тис. грн.;

x_{14} – величина поточних активів, тис. грн.;

x_{15} – обсяг фонду робочого часу на підприємстві, тис. год.

Чинники зовнішнього середовища (макроекономічні показники фінансового стану України), які впливають на стан і динаміку фінансової безпеки окремого підприємства та визначають умови функціонування підприємства, є екзогенними змінними. До цих змінних можна віднести:

¹⁸⁶ Каркавчук В. В. Економетричне моделювання динаміки рівня фінансової безпеки підприємства / В. В. Каркавчук // Вісник Львівського національного університету. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – Вип. 40. – С. 124-129. – (Серія економічна).

x_{16} – індекс споживчих цін (до попереднього періоду), у відсотках (%);

x_{17} – кількість зареєстрованих безробітних, тис. осіб.;

x_{18} – величина експорту, млрд. дол. США;

x_{19} – величина імпорту, млрд. дол. США;

$x_{1,10}$ – величина доходів населення, млрд. грн.;

$x_{1,11}$ – темп приросту валового внутрішнього продукту (наростаючим підсумком до відповідного періоду попереднього року), у відсотках (%).

Перелік показників, які визначають рівень фінансової безпеки підприємства, може змінюватися залежно від наявних статистичних даних про діяльність підприємства та мети моделювання. Кожен із показників суттєво впливає на рівень фінансової безпеки підприємства. Наприклад, зменшення вартості основних виробничих фондів здатне спричинити зниження величини прибутку за сталого рівня рентабельності, що не дозволить підприємству модернізувати виробництво і може призвести до зниження ринкової вартості підприємства.

Дослідження системи фінансової безпеки підприємства за допомогою методів кореляційно-регресійного аналізу включає декілька етапів. На першому етапі економетричного дослідження системи фінансової безпеки підприємства необхідно здійснити поділ (класифікацію) всієї множини чинників на окремі групи за ступенем подібності їхньої динаміки. Для проведення класифікації переважно використовують методи кластерного аналізу (таксономію). Процедура кластерного аналізу передбачає поділ досліджуваної сукупності показників на певні кластери (таксони) таким чином, щоб віддаль між окремими об'єктами однієї групи була меншою, ніж віддаль між об'єктами з різних груп. У цьому випадку під кластером (незалежно від його природи, фізичної структури тощо) розуміють неперервну область деякого простору з відносно високою густиною точок, яка віддалена від інших таких областей областями з відносно низькою густиною точок.

Усі відомі методи кластерного аналізу можна поділити на 7 основних груп: 1) ієрархічні агломеративні методи; 2) ієрархічні дивизимні методи; 3) ітеративні методи групування; 4) методи пошуку модальних значень густини; 5) факторні методи; 6) методи згущення; 7) методи на основі теорії графів¹⁸⁷.

¹⁸⁷ Факторный, дискриминантный и кластерный анализ / [Дж.-О. Ким, Ч. У. Мьюллер, У. Р. Клекка и др.; под ред. И. С. Енюкова; пер. с англ.]. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 215 с.

На практиці як вимір віддалі між об'єктами, для яких ознаку класифікації можна описати за допомогою кількісних показників, використовують лінійну, евклідову, зважену евклідову, узагальнену степеневу, манхеттенську міру віддалі, міру віддалі Махаланобіса тощо. Досліджуючи якісні характеристики системи фінансової безпеки підприємства, як вимір віддалі використовують такі міри віддалі між об'єктами, як коефіцієнт Рао, коефіцієнт Хеммінга, коефіцієнт Роджерса-Танімото, коефіцієнт Жаккарда тощо¹⁸⁸.

Виокремимо найбільш значущі чинники та спрогнозуємо рівень фінансової безпеки на майбутній період для одного з промислових підприємств Львівської області. Інформацію про значення чинників внутрішнього середовища підприємства $y_{i1}, y_{i2}, \dots, y_{i8}$ та $x_{i1}, x_{i2}, \dots, x_{i5}$ за період з липня 2005 року по грудень 2008 року отримуємо на основі бухгалтерської звітності (П(С)БО № 2 «Баланс» (форма 1) і П(С)БО № 3 «Звіт про фінансові результати» (форма 2)). Значення чинників зовнішнього середовища $x_{i6}, x_{i7}, \dots, x_{i,11}$ за цей період отримано на основі публічної статистичної інформації (наприклад, на основі даних офіційного сайту Комітету статистики України). Статистичні дані про значення вказаних 19 економічних показників наведено у табл. К.1 Додатку К.

Для класифікації чинників, які визначають стан фінансової безпеки підприємства, спочатку потрібно знайти їхні нормовані значення для усунення різниці в одиницях вимірювання та масштабу значень показників. Для нормалізації значень чинників необхідно визначити їхні середні значення та середні квадратичні відхилення, а потім обчислити нормовані значення цих чинників за формулою:

$$z_{ii}^n = \frac{z_{ii} - \bar{z}_i}{\sigma_i}, \quad (3.67)$$

де z_{ii} – значення i -го чинника фінансової безпеки підприємства у t -му часовому періоді, $t = \overline{1,42}$, $i = \overline{1,19}$;

\bar{z}_i – середнє арифметичне значення i -го чинника, $i = \overline{1,19}$;

σ_i – середньоквадратичне відхилення i -го чинника, $i = \overline{1,19}$.

Сукупність нормованих чинників фінансової безпеки підприємства (табл. К.2 Додатку К) було поділено на три кластери за

¹⁸⁸ Слейко В. І. Основи економетрії. У 2 ч. Ч. 1 / В. І. Слейко. – Львів : ТзОВ «Марка ЛТД», 1995. – 192 с.

допомогою програми Statistica 7.0 (офіційний сайт програми - www.statsoft.ru). Розподіл чинників по кластерах за допомогою ітеративного методу групування з використанням процедури k -середніх на основі евклідової віддалі між показниками наведено в табл. 3.4¹⁸⁹.

Таким чином можна констатувати, що величина прибутку підприємства (y_{i4}), величини показників рентабельності активів (y_{i5}) і продажу (y_{i6}) тісно пов'язані з величиною поточних зобов'язань (x_{i3}) та темпом приросту валового внутрішнього продукту ($x_{i,11}$). Це означає, що, впливаючи на величину поточних зобов'язань або маючи прогноз темпу приросту валового внутрішнього продукту, ми відповідно можемо передбачити значення інших показників із цього кластера (величини прибутку підприємства, показників рентабельності активів і продажу).

Таблиця 3.4

Розподіл чинників фінансової безпеки підприємства за кластерами

Номери кластерів	Чинники фінансової безпеки підприємства
1	y_{i4} – величина прибутку підприємства; y_{i5} – показник рентабельності активів; y_{i6} – показник рентабельності продажу; x_{i3} – величина поточних зобов'язань; $x_{i,11}$ – темп приросту ВВП;
2	y_{i8} – розмір середньої заробітної плати; x_{i1} – величина кредиторської заборгованості; x_{i6} – індекс споживчих цін; x_{i8} – величина експорту; x_{i9} – величина імпорту; $x_{i,10}$ – величина доходів населення;
3	y_{i1} – обсяг реалізованої продукції; y_{i2} – вартість основних виробничих засобів; y_{i3} – величина власного капіталу; y_{i7} – показник ліквідності підприємства; x_{i2} – величина дебіторської заборгованості; x_{i4} – величина поточних активів; x_{i5} – обсяг фонду робочого часу; x_{i7} – кількість зареєстрованих безробітних.

¹⁸⁹ Каркавчук В. В. Структурне моделювання рівня фінансової безпеки підприємства / В. В. Каркавчук // Проблеми і перспективи розвитку співробітництва між країнами Юго-Восточної Європи в рамках економічного співробітництва і ГУАМ : сб. науч. трудов. – Севастополь-Донецк : ДонНУ, РФ НИСИ в г. Донецке, 2009. – С. 806-810.

Одним із найбільш легких для розуміння методів кластерного аналізу є метод одиничного зв'язку (належить до ієрархічних агломеративних методів), згідно з яким процес класифікації починають із пошуку двох найбільш подібних об'єктів у матриці подібності (матриці віддалей між показниками системи фінансової безпеки підприємства). Віддалі між досліджуваними показниками фінансової безпеки підприємства наведено у табл. К.3 Додатку К.

Візуально процес об'єднання показників системи фінансової безпеки підприємства, який відображає застосування методу одиничного зв'язку, можна подати у вигляді дерева віддалей (дендрограми) (рис. 3.1).

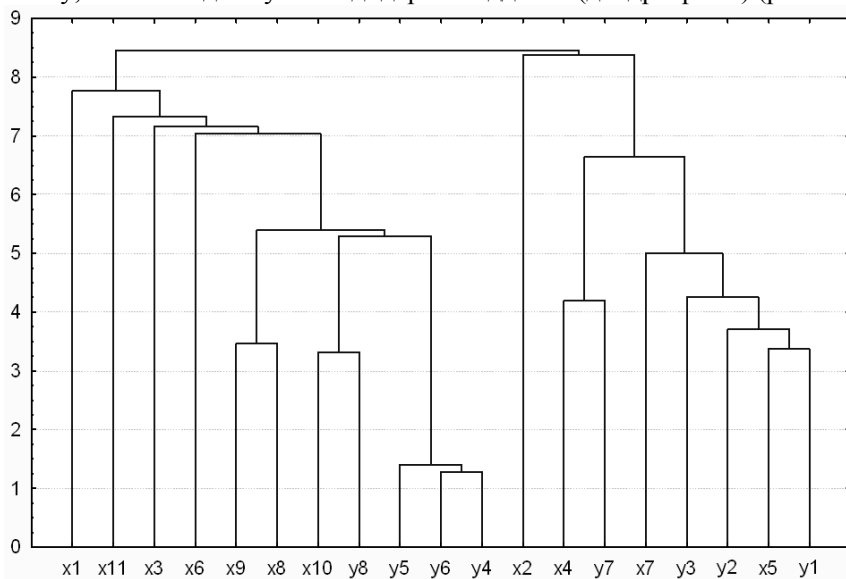

Рис. 3.1. Дерево віддалей між показниками фінансової безпеки підприємства

Дерево віддалей характеризує ієрархічну структуру зв'язків між усіма показниками системи фінансової безпеки підприємства. На найнижчому рівні всі показники є незалежними; на другому рівні два показника об'єднуються в одну групу, а всі решта – незалежні і т.д. За методом одиничного зв'язку на кожному кроці об'єднуються тільки два окремих незалежних показника (або групи показників). На дереві віддалей можна побачити, що найменшою є віддаль між значеннями таких показників системи фінансової безпеки, як величина прибутку підприємства (y_{14}) та показник рентабельності продажу (y_{16}), віддаль між

якими дорівнює $d_{y_{t4}, y_{t6}} = 1,28$. Потім ці два показники об'єднуються з показником рентабельності активів (y_{t5}), віддаль до якого дорівнює 1,40. Аналогічно відбувається процес об'єднання інших показників системи фінансової безпеки підприємства.

На другому етапі економетричного дослідження системи фінансової безпеки підприємства проводять прогнозування її розвитку з метою розроблення рекомендацій щодо підтримання заданого рівня фінансової безпеки. Інтегральний показник рівня фінансової безпеки розраховують на основі значень абсолютних показників діяльності підприємства, таких як величина дебіторської та кредиторської заборгованості, обсяг реалізованої продукції, величина основних засобів, величина прибутку тощо (табл. 3.5).

Значення інтегрального показника рівня фінансової безпеки підприємства визначається функцією:

$$F_t = f(v_{t1}, v_{t2}, \dots, v_{tm}), \quad (3.68)$$

де n – загальна кількість показників, які характеризують фінансову безпеку підприємства (для досліджуваного підприємства $n = 7$);

t – номер часового періоду (квартальні дані з II кварталу 2005 року по I квартал 2009 року), ($t = \overline{1,20}$);

v_{ti} – значення i -го показника, який характеризує діяльність підприємства, у момент часу t ;

$f(v_{t1}, v_{t2}, \dots, v_{tm})$ – спеціально підібрана функція.

Зауважимо, що у межах наведеного підходу досліджено вплив на рівень фінансової безпеки підприємства лише чинників внутрішнього середовища.

Для розрахунку оцінки рівня фінансової безпеки підприємства пропонується використовувати мультиплікативну функцію¹⁹⁰:

$$B_t = \prod_{i=1}^n u_{ti}, \quad t = \overline{1, T}, \quad (3.69)$$

де $u_{ti} = \frac{v_{ti}}{\max_{t \in \{1, T\}} v_{ti}}$, $t = \overline{1, T}$, $i = \overline{1, n}$ – нормовані значення кожного

показника, який характеризує загрозу фінансовій безпеці підприємства.

¹⁹⁰ Каркавчук В. В. Економетричне моделювання динаміки рівня фінансової безпеки підприємства / В. В. Каркавчук // Вісник Львівського національного університету. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – Вип. 40. – С. 124-129. – Серія економічна.

Таблиця 3.5

**Основні показники діяльності підприємства, які характеризують
рівень його фінансової безпеки**

(тис. грн.)

Номер Часового періоду	Дебіторська заборгованість	Кредиторська заборгованість	Реалізована продукція	Основні засоби	Власний капітал	Прибуток	Поточні зобов'язання
	v_{1i}	v_{i2}	v_{i3}	v_{i4}	v_{i5}	v_{i6}	v_{i7}
1	2,90	5,70	74,60	195,60	203,9	7,55	18,10
2	2,40	5,20	80,30	195,60	204,2	16,90	26,60
3	3,10	5,60	102,00	195,60	205,0	10,35	23,20
4	2,50	6,40	97,80	195,60	200,5	14,87	23,50
5	3,20	5,20	84,30	193,80	200,5	9,37	36,00
6	3,60	5,40	89,50	193,80	200,5	15,66	39,70
7	2,90	5,60	72,50	193,80	197,0	21,30	52,30
8	2,70	6,30	94,30	193,80	200,5	26,81	44,20
9	3,10	5,40	110,55	181,10	179,9	11,79	40,10
10	3,00	4,80	98,70	181,10	182,2	18,88	43,30
11	2,80	5,20	104,60	181,10	181,4	15,99	52,10
12	2,60	5,80	95,30	181,10	183,7	16,94	47,70
13	2,90	5,30	96,20	175,66	178,3	13,46	52,80
14	2,70	5,40	78,80	175,66	180,6	17,69	41,20
15	2,90	5,10	103,50	175,66	181,2	12,94	46,90
16	2,90	5,70	107,20	175,66	184,0	17,67	36,70
17	3,10	5,10	115,90	170,12	178,0	15,05	28,50
18	2,80	4,80	113,40	170,12	182,4	15,20	28,00
19	2,60	5,90	119,70	170,12	185,3	15,06	29,80
20	3,00	6,10	98,70	170,12	187,1	20,95	32,90
$\max_{t \in [1, T]} v_{ii}$	3,60	6,40	119,70	195,60	205,00	26,81	52,80

Величини u_{ii} (табл. 3.6) характеризують відносне відхилення значення кожного показника фінансової безпеки підприємства щодо його максимально досягнутого значення за період $[1, T]$.

Таблиця 3.6

**Нормовані значення показників, які характеризують рівень
фінансової безпеки підприємства**

Номери часового періоду	u_{11}	u_{12}	u_{13}	u_{14}	u_{15}	u_{16}	u_{17}	Інтегральні показники рівня фінансової безпеки, B_t
1	0,8056	0,8906	0,6232	1,0000	0,9946	0,2816	0,3428	0,0429
2	0,6667	0,8125	0,6708	1,0000	0,9961	0,6303	0,5038	0,1149
3	0,8611	0,8750	0,8521	1,0000	1,0000	0,3860	0,4394	0,1089
4	0,6944	1,0000	0,8170	1,0000	0,9780	0,5545	0,4451	0,1369
5	0,8889	0,8125	0,7043	0,9908	0,9780	0,3496	0,6818	0,1175
6	1,0000	0,8438	0,7477	0,9908	0,9780	0,5842	0,7519	0,2685
7	0,8056	0,8750	0,6057	0,9908	0,9610	0,7945	0,9905	0,3199
8	0,7500	0,9844	0,7878	0,9908	0,9780	1,0000	0,8371	0,4718
9	0,8611	0,8438	0,9236	0,9259	0,8776	0,4396	0,7595	0,1820
10	0,8333	0,7500	0,8246	0,9259	0,8888	0,7041	0,8201	0,2449
11	0,7778	0,8125	0,8739	0,9259	0,8849	0,5964	0,9867	0,2663
12	0,7222	0,9063	0,7962	0,9259	0,8961	0,6320	0,9034	0,2468
13	0,8056	0,8281	0,8037	0,8980	0,8698	0,5019	1,0000	0,2102
14	0,7500	0,8438	0,6583	0,8980	0,8810	0,6597	0,7803	0,1697
15	0,8056	0,7969	0,8647	0,8980	0,8839	0,4825	0,8883	0,1888
16	0,8056	0,8906	0,8956	0,8980	0,8976	0,6588	0,6951	0,2372
17	0,8611	0,7969	0,9683	0,8697	0,8683	0,5614	0,5398	0,1520
18	0,7778	0,7500	0,9474	0,8697	0,8898	0,5670	0,5303	0,1286
19	0,7222	0,9219	1,0000	0,8697	0,9039	0,5617	0,5644	0,1659
20	0,8333	0,9531	0,8246	0,8697	0,9127	0,7813	0,6231	0,2531

Значення оцінки рівня фінансової безпеки підприємства у кожен момент часу буде деяким числом із проміжку $[0, 1]$. Чим вище значення інтегрального показника B_t , тим більш фінансово стабільним є підприємство (характеризується вищим рівнем фінансової безпеки). Зниження значення інтегрального показника B_t свідчить про незадовільний стан фінансової безпеки підприємства.

Для оцінювання стану фінансової безпеки підприємства необхідно ввести шкалу, яка характеризувала б ступінь наближення стану фінансової безпеки досліджуваного підприємства до деякого «ідеального» стану (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Шкала оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства

Значення інтегрального показника рівня фінансової безпеки	Стан фінансової безпеки підприємства
[0,0 – 0,2)	катастрофічний
[0,2 – 0,4)	критичний
[0,4 – 0,6)	задовільний
[0,6 – 0,8)	добрий
[0,8 – 1,0]	відмінний

Аналіз інтегрального показника рівня фінансової безпеки показав, що для досліджуваного підприємства характерний переважно катастрофічний та критичний стан фінансової безпеки. Згідно з побудованою шкалою в період із липня 2005 року по грудень 2008 року 55 % часу підприємство перебувало у катастрофічному стані, 40 % часу в критичному і у задовільному стані 5 % часу. Графічну інтерпретацію зміни оцінки рівня фінансової безпеки в часі наведено на рис. 3.2.

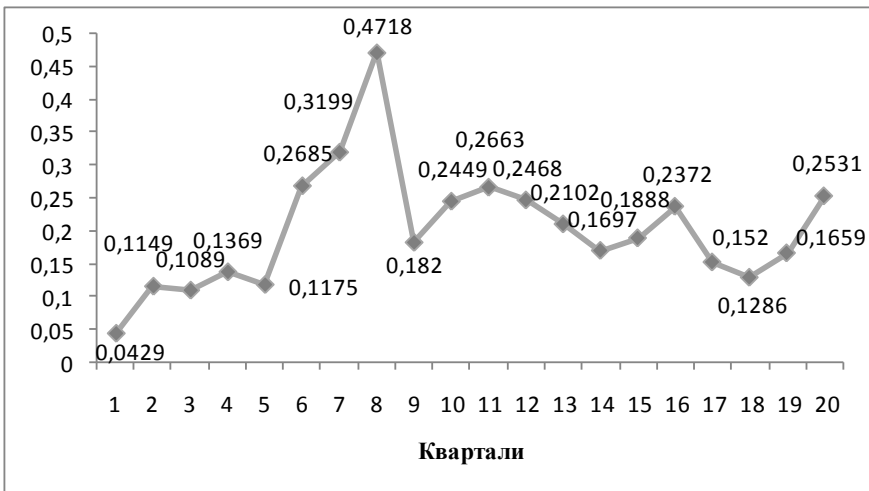

Рис. 3.2. Графічна інтерпретація динаміки рівня фінансової безпеки підприємства

Перевагою описаного підходу є те, що за допомогою нормування значень показників, які впливають на фінансову безпеку підприємства, уникнено проблеми визначення впливу цих чинників, пов'язаної з різними одиницями вимірювання та масштабами значень показників.

Недоліком підходу є те, що сукупність чинників впливу на рівень фінансової безпеки підприємства містить багато корельованих між

собою змінних. Тому для прогнозування значення інтегрального показника рівня фінансової безпеки спочатку необхідно виявити систему некорельованих показників (головних компонент), а тоді за допомогою значень цих компонент розробити прогноз оцінки рівня фінансової безпеки. Компонентний аналіз дозволяє виявити взаємозв'язки між показниками, виправляючи мультиколінеарність у процесі проведення багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу, а також підготувати якісну інформацію для багатовимірної класифікації соціально-економічних об'єктів.

Метою запропонованого підходу до моделювання моніторингу фінансової безпеки підприємства є отримання прогнозного значення оцінки рівня фінансової безпеки для розроблення рекомендацій щодо покращення його фінансового стану.

Моніторинг і прогнозування рівня фінансової безпеки підприємства можна також здійснювати за допомогою трендових моделей. Для цього застосуємо два підходи:

1) прогноз рівня фінансової безпеки підприємства розраховано за допомогою моделі (3.2) на основі розроблених прогнозів окремих показників, які визначають рівень його фінансової безпеки;

2) прогноз рівня фінансової безпеки підприємства розроблено за допомогою побудованої трендової моделі інтегрального показника рівня фінансової безпеки.

У першому випадку спочатку розробляють трендові моделі для кожного з показників, які визначають рівень фінансової безпеки підприємства. Для кожного показника було побудовано кілька різних трендових моделей, зокрема показникову, логарифмічну, степеневу, лінійну, а також множину поліноміальних (до шостого степеня) моделей. Вибір кращої трендової моделі здійснювали на основі значень коефіцієнта детермінації для кожної з моделей, тобто найкращою для опису динаміки відповідного показника системи фінансової безпеки підприємства вважалася трендова модель, якій відповідає найбільше значення коефіцієнта детермінації¹⁹¹.

Найкращі вибіркві трендові моделі кожного з показників мають вигляд (Додаток Л):

$$\tilde{y}_{it} = 0,671002 + 0,072959 t - 0,010537 t^2 + 0,000564 t^3 - 0,000010 t^4; \quad (3.70)$$

¹⁹¹ Лук'яненко І. Г. Економетрика : підручник / І. Г. Лук'яненко, Л. І. Краснікова. – К. : Товариство «Знання», КОО, 1998. – 494 с.

$$\tilde{u}_{12} = 0,827996 + 0,031224 t - 0,004522 t^2 + 0,000160 t^3; \quad (3.71)$$

$$\begin{aligned} \tilde{u}_{13} &= 0,619719 + 0,030863 t + 0,006400 t^2 - \\ &- 0,001896 t^3 + 0,000145 t^4 - 0,000003 t^5; \end{aligned} \quad (3.72)$$

$$\tilde{u}_{14} = 1,026147 - 0,008501 t; \quad (3.73)$$

$$\tilde{u}_{15} = 0,968386 + 0,027777 t - 0,007036 t^2 + 0,000448 t^3 - 0,000009 t^4; \quad (3.74)$$

$$\begin{aligned} \tilde{u}_{16} &= 0,314741 + 0,040979 t + 0,007288 t^2 - \\ &- 0,001151 t^3 + 0,000037 t^4; \end{aligned} \quad (3.75)$$

$$\tilde{u}_{17} = 0,392985 - 0,040300 t + 0,029750 t^2 - 0,002693 t^3 + 0,000067 t^4. \quad (3.76)$$

Як бачимо, динаміка кожного показника найкраще описується поліноміальними трендовими моделями. Це пояснюється тим, що нормовані значення показників діяльності підприємства не мають усереднених монотонних траєкторій.

Прогнозні нормовані значення показників, які характеризують рівень фінансової безпеки підприємства, є такими:

$$\begin{aligned} \tilde{u}_{21,1} &= 0,671002 + 0,072959 \cdot 21 - 0,010537 \cdot 21^2 + \\ &+ 0,000564 \cdot 21^3 - 0,000010 \cdot 21^4 = 0,8035; \end{aligned} \quad (3.77)$$

$$\begin{aligned} \tilde{u}_{21,2} &= 0,827996 + 0,031224 \cdot 21 - 0,004522 \cdot 21^2 + \\ &+ 0,000160 \cdot 21^3 = 0,9697; \end{aligned} \quad (3.78)$$

$$\begin{aligned} \tilde{u}_{21,3} &= 0,619719 + 0,030863 \cdot 21 + 0,006400 \cdot 21^2 - 0,001896 \cdot 21^3 + \\ &+ 0,000145 \cdot 21^4 - 0,000003 \cdot 21^5 = 0,7519; \end{aligned} \quad (3.79)$$

$$\tilde{u}_{21,4} = 1,026147 - 0,008501 \cdot 21 = 0,8476; \quad (3.80)$$

$$\begin{aligned} \tilde{u}_{21,5} &= 0,968386 + 0,027777 \cdot 21 - 0,007036 \cdot 21^2 + 0,000448 \cdot 21^3 - \\ &- 0,000009 \cdot 21^4 = 0,9167; \end{aligned} \quad (3.81)$$

$$\tilde{u}_{21,6} = 0,314741 + 0,040979 \cdot 21 + 0,007288 \cdot 21^2 - 0,001151 \cdot 21^3 + \\ + 0,000037 \cdot 21^4 = 0,9068; \quad (3.82)$$

$$\tilde{u}_{21,7} = 0,392985 - 0,040300 \cdot 21 + 0,029750 \cdot 21^2 - 0,002693 \cdot 21^3 + \\ + 0,000067 \cdot 21^4 = 0,6620. \quad (3.83)$$

Прогнозне значення інтегрального показника рівня фінансової безпеки підприємства на наступний період, обчислене за мультиплікативною моделлю (3.69), дорівнює

$$B_{21} = 0,8035 \cdot 0,9697 \cdot 0,7519 \cdot 0,8476 \cdot 0,9167 \cdot 0,9068 \cdot 0,6620 = 0,2733. \quad (3.84)$$

Варто зауважити, що прогнозне значення інтегрального показника є більшим за декілька попередніх, що вказує на тенденцію до зростання рівня фінансової безпеки підприємства. Цьому сприяє прискорене зростання величини кредиторської заборгованості, власного капіталу та прибутку. Негативно впливають на динаміку рівня фінансової безпеки тенденції до зниження вартості основних засобів та обсягу реалізованої продукції.

Згідно з другим підходом процедура побудови трендової моделі інтегрального показника аналогічна процедурі побудови трендових моделей показників, які визначають рівень фінансової безпеки підприємства, тобто спочатку було побудовано множини трендових моделей різної форми, а потім вибрано серед них найкращу.

Вибіркова трендова модель інтегрального показника рівня фінансової безпеки підприємства має вигляд (рис. 3.3):

$$\tilde{B}_t = 0,010250 + 0,024921 t + 0,007053 t^2 - 0,000969 t^3 + 0,000029 t^4. \quad (3.85)$$

Прогнозне значення інтегрального показника рівня фінансової безпеки підприємства дорівнює:

$$\tilde{B}_{21} = 0,010250 + 0,024921 \cdot 21 + 0,007053 \cdot 21^2 - 0,000969 \cdot 21^3 + \\ + 0,000029 \cdot 21^4 = 0,3419. \quad (3.86)$$

Оскільки прогнозне значення оцінки рівня фінансової безпеки підприємства, визначене за другим підходом, вище за значення оцінки, отримане за першим підходом, то це свідчить про те, що сукупний вплив зростання показників, які найбільше визначають рівень фінансової безпеки підприємства, зокрема величини кредиторської заборгованості, власного капіталу і прибутку, перевищує сукупний вплив зниження вартості основних засобів та обсягу реалізованої продукції. Тому для

збереження тенденції до зростання рівня фінансової безпеки підприємства необхідно виробити механізми ефективного управління виробничими фондами та покращити процес реалізації продукції підприємства.

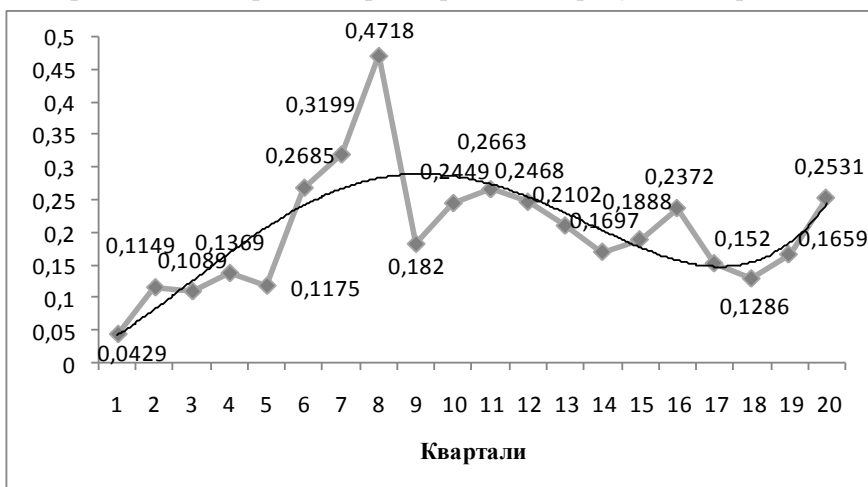

Рис. 3.3. Графічна інтерпретація трендової моделі інтегрального показника рівня фінансової безпеки підприємства

Прогнозування рівня фінансової безпеки підприємства можна також здійснювати на основі економетричних симульативних моделей, тобто систем кореляційно-регресійних рівнянь, які описують залежність між змінними¹⁹². Симульативні моделі дають змогу врахувати структуру взаємозв'язків між ендogenous та екзogenous змінними, забезпечують системний підхід до дослідження фінансової безпеки підприємства. Симульативна модель системи фінансової безпеки підприємства, на наш погляд, повинна складатися з 8 рівнянь і містити 8 ендogenous та 11 екзogenous змінних.

1. Зміну обсягу реалізованої продукції y_{11} підприємства описує виробнича функція Кобба-Дугласа. Чинниками виробництва виступають величина основних виробничих засобів y_{12} і величина фонду робочого часу працівників підприємства x_{15} . Узагальнена виробнича функція Кобба-Дугласа в цьому випадку має вигляд:

¹⁹² Здрок В. В. Прикладна економетрика. Симульативні моделі: Навчальний посібник. Ч. 1. / В. В. Здрок. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – 112 с.

$$y_{t1} = \alpha_{10} \cdot y_{t2}^{\alpha_{11}} \cdot x_{t5}^{\alpha_{12}} \cdot \varepsilon_{t1}. \quad (3.87)$$

Процедура оцінювання невідомих параметрів виробничої функції Кобба-Дугласа наведена у Додатку М.

2. Величина основних виробничих засобів y_{t2} залежить від величини власного капіталу y_{t3} та величини прибутку підприємства y_{t4} :

$$y_{t2} = \alpha_{20} + \alpha_{21}y_{t3} + \alpha_{22}y_{t4} + \varepsilon_{t2}. \quad (3.88)$$

3. Величина власного капіталу y_{t3} змінюється під впливом зміни величини поточних активів x_{t4} , темпу приросту валового внутрішнього продукту $x_{t,11}$, вартості основних виробничих засобів y_{t2} і показника рентабельності активів y_{t5} :

$$y_{t3} = \alpha_{30} + \alpha_{31}x_{t4} + \alpha_{32}x_{t,11} + \alpha_{33}y_{t2} + \alpha_{34}y_{t5} + \varepsilon_{t3}. \quad (3.89)$$

4. На прибуток підприємства y_{t4} впливає зміна величини поточних активів x_{t4} , величин експорту та імпорту x_{t8} і x_{t9} , обсягу реалізованої продукції y_{t1} та показника ліквідності підприємства y_{t7} :

$$y_{t4} = \alpha_{40} + \alpha_{41}x_{t4} + \alpha_{42}x_{t8} + \alpha_{43}x_{t9} + \alpha_{44}y_{t1} + \alpha_{45}y_{t7} + \varepsilon_{t4}. \quad (3.90)$$

5. Зміна показника рентабельності активів спричинена впливом таких чинників, як величина кредиторської заборгованості x_{t1} , величина дебіторської заборгованості x_{t2} , вартість основних виробничих засобів y_{t2} та величина прибутку підприємства y_{t4} :

$$y_{t5} = \alpha_{50} + \alpha_{51}x_{t1} + \alpha_{52}x_{t2} + \alpha_{53}y_{t2} + \alpha_{54}y_{t4} + \varepsilon_{t5}. \quad (3.91)$$

6. Показник рентабельності продажу змінюється під впливом зміни величини дебіторської заборгованості x_{t2} , величини поточних активів x_{t4} , обсягу реалізованої продукції y_{t1} та величини прибутку підприємства y_{t4} :

$$y_{t6} = \alpha_{60} + \alpha_{61}x_{t2} + \alpha_{62}x_{t4} + \alpha_{63}y_{t1} + \alpha_{64}y_{t4} + \varepsilon_{t6}. \quad (3.92)$$

7. Показник ліквідності підприємства y_{t7} залежить від величини поточних зобов'язань x_{t3} , величини поточних активів x_{t4} та величини прибутку підприємства y_{t4} :

$$y_{t7} = \alpha_{70} + \alpha_{71}x_{t3} + \alpha_{72}x_{t4} + \alpha_{73}y_{t4} + \varepsilon_{t7}. \quad (3.93)$$

8. Розмір середньої заробітної плати на підприємстві y_{t8} залежить від обсягу фонду робочого часу підприємства x_{t5} , індексу споживчих цін (до попереднього періоду) x_{t6} , кількості зареєстрованих безробітних x_{t7} , величини доходів населення $x_{t,10}$ та обсягу реалізованої продукції y_{t1} :

$$y_{t8} = \alpha_{80} + \alpha_{81}x_{t5} + \alpha_{82}x_{t6} + \alpha_{83}x_{t7} + \alpha_{84}x_{t,10} + \alpha_{85}y_{t1} + \varepsilon_{t8}. \quad (3.94)$$

Оцінки невідомих параметрів α_{ij} симульативної моделі можна отримати за допомогою методу непрямих найменших квадратів або двокрокового методу найменших квадратів. Алгоритм двокрокового методу найменших квадратів та значення інструментальних змінних для оцінювання невідомих параметрів симульативної моделі системи фінансової безпеки підприємства наведено у Додатку Н.

Симульативну модель системи фінансової безпеки підприємства в явному вигляді можна подати таким чином:

$$\tilde{y}_{t1} = 8,3841 \cdot y_{t2}^{0,4113} \cdot x_{t5}^{0,7247} . \quad (3.95)$$

Коефіцієнт детермінації рівний $R_1^2 = 0,8177$.

$$\tilde{y}_{t2} = 76,4175 + 0,4922 y_{t3} - 1,5255 y_{t4} . \quad (3.96)$$

Коефіцієнт детермінації дорівнює $R_2^2 = 0,6671$.

$$\tilde{y}_{t3} = 77,0407 + 0,4234 x_{t4} - 1,0073 x_{t,11} + 0,7626 y_{t2} + 39,9938 y_{t5} . \quad (3.97)$$

Коефіцієнт детермінації дорівнює $R_3^2 = 0,6908$.

$$\begin{aligned} \tilde{y}_{t4} = & 48,3518 + 0,1008 x_{t4} - 0,1740 x_{t8} + 0,5818 x_{t9} - \\ & - 0,2668 y_{t1} + 0,1628 y_{t7} . \end{aligned} \quad (3.98)$$

Коефіцієнт детермінації дорівнює $R_4^2 = 0,3712$.

$$\tilde{y}_{t5} = 0,0767 - 0,0017 x_{t1} - 0,0023 x_{t3} - 0,0005 y_{t2} + 0,0050 y_{t4} . \quad (3.99)$$

Коефіцієнт детермінації дорівнює $R_5^2 = 0,5340$.

$$\tilde{y}_{t6} = 0,1363 - 0,0045 x_{t2} + 0,0003 x_{t4} - 0,0012 y_{t1} + 0,0078 y_{t4} . \quad (3.100)$$

Коефіцієнт детермінації дорівнює $R_6^2 = 0,5369$.

$$\tilde{y}_{t7} = 0,3067 - 0,0062 x_{t3} + 0,0293 x_{t4} - 0,0045 y_{t4} . \quad (3.101)$$

Коефіцієнт детермінації дорівнює $R_7^2 = 0,8793$.

$$\begin{aligned} \tilde{y}_{t8} = & 3291,4448 - 29,3487 x_{t5} + 20,7724 x_{t6} - 0,2221 x_{t7} + \\ & + 7,3081 x_{t,10} - 17,3716 y_{t1} . \end{aligned} \quad (3.102)$$

Коефіцієнт детермінації дорівнює $R_8^2 = 0,9116$.

Вибір типу та форми кожного рівняння симульативної моделі можна здійснювати на основі положень економічної теорії або за допомогою методів вибору багатофакторної моделі. Тип рівняння моделі

визначається числом факторних змінних, які входять у це рівняння, а форма – видом функції регресії, яка використана в рівнянні. Наприклад, рівняння (3.87) є двофакторним нелінійним кореляційно-регресійним рівнянням, а рівняння (3.93) – п'ятифакторним лінійним кореляційно-регресійним рівнянням.

Прогнозування розвитку системи фінансової безпеки на основі побудованої економетричної симульативної моделі можливе тільки у тому випадку, коли динаміка досліджуваного процесу не зазнає кардинальних змін у майбутньому.

Дослідивши стан фінансової безпеки підприємства, є підстави зробити такі висновки:

1. Згідно з виробничою функцією (3.95) збільшення основних виробничих засобів на 1% спричинить зростання валового випуску на 0,4113%, а збільшення фонду робочого часу по підприємству на 1% – на 0,7247%. Оскільки коефіцієнт еластичності випуску за основними фондами є менший за коефіцієнт еластичності випуску за працею, тобто $\alpha_1 < \alpha_2$ ($0,4113 < 0,7247$), то спостерігається екстенсивне зростання.

2. Для побудови економетричної моделі динаміки прибутку підприємства (рівняння (3.90)) доцільно використовувати нелінійні форми моделі або ж включати в модель більшу кількість чинників, оскільки побудована модель є недостатньо адекватною, про що свідчить низьке значення коефіцієнта детермінації ($R_4 = 0,3712$). Можна також спробувати описати динаміку величини прибутку підприємства у вигляді деякого випадкового процесу (стаціонарного чи нестаціонарного).

Систему фінансової безпеки підприємства потрібно досліджувати з врахуванням нестабільного розвитку економічних процесів, зокрема в умовах фінансової кризи, коли практично всі підприємства та банки опинились у загрозовій фінансовій ситуації. Вплив фінансової кризи підприємство відчуває через деякий часовий період (запізнення, лаг). На теперішній час ще немає статистичних даних, які описували б динаміку функціонування підприємства у таких мінливих умовах, а тому прогноз показників системи фінансової безпеки підприємства, отриманий за допомогою вибіркової симульативної моделі (3.95) – (3.102), може виявитися неточним. Одним із підходів до дослідження динаміки рівня фінансової безпеки підприємства в цьому випадку може бути теорія хаосу, яка враховує стрибкоподібну зміну показників фінансового стану.

РОЗДІЛ IV. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

4.1. Стратегічне управління фінансово-економічною безпекою підприємства

З огляду на об'єктивну необхідність забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства та її роль як невід'ємної умови життєдіяльності кожного суб'єкта господарювання можна стверджувати про те, що функціонування підприємства потребує не лише його створення, ефективної діяльності, розвитку, використання ресурсів, капіталізації, але й гарантування безпеки, зокрема фінансово-економічної. Тому важливим результатом вивчення цієї економічної категорії є висновок про необхідність визнання фінансово-економічної безпеки одним із основних напрямів його діяльності. Включення фінансово-економічної безпеки до напрямів діяльності суб'єкта господарювання (крім маркетингової, комерційної, інноваційної, соціальної та ін.) дозволяє імплементувати основи її забезпечення у систему стратегічного і тактичного планування, сформулювати мету та визначити операційні цілі.

Наступним аспектом аналізованої проблеми є обґрунтування місця фінансово-економічної безпеки в процедурі стратегічного планування та стратегії її забезпечення серед інших стратегій.

Концептуально поняття «стратегії» в економічній літературі трактують як:

1) мету управління (ідеальну модель підприємства, в якій реалізується бачення його керівників, власників); позицію на ринках (передусім конкурентну участь на ринках, захоплення нових ринків); зразок (джерело прагнення підприємства наблизитися до еталона);

2) запланований майбутній результат, напрям розвитку, перспективне уявлення про майбутній стан підприємства, маневр у конкурентній боротьбі;

3) визначення основних довгострокових цілей і завдань, ухвалення курсу дій, розподілу ресурсів, необхідних для виконання поставлених завдань;

4) загальний всебічний план досягнення цілей;

5) довгостроковий курс розвитку підприємства, спосіб досягнення цілей;

6) комплекс прийнятих рішень стосовно розміщення ресурсів і досягнення довгострокових конкурентних переваг на цільових ринках;

7) узагальнену програму діяльності, спрямовану на досягнення підприємством мети завдяки ефективному розподілу, координації та використанню ресурсів¹⁹³.

Стратегічна орієнтація діяльності підприємства є важливою передумовою його функціонування, особливо в ринкових умовах. Проте стратегічне управління повинно стосуватися всіх напрямів діяльності підприємства, зокрема й фінансово-економічної безпеки, незважаючи на те, що в умовах нестабільності соціально-економічного та політичного середовища належне управління безпекою ускладнене низкою проблем, передусім такими, як нестабільність економіки та її державного регулювання, недосконалість і нестабільність правового середовища, значна тінізація ринку і тиск з боку більш потужних конкурентів включно з недобросовісними, прояви рейдерства, недостатність фінансового забезпечення та багато ін. За таких умов при стратегічному управлінні підприємством потрібно враховувати:

1) циклічність розвитку та особливості трансформацій вітчизняної економіки, від чого залежить вибір інструментів, методик і моделей безпеки підприємства;

2) необхідність використання системного, ситуаційного та цільового підходів при виборі стратегічних пріоритетів розвитку, що в умовах невизначеності зовнішнього середовища дозволяє окреслити перспективи розвитку з врахуванням ризиків;

3) перевірені практикою методи, інструменти і моделі стратегічного управління.

Зазначимо, що діяльність із забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства дозволяє посилити аспект усієї планової роботи,

¹⁹³ Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф [под ред. Л. И. Евенко ; сокр. пер. с англ.]. – М. : Экономика, 1999, – 520 с.

Клівець П. Г. Стратегія підприємства : навч. посіб. / П. Г. Клівець – К. : Академвидав, 2007. – 320 с.

Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М. : Дело, 1997. – 704 с.

Саєнко М. Г. Стратегія підприємства : підручник / М. Г. Саєнко. – Тернопіль : Економічна думка, 2006. – 390 с.

Шершньова З. Є. Стратегічне управління : навч. посіб. / З. Є. Шершньова, С. В. Оборська. – К. : КНЕУ, 1999. – 384 с.

Chandler A. D. Strategy and Structure: chapters in the history of the industrial enterprise. - Cambridge: MIT Press, 1962.- 463 p.

оскільки використовується для обґрунтування не тільки одного рішення, а для сукупності можливих варіантів поведінки суб'єкта господарювання залежно від змін у зовнішньому середовищі.

Визначальні завдання фінансово-економічної безпеки у процедурі стратегічного планування розвитку підприємства полягають в оцінці рівня й описі характеристик стану безпеки за кожною стратегічною альтернативою, дослідженні ризиків і чинників впливу на реалізацію стратегії, узгодженні обраної стратегії розвитку підприємства з основами його життєдіяльності при формуванні кінцевої стратегії, моніторингу стану безпеки та врахуванні його зміни при коригуванні економічної стратегії розвитку (рис.4.1).

Роль стратегії забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства є істотною, адже разом із корпоративною стратегією окреслює мету, напрямок і перспективи більш передбачуваного розвитку підприємства, що, у свою чергу, є основою гарантування ефективності та стабільності функціонування.

На сьогодні теоретико-методичне забезпечення стратегічного планування фінансово-економічної безпеки підприємства залишається недостатньо обґрунтованим. Так, можна відшукати лише окремі підходи, зокрема Т. Іванюта та О. Заїчковський пропонують лише три типи стратегії фінансово-економічної безпеки підприємства: 1) раптового реагування на загрози; 2) прогнозування небезпек та загроз (включаючи цілеспрямоване дослідження економічної та криміногенної ситуації як всередині підприємства, так і в навколишньому середовищі); 3) відшкодування завданих збитків¹⁹⁴. Слабким місцем цього підходу є обмеженість типів стратегії та нечіткість критеріїв їх відокремлення.

У той же час П. Кравчук пропонує використовувати підхід, згідно з яким для забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства слід користуватися трьома стратегіями: договірною, матричною, комплексною¹⁹⁵. Головними критеріями диференціації стратегічних підходів до управління фінансово-економічною безпекою підприємства є такі чинники: 1) стан фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання на момент розробки (коригування) стратегій; 2) фінансові можливості підприємства щодо політики безпеки.

¹⁹⁴Іванюта Т. М. Економічна безпека підприємства : навч. посіб. / Т. М. Іванюта, А. О. Заїчковський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.

¹⁹⁵Кравчук П. Я. Формування системи корпоративної безпеки : дис... канд. екон. наук: 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Павло Ярославович Кравчук; [Терноп. держ. екон. ун-т]. – Тернопіль, 2006. – 232 с.

Рис. 4.1. Місце фінансово-економічної безпеки у процедурі стратегічного планування розвитку підприємства

Так, у міру збільшення рівня ризику та, відповідно, зниження фінансово-економічної безпеки підприємства необхідно активізувати діяльність із зміцнення безпеки, що потребує збільшення обсягів фінансування таких заходів або здійснення окремих організаційних дій. Відповідно, якщо стан безпеки низький, проте підприємство має змогу виділити на політику управління безпекою значні фінансові ресурси, доцільно обирати стратегію «інституціоналізації та послідовного зміцнення». Згідно з нею підприємству потрібно здійснити комплекс заходів інституційного та організаційного характеру, які передбачають створення відповідних внутрішніх нормативних документів, що регламентують діяльність підприємства з безпеки та створити відповідну структуру (відділ, службу) чи надати певні повноваження вже існуючим відділам. Крім того, ця стратегія передбачає здійснення постійного моніторингу зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування на предмет виявлення чинників впливу на функціональні складові безпеки, вжиття превентивних заходів із недопущення реалізації потенційних загроз.

Якщо стан безпеки низький, а фінансові можливості підприємства середні, то доцільно обрати стратегію «сегментованого забезпечення», що передбачає виділення коштів на безпеку за найбільш важливими (найменш захищеними від економічних ризиків) аспектами діяльності (функціональними складовими безпеки) з метою недопущення критичних змін життєдіяльності.

У випадку обмежених фінансових можливостей та низького стану безпеки суб'єкту господарювання доцільно обрати стратегію «делегування функцій», яка передбачає надання повноважень з безпеки існуючим службам та відділам підприємства.

У випадку, коли підприємство володіє достатніми фінансовими ресурсами та функціонує в умовах незначного ризику, воно може обрати стратегію, спрямовану на швидке реагування при настанні загроз. Політика фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання в такому випадку передбачає моніторинг середовища його функціонування (як внутрішнього, так і зовнішнього) з метою якнайшвидшого реагування та вжиття заходів щодо ліквідації загроз, що настали або реалізуються в найближчій перспективі.

Якщо стан фінансово-економічної безпеки та фінансові можливості суб'єкта господарювання середні, то потрібно звернути увагу на реалізацію стратегії «раптового реагування». Цей варіант поведінки дозволяє при середніх фінансових можливостях здійснювати контроль стану безпеки за функціональними складовими та негайно реагувати (ліквідувати) на загрози, що виникають. Тобто підприємство

діє в умовах, коли виділені засоби здатні послабити або запобігти дії загрозам, проте ймовірна ситуація, при якій воно може й зазнати деяких втрат.

У ситуації, коли підприємство немає достатніх фінансових ресурсів на політику безпеки та діє в умовах середнього рівня ризику, воно може обрати стратегію «часткового врахування», яка передбачає здійснення заходів для запобігання окремих, лише найбільш істотних ризиків, свідомо приймаючи на себе ризик настання менш значних загроз. Діяльність підприємства зводиться до часткового врахування витрат, пов'язаних із реалізацією загроз.

За прийнятного стану фінансово-економічної безпеки підприємству з великими фінансовими можливостями пропонується використовувати стратегію «системного планового забезпечення». Це передбачає виділення достатньої кількості ресурсів (фінансових, матеріальних, трудових), необхідних для планування основних показників, повноцінного моніторингу, контролю та забезпечення безпеки за кожною функціональною складовою в умовах низької ймовірності настання загрози. Зрозуміло, що цей тип стратегії найкращий, адже гарантується найповніша системна сукупність заходів управління безпекою при найменш ймовірному настанні загроз.

У випадку середніх фінансових можливостей та прийнятного стану безпеки доцільною видається реалізація стратегії «комплексного гарантування». Підприємство, володіючи середніми фінансовими ресурсами та діючи в умовах низької ймовірності настання загроз, здатне фокусувати політику в сфері безпеки за окремими функціональними складовими.

Стратегію «відшкодування збитку» доцільно обирати тим підприємствам, які при фінансових обмеженнях здійснюють діяльність в умовах прийнятного стану безпеки і спроможні відшкодувати (компенсувати) зазані збитки.

Узагальнено охарактеризовані нами підходи до обрання підприємством стратегічних рішень у сфері безпеки на рис.4.2. Розширення переліку типів стратегічних підходів до управління фінансово-економічною безпекою підприємства дозволяє не лише вдосконалити методологічний апарат політики її забезпечення, але й підводить до висновку про необхідність визначення місця стратегії безпеки в системі стратегічного управління. Отже, відомі класифікації стратегій можуть доповнюватися стратегією економічної безпеки, зокрема в межах класифікаційної ознаки «за напрямом», в якій традиційно виокремлюють корпоративну, ділову, функціональну, операційну.

Стан безпеки

Прийнятний	Системного планового забезпечення	Комплексного гарантування	Відшкодування збитку
Задовільний	Швидкого реагування	Раптового реагування	Часткового врахування
Низький та критичний	Інституціоналізації та послідовного зміцнення	Сегментованого забезпечення	Делегування функцій

Високі
(фінансові можливості
перевищують необхідні
витрати на
гарантування безпеки)

Середні
(фінансові можливості
відповідають потребам
у витратах на
забезпечення безпеки)

Малі
(фінансові можливості
не дозволяють повною
мірою здійснювати
діяльність із
забезпечення безпеки)

Фінансові можливості підприємства відносно реалізації заходів із
безпеки

Рис. 4.2. Матриця визначення стратегії управління фінансово-економічною безпекою підприємства

Розробка та реалізація стратегії забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства за своєю суттю є елементом стратегічного управління, тобто, як вважають З. Шершньова та С. Оборська – багатопланового, формально-поведінкового управлінського процесу, який допомагає формулювати та виконувати ефективні стратегії, що сприяють балансуванню відносин між організацією, включаючи її окремі частини, та зовнішнім середовищем, а також досягненню встановлених цілей¹⁹⁶. Це також процес, за допомогою якого апарат управління підприємством здійснює довгострокове керівництво підприємством, визначає цілі діяльності, розробляє стратегію їх досягнення, враховуючи всі релевантні (найсуттєвіші) зовнішні та внутрішні умови, а також забезпечує виконання розроблених відповідних планів, постійно розвиваючись і змінюючись¹⁹⁷. Необхідність підтримки стратегічної орієнтації робить процес стратегічного управління безпекою безперервним і динамічним та визначає його метою встановлення цілей, розробку і забезпечення виконання планових показників у межах підсистем безпеки, що є основою для створення основ динамічної конкурентоспроможності і життєздатності в довгостроковій перспективі.

При формуванні стратегії безпеки підприємства доцільно передбачити такі її складові елементи, як: цілі, суб'єкти, об'єкти, засоби та терміни досягнення. Зауважимо: встановлення цілей потребує використання комплексного підходу, що враховує: 1) потреби підприємства з огляду як на зовнішнє, так і внутрішнє середовище; 2) бажаний стан індикаторів за функціональними складниками безпеки; 3) перебіг нормальних за інтенсивністю та економічною ефективністю технологічних процесів у торгівлі.

При реалізації кожного типу стратегії необхідно враховувати такі найбільш важливі чинники: рівень фінансово-економічної безпеки та її характеристика; стан життєвого циклу розвитку підприємства; загрози в межах внутрішнього та зовнішнього середовища та їх зміни; фінансові можливості підприємства; ситуація на ринку; модифікація дій суб'єктів інституціонального середовища в торгівлі та ін.

Формування стратегії фінансово-економічної безпеки підприємства доцільно проводити з урахуванням існуючого стану життєвого

¹⁹⁶Шершньова З. Є. Стратегічне управління : навч. посіб / З. Є. Шершньова, С. В. Оборська. – К. : КНЕУ, 1999. – 384 с.

¹⁹⁷Томпсон А. А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: учеб. для вузов. / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд; пер. с англ. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.

циклу його розвитку, оскільки між ними існує тісний зв'язок. Крім того, потрібно враховувати: життєвий цикл підприємства формується під впливом розвитку галузі, технології, товару, організаційних форм бізнесу, персоналу, що потребує постійного вивчення внутрішніх та зовнішніх процесів, які відбуваються всередині та за межами підприємства.

Вибір стратегії зміцнення фінансово-економічної безпеки багато в чому залежить від конкурентних позицій підприємства. Адже здатність функціонувати стабільно досягається за рахунок конкурентних переваг, тобто сукупності чинників та параметрів, що забезпечують упізнання і виокремлення підприємства із загальної кількості конкурентів.

Важливою характеристикою формування стратегії безпеки діяльності суб'єкта господарювання у торгівлі є маркетингова складова, що, крім іншого, характеризує міру врахування інтересів взаємодіючих із підприємством суб'єктів зовнішнього середовища.

Високі вимоги до маркетингової складової безпеки обумовлені впливом на обсяги господарської діяльності, а отже й фінансових аспектів діяльності. Стан маркетингової складової безпеки відображає ефективність обраної підприємством моделі поведінки на ринку (стратегії), правильність обраної ринкової ніші, результативність маркетингу (зокрема, організації реклами, просування товарів, формування відносин зі споживачами), рівень гарантування зовнішніх характеристик фінансово-економічної безпеки підприємства.

Незважаючи на диференціацію стратегічних підходів до забезпечення фінансово-економічної безпеки різних видів підприємств, типів та розмірів, загальна мета та логіка процесу виконання домінуючих завдань повинні бути однотипними та виконуватись у такій логічній послідовності, як показано на рис. 4.3.

Потрібно зазначити, що конфігурація заходів політики гарантування фінансово-економічної безпеки підприємства визначається наявністю та особливостями зовнішніх і внутрішніх загроз його життєдіяльності. Лише за належного захисту від негативних чинників та загроз створюються передумови підвищення ефективності використання ресурсного забезпечення та фінансово-господарської діяльності в цілому.

У цьому аспекті важливим є також моніторинг чинників, які формують загрози фінансово-економічній безпеці, оскільки він є основою формування заходів її забезпечення. Моніторинг повинен стати важливою складовою як коротко-, так і середньострокового прогнозування та розробки стратегії зміцнення фінансово-економічної безпеки підприємства в межах політики його економічного розвитку. Для цього моніторинг чинників і показників стану безпеки повинен бути невід'ємною

частиною аналітичної роботи служби фінансово-економічної безпеки підприємства та проводиться на передпрогнозній стадії вироблення стратегічних напрямів політики її зміцнення.

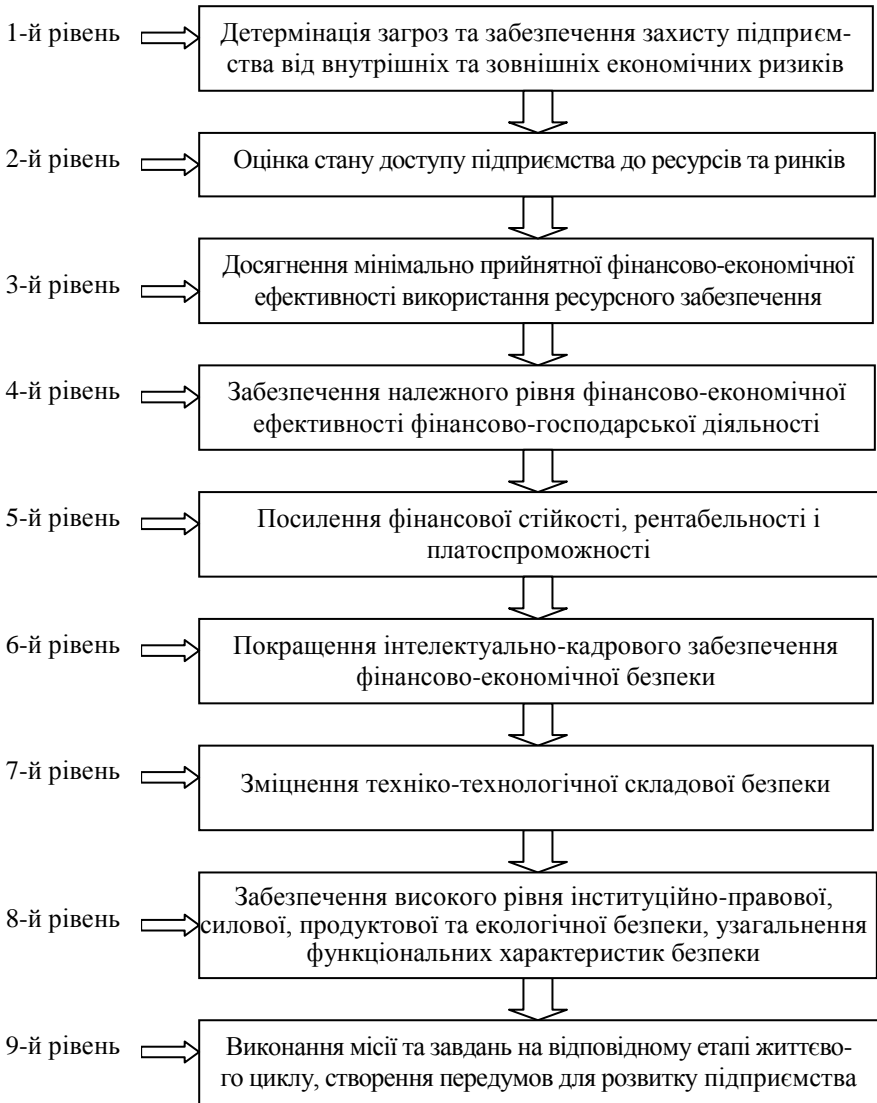

Рис. 4.3. Послідовність виконання домінантних завдань стратегії забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства

Економічна ефективність є важливою внутрішньою характеристикою безпеки підприємства, проте повноцінний її механізм потребує також гарантування безпеки за кожною з її функціональних складових, передусім фінансової, інтелектуально-кадрової та техніко-технологічної. Здійснені заходи за цими напрямками уможливають забезпечення належного узагальнюючого рівня безпеки. Проте стверджувати про те, що фінансово-економічна безпека підприємства задовольняється повністю, можливо лише у разі забезпечення виконання його місії та завдань на відповідному етапі життєвого циклу розвитку.

Окреслена на рис. 4.3 сукупність заходів відображає не тільки послідовність виконання завдань у межах реалізації стратегії забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства, але й вказує на ієрархію їх важливості (пріоритетності).

З метою найбільш ефективної реалізації обраної стратегії безпеки на підприємстві доцільно розробити й впровадити систему планів, що охоплюють усі аспекти процесу стратегічного планування, включно з цільовою програмою, стратегічним, тактичним, календарним та індивідуальним планами. У системі планів повинні зазначатися: мета змін у функціонуванні внутрішніх систем підприємства; строки внесення змін; роботи, які необхідно здійснити для внесення змін; їх виконавці; необхідні матеріальні, трудові й інвестиційні ресурси.

Причому цільова програма встановлює, для чого необхідні зміни у внутрішніх системах підприємства. Стратегічний план визначає терміни та суть заходів, спрямованих на досягнення поставленої мети, та повинен включати такі елементи, як припущення про тенденції розвитку і характер конкуренції, змін зовнішнього середовища; аналіз сильних і слабких сторін підприємства; місія і цілі; загальна стратегія; план дій зі створення конкурентних переваг; функціональні стратегії та стратегії на випадок надзвичайних обставин; ресурси, необхідні для реалізації стратегії; оцінка вірогідності стратегічного успіху; графік основних заходів.

Тактичний план показує, хто виконуватиме роботу (які підрозділи підприємства), яким чином і де. Індивідуальний план роботи найбільш корисний для досягнення цілей стратегії, оскільки являє собою інструмент цільового керування, що забезпечує у формальній формі фіксацію конкретних робіт, строків їх закінчення й контроль. Правильно складений і належним чином контрольований індивідуальний план роботи конкретного підрозділу підприємства може поєднувати цільовий, стратегічний і тактичний плани на основі єдиного бюджету. Зауважимо, що у цільовому, стратегічному й тактичному планах однією з основних є

проблема забезпечення взаємозв'язку внутрішніх систем і підрозділів підприємства. Вирішення цієї проблеми зводиться до внесення необхідних змін у діяльність всіх внутрішніх систем і підрозділів підприємства, причому в погоджений термін.

Завершальною ланкою організації стратегічного планування фінансово-економічної безпеки підприємства є складання індивідуальних планів роботи – документів із зазначенням виконавців робіт. Індивідуальні плани роботи складаються на певний період, що повинен погоджуватися з періодом складання звітів про перебіг процесу реалізації обраної стратегії у сфері безпеки, та дозволяють персоналізувати відповідальність.

Формування висновку як про раціональність обраної стратегії фінансово-економічної безпеки підприємства, так і про ефективність її реалізації стає можливим лише на основі розрахунку інтегрального якісного або кількісного показника безпеки та порівняння його з плановим або нормативним.

Як зазначалося в теоретичній частині роботи, існують різні підходи до інтегральної оцінки фінансово-економічної безпеки підприємства: індикаторний, економіко-математичний, ресурсно-функціональний, економічної дієвості підприємства, прибутково-інвестиційний, ринкової вартості підприємства. Проте кожна сфера діяльності має свої особливості, наприклад головне завдання торгівлі полягає в задоволенні попиту споживачів у товарах та забезпеченні процесу їх переміщення від виробника до кінцевого споживача. Відповідно, об'єктивно доцільним видається висновок про те, що гарантування безпеки торговельного процесу передбачає делегування цих функцій на кожному окремому етапі торгово-технологічного процесу.

Принципову модель оцінки фінансово-економічної безпеки підприємства представлено на рис. 4.4. Подані на рис. 4.4 символи розшифровуються так: r_1, r_2, \dots, r_k – зміни в умовах зовнішнього середовища (попиту на продукцію підприємства, закупівельних цін, інституціонального середовища, форс-мажорних подій, логістичних витрат, штрафних санкцій, умов транспортування та зберігання товарів, непередбачуваних та несумлінних дій контрагентів та покупців, інших змін) та керуючі впливи інституцій зовнішнього середовища (органів державного управління, конкурентів, постачальників, споживачів, інших суб'єктів);

s_1, s_2, \dots, s_m – характеристики і параметри функціонально-структурних складників фінансово-економічної безпеки;

a_1, a_2, \dots, a_k – керуючі впливи в межах внутрішнього середовища (політика, рішення та заходи у межах апарату управління та працівників підприємства);

e_1, e_2, \dots, e_n – етап технологічного процесу;

A, I – активи, ресурси та інформація, які залучаються підприємством;

L_{ES} – стан фінансово-економічної безпеки підприємства.

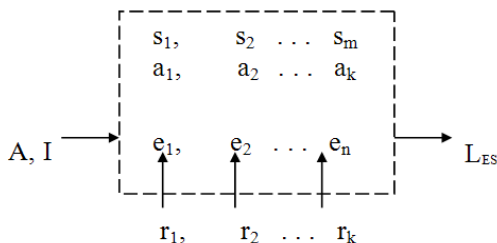

Рис. 4.4. Принципова модель оцінки фінансово-економічної безпеки підприємства

Отже, видається доцільним удосконалення існуючого теоретико-методологічного забезпечення оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства, яке враховує лише структурну та ресурсну складові, доповненням характеристиками стану безпеки за етапами технологічного процесу. Таким чином оцінка рівня фінансово-економічної безпеки підприємства (структурно-технологічний підхід) здійснюється у послідовності, яка подана у формулі 4.1.

$$\begin{aligned} \Phi B_i &= \sum_{j=1}^n CB_j \cdot B_j \\ KB_k &= \sum_{i=1}^l \Phi B_i \cdot B_i, \\ P_{\Phi EB} &= \sum_{k=1}^m KB_k \cdot B_k, \end{aligned} \quad (4.1)$$

де $P_{\Phi EB}$ – рівень фінансово-економічної безпеки підприємства (коефіцієнт від 0 до 1, де 1 – стан максимального гарантування безпеки, 0 – мінімального);

KB_k – коефіцієнт безпеки за структурними складовими k-го етапу технологічного процесу;

ΦB_i – коефіцієнт безпеки за i -ми функціональними складовими;
 CB_j – коефіцієнт безпеки за j -ми структурними характеристиками;

B_k, B_i, B_j – частки значущості k -го етапу технологічного процесу, i -ї функціональної та j -ї функціональних складових безпеки відповідно;

m, l, n – кількість етапів технологічного процесу, функціональних складових та функціональних характеристик безпеки відповідно.

Слід усвідомлювати, що технологія забезпечення безпеки також є бізнес-процесом. Тому вона повинна охоплювати всі рівні підприємницької діяльності, всі етапи технологічного процесу, починаючи від планування і закінчуючи використанням прибутку. При цьому кожний із цих етапів є частиною загального процесу і не може існувати окремо. Тому забезпечення безпеки на кожному етапі технологічного процесу формує основу належної безпеки діяльності загалом.

Отже, фінансово-економічна безпека кожного економічного агента є комплексно продуманим процесом управління, що враховує ризики і має механізми їх протидії, для реалізації якого залучено всі функціональні підрозділи на всіх рівнях управління підприємством.

4.2. Організаційно-економічний механізм забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства

Організаційно-економічний механізм забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства передбачає використання методів та засобів, у т.ч. їх поєднання необхідне для створення надійної системи безпеки. Зрозуміло, що підприємства різних розмірів, типів, обсягів діяльності володіють неоднаковими організаційними та фінансовими можливостями. Крім того, різним є рівень ризику, в умовах якого здійснюють діяльність суб'єкти господарювання. Проте однозначним є висновок, що реалізація організаційно-економічного механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства є життєво необхідною та може організовуватися на підприємствах по-різному.

Відповідно, окремі підходи до організації служби безпеки на підприємстві подані в економічній літературі. Так, П. Кравчук пропонує використовувати три стратегії організації фінансово-економічної безпеки підприємства, виходячи з його розмірів: 1) договірна, яку доцільно використовувати на малих підприємствах і яка передбачає відмову від створення відділу безпеки, а замість цього укладання договорів зі спеціалізованими суб'єктами, що надають охоронні, консалтингові, інформаційні та інші послуги. Ця стратегія є найменш витратною, однак,

у той же час, найбільш вузькоспеціалізованою; 2) матрична, найбільш ефективна для підприємств середніх розмірів, суть якої полягає в тому, щоб при мінімальних витратах на створення спеціалізованих підрозділів із питань безпеки максимально делегувати окремі функції існуючим структурним підрозділам, шляхом внесення змін і доповнень у положення про відділи та посадові інструкції спеціалістів підприємства. Ця стратегія дає змогу за умови обмеженого бюджету більш-менш комплексно забезпечувати безпеку суб'єкта господарювання; 3) комплексна, для великих підприємств, яка передбачає створення окремого підрозділу – служби фінансово-економічної безпеки з відділами за кожною структурною складовою безпеки, що підпорядковується заступнику директора з питань безпеки. Також пропонується створення на підприємстві ради з питань безпеки як аналітичного центру стратегічного планування безпеки¹⁹⁸.

Доцільно використовувати охарактеризований підхід до організації роботи у сфері безпеки підприємства, проте з урахуванням особливостей його діяльності. Так, для суб'єктів малого підприємництва доцільніше застосовувати договірний підхід, зокрема за умови недостатнього фінансового забезпечення діяльності та організаційних можливостей для створення повноцінного відділу (служби) безпеки. Доповнення функціональних завдань керівника (власника) підприємства управлінням безпекою, встановлення інструкцій із безпеки, укладання договорів на проведення аудиту для визначення слабких сторін і ризиків діяльності та формування заходів із їх усунення (в т.ч. укладання договорів на охорону, страхування тощо) видається більш доцільним для цих суб'єктів господарювання.

Для створення безпечних умов функціонування магазинів необхідно скласти і реалізувати план заходів, що передбачає:

1) забезпечення силової безпеки (фізичного захисту майна і персоналу);

2) гарантування інституційно-правових характеристик безпеки (передбачає перевірку «правильності та безпечності» укладених договорів з контрагентами, оформлення необхідних дозвільних та інформаційних документів на право діяльності тощо);

3) забезпечення безпеки кожного етапу технологічного процесу;

¹⁹⁸Кравчук П. Я. Формування системи корпоративної безпеки : дис... канд. екон. наук: 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Павло Ярославович Кравчук; [Терноп. держ. екон. ун-т]. – Тернопіль, 2006. – 232 с.

- 4) гарантування безпеки дій персоналу (стосується внесення у посадові інструкції інформації про дії зі створення передумов та виконання функцій, що гарантують безпеку майна, ресурсів та персоналу, а також запровадження матеріальної відповідальності працівників);
- 5) збереження інформаційної та комерційної таємниці;
- 6) захист від стихійних лих та форс-мажорних обставин.

Після створення необхідних передумов гарантування безпеки та збереження власності підприємству потрібно розробити сукупність інструкцій для персоналу щодо постійного виконання функцій, спрямованих на забезпечення безпеки. Потрібно, щоб інструкції передбачали дії за напрямками: гарантування безпеки перебігу кожного етапу технологічного процесу; забезпечення безпеки за кожним її об'єктом; гарантування безпеки за функціональними напрямками (фінансова, техніко-технологічна, інституційно-правова, інтелектуально-кадрова, продуктова, силова).

Суб'єктам господарювання, які володіють достатніми фінансовими ресурсами, доцільно застосовувати матричний підхід із створенням служби з організації політики управління безпекою та делегуванням інших функцій існуючими відділами (наприклад, проблеми фінансової складової – планово-економічному відділу, політико-правового регулювання – юридичному відділу тощо). За інших умов варто обирати договірний підхід до забезпечення безпеки.

Для великих підприємств із значними фінансовими потужностями, що можуть спрямовуватися на створення і забезпечення функціонування окремого відділу для кращого оцінювання ризиків діяльності, визначення ймовірних загроз і здійснення розробки та реалізації необхідних заходів з їх недопущення, пропонується використовувати матричний або комплексний підхід до стратегії забезпечення фінансово-економічної безпеки. Проте в цьому випадку необхідно враховувати й потребу в управлінні безпекою на кожному з етапів технологічного процесу. Тобто відділу безпеки необхідно делегувати завдання не тільки із забезпечення кожної функціональної складової безпеки, але й безпеки кожного етапу технологічного процесу. Це дасть змогу оперативніше реагувати на конкретні загрози на кожному етапі, визначати прорахунки та ризики діяльності, що забезпечить системність і комплексність безпеки підприємства.

Підприємствам із середніми фінансовими можливостями доцільно використовувати матричний підхід до забезпечення фінансово-економічної безпеки з акцентуванням на логістичній її складовій.

Створення служби безпеки чи делегування функцій із її забезпечення іншим відділам потребує організаційних, інституційних, економічних, мотиваційних та інших заходів. Зауважимо, що серед них важливе місце відводиться інституційним, які передбачають комплекс дій, спрямованих на зміну організаційно-правової та форми власності суб'єкта господарювання, реформування організаційної структури управління, ліквідацію чи перепрофілювання окремих функціональних підрозділів підприємства. Це, у свою чергу, передбачає: внесення змін в установчі документи; розробку та впровадження положень, інструкцій, які регламентують діяльність у сфері безпеки; прийняття наказів, розпоряджень, роз'яснень із питань безпеки його діяльності; введення правил, що встановлюють обсяг, послідовність, способи та терміни виконання працівниками підприємства відповідних дій, передбачених режимами безпеки.

Організаційні заходи, пов'язані з впровадженням на підприємстві роботи із забезпечення його фінансово-економічної безпеки, включають: адаптацію характеристик діяльності до зміни умов зовнішнього середовища; зміни в апараті управління підприємством; реорганізацію окремих функціональних підрозділів включно з службою безпеки; впровадження системи підготовки, перепідготовки, ротації кадрів; перебудову документообігу, діловодства та ін.

Зміну зовнішнього середовища функціонування підприємства та її вплив на його життєдіяльність потрібно розглядати як вихідну передумову його адаптації до об'єктивно неминучих змін. Адаптацію доцільно розглядати як безперервний процес забезпечення належного рівня життєздатності підприємства шляхом пристосування до мінливого зовнішнього середовища та внесення оперативних змін у фінансово-господарську діяльність. Причому ці зміни в окремих випадках повинні стосуватися і стратегічних цілей діяльності, що можуть супроводжуватися змінами у внутрішніх системах і підрозділах як відповідь на зміни у зовнішньому середовищі.

Метою адаптації підприємства до змін зовнішнього середовища його функціонування повинно бути забезпечення фінансово-економічної безпеки шляхом підвищення ефективності використання ресурсів, доступу до ринків, належного рівня взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища та забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Відтак, адаптація підприємства до впливу зовнішнього середовища являє собою складний процес.

У ринкових умовах господарювання адаптація набуває різних форм, відрізняється за масштабами і глибиною змін у стратегічній й

поточній діяльності підприємства, його внутрішніх системах. Залежно від чинників впливу сукупність адаптивних заходів підприємства поділимо на такі групи: адаптація до нововведень; адаптація до змін кон'юнктури ринку; адаптація до соціально-культурних і політико-правових умов. Кожен вид передбачає комплекс робіт, пов'язаний із організацією адаптації на підприємстві.

Зауважимо, що адаптація підприємства до нововведень є найбільш складним і трудомістким видом. Це зумовлено тим, що заходи, спрямовані на забезпечення високого технічного рівня підприємства, значно відрізняються між собою, стосуються діяльності практично всіх підрозділів, потребують залучення кваліфікованих фахівців, інвестиційної підтримки й своєчасності реалізації.

Дія механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки припускає адаптацію підприємства до нововведень при дотриманні таких умов: нововведення повинні бути максимально готові до реалізації; спонукальним мотивом до їх реалізації є необхідність захисту інтересів підприємства; ймовірність одержання позитивного результату при реалізації нововведень повинна бути високою.

У зв'язку із зазначеними особливостями, а також відсутністю в достатньому обсязі інвестиційних ресурсів у механізмі забезпечення фінансово-економічної безпеки доцільно проводити відбір нововведень із метою їх подальшого використання. Домінуючим критерієм відбору нововведень має бути їх оцінка з позиції попиту на продукцію підприємства споживачами, оскільки вона значною мірою пов'язана з інтересами підприємства.

Адаптацію до нововведень у межах механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства доцільно розглядати як форму гармонізації його інтересів із інтересами споживачів, оскільки це передбачає формування належного асортименту товарів. Маркетингова орієнтація адаптації підприємства до нововведень повинна допомагати узгоджувати інтереси підприємства з інтересами споживачів не тільки в частині технічних параметрів товарів, їх дизайну й упакування, але й у частині ціни. Дія механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства покликана не лише досягти фінансово-економічної безпеки, а й її певного рівня, що залежить від особливостей діяльності й взаємодіючих суб'єктів зовнішнього середовища.

Прагнучи забезпечити фінансово-економічну безпеку, підприємство не може не реагувати на зміни кон'юнктури ринку, що здебільшого пов'язана з появою нових видів продукції й зростанням попиту на неї, зміною цінової політики або посиленням заходів нецінової конкуренції.

Адаптація до соціально-культурних умов передбачає надання допомоги в розвитку здібностей, навичок, кваліфікації працівників, що відповідають умовам конкурентоспроможності на ринку й формуванню нової системи господарювання з найбільшою вигодою для працівників (зростання заробітної плати, поліпшення умов праці, підвищення рівня організації й культури праці на підприємстві).

Адаптація підприємства до змін політико-правових умов припускає: створення інформаційних систем (для відстеження змін у цій сфері); страхування ризиків, пов'язаних зі змінами у політико-правовому середовищі; залучення консультантів.

Розглянуті види адаптації підприємства й представлені зміни в стратегії й тактиці його діяльності, здійснювані при зміні зовнішнього середовища, дозволяють зробити висновок, що для збереження конкурентних позицій і забезпечення фінансово-економічної безпеки необхідно: постійно здійснювати спостереження за станом зовнішнього середовища й оцінювати відповідність функціонування внутрішніх систем стану підприємства; прогнозувати динаміку зовнішнього середовища й стежити за формуванням основних тенденцій її розвитку; визначати можливі зміни, які необхідно вносити у внутрішні системи підприємства у зв'язку з відповідними змінами зовнішнього середовища.

Інституційні та організаційні заходи потрібно проводити на першому етапі апробації політики забезпечення фінансово-економічної безпеки на підприємстві.

Розробка та реалізація економічних заходів у сфері безпеки є завданням другого етапу впровадження організаційно-економічного механізму безпеки суб'єкта господарювання. Зрозуміло, що метою реалізації заходів цієї групи є підвищення економічної ефективності за окремими найбільш важливими параметрами та складовими фінансово-господарської діяльності підприємства. Проте потрібно визначити і врахувати так звані «точки посилення безпеки». Це найменш забезпечені (з огляду на безпеку) ланки та характеристики діяльності підприємства. Більше того, ці місця одночасно сигналізують і про рівень безпеки підприємства. Йдеться про те, що стан безпеки може визначатися найслабшою ланкою в системі її структурно-функціонально-технологічних компонент. Цією ланкою є так звані місця «надриву», тобто події, настання яких може призвести до втрат, розмір (величина) яких відповідає сумі:

- 1) власного капіталу (в такому випадку рівень небезпеки діяльності критично високий);
- 2) робочого капіталу (рівень небезпеки високий);

3) доходу, необхідного для перевищення точки ліквідації (загрозливий);

4) доходу, необхідного для перевищення точки беззбитковості (попереджуючий);

5) доходу для покриття витрат (турбуючий).

Для оцінки рівня безпеки необхідно за кожною з її функціональних, структурних та технологічних компонент скласти перелік усіх ймовірних ризиків і загроз, оцінити рівень їх ймовірних збитків та встановити міру відхилення від критичних обмежень втрат (суми власного капіталу; суми робочого капіталу; доходу, необхідного для перевищення точки ліквідації; доходу, необхідного для перевищення точки беззбитковості; доходу для покриття витрат). Отримане значення характеризуватиме рівень фінансово-економічної безпеки ($R_{ФЕБ}$) підприємства. Тобто:

$$R_{ФЕБ} = 1 - \frac{Z_{\max \text{ризик}}}{BK}, \quad (4.2)$$

де $R_{ФЕБ}$ – рівень фінансово-економічної безпеки підприємства,

$$R_{ФЕБ} = 0,1;$$

$Z_{\max \text{ризик}}$ – експертна оцінка рівня втрат при настанні найбільш істотного ризику (якщо $Z \geq BK$, то $R_{ФЕБ} = 0$), грн.;

BK – сума власного капіталу підприємства, грн.

Вагоме місце в процесі підвищення рівня фінансово-економічної безпеки підприємства посідають економічні заходи, метою яких є покриття збитків та усунення причин їх виникнення, відновлення (збереження) ліквідності та платоспроможності, скорочення суми заборгованості, поліпшення структури оборотних коштів тощо. Діяльність із формування надійної системи фінансово-економічної безпеки на підприємстві може передбачати застосування таких економічних заходів: оптимізація прямих та непрямих витрат діяльності; впровадження кошторисного фінансування та централізація коштів; економія ресурсів; зменшення дебіторської заборгованості; вдосконалення системи взаєморозрахунків; покращення системи стимулювання праці; покращення ціноутворення; оптимізація джерел фінансування діяльності та розвитку підприємства.

Важливою групою заходів, необхідних для розвитку на підприємстві системи фінансово-економічної безпеки, є інформаційні, що передбачають: інформування працівників з метою, завданнями, програмою, можливостями та наслідками політики управління економічною

безпекою; захист важливої інформації та комерційної таємниці підприємства; інформування щодо змін у планах, завданнях із забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

Крім перерахованих заходів для реалізації стратегії забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства, потрібно подбати про мотивацію залучених до цієї діяльності працівників (рис.4.5).

Цей комплекс заходів повинен включати: підвищення рівня інтелектуально-кадрового забезпечення у сфері фінансово-економічної безпеки; преміювання за розробки та пропозиції зі зміцнення безпеки підприємства; забезпечення нематеріальної мотивації персоналу за дотримання стандартів безпеки.

Важливе значення при плануванні та реалізації тактичних заходів із забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства має відводитись економічній оцінці їх ефективності. При цьому важливими є два аспекти: 1) оцінка рівня безпеки підприємства та її динаміки, що дозволяє стверджувати про ефективність реалізованих заходів; 2) оцінка ефективності використання фінансових ресурсів, що виділяються на реалізацію заходів із її забезпечення.

Щодо першого, то одним із методичних підходів, який дозволяє досить точно оцінити рівень фінансово-економічної безпеки підприємства, є економіко-математичний. Згідно з ним здійснюється розрахунок критерію (інтегрального показника) безпеки з урахуванням показників діяльності підприємства, на які впливають внутрішні та зовнішні чинники. Таким чином, рівень фінансово-економічної безпеки може виражатися у вигляді певної функції.

При цьому варто брати до уваги вплив показників на результуючий рівень безпеки, які поділяються на три типи: показник «мінімум», показник «максимум» і показник «інтервал». Тобто функція є зростаючою або спадною, залежно від типу показника. Для показників першого типу критичне значення мінімально можливе для досягнення фінансово-економічної безпеки ($x > x_{кр}$ і $P_{ЕБ} > 0$), (наприклад, продуктивність праці). Для другого типу показників, навпаки, коли $x > x_{кр}$ і $P_{ЕБ} < 0$, (наприклад, коефіцієнт спрацювання основних фондів). Для третього типу показників функція фінансово-економічної безпеки підприємства стає додатною лише при значеннях, що лежать у межах певного інтервалу (наприклад, частка фонду оплати праці у витратах підприємства). В межах цього інтервалу значення функції є найвищим. Отже, загальний рівень фінансово-економічної безпеки підприємства визначатиметься показниками, які здійснюватимуть стимулюючий, дестимулюючий вплив та показниками типу «інтервал».

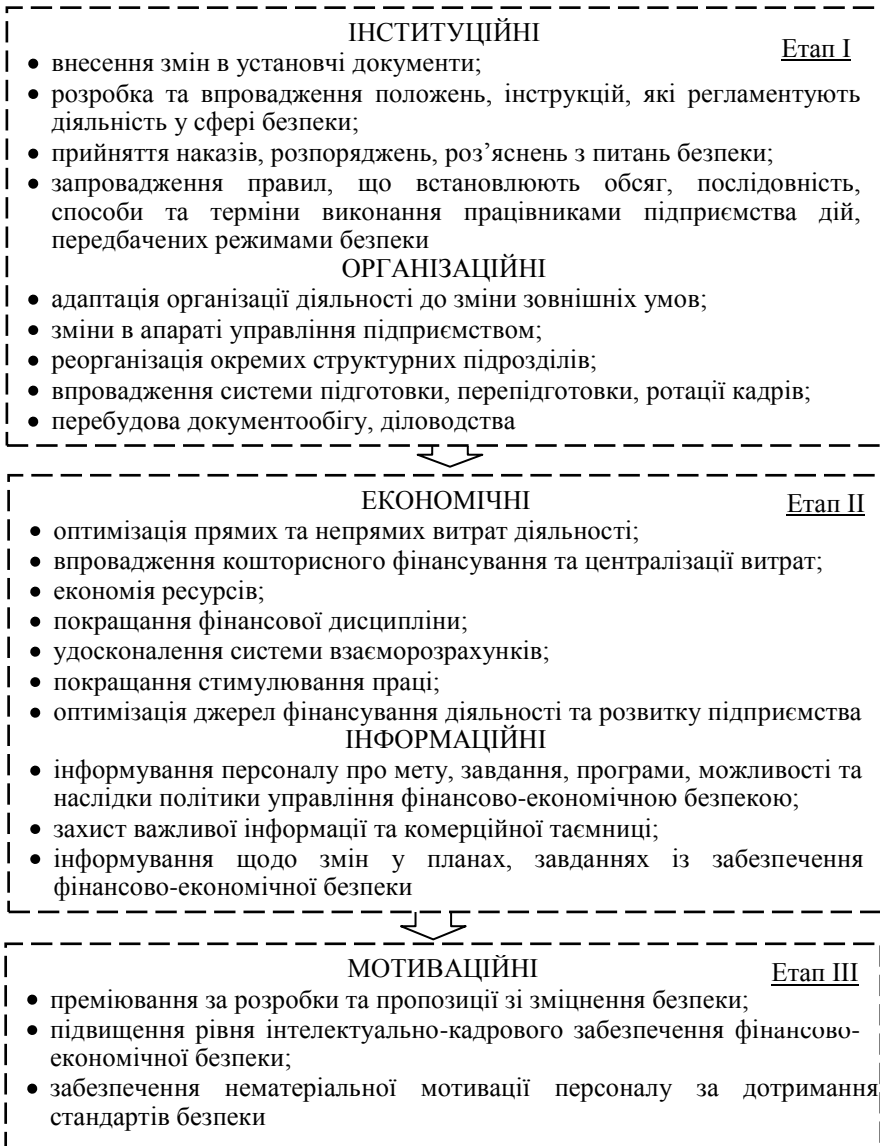

Рис. 4.5. Послідовність та засоби забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства

З використанням результатів регресійного аналізу оцінки залежності показника безпеки та кількісних показників фінансово-господарської діяльності підприємств (підрозділ 2.2) сформуємо економіко-математичну модель оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства:

$$P_{\text{ФЕБП}} = 0,37x_1 + 6,48x_2 + 0,61x_3 + 0,27x_4 - 3,66x_5 - 4,22x_6 + 0,07x_7 + 0,31x_8 + 0,16x_9 + 0,25x_{10}, \quad (4.3)$$

де $P_{\text{ФЕБП}}$ – рівень фінансово-економічної безпеки підприємства;
 x_1 – коефіцієнт автономії;
 x_2 – коефіцієнт покриття (загальної ліквідності);
 x_3 – частка кредиторської заборгованості у товарообороті;
 x_4 – коефіцієнт оборотності товарних запасів;
 x_5 – рівень витрат (до товарообороту);
 x_6 – коефіцієнт відношення необоротних і оборотних активів;
 x_7 – рентабельність власного капіталу;
 x_8 – продуктивність праці;
 x_9 – коефіцієнт обороту з прийняття персоналу;
 x_{10} – фондоозброєність.

Для розв'язку поданої економіко-математичної моделі оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства доцільно скористатися запропонованим Д. Ковальовим та І. Плетніковою підходом¹⁹⁹. Відповідно, крива першого типу зростає до значення $(1-\alpha)$ (де α – нескінченно мала величина) у точці $x=x_{\text{max}}$, що відповідає максимально можливому реальному значенню показника, яке є найкращим для досягнення економічної безпеки. У подальшому крива асимптотично наближається до 1. Крива другого типу зменшується до значення $(-1+\alpha)$ у точці $x=x_{\text{max}}$, що відповідає максимально можливому реальному значенню показника, яке є найгіршим для досягнення фінансово-економічної безпеки. У подальшому крива асимптотично наближається до -1. Аналогічно поводить ся функція залежно від зміни показника третього типу.

За основу формули залежності рівня фінансово-економічної безпеки від показника «мінімуму» пропонується приймати формулу функції показникового закону розподілу неперервної випадкової величини:

¹⁹⁹Ковальов Д. Кількісна оцінка рівня економічної безпеки підприємства / Д. Ковальов, І. Плетнікова // Економіка України. – 2000. – № 4. – С. 35-40.

$$F(x) = 1 - e^{-\lambda x} . \quad (4.4)$$

Графік цієї функції має вигляд кривої, що асимптотично наближається до 1. Виконавши необхідні перетворення формули для перенесення початку графіка у точку $x_{кр}$, а також для опису лівої (від'ємної) гілки графіка функції, залежної від показника «мінімуму», отримаємо:

$$F_1(x) = -1 + e^{-\lambda(x-x_{кр})} , \quad (4.5)$$

$$F_2(x) = 1 - e^{-\lambda(x-x_{кр})} , \quad (4.6)$$

де $F_1(x)$ – функція, що описує залежність рівня фінансово-економічної безпеки від показника діяльності підприємства на інтервалі від 0 до $x_{кр}$;

$F_2(x)$ – функція, що описує залежність рівня фінансово-економічної безпеки від показника діяльності підприємства, коли його значення перевищує $x_{кр}$ (рис. 4.6).

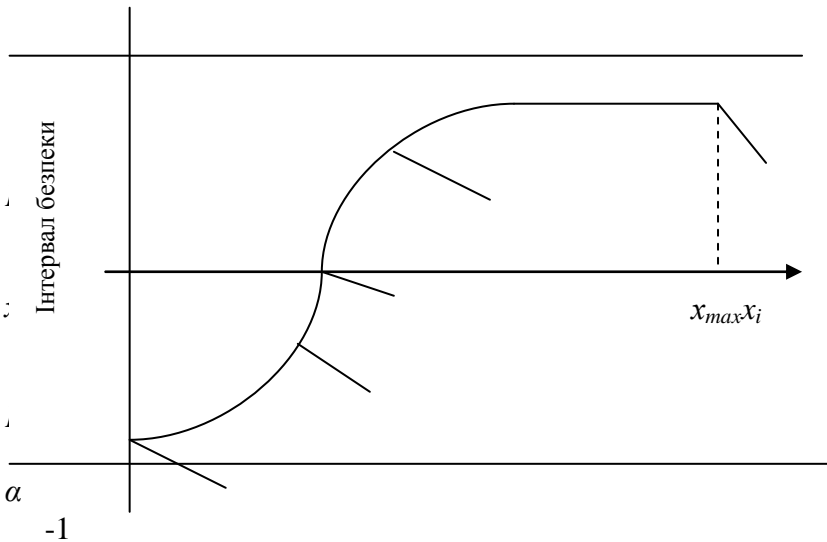

Рис. 4.6. Залежність рівня фінансово-економічної безпеки підприємства від зміни значення i -го індикатора (x_i)

Величини λ_1 і λ_2 визначаються шляхом логарифмування рівнянь лівої та правої гілок кривої у точках $(0; -I + \alpha)$ і $(x_{max}; I - \alpha)$, відповідно:

$$\lambda_1 = \ln \alpha / x_{кр}, \quad (4.7)$$

$$\lambda_2 = \ln \alpha / (x_{кр} - x_{\max}). \quad (4.8)$$

З огляду на критичні та максимальні значення кожного показника і прийняту величину α виводяться формули залежності рівня фінансово-економічної безпеки підприємства від кожного з показників його діяльності – типу «мінімум», «максимум» та «інтервал». Частка значущості показників щодо рівня фінансово-економічної безпеки визначається пропорційно середнім процентам зростання функції $f(x_i)$ (лівої та правої гілок) при зміні аргументу x_i на 1 %.

Для оцінки рівня безпеки варто використовувати такі принципи відбору показників діяльності підприємства: надійність; зіставність за різні періоди; узагальнюючий характер для своїх груп; відносна незалежність один від одного для забезпечення адекватності формули. Крім того, необхідно перевірити всі показники на мультиколінеарність і виключити ті, що характеризуються сильною кореляцією (коефіцієнти кореляції перевищують 0,80-0,85). З двох сильно корельованих чинників виключається менш важливий та менше пов'язаний із результатом (рівнем фінансово-економічної безпеки підприємства).

Зауважимо, що, попри формалізацію вирішення проблеми оцінки рівня фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання, наявність визначених фіксованих меж, зіставність різночасових оцінок рівня безпеки, цьому підходу властиві певні недоліки, а саме:

- відсутність визначеного переліку показників, що характеризують фінансово-економічну безпеку суб'єкта господарювання, оскільки для підприємств різних галузей набір показників буде різним;
- відносна складність розрахунку, яка обмежує широке використання цього підходу в практиці господарювання.

Крім оцінки рівня фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання (та її динаміки), що здійснюється для визначення ефективності реалізованих підприємством заходів, не менш важливою є також оцінка ефективності використання фінансових ресурсів, що в їхніх межах виділяються.

Оскільки реалізація організаційно-економічних засобів у сфері безпеки часто потребує виділення значних фінансових ресурсів, то обґрунтування наукових рекомендацій з оцінки ефективності витрат набуває важливого значення. На вирішення цього завдання спрямовані дослідження окремих науковців.

Так, Ю. Алтухов пропонує розраховувати ефективність політики забезпечення безпеки за формулою²⁰⁰:

$$E = Z_1 + (B - Z_2), \quad (4.9)$$

де E – ефект від реалізації заходів із недопущення негативних наслідків загрози фінансово-економічній безпеці підприємства, грн.;

Z_1, Z_2 – загальний відвернений та зазнаний збиток за кожною з функціональних складових фінансово-економічної безпеки відповідно, грн.;

B – сума витрат, необхідних для реалізації заходів із відвернення збитків, грн.

Проте цьому підходу притаманний недолік, а саме: він дозволяє розрахувати лише економічний ефект, а не ефективність.

Втім, цей недолік дає можливість усунути підхід до визначення економічної ефективності заходів із забезпечення фінансово-економічної безпеки Н. Третьякової²⁰¹:

$$E = \frac{(U_{if} - U_{inf})}{Z_0}, \quad (4.10)$$

де U_{if} – загальний відвернений збиток, грн.;

U_{inf} – збиток, зазнаний при реалізації загрози, грн.;

Z_0 – сума витрат на забезпечення безпеки підприємства, грн..

Проте цей підхід також недосконалий, оскільки не враховує варіант відсутності витрат на забезпечення безпеки (за цієї умови втрачається зміст математичного розрахунку), а також те, що не встановлено чітких меж для показника ефективності. Крім того, пропозиція Н. Третьякової певною мірою суперечить загальноприйнятим економічним підходам до оцінювання ефективності (як співвідношення корисного ефекту до витрат), оскільки в чисельнику, крім корисного ефекту, наявний також показник ймовірних втрат. Відповідно, за умови, якщо реалізовані заходи не забезпечать корисного ефекту, формула набуває вигляду «втрати/ витрати».

²⁰⁰Алтухов Ю. И. Особенности обеспечения экономической безопасности предпринимательской деятельности на уровне региона: дис. канд. экон. наук: 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Юрий Иванович Алтухов; [Тамб. гос. ун-т им. Г. Р. Державина]. – Тамбов, 2004. – 132 с.

²⁰¹Третьякова Н. С. Разработка системы управления экономической безопасностью предприятий : дис. ... канд. экон. наук:08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Наталья Сергеевна Третьякова; [СПб. гос. инж.-экон. ун-т]. – СПб., 2003. – 206 с.

Зауважимо, що об'єктивно існує зв'язок між втратами підприємства внаслідок недостатньо ефективної політики підприємства з управління фінансово-економічною безпекою, обсягами необхідних фінансових витрат на функціонування системи фінансово-економічної безпеки та заходів в її межах, а також очікуваними вигодами (у вигляді розміру відхилених втрат) внаслідок реалізації ефективних заходів із протидії ризикам безпеки підприємства. Зрозуміло, що відсутність витрат на безпеку може призвести до втрат (збитків підприємства), хоча жодне підприємство не здатне дозволити собі надмірні витрати на безпеку. Вказане повинна враховувати методика оцінки ефективності організаційно-економічних заходів забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства:

$$K_e = \frac{\sum_{i=1}^n BZ_i}{(BB + Z_j)}, \quad (4.11)$$

де K_e – коефіцієнт фінансово-економічної безпеки підприємства;
 BZ_i – відхилений збиток за i -ю загрозою від реалізації комплексу заходів із гарантування його безпеки, грн.;

BB – витрати на безпеку, грн.;

Z_j – збиток, зазнаний підприємством у випадку настання j -ї загрози, грн.;

n – кількість відвернутих загроз.

Доцільно, щоб значення коефіцієнта було не меншим, ніж 1, оскільки в іншому випадку діяльність із забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства є неефективною.

При цьому для розрахунку суми втрат внаслідок настання загрози можна скористатися наступною формулою²⁰²:

$$Z_j = \sum_{j=1}^m (Z_j \cdot I_j), \quad (4.12)$$

де I_j – ймовірність настання j -ї загрози;

m – кількість реалізованих загроз.

З використанням запропонованого підходу можна як оцінити ефективність реалізованих превентивних заходів із гарантування безпеки, так і спланувати її.

²⁰²Шегда А. В. Ризики в підприємництві : оцінювання та управління : навч. посіб. / А.В. Шегда, М.В. Голованенко; [за ред. А.В. Шегди]. – К. : Знання, 2008. – 271 с.

4.3. Механізми управління рентабельністю як відносним показником фінансово-економічного стану підприємства

У ринкових умовах першочергового значення набувають перспективи функціонування підприємств різних форм власності, проблеми ефективного використання ними фінансових ресурсів, раціонального формування внутрішніх і зовнішніх фінансових відносин та побудови ефективної стратегії управління фінансово-господарською діяльністю.

У зв'язку з посиленням конкуренції між виробниками та інтеграцією України у світовий економічний простір проблема захисту інтересів окремого підприємства стає дедалі актуальнішою. Особливу увагу слід звернути на управління фінансово-економічною безпекою суб'єктів господарювання. У результаті неефективного управління економікою та незбалансованості основних макроекономічних показників особливо відчутними для суб'єктів господарювання стали проблеми ліквідності їхньої діяльності, пошуку раціональних методів формування та використання ресурсів.

Одними з напрямів вирішення проблем фінансово-економічного стану підприємства та можливостей розширеного відтворення є розробка практичних рекомендацій щодо його поліпшення або оздоровлення, перспектив розширення ринку збуту продукції, встановлення взаємовідносин між нинішніми та потенційними партнерами. Важливою умовою ефективного ведення бізнесу, яка враховується в процесі побудови різних рейтингів провідними агенціями світу, є відкритість структури та результатів господарювання підприємства. Для складання рейтингу підприємства одним із основних критеріїв рейтингової процедури є фінансовий аналіз. Метою фінансового аналізу є встановлення раціональної структури і режимів функціонування організаційно-виробничої системи, які забезпечують її стійкість за заданих значень параметрів та реалізацію її фінансової діяльності.

У ринкових умовах результати функціонування і розвитку підприємства визначаються сталістю фінансових результатів та ефективною системою управління фінансовою безпекою. Такий зв'язок зумовлений тим, що фінансовий результат не тільки характеризує фінансовий стан підприємства та його динаміку, але й виступає тим ресурсом, який може стимулювати діяльність підприємства. Аналізуючи фінансовий результат, різні вчені висловлюють думку, що на його зміст досить сильно впливають засади управління рентабельністю і прибутко-

вістю підприємства. Проте однозначної відповіді на питання узгодження рівнів рентабельності та ліквідності як важелів управління фінансовим станом і результатом функціонування підприємства досі немає.

Однією з основних цілей дослідження системи фінансово-економічної безпеки підприємства з огляду на управління фінансовим результатом діяльності підприємства обрано обґрунтування рівнів рентабельності як показників ефективності його функціонування, а також визначення напрямів покращення ефективності управління підприємством та його системою фінансово-економічної безпеки на основі формування такої виробничої програми, яка б максимізувала рентабельність продажу і витрат.

На відміну від показників прибутковості, показники рентабельності є відносними характеристиками фінансових результатів та ефективності діяльності підприємства, відносною кількісною мірою прибутковості його функціонування. Показники рентабельності виступають важливими інструментами дослідження чинників формування прибутку та доходу підприємства. Через це вони є одними з обов'язкових елементів оцінки фінансового стану підприємства.

У науковій літературі показники рентабельності переважно поділяють на три групи²⁰³:

- показники рентабельності витрат, які характеризують окупність витрат підприємства (показують, скільки підприємство має прибутку з кожної гривні, витраченої на виробництво); їх розраховують як відношення величини балансового (або чистого) прибутку підприємства до величини витрат на виготовлення його продукції;

- показники рентабельності реалізованої продукції (продажу), які характеризують відносну прибутковість продажу (показують, скільки підприємство має прибутку з кожної гривні доходу підприємства); їх обчислюють як відношення суми балансового (чистого) прибутку до вартості реалізованої продукції (виторгу від реалізації продукції);

²⁰³Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – Вып. 10. – 784 с. – (Серия «Библиотека финансового менеджера»).

Дранко О. И. Финансовый менеджмент : Технологии управления финансами предприятия : учеб. пособие для вузов / О. И. Дранко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 351 с. – (Серия «Профессиональный учебник : Финансы»).

Капітула С. В. Оцінка та управління економічною безпекою підприємства (на прикладі гірничо-збагачувальних комбінатів України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Капітула С. В. – Кривий Ріг, 2009. – 20 с.

- показники рентабельності капіталу, які відображають дохідність капіталу підприємства або його складників (показують, скільки підприємство має прибутку з кожної гривні капіталу, яким володіє підприємство); їх знаходять як відношення величини балансового (чистого) прибутку до величини статутного (власного, залученого тощо) капіталу підприємства.

Стратегія та цілі підприємства, заплановані на конкретний період, є основою розроблення стратегічного плану, в якому визначається стратегічний стан підприємства на основі аналізу конкурентного зовнішнього середовища та внутрішніх особливостей підприємства. Виробничу діяльність підприємства характеризують системою показників. Найістотнішими з них в умовах вільних ринкових відносин є такі, як попит на продукцію, обсяг виробництва, величина пропозиції, виробнича потужність підприємства, витрати і ціни на продукцію, потреба в ресурсах та інвестиціях, обсяг продажу, загальний дохід тощо [116].

У процесі аналізу фінансових результатів діяльності підприємства необхідно досліджувати динаміку розрахованих показників рентабельності для контролю фінансового стану підприємства та порівняння з підприємствами-конкурентами. Зростання значення показника рентабельності сприятливо впливатиме на фінансовий стан підприємства загалом та на рівень його фінансово-економічної безпеки зокрема. Для визначення резервів підвищення рентабельності підприємства потрібно проводити факторний аналіз кількісних показників господарювання, за допомогою яких встановлюють рентабельність.

Для аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства запропоновано використовувати таку економіко-математичну модель задачі максимізації рівня рентабельності реалізованої продукції (продажу) [62]:

необхідно максимізувати значення цільової функції

$$R^p(x_1, x_2, \dots, x_n) = \frac{\sum_{j=1}^n p_j x_j}{\sum_{j=1}^n c_j x_j} \rightarrow \max \quad (4.13)$$

за таких обмежень

$$\sum_{j=1}^n a_{ij} x_j \leq b_i, \quad i = \overline{1, m}, \quad (4.14)$$

$$d_j \leq x_j \leq D_j, \quad j = \overline{1, n}, \quad (4.15)$$

$$R^p(x_1, x_2, \dots, x_n) \geq R_0^p, \quad (4.16)$$

$$x_j \geq 0, \quad j = \overline{1, n}, \quad (4.17)$$

де n – кількість видів продукції, яку випускає підприємство;

m – кількість видів ресурсів, які підприємство використовує для виготовлення своєї продукції;

$R^p(x_1, x_2, \dots, x_n)$ – рентабельність продажу (реалізованої продукції) підприємства за планового випуску продукції у кількості x_1, x_2, \dots, x_n ;

p_j – прибуток від продажу одиниці продукції j -го виду;

c_j – ціна одиниці продукції j -го виду;

a_{ij} – норма витрат ресурсу i -го виду на виготовлення одиниці продукції j -го виду;

b_i – запас ресурсу i -го виду;

R_0^p – мінімально допустимий рівень рентабельності реалізованої продукції підприємства (заданий апріорно);

d_j – мінімальна величина попиту на продукцію j -го виду;

D_j – максимально можливий рівень випуску продукції j -го виду, який обмежений виробничою потужністю підприємства;

x_j – план випуску продукції j -го виду.

Значення цільової функції моделі (4.13) є значенням показника рентабельності реалізованої продукції. Умови (4.14) відображають обмеження на наявні ресурси підприємства, тобто вони забезпечують формування виробничої програми у межах запасів ресурсів, якими володіє підприємство. Умови (4.15) забезпечують випуск продукції в межах попиту та наявних виробничих потужностей. Умова (4.16) моделі не допускає зниження рівня рентабельності нижче заданого порогового значення R_0^p . Обмеження (4.17) є умовами невід'ємності змінних.

Оскільки цільова функція та обмеження є нелінійними, то для розв'язання цієї задачі необхідно використовувати градієнтні методи або методи розв'язування задач дробово-лінійного програмування. Розв'язком задачі максимізації рівня рентабельності реалізованої продукції є виробнича програма підприємства, яка забезпечить максимальну відносну ефективність його діяльності.

Особливістю економіко-математичної моделі (4.13) – (4.17) є те, що умова (4.16) жорстко встановлює мінімальний допустимий рівень рентабельності R_0^p . Проте існують ситуації, коли допускається певне короткострокове зниження рівня рентабельності. В таких випадках необхідно використовувати стохастичний аналог моделі (4.13) – (4.17).

Стохастична модель задачі максимізації рівня рентабельності реалізованої продукції, яка наведена в [60], полягає у формуванні такої виробничої програми підприємства, за якої цільова функція досягала б максимального значення:

$$R^p(x_1, x_2, \dots, x_n) = \frac{\sum_{j=1}^n (c_j - s_j) x_j}{\sum_{j=1}^n c_j x_j} \rightarrow \max \quad (4.18)$$

за таких обмежень

$$\sum_{j=1}^n a_{ij} x_j \leq b_i, \quad i = \overline{1, m}, \quad (4.19)$$

$$d_j \leq x_j \leq D_j, \quad j = \overline{1, n}, \quad (4.20)$$

$$P(R^p(x_1, x_2, \dots, x_n) \geq R_0^p) \geq P_0^p, \quad (4.21)$$

$$x_j \geq 0, \quad j = \overline{1, n}, \quad (4.22)$$

де s_j – собівартість одиниці продукції j -го виду;

P_0^p – наперед задана ймовірність.

Невідомими змінними моделі є величини планового випуску продукції кожного виду x_j , $j = \overline{1, n}$.

Критерієм ефективності (4.18) моделі є максимізація значення показника рентабельності реалізованої продукції підприємства. Формування випуску продукції повинно відбуватися в межах наявних запасів ресурсів підприємства (умови (4.19)). Умови (4.20) забезпечують випуск продукції в межах попиту та наявних виробничих потужностей. Умова (4.21) моделі передбачає: ймовірність того, що рівень рентабельності реалізованої продукції підприємства перевищуватиме

задане порогове значення R_0^p , повинна бути не меншою за задану ймовірність p_0^p . Обмеження (4.22) передбачає отримання невід'ємного плану випуску продукції підприємством.

Цільова функція й обмеження моделі (4.18) – (4.22) є нелінійними, тому необхідно використовувати градієнтні методи або методи розв'язування задач дробово-лінійного програмування, аналогічно як для розв'язання задачі (4.13) – (4.17).

Для комплексного аналізу функціонування підприємства, крім моделей (4.13) – (4.17) та (4.18) – (4.22), можна застосовувати економіко-математичну модель максимізації рівня рентабельності витрат підприємства. В цьому випадку через q_i ($i = \overline{1, m}$) позначимо ціну одиниці ресурсу i -го виду.

Тоді економіко-математична модель задачі максимізації рівня рентабельності витрат підприємства матиме вигляд:

$$R^v(x_1, x_2, \dots, x_n) = \frac{\sum_{j=1}^n c_j x_j - \sum_{i=1}^m q_i \sum_{j=1}^n a_{ij} x_j}{\sum_{i=1}^m q_i \sum_{j=1}^n a_{ij} x_j + C_0} \rightarrow \max, \quad (4.23)$$

за таких обмежень

$$\sum_{j=1}^n a_{ij} x_j \leq b_i, \quad i = \overline{1, m}, \quad (4.24)$$

$$d_j \leq x_j \leq D_j, \quad j = \overline{1, n}, \quad (4.25)$$

$$R^v(x_1, x_2, \dots, x_n) \geq R_0^v, \quad (4.26)$$

$$x_j \geq 0, \quad j = \overline{1, n}, \quad (4.27)$$

де $R^v(x_1, x_2, \dots, x_n)$ – рентабельність витрат підприємства за планового випуску продукції у кількості x_1, x_2, \dots, x_n ;

R_0^v – мінімально допустимий рівень рентабельності витрат підприємства (заданий апіорно);

C_0 – величина постійних витрат підприємства.

У чисельнику цільової функції (4.23) наведено різницю між виручкою від реалізації продукції і вартістю затрат ресурсів підприємства на виготовлення цієї продукції. В знаменнику цільової функції (4.23) відображено вартість виробничих та постійних затрат підприємства. Якщо в обмеженнях (4.24) не враховують затрати праці робітників підприємства в межах фонду робочого часу, то критерій ефективності (4.23) повинен враховувати витрати на оплату їхньої праці.

У випадку, коли допускається деяке зниження рівня рентабельності витрат, необхідно розглядати стохастичний аналог обмеження (4.26), який має вигляд

$$P(R^v(x_1, x_2, \dots, x_n) \geq R_0^v) \geq p_0^v,$$

де p_0^v – наперед задана ймовірність.

Результатом розв'язання задач максимізації рівнів рентабельності продажу та рентабельності витрат підприємства буде виробнича програма підприємства, яка забезпечить максимальну відносну ефективність його діяльності. У випадку значних відхилень у виробничих програмах підприємства, отриманих на основі моделей (4.13) – (4.17), (4.18) – (4.22) та (4.23) – (4.27), можна застосувати методи поступок розв'язування багатокритеріальних задач для узгодження отриманих результатів.

Комплексна економіко-математична модель задачі оптимізації рівня рентабельності реалізованої продукції та витрат підприємства містить дві цільові функції і має такий вигляд:

$$R^p(x_1, x_2, \dots, x_n) = \frac{\sum_{j=1}^n p_j x_j}{\sum_{j=1}^n c_j x_j} \rightarrow \max; \quad (4.28)$$

$$R^v(x_1, x_2, \dots, x_n) = \frac{\sum_{j=1}^n c_j x_j - \sum_{i=1}^m q_i \sum_{j=1}^n a_{ij} x_j}{\sum_{i=1}^m q_i \sum_{j=1}^n a_{ij} x_j + C_0} \rightarrow \max; \quad (4.29)$$

за таких обмежень

$$\sum_{j=1}^n a_{ij} x_j \leq b_i, \quad i = \overline{1, m}, \quad (4.30)$$

$$d_j \leq x_j \leq D_j, \quad j = \overline{1, n}, \quad (4.31)$$

$$p(R^p(x_1, x_2, \dots, x_n) \geq R_0^p) \geq p_0^p, \quad (4.32)$$

$$p(R^v(x_1, x_2, \dots, x_n) \geq R_0^v) \geq p_0^v, \quad (4.33)$$

$$x_j \geq 0, \quad j = \overline{1, n}. \quad (4.34)$$

Цільову функцію (3.52) цієї задачі можна представити ще у вигляді

$$R^p(x_1, x_2, \dots, x_n) = \frac{\sum_{j=1}^n (c_j - s_j) x_j}{\sum_{j=1}^n c_j x_j} \rightarrow \max. \quad (4.35)$$

Для розв'язування задачі (4.28) – (4.34) можна використати різноманітні методи згорток локальних критеріїв, наприклад метод послідовних поступок, метод контрольних показників, діалогові методи тощо.

В роботі застосовано метод послідовних поступок, запропонований К. Вентцель. Цей метод передбачає упорядкування цільових функцій за зменшенням їхньої відносної вагомості. Потім здійснюється багатокрокова процедура: на черговому k -му кроці обчислюють оптимальне значення k -ої цільової функції на множині допустимих планів, які задовольняють вимоги щодо значень вагоміших цільових функцій, що були визначені на попередніх кроках²⁰⁴.

У разі потреби багатоетапну процедуру методу послідовних поступок можна доповнити варіюванням критеріальних обмежень. Недоліком методу послідовних поступок є труднощі вибору величин h_k за відсутності хоча б приблизного уявлення про ефективну множину допустимих планів.

Алгоритм методу послідовних поступок реалізації задачі (4.28) – (4.34) складається з таких кроків:

²⁰⁴ Кизим Н. А. Оценка и прогнозирование неплатежеспособности предприятий : монография / Н. А. Кизим, И. С. Благун, Ю. С. Копчак. – Х. : Издательский дом «ИНЖЕК», 2004. – 144 с.

1. Розв'язуємо задачу максимізації першого критерію

$$F_1(x) \rightarrow \max; \quad (4.36)$$

$$x \in G_x \quad (4.37)$$

де G_x – область обмежень задачі.

2. Аналізуючи оптимальне значення першого критерію F_{1max} , встановлюємо максимальну поступку за цим критерієм h_1 .

3. Знаходимо максимальне значення другого критерію, розв'язуючи задачу:

$$F_2(x) \rightarrow \max; \quad (4.38)$$

$$x \in G_x; \quad (4.39)$$

$$F_1(x) \geq F_{1max} - h_1. \quad (4.40)$$

Кожен із показників рентабельності описується факторною моделлю з різним ступенем деталізації, що задає можливості щодо виявлення та оцінювання виробничих резервів. Аналізуючи напрями підвищення рентабельності підприємства, необхідно розрізняти вплив внутрішніх і зовнішніх чинників.

Під час розрахунку рентабельності підприємства варто також враховувати показники ліквідності, які є суттєвими характеристиками фінансової активності та сталості підприємства. Показники ліквідності здатні свідчити не лише про загрози фінансово-економічній безпеці (фінансову нестійкість, неплатоспроможність, ймовірність банкрутства), але й про динамічний розвиток підприємства, який супроводжується прискореним нарощенням обсягів виробництва та освоєнням ринку. Зниження собівартості продукції, зменшення залежності від сировини й енергії спричиняє у підсумку підвищення рентабельності підприємства, наслідком чого є скорочення дебіторської заборгованості та нарощування кредиторської заборгованості підприємства. Така ситуація може спричинити негативний вплив на запас фінансової міцності підприємства.

Наведений підхід до моделювання рівня рентабельності апробовано на одному з промислових підприємств Львівської області. Завдяки застосуванню моделі (4.28)–(4.34) в управлінні цим підприємством отримано абсолютний приріст рівня рентабельності витрат підприємства на 2,7 % (з 10,5 % до 13,2 %), тобто відносний приріст рівня рентабельності становив 25,71 % ($\frac{13,2\% - 10,5\%}{10,5\%} \cdot 100\%$).

Визначаючи рівень рентабельності підприємства, доцільно застосовувати комплексний підхід із урахуванням методів визначення різних показників рентабельності. За такого підходу, тобто використовуючи комплексні моделі управління рентабельністю підприємства, існує можливість формування оптимальної виробничої програми як основного планового документа функціонування підприємства.

4.4. Моделювання динаміки стану загроз фінансовій безпеці підприємства

У складних кризових умовах та за несприятливої економічної ситуації важливе місце серед проблем ефективного управління підприємством займає моніторинг і забезпечення достатнього рівня фінансово-економічної безпеки. Моніторинг безпеки здійснюють зіставленням показників звітності підприємства за декілька послідовних часових періодів.

На стан фінансово-економічної безпеки конкретного підприємства впливають різні чинники внутрішнього та зовнішнього середовища, які називають загрозами. Під загрозою фінансово-економічній безпеці підприємства І. Бланк розуміє форму вираження протиріч фінансових інтересів підприємства із фінансовим середовищем його функціонування, яка відображає реальну або потенційну можливість появи деструктивного впливу різних чинників і умов у процесі фінансового розвитку та призводить до прямого або опосередкованого економічного збитку²⁰⁵.

Оцінювання рівня загроз фінансово-економічній безпеці у динаміці пропонується здійснювати зіставленням зміни значень вибраних показників фінансово-господарської діяльності досліджуваного підприємства зі зміною значень показників деякого «еталонного» об'єкта, зокрема порівнянням темпів зростання показників його діяльності. Оскільки показники ефективності діяльності підприємства переважно виражені як відношення двох економічних змінних, які характеризують його господарсько-фінансовий стан, то матриця переваг відображає «ідеальні» тенденції цих змінних. Наприклад, якщо позитивною тенденцією є зростання показника ефективності, то темп приросту економічної змінної, яка є в чисельнику, повинен бути більшим за темп приросту змінної, яка є у знаменнику.

²⁰⁵Бланк І. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – Вып. 10. – 784 с. – (Серия «Библиотека финансового менеджера»).

Проте недоліком такого підходу²⁰⁶ є те, що для розрахунку узагальненого показника враховують ті елементи матриці переваг, які є нульовими. Це означає, що за великої кількості показників діяльності підприємства, які пов'язані невеликою кількістю залежностей, значення узагальненого показника, близьке до нуля, необов'язково вказує на значну відмінність стану загроз фінансово-економічній безпеці поточного та «еталонного» підприємства. Відмінністю підходу, описаного в іншій праці²⁰⁷, є також те, що для оцінювання стану загроз підприємства використовують матрицю інверсій фактичної та «еталонної» матриць переваг.

Розглянемо основні етапи комплексного оцінювання динаміки стану загроз фінансово-економічній безпеці підприємства.

1. Виділяємо множину N економічних змінних, які характеризують господарсько-фінансовий стан підприємства. Припустимо, що таких змінних вибрано n .

2. Формуємо матрицю F , елементами $\{f_{tk}\}$ якої є значення економічних змінних множини N протягом кількох послідовних часових періодів, де t – номер часового періоду ($t = \overline{0, T}$), k – номер показника ($k = \overline{1, n}$).

3. Розраховуємо коефіцієнти зростання економічних змінних T_{kt} :

$$T_{tk} = \frac{f_{tk}}{f_{t-1,k}}, \quad t = \overline{1, T}, \quad k = \overline{1, n}. \quad (4.41)$$

4. Формуємо множину M показників ефективності діяльності підприємства, які є певними функціями економічних змінних множини N . Тоді одну і ту ж змінну множини N можна використовувати для обчислення різних відносних та абсолютних показників ефективності діяльності підприємства з множини M . Припустимо, що множина M включає m елементів.

²⁰⁶ Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства. Наказ № 10 від 17.01.2001 р. / Міністерство економіки України. – Режим доступу : <http://me.kmu.gov.ua>.

Мец В. О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства : навч. посібник / В. О. Мец. – К. : КНЕУ, 1999. – 132 с.

²⁰⁷ Мец В. О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства : навч. посібник / В. О. Мец. – К. : КНЕУ, 1999. – 132 с.

5. Задаємо матрицю P переваг темпів зростання показників «еталонного» підприємства (матрицю, яка характеризує відсутність загроз). Елементи p_{ij} матриці P визначаємо так:

$$p_{ij} = \begin{cases} 1, & \text{якщо } T_i \geq T_j; \\ -1, & \text{якщо } T_i < T_j; \\ 0, & \text{якщо між } j\text{-им та } i\text{-им показником немає залежності.} \end{cases} \quad (4.42)$$

Матриця P є кососиметричною матрицею, тобто елементи, симетричні відносно головної діагоналі, будуть протилежними за знаком: $p_{ij} = -p_{ji}$. Елементи головної діагоналі матриці P дорівнюють нулю: $p_{ii} = 0$, а кількість ненульових елементів матриці P дорівнює $2m$.

6. Розраховуємо матриці A^t переваг темпів зростання показників діяльності досліджуваного підприємства для кожного періоду часу t . Елементи a_{ij}^t матриці A^t дорівнюють:

$$a_{ij}^t = \begin{cases} 1, & \text{якщо } T_{ii} \geq T_{jj}; \\ -1, & \text{якщо } T_{ii} < T_{jj}; \\ 0, & \text{якщо між } j\text{-им та } i\text{-им показником немає залежності.} \end{cases} \quad (4.43)$$

7. Будуємо матриці S^t подібності матриць переваг P і A^t для кожного періоду часу t . Елементи матриці S^t набувають значення:

$$s_{ij}^t = \begin{cases} 1, & \text{якщо } a_{ij}^t = p_{ij} \text{ і } p_{ij} \neq 0; \\ 0, & \text{якщо } a_{ij}^t \neq p_{ij}. \end{cases} \quad (4.44)$$

8. Обчислюємо значення узагальненого показника близькості стану загроз фінансово-економічній безпеці досліджуваного підприємства до «еталонного» для кожного часового періоду t :

$$U_t = \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n s_{ij}^t}{2m}. \quad (4.45)$$

Узагальнений показник U_t набувають значення від 0 до 1. Значення U_t , рівне одиниці, свідчить про відсутність загроз фінансово-економічній безпеці підприємства. Чим менше значення U_t , тим вищий рівень загроз фінансово-економічній безпеці підприємства.

9. Здійснюємо аналіз значення узагальненого показника U_t протягом досліджуваного періоду T і будуємо прогноз на майбутній

період $T + 1, T + l$, де l – горизонт планування. Аналіз зміни показника U_t в часі дасть змогу дослідити відносний рівень фінансово-економічної безпеки підприємства.

10. Виділяємо показники діяльності підприємства, на які потрібно звернути особливу увагу для покращення стану фінансово-економічної безпеки, зокрема такі показники виявляють на основі порівняння елементів матриць P і A^t .

Розглянутий підхід можна застосовувати для оцінювання динаміки загроз фінансово-економічній безпеці підприємства, незалежно від структури виробництва та галузевої приналежності підприємства. Розглянемо застосування запропонованого методу для аналізу динаміки стану загроз фінансово-економічній безпеці одного з промислових підприємств Львівської області. На першому етапі оцінювання динаміки стану загроз цього підприємства виділено 14 економічних змінних-показників, які характеризують стан та діяльність підприємства, зокрема:

- величини поточних активів;
- власного капіталу; валюти балансу;
- найбільш ліквідних активів;
- активів, що реалізуються швидко;
- активів, що реалізуються повільно;
- активів, що реалізуються важко;
- негайних пасивів;
- короткострокових пасивів;
- довгострокових пасивів;
- постійних пасивів;
- величини найбільш ліквідних активів та активів, що швидко реалізуються;
- поточних пасивів та суми довгострокових пасивів і власного капіталу.

Перший та три останні показники є агрегованими, тобто сумою деяких інших досліджуваних показників. Ці показники виділені для розрахунку відносних коефіцієнтів ефективності функціонування підприємства, зокрема коефіцієнтів ліквідності, маневреності власного капіталу, довгострокового залучення позичених коштів тощо.

Значення виділених економічних змінних на початок та кінець звітного періоду отримані на основі фінансової звітності підприємства (Додаток П) і подані у табл. 4.1.

У таблиці наведені темпи зростання показників протягом звітного періоду, розраховані за формулою (4.41).

Таблиця 4.1

Значення показників господарсько-фінансового стану підприємства

Показники	На початок звітнього періоду, тис. грн.	На кінець звітнього періоду, тис. грн.	Індекс зростання
Поточні активи ($A_1+A_2+A_3$)	58,6	67,99	1,160
Власний капітал (VK)	133,94	155,72	1,163
Валюта балансу (VB)	224,04	257,9	1,151
Найбільш ліквідні активи (A_1)	18,85	20,71	1,099
Активи, що реалізуються швидко, (A_2)	17,57	21,01	1,196
Активи, що реалізуються повільно (A_3)	22,18	26,27	1,184
Активи, що реалізуються важко (A_4)	163,03	186,98	1,147
Негайні пасиви (P_1)	18,34	22,89	1,248
Короткострокові пасиви (P_2)	49,65	53,45	1,077
Довгострокові пасиви (P_3)	18,67	21,54	1,154
Постійні пасиви (P_4)	137,38	160,02	1,165
Найбільш ліквідні активи та активи, що реалізуються швидко (A_1+A_2)	36,42	41,72	1,146
Поточні пасиви (P_1+P_2)	67,99	76,34	1,123
Довгострокові пасиви і власний капітал (P_3+VK)	152,61	177,26	1,162

У науковій літературі²⁰⁸ для відображення стану загроз фінансово-економічній безпеці підприємства пропонують використовувати показники фінансового стану підприємства. В цьому випадку ефективність функціонування досліджуваного підприємства та його фінансовий стан описують 12 показників ефективності, зокрема показники ліквідності та платоспроможності й показники фінансової стабільності (табл. 4.2).

²⁰⁸ Деева Н. М. Фінансовий аналіз : навч. посібник / Н. М. Деева, О. І. Дедіков. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 328 с.

Економічна кібернетика : підручник: у 2 т. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2005. – 508 с.

Мікроекономічне моделювання і інформаційні технології / О. О. Бакаєв, В. І. Гриценко, Л. І. Бажан, Л. О. Бакаєв. – К. : Наукова думка, 2003. – 184 с.

Таблиця 4.2

Множина показників ефективності функціонування підприємства

№з/п	Назва показника	Розрахунок
1	Коефіцієнт фінансової залежності	$K_{\phi.з} = \frac{VB}{VK}$
2	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	$K_{м.в.к} = \frac{A_1 + A_2 + A_3}{VK}$
3	Коефіцієнт структури довгострокових вкладень	$K_{с.д.в} = \frac{P_3}{A_4}$
4	Коефіцієнт довгострокового залучення позичених коштів	$K_{з.п.к} = \frac{P_3}{P_3 + VK}$
5	Коефіцієнт співвідношення необоротних і власних коштів	$K_{с.п.в.к} = \frac{A_4}{VK}$
6	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$K_{а.л} = \frac{A_1}{P_1 + P_2}$
7	Коефіцієнт швидкої ліквідності	$K_{ш.л} = \frac{A_1 + A_2}{P_1 + P_2}$
8	Загальний коефіцієнт ліквідності	$K_{з.л} = \frac{A_1 + A_2 + A_3}{P_1 + P_2}$
Умови ліквідності балансу підприємства		
9	Найбільш ліквідні активи повинні бути не менші за негайні пасиви	$A_1 \geq P_1$
10	Активи, що реалізуються швидко, повинні бути не менші за короткострокові пасиви	$A_2 \geq P_2$
11	Активи, що реалізуються повільно, повинні бути не менші за довгострокові пасиви	$A_3 \geq P_3$
12	Активи, що реалізуються важко, менші за постійні пасиви	$A_4 \leq P_4$

На основі вибраної множини показників ефективності функціонування підприємства за допомогою формули (4.42) будемо матрицю P «ідеального» стану загроз фінансово-економічній безпеці об'єкта (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Матриця *P*, яка характеризує «ідеальний» стан загроз фінансово-економічній безпеці підприємства

Показники \ Показники	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1		1											1	
2	-1		1				1							
3		-1												
4								1					1	
5									1					
6										1				
7		-1								1	-1			
8				-1										
9					-1									
10						-1	-1							-1
11							1							
12													1	
13	-1			-1								-1		
14										1				

Матриця «ідеального» стану загроз фінансово-економічній безпеці задає співвідношення між темпами приросту економічних змінних, які характеризують господарсько-фінансовий стан підприємства. Наприклад, зростання коефіцієнта довгострокового залучення позичених коштів у динаміці – негативна тенденція, яка означає, що підприємство дедалі більше залежатиме від зовнішніх інвесторів²⁰⁹. Для зростання значення цього показника в часі необхідно, щоб темп зростання величини довгострокових зобов'язань (показник під номером 10) був меншим, ніж темп зростання сумарної величини довгострокових зобов'язань та власного капіталу (показник під номером 14). Тоді

²⁰⁹ Економічна кібернетика : підручник: у 2 т. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 508 с.

елемент $p_{10,14}$ матриці P , яка задає «ідеальний» стан загроз фінансово-економічній безпеці підприємства, дорівнює -1 , а елемент $p_{14,10}$, симетричний відносно головної діагоналі, дорівнює 1 .

На основі розрахованих темпів зростання показників множини N побудуємо матрицю A (табл. 4.4), елементи якої характеризують фінансовий стан підприємства і розраховані за формулою (4.43).

Таблиця 4.4

Матриця A , яка характеризує дійсний стан загроз фінансово-економічній безпеці підприємства

Показник \ Показник	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1		-1											1	
2	1		1				1							
3		-1												
4								-1					-1	
5									1					
6										1				
7		-1								-1	-1			
8				1										
9					-1									
10						-1	1							-1
11							1							
12													1	
13	-1			1								-1		
14										1				

Наприклад, для зростання коефіцієнта маневреності власного капіталу $K_{м.в.к}$ необхідно, щоб темп зростання поточних активів (показник під номером 1) був більший за темп зростання власного капіталу (показник під номером 2). Про це свідчить відповідний елемент $p_{12} = 1$ матриці «ідеального» стану загроз фінансово-економічній безпеці підприємства. Проте на практиці темп зростання поточних активів ($T_1 = 1,160$) є меншим за темп зростання власного капіталу за звітний період ($T_2 = 1,163$), про що свідчить елемент $a_{12} = -1$. Для цієї

характеристики фінансового стану підприємства існує невідповідність між бажаною («ідеальною») та фактичною динамікою значення коефіцієнта, а це означає, що відповідний елемент s_{12} матриці подібності S дорівнюватиме 0. Оскільки матриці P та A є кососиметричними, то елементи $p_{21} = -1$, $a_{21} = 1$, а, отже, $s_{21} = 0$. Таким чином, матриця S виявиться симетричною і невідповідність між темпами зростання одного з показників множини N спричиняє появу одразу двох нульових елементів матриці S .

Для звітнього періоду матриця подібності S буде містити 16 елементів, які не дорівнюють 0, зокрема $s_{1,13} = 1$; $s_{23} = 1$; $s_{27} = 1$; $s_{59} = 1$; $s_{6,10} = 1$; $s_{7,11} = 1$; $s_{10,14} = 1$; $s_{12,13} = 1$, а також симетричні їм елементи.

На основі матриці подібності можна визначити значення узагальненого показника близькості стану загроз фінансово-економічній безпеці підприємства до «еталонного», яке для звітнього періоду дорівнює:

$$U_t = \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n s_{ij}^t}{2m} = \frac{16}{2 \cdot 12} = 0,67. \quad (4.46)$$

Значення узагальненого показника U свідчить про те, що 67 % показників ефективності діяльності підприємства множини M у звітному періоді змінювались у потрібному напрямку (абсолютні значення цих показників не враховуються). Для уникнення загроз фінансово-економічній безпеці підприємства необхідно звернути особливу увагу на проблему ліквідності, зокрема на забезпечення зростання найліквідніших активів (грошових коштів, короткострокових фінансових вкладень, цінних паперів), а також на величини нематеріальних та оборотних активів.

Зміна значення узагальненого показника U_t за декілька послідовних періодів описує динаміку стану загроз фінансовій безпеці підприємства. Значення узагальненого показника динаміки стану загроз фінансово-економічній безпеці підприємства, оцінені на основі щоквартальних даних фінансової звітності підприємства з III кварталу 2006 року по IV квартал 2008 року, наведено у табл. 4.5.

Для побудови прогнозу значення узагальненого показника $U_{t+\tau}$, $\tau = \overline{1, l}$ можна застосувати методи економічної динаміки, зокрема моделі тренду. Зміну показника U_t для підприємства достатньо добре описує модель тренду у виді полінома другого порядку, яка має вигляд (рис. 4.7):

$$U_t = 0,0139 t^2 - 0,1699 t + 0,9833. \quad (4.47)$$

Таблиця 4.5

**Значення узагальненого показника динаміки стану загроз
фінансово-економічній безпеці підприємства**

Рік	2006		2007				2008			
Квартал	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
Часовий період, t	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Узагальнений показник динаміки стану загроз, U_t	0,83	0,58	0,75	0,50	0,58	0,33	0,50	0,42	0,67	0,67

Коефіцієнт детермінації для побудованої моделі тренду дорівнює $R^2 = 0,6057$. Прогнозне значення узагальненого показника на I квартал 2009 року дорівнює $U_{11} = 0,7963$.

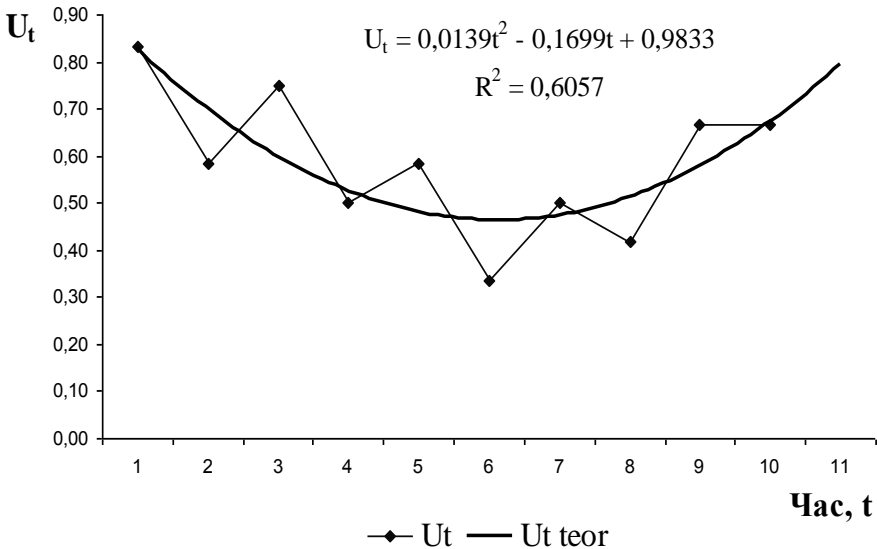

Рис. 4.7. Динаміка та прогноз стану загроз фінансово-економічній безпеці підприємства

Запропонований алгоритм може вдосконалюватися шляхом розроблення складніших правил для визначення «ідеального» стану

загроз фінансово-економічній безпеці підприємства, зокрема врахування порогових значень K_i деяких показників множини M . Наприклад, рекомендоване значення коефіцієнта співвідношення необоротних і власних коштів становить від 0,5 до 0,8. Якщо значення цього коефіцієнта менше за 0,5, то це свідчить про те, що підприємство використовує власний капітал в основному для формування оборотних коштів (негативна тенденція)²¹⁰.

Якщо значення цього показника більше за 0,8, то роблять висновок про залучення довгострокових позик і кредитів для формування частини необоротних активів, тобто велике значення цього показника сприймають як загрозу фінансовому стану підприємства. Тому відповідний елемент матриці P , яка характеризує «ідеальний» стан загроз фінансово-економічній безпеці підприємства, набуватиме два значення – 1 та -1 залежно від врахування порогових значень 0,5 чи 0,8.

Оскільки коефіцієнт співвідношення необоротних і власних коштів ($K_{с.н.в.к.}$) визначається як відношення величини активів, що важко реалізуються (A_4), до величини власного капіталу (VK), тобто як відношення другого та сьомого показників множини N , то правило вибору значення відповідного елемента p_{27} матриці P , яка характеризує «ідеальний» стан загроз фінансово-економічній безпеці підприємства, має вигляд:

$$p_{27} = \begin{cases} 1, & \text{якщо } \left(T_2 \geq T_7 \text{ і } \frac{f_7}{f_2} \geq 0,5 \right) \text{ або } \left(T_2 \leq T_7 \text{ і } \frac{f_7}{f_2} \leq 0,8 \right); \\ -1, & \text{якщо } \left(T_2 > T_7 \text{ і } \frac{f_7}{f_2} < 0,5 \right) \text{ або } \left(T_2 < T_7 \text{ і } \frac{f_7}{f_2} > 0,8 \right). \end{cases} \quad (4.48)$$

Запропонований підхід дає змогу простежити динаміку рівня загроз фінансово-економічній безпеці підприємства зіставленням темпів зростання показників його діяльності. Аналізуючи зміну значення узагальненого показника рівня загроз фінансово-економічній безпеці підприємства за декілька періодів, можна побудувати прогноз наближення стану фінансово-економічної безпеки підприємства до стану деякого «еталонного» підприємства.

²¹⁰ Економічна кібернетика : підручник: у 2 т. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 508 с.

4.5. Пріоритети гарантування фінансово-економічної безпеки підприємств у стратегічній взаємодії вертикального і горизонтального типів

Зміна умов зовнішнього середовища функціонування підприємства, а також вплив внутрішніх чинників на його життєдіяльність потребують розробки ефективних заходів із посилення фінансово-економічної безпеки в аспекті не лише її функціональних складових, але й у відносинах із державою (в особі органів влади всіх рівнів), з постачальниками, споживачами, конкурентами. Тобто забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання повинно здійснюватися в стратегічній взаємодії вертикального (постачальники, споживачі) та горизонтального типу (конкуренти, держава). При цьому під стратегічною взаємодією варто розуміти засіб забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства для реалізації його стратегічних інтересів у взаємодії із зовнішнім середовищем, що базується на узгодженні інтересів суб'єктів взаємодії, передбачає перспективу здійснення активного впливу на суб'єктів зовнішнього середовища та врахування зворотної реакції.

При дослідженні стратегічної взаємодії необхідно оцінити її перспективи та визначити загрози і можливості для підприємства. Забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства у взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища повинно базуватися на принципах: активного впливу (адаптація до змін зовнішнього середовища шляхом здійснення активного впливу на відносини у взаємодії підприємства з іншими суб'єктами зовнішнього середовища); суб'єктивності (розгляд зовнішнього середовища через призму різноспрямованості інтересів суб'єктів взаємодії, що передбачає поглиблення міжсуб'єктного взаєморозуміння шляхом узгодження економічних інтересів та прогнозування поведінки суб'єктів); компромісу (узгодженість інтересів учасників взаємодії); когнітивності (характеризує здатність системи до навчання та полягає у досягненні семантичної єдності учасників взаємодії).

Найбільш важливими сферами взаємодії підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища є: 1) «підприємство – органи державної влади»; 2) «підприємство – споживачі»; 3) «підприємство – постачальники»; 4) «підприємство – конкуренти». Структурування сфер взаємодії дає можливість встановити специфічні особливості забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства на основі управління стратегічною взаємодією в кожній із цих сфер і розробити відповідні моделі та інструменти управління.

Політика гарантування безпеки потребує забезпечення надійності та ефективності відносин із постачальниками товарів, споживачами, конкурентами та органами державного управління. Підприємству необхідно здійснювати постійний моніторинг та реалізовувати превентивні заходи, спрямовані на недопущення настання загроз, що виникають у процесі побудови вказаних відносин (рис. 4.8).

Забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства у стратегічній взаємодії з органами державного управління передбачає здійснення постійного моніторингу зовнішнього середовища (зокрема, дій органів державної влади), використання груп впливу в органах законодавчої та виконавчої влади; розробку та використання інструментарію надання послуг із політичного маркетингу, консалтингу та паблік рілейшнз, створення та управління іміджем підприємства та його діловою репутацією; використання GR-технологій (говермент рілейшнз), зокрема «електронного уряду», GR-комунікації, брифінгів, прогнозування розвитку соціально-економічної ситуації та політичних процесів, використання державних грантів, лобіювання²¹¹.

Важливими є також проблеми методологічного та методичного забезпечення управління взаємодією підприємства з органами державної влади для досягнення власних стратегічних інтересів. Встановлення взаємин суб'єктів господарювання з державою та управління цією взаємодією належать до сфери GR-менеджменту, що, крім органів державної влади, стосується політичних, суспільних та інших організацій; припускає використання можливостей шляхом делегування частини повноважень один одному. Кінцевою метою GR-менеджменту є підвищення економічної ефективності діяльності підприємства як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі. Потрібно додати, що кожне підприємство незалежно від особливостей і обсягів діяльності постійно взаємодіє з органами державного управління через нормативно-правові акти, які регулюють діяльність та укладені угоди, коли держава виступає покупцем товарів. В останньому випадку GR-менеджмент доцільно зосереджувати на забезпеченні вигідних умов таких угод.

²¹¹Боброва И. И. Черный PR? Белый GR! Цветной IR: менеджмент информационной культуры / И. Боброва, В. Зимин. – М.: Вершина, 2006.–464 с.

Джефкинс Ф.Паблік рілейшнз: учеб. пособие для вузов / Ф. Джефкинс, Д. Ядин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 416 с.

Мойсеев В. А. Паблік рілейшнз / В. А. Мойсеев. – К. : Академвидав, 2007. – 320 с.

Eric M. Uslanner. Corruption, inequality and the rule of law. – Cambridge university press, 2008. – 344 p.

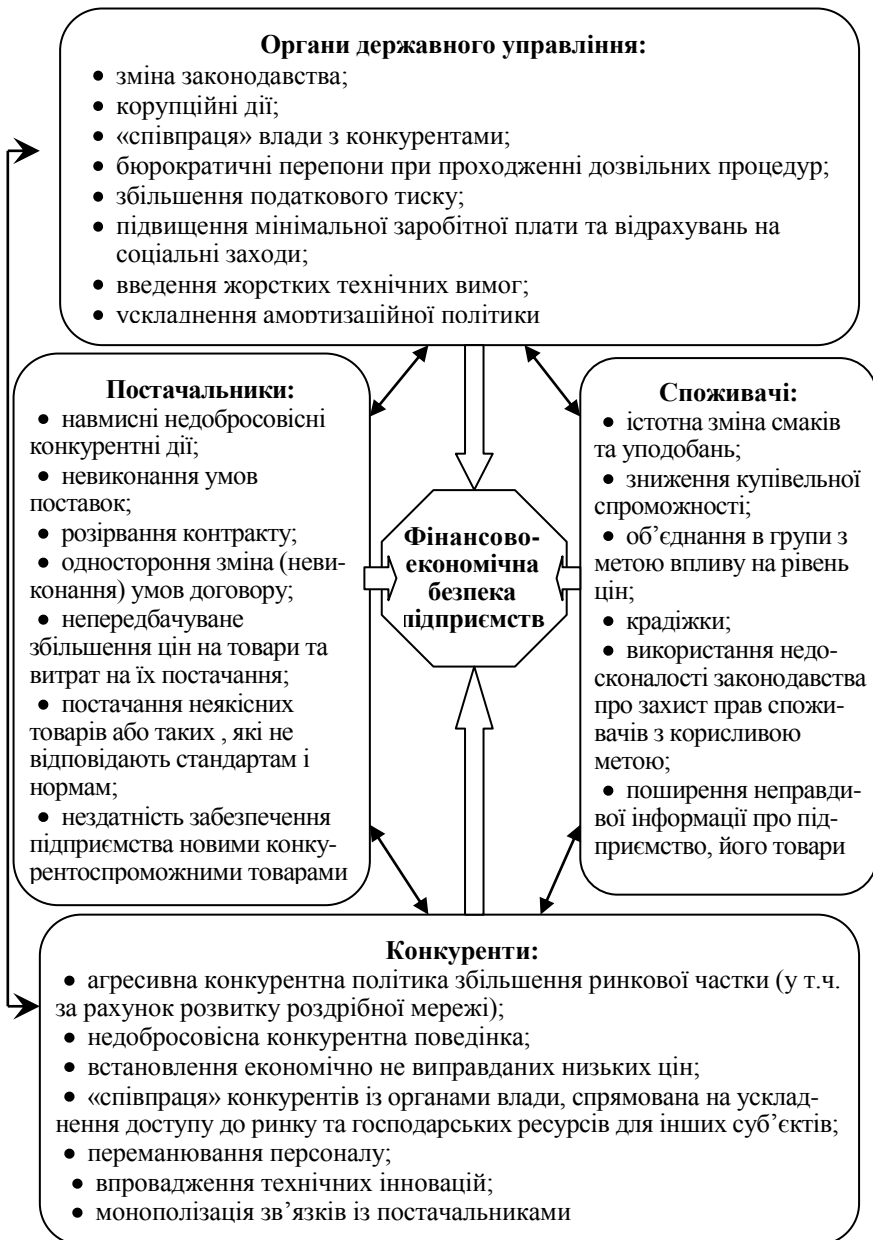

Рис. 4.8. Ідентифікація загроз фінансово-економічній безпеці підприємства у межах стратегічної взаємодії горизонтального і вертикального типів

Доцільно спрямувати GR-діяльність і на створення умов розвитку підприємства, при відносинах із владою щодо формування інституціонально-правового середовища, здійснення конкретних угод із державними органами. При цьому для вирішення тактичних завдань на підприємстві Government relations можна використовувати як підтримуючу функцію, а для вирішення стратегічних завдань – як самостійну. Підтримуюча функція Government relations полягає в налагодженні робочих контактів з органами державної влади для вирішення поточних проблем із забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства. Разом з тим, Government relations може бути самостійним, коли за його допомогою досягаються конкретні результати (наприклад, захоплюється ринкова ніша, встановлюються пільгові режими оподаткування тощо), що досягається шляхом лобіювання.

Лобіювання виступає важливим інструментом Government relations, що передбачає багатопланову взаємодію підприємства з органами державної влади з метою здійснення впливу на прийняття необхідних рішень та відстоювання власних інтересів. Предметом лобіювання виступають: 1) ресурс (коли вживаються дії для одержання на свою користь суспільного ресурсу); 2) проблема (коли вживаються дії з вирішення проблемної ситуації, наприклад усунення бар'єра в бізнесі); 3) позиція (вживаються дії для одержання деякого статусу, завоювання монопольної позиції). Таким чином, предметом лобіювання може стати будь-який об'єкт, дотичний до сфери інтересів суб'єкта лобізму, проте до основних об'єктів лобістської діяльності належать органи законодавчої, виконавчої та судової влади.

Лобістську діяльність доцільно вибудовувати з таких етапів: 1) структуризація ситуації і рефлексивний аналіз її суб'єктів; 2) когнітивне моделювання (вирішення прямого та зворотного завдання щодо лобіювання на основі когнітивної моделі ситуації); 3) розробка стратегії; 4) підготовка основного плану; 5) реалізація плану дій.

У сучасних умовах видається найбільш доцільним використання таких двох форм політичної комунікації: 1) комунікація за допомогою використання неформальних контактів (прямий або внутрішній лобізм); 2) комунікація, здійснювана через використання ЗМІ (непрямий вплив). У цьому випадку тиск на інститути політичної влади реалізується шляхом формування сприятливої для підприємства суспільної думки.

Такі загрози діяльності підприємства, як непрозорість дозвільної системи, часта зміна законодавства, збільшення податкового тиску, та інше вимагають вживання заходів для побудови ефективних відносин із органами влади. При цьому доцільно використовувати такі інструменти

GR: обмін інформацією, листами; лобювання інтересів²¹²; робочі зустрічі між представниками підприємства та посадовими особами; конференції, взаємодія з метою одержання дозвільних документів та ін. Побудовою відносин із владою підприємство може займатися самостійно або звертатися до послуг PR-агентств (за наявності достатніх фінансових ресурсів). З метою встановлення більш прогнозованих відносин із державними органами влади Government relations має спрямовуватися на: 1) відстеження діяльності органів державної влади й прогнозування їх впливу на діяльність підприємства; 2) визначення та аналіз потреб підприємства у сфері взаємодії з органами влади; 3) координацію побудови відносин підприємства з органами державного управління; 4) вплив на органи державної влади, доведення до них пропозицій з покращення умов взаємодії влади і бізнесу.

Важливим аспектом гарантування фінансово-економічної безпеки підприємства також є його відносини з покупцями. В сучасних умовах активного розвитку крупноформатних об'єктів і суб'єктів підприємницької діяльності, що пропонують широкий і різноманітний асортимент практично аналогічних (ідентичних) товарів, стратегія товару стає менш важливою, ніж стратегія взаємовідносин, адже залучення нових покупців вимагає більших фінансових ресурсів, ніж збереження існуючих. У довгострокових відносинах між підприємством та споживачем великого значення набувають не лише вартість товарів, але й якість, ритмічність постачання, післягарантійне обслуговування тощо. Це передбачає налагодження з боку підприємства партнерських відносин із споживачем. Оскільки товари стають все більше стандартизованими, а послуги – уніфікованими, що призводить до зниження конкурентних переваг підприємства, дієвим способом утримати споживачів і залучити нових є індивідуалізація відносин із ними. Таким чином, відносини стають важливим стратегічним ресурсом підприємства поряд із матеріальними, фінансовими, інформаційними. Ці відносини як результат ефективної взаємодії стають передумовою формування подальшого попиту на товари та збільшення обсягів діяльності.

Для забезпечення стійкості та розвитку підприємства у взаємодії зі споживачами необхідно використовувати інструменти маркетингу, що спрямовані на формування лояльного покупця, до яких можна віднести: брендинг; технології просування, в тому числі нестандартні засоби комунікації; елементи процесу обслуговування (маркетинг відносин);

²¹²Любимов А. П. Лоббизм как конституционно-правовой институт / А. П. Любимов. – М. : ИГП РАН, 1998. – 256 с.

рефлексивний маркетинг. Метою останнього є визначення переліку споживачів, які свідомо обирають підприємство і є до нього лояльними. Рефлексивний маркетинг здійснюється як активний вплив на свідомість покупців щодо формування попиту на товари шляхом створення у них нових потреб та просування стандартів споживання²¹³. Він також передбачає діагностику підприємства та його швидку адаптацію до існуючих потреб споживачів, формування їх лояльності. Крім того, за його допомогою реально здійснювати вплив на конкурентів з метою створення у них потрібного для підприємства уявлення про його наміри в асортиментній, цінovій політиці тощо. Таким чином, розвиток рефлексивного маркетингу дозволяє підприємству виявити нові інструменти активного впливу на ринок, формування потенційного попиту на товари, що є стратегічною метою підприємства. Це також вимагає планування взаємодії зі споживачами, її перетворення з пасивної на активну та постійного моніторингу.

Основною метою моніторингу є виявлення тенденцій у взаємодії підприємства зі споживачами, ідентифікація стадії розвитку взаємовідносин, в ході якого вирішуються завдання:

- 1) типологізації споживачів, їх цілей, поточних і майбутніх потреб, інтересів;
- 2) встановлення вагомих чинників, що впливають на взаємодію, їх значень та характеру впливу;
- 3) виявлення множини норм і альтернатив вибору у споживачів для моделювання їх рефлексивної поведінки.

При гарантуванні фінансово-економічної безпеки підприємства під час його взаємодії з покупцями доцільно розглядати споживачів відповідно до їх доступності, лояльності до товару, пріоритетності ділових зв'язків та рівня впливу на поточну та майбутню ефективність діяльності підприємства (таблиця 4.6).

Найбільш стратегічно важливим для підприємства є критерій сегментування споживачів за рівнем їх впливу на обсяги діяльності. Ідентифікація споживачів дозволяє управляти відносинами з ними, запобігати можливим опортуністичним діям з їх боку, вивчати і формувати їх потреби. Найважливішими для підприємства є стратегічні споживачі. Проте для цього їх необхідно ідентифікувати, що є доволі складним завданням. Як правило, лише 20 % (згідно з маркетинговими

²¹³Шемаєва Л. Г. Забезпечення економічної безпеки підприємства на основі управління стратегічною взаємодією із суб'єктами зовнішнього середовища : монографія / Л.Г. Шемаєва. – Київ, 2009. – 357 с.

дослідженнями) споживачів забезпечує 80 % доходу підприємства²¹⁴. Таким чином, саме ці 20 % доцільно вважати стратегічними покупцями і спрямовувати зусилля на збереження та покращення їх лояльності.

Таблиця 4.6

Класифікація споживачів продукції підприємства

Ознаки	Характеристика споживачів
Рівень доступності	<ul style="list-style-type: none"> • реальні; • потенційні (які проявляють інтерес до товарів підприємства); • доступні (частина потенційних, яка не лише проявляє інтерес, але й має необхідний дохід та доступ до товарів підприємства); • перспективні (які зацікавлені в товарах, платоспроможні, але ще не стали покупцями); • неперспективні (співробітництво з якими не передбачає істотного збільшення доходів підприємства)
Міра лояльності	<ul style="list-style-type: none"> • лояльні (залишаються постійними покупцями товарів незалежно від появи на ринку нових пропозицій); • байдужі (які не мають сформованого ставлення до товарів чи товарної марки); • нелояльні (мають сформовану негативну думку про товари, торговельну марку, підприємство)
Рівень пріоритетності зв'язків	<ul style="list-style-type: none"> • відносини з якими вимагають підтримки (високоякісного обслуговування та задоволення їх потреб у кращий спосіб, ніж конкуренти); • відносини з якими покращуються; • відносини з якими ускладнюються (коли підприємству необхідно здійснити додаткові заходи для повернення довіри)
Рівень впливу на поточну та майбутню прибутковість підприємства	<ul style="list-style-type: none"> • стратегічні (забезпечують підприємству протягом тривалого часу значні обсяги товарообороту, спроможні залучити додаткових споживачів); • звичайні (забезпечують підприємству середній розмір доходу протягом тривалого часу і при використанні підприємством додаткових стимулів можуть стати стратегічними); • неприбуткові (можуть забезпечити середній розмір доходу в майбутньому)

²¹⁴Основы экономической безопасности: государство, регион, предприятие, личность: учеб.-практ. пособие / Рос. экон. акад. им. Г. В. Плеханова // [под ред. Е. А. Олейникова]. – М. : Интел-Синтез, 1997. – 288 с.

Для вдосконалення відносин із споживачами і, таким чином, гарантування цього аспекту фінансово-економічної безпеки підприємства, треба з'ясувати пріоритети в його відносинах зі споживачами (табл. 4.7)²¹⁵.

Таблиця 4.7

Пріоритети вдосконалення взаємовідносин підприємства зі споживачами

Тип споживачів	Характеристика споживачів	Напрямок розвитку відносин із споживачами
Потенційні	Споживачі, які вперше (одноразово) придбали товари підприємства. Завдання підприємства – вплинути на покупця з метою здійснення ним повторних покупок	Підвищити привабливість підприємства для споживача; формувати лояльність покупця до підприємства шляхом покращення маркетингової політики
Стабільні	Споживачі, які систематично здійснюють покупки товарів підприємства	Відслідковувати відносини з індивідуальними покупцями; знаходити можливості для розширення й поглиблення відносин
Стратегічні	Споживачі, які постійно здійснюють покупки та активно рекламують переваги підприємства, в яких переконалися на власному досвіді. Їх можна вважати активними учасниками маркетингу	Продемонструвати кращі сторони процесу обслуговування споживачів, якісні характеристики товарів; рекламувати динамічний розвиток пропозиції товарів і покращення сервісу; заохочувати споживачів

При управлінні стратегічною взаємодією підприємства зі споживачами необхідно усвідомлювати, що вона стосується обґрунтування довгострокових цільових орієнтирів взаємовідносин, що спрямовані на задоволення потреб споживачів, побудову якісного партнерства з ними та реалізують стратегічні інтереси підприємства. Вони передбачають обрання однієї чи декількох типів стратегій: взаємовідносин, споживача, товару, мерчандайзингу, формування потреб та попиту споживачів.

²¹⁵Чекулаев М. Риск-менеджмент: управление финансовыми рисками на основе анализа волатильности / М. Чекулаев. – М. : Альпина Паблишер, 2002. – 344 с.

Стратегія взаємовідносин визначає орієнтири політики щодо кожного аспекту продажу товарів, включно з психологією споживача. Метою стратегії є досягнення взаєморозуміння, яке гарантує довгострокове партнерство. Стратегія споживача стосується ретельного вивчення і задоволення його потреб²¹⁶. Вона включає збір і аналіз інформації про споживачів (потреби, інтереси, переваги). Використання ж стратегії товару дозволяє підприємству прийняти рішення щодо вибору та позиціонування товарів для задоволення потреб споживачів. Стратегія мерчандайзингу передбачає вдале розміщення товарів у торговельній залі. Стратегія формування потреб та попиту споживачів спрямована на формування чи зміну споживчої свідомості, формування стандартів та стилю споживання. Взаємодія підприємства зі споживачами передбачає не обрання однієї з окреслених стратегій, а їх системне поєднання.

Реалізацію економічних інтересів підприємства у стратегічній взаємодії з конкурентами як важливого завдання забезпечення його фінансово-економічної безпеки можна покращити за рахунок здійснення заходів за напрямками: 1) захист від спланованих дій або опортуністичної поведінки конкурентів; 2) забезпечення співробітництва з ними.

Діяльність підприємства щодо захисту від спланованих дій конкурентів повинна спрямовуватися передусім на захист власних інтересів у зовнішньому середовищі (у співпраці з державними органами і постачальниками), а саме: встановлення тісних стратегічних, довгострокових зв'язків з постачальниками з метою недопущення переходу, монополізації їх відносин із конкурентами; проведення активного лобіювання власних інтересів в органах влади з метою кращого доступу до господарських ресурсів. Важливим також є створення комфортного середовища для успішної діяльності працівників підприємства як вагомого чинника протидії спробам їх переходу до конкурентів.

Негативним аспектом діяльності конкурентів може бути недобросовісна конкурентна поведінка, яка проявляється у таких формах: 1) неправомірне використання ділової репутації підприємства; 2) неправомірний збір та поширення неправдивої інформації про підприємство, його продукцію; 3) створення перешкод у процесі конкуренції і досягнення неправомірних переваг. Це може негативно позначитися на іміджі, а отже й на фінансово-економічній безпеці. В такому випадку доцільно проводити інформаційну кампанію з

²¹⁶Мэннинг Дж. Психология продаж. Искусство партнёвских отношений / Дж. Мэннинг, Б.Рис. – СПб.: Проим-Евро Знак, 2003. – 320 с.

висвітлення позитивних сторін підприємства, його діяльності, продукції, з одночасним вживанням заходів зі спростування неправдивої інформації (зокрема, в судовому порядку).

У випадку реалізації недобросовісної конкуренції підприємство може зазнати втрат у вигляді зниження темпів розвитку, порушення балансу кредиторської та дебіторської заборгованості, зниження економічної стійкості, конкурентоспроможності, порушення стабільної діяльності, посилення фінансової залежності. З метою виявлення заходів недобросовісної конкуренції можна скористатися такими ознаками: незвична поведінка партнерів та клієнтів; непрогнозовані зміни в їх діяльності; зміни в інформаційному середовищі підприємства; зміни у відносинах із органами влади; зміни у поведінці персоналу.

Для зменшення ймовірності настання загрози зниження конкурентних переваг підприємства внаслідок впровадження конкурентами технічних інновацій доцільно проводити моніторинг стану ринку технічних новинок з метою адекватного реагування на зміни в ньому та недопущення отримання переваг конкурентами.

Активна діяльність конкурентів на ринку може призвести до збільшення їх частки на ньому (зокрема, за рахунок розширення роздрібною мережі), чому можна протидіяти шляхом проведення активних заходів (реалізації стратегії) підприємства зі збільшення або утримання його поточної ринкової позиції.

Об'єктивною ознакою розвитку сучасних економічних відносин є зростаюча взаємозалежність діяльності економічних суб'єктів ринку, що набуло глобального характеру, а отже інколи потребує використання принципу співробітництва між конкурентами. Зокрема, принцип співробітництва з конкурентами можна використовувати при реалізації стратегії «айкідо»²¹⁷, яка передбачає перехід до співробітництва з конкурентами за допомогою узгодження інтересів, створення стратегічних альянсів, спільного більш раціонального та ефективного використання ресурсів. Цей тип стратегії спрямований на використання задля своєї вигоди не слабких, а сильних сторін конкурента.

З метою реалізації конкурентного співробітництва необхідно розвинути його інфраструктуру для визначення, погодження і координації управлінських рішень, інструментів, підходів і допомоги у встановленні: меж стратегічних ініціатив і взаємозв'язку між ними; взаємозалежності між учасниками співробітництва; узгодження,

²¹⁷ Пино Р. Корпоративное айкідо / Р. Пино. – СПб. : Питер, 2001. – 224 с.

розпізнавання і використання засобів співпраці сторін²¹⁸. При використанні стратегії конкурентного співробітництва варто виявити можливості для зміни ринкового конкурентного балансу, передбачити реакцію інших суб'єктів ринку (споживачів, конкурентів) на співробітництво, здійснити відповідну підготовку управлінського персоналу.

Для гарантування фінансово-економічної безпеки підприємству необхідно подбати про надійність та ефективність відносин із постачальниками товарів, адже доступ до господарських ресурсів та ринків є невід'ємною передумовою та внутрішньою характеристикою безпеки кожного економічного агента. Ця взаємодія повинна мати стратегічний характер, який передбачає постійний моніторинг змін на ринку постачальників, прогнозування ризиків, що пов'язані з ними, врахування заходів для попередження конкурентних дій з боку постачальників й обрання найкращих у перспективному плані рішень.

Управління стратегічною взаємодією підприємства з постачальниками передбачає вирішення завдань: 1) формування «портфеля постачальників» (монопольного, єдиного, декількох) та розподіл їх на стратегічні та основні; 2) визначення строку поставок (зі складу, відповідно до попиту, «точно в строк»); 3) встановлення масштабів постачання (локальне, глобальне); 4) узгодження цінової політики для оптимального використання можливостей ринку; 5) формування ефективних інформаційних каналів для кращої взаємодії з постачальниками.

При цьому головне завдання полягає не у традиційному управлінні постачальниками (організація, створення та управління «портфелем постачальників»), а в управлінні відносинами підприємства зі стратегічними постачальниками з метою стимулювання їх перебудови під стратегічні та тактичні потреби підприємства. Розробляючи концептуальні засади взаємодії зі стратегічними постачальниками, підприємство повинно: встановити цілі відносин з ними; визначити на довгостроковий період базу постачальників; сформувати заходи, що сприятимуть досягненню цих цілей; розподілити ресурси, необхідні для їх досягнення. Таким чином, доцільно виділяти чотири типи відносин із постачальниками: 1) стратегічне партнерство («ідеальна» позиція, за якої підприємство прагне до інтенсивного довгострокового співробітництва, як правило, безпосередньо з виробниками товарів чи власниками торгових марок); 2) обраний постачальник (передбачає встановлення

²¹⁸Гоулман Д. Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта / Д.Гоулман, Р.Бояцис, Э.Макки; [пер. с англ.]. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 302 с.

підприємством довгострокових відносин, як правило, з одним постачальником широкого асортименту товарів); 3) постійний постачальник (підприємство здійснює регулярні закупівлі диференційовано за кожною товарною групою в одного постачальника); 4) нестабільний постачальник (підприємство закуповує товари у різних постачальників без орієнтування на довгострокові відносини).

З огляду на забезпечення фінансово-економічної безпеки при виборі постачальника товарів необхідно враховувати його роль і значення для підприємства (табл. 4.8). Таким чином, вибір постачальника залежно від його ролі в багатьох аспектах визначатиме стан та рівень фінансово-економічної безпеки підприємства не лише в поточному періоді, але й у перспективі. Проте варто враховувати ризик погіршення фінансового становища постачальників у середньо- та довгостроковому періоді, що впливатиме на ефективність постачання товарів (несвоєчасність поставок, непередбачуване збільшення цін на товари та витрат на їх постачання) як важливого етапу технологічного процесу. Тому необхідно здійснювати моніторинг надійності роботи постачальника.

Постачання неякісних товарів або тих, які не відповідають чинним стандартам і нормам, а також нездатність забезпечення підприємства новими конкурентоспроможними товарами ставить під загрозу не лише відносини з таким постачальником, але й діяльність підприємства загалом. Для мінімізації цієї загрози доцільно обґрунтувати стратегічні та тактичні основи взаємодії з постачальниками, сформулювати сукупність основних постачальників (поділивши їх на стратегічних та звичайних), здійснювати постійний моніторинг їх функціонування та враховувати можливі ризики в поточних планах діяльності.

Розробка стратегії взаємодії з постачальниками передбачає здійснення попереднього вибору альтернативного варіанта за кожним із постачальників, за такими видами: 1) стратегія зміни постачальника; 2) стратегія впливу на постачальника; 3) стратегія «придбання» постачальника. При цьому вибір альтернативи залежить від ролі постачальника у діяльності підприємства. Так, якщо роль постачальника несуттєва, оскільки він пропонує стандартні товари, то зміна постачальника не призведе до значних втрат. Проте зміна постачальника в умовах взаємозалежності, наявності довгострокових ділових відносин або реалізації комплексних стратегій постачання може пов'язуватися з істотними витратами. У випадку, коли постачальник володіє правами на окремі торгові марки або є виробником унікальних товарів, а підприємство володіє достатніми фінансовими перспективами, можливий варіант «придбання» постачальника.

Таблиця 4.8

Характеристика впливу на фінансово-економічну безпеку підприємства залежно від типу та ролі постачальника

Тип постачальника	Характеристика відносин	Характеристика впливу відносин на фінансово-економічну безпеку підприємства
Звичайний	Здійснення «помірко-ваного співробітництва», пропонування підприємству оптимальної ціни та стандартної якості товарів, співпраця з постачальником не дуже комфортна	Стан безпеки залежить від надійності постачальника і налагоджених зв'язків із ним; стандартна якість товарів не дає конкурентних переваг. Розірвання відносин не призведе до суттєвого зниження безпеки внаслідок наявності великої кількості аналогічних постачальників; стан фінансово-економічної безпеки залежить від кількості та якості налагоджених зв'язків з іншими постачальниками
Кваліфікований	Виконання надійних постачальницьких функцій у поєднанні з пропозицією реалізації спільних заходів, спрямованих на зменшення витрат у процесі постачання	Безпека гарантується лише в короткостроковому періоді; розірвання зв'язків може призвести до зниження рівня безпеки
Перспективний	Спільне планування асортименту, цінової політики, ініціювання заходів із покращення відносин	Гарантується надійний стан безпеки в середньостроковому періоді; розірвання відносин призведе до погіршення умов безпеки внаслідок відсутності альтернативних постачальників
Стратегічний	Узгоджена спільна політика постачання товарів; наявність довгострокових відносин	Наявність таких відносин забезпечує високий рівень фінансово-економічної безпеки в довгостроковій перспективі, проте характеризується найвищим рівнем ризику у випадку втрати постачальника

Проте в цьому випадку підприємство наважується на значні фінансові ризики, тому стратегію «придбання» доцільно використовувати у виняткових випадках. Таким чином, для гарантування безпеки підприємства та ефективного управління процесами взаємодії з постачальниками найкращим, на наш погляд, видається варіант використання стратегії впливу на постачальника, яка передбачає здійснення заходів із «підтримки» постачальника (оперативне та стратегічне консультування, обмін «ноу-хау», кадрами, фінансова підтримка), формування довгострокових партнерських відносин. Проте ці дії мають спрямовуватися на взаємодію зі стратегічними, кваліфікованими постачальниками та тими, кому надають перевагу.

Формування стратегічних пріоритетів у відносинах із суб'єктами зовнішнього середовища (державою, постачальниками, споживачами, конкурентами), розробка і реалізація заходів протидії загрозам їх впливу, постійний моніторинг відносин є невід'ємними напрямками політики забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

ВИСНОВКИ

Об'єктивними передумовами забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства на посттрансформаційному етапі розвитку економіки виступають: складне фінансово-економічне середовище діяльності; інфляційні процеси та зменшення купівельної спроможності населення; недосконале конкурентне середовище з перешкодами доступу до ресурсів та ринків, прав діяльності; малокеровані процеси розвитку більшості сфер і ринків; надмірне та недосконале оподаткування бізнесу; істотна тінізація економіки; недостатність уваги з боку державних органів до проблеми фінансово-економічної стійкості підприємств. Більше того, невисока ефективність використовуваних методів управління безпекою підприємства підтверджує необхідність удосконалення економікоматематичних методів та моделей, які дають можливість комплексно описувати всі складники системи фінансово-економічної безпеки підприємства і взаємозв'язки між ними, визначати ефективну стратегію управління системою безпеки, прогнозувати динаміку основних показників функціонування та фінансово-економічного стану підприємства.

Системний підхід до механізму управління підприємством, створення необхідних методологічних умов дослідження об'єктивно потребують уточнення суті поняття «фінансово-економічна безпека» підприємства, зокрема трактування її як рівня життєздатності суб'єкта господарювання протягом періоду його життєвого циклу за одночасного гарантування: виконання місії та цілей; доступу до ринків та ресурсів; належної фінансово-економічної ефективності діяльності; здатності до розвитку; захищеності від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Пріоритети ієрархічної побудови завдань та принципів управління фінансово-економічною безпекою підприємства визначаються з урахуванням джерел загроз безпеці за напрямками: (1) особливості етапу життєвого циклу підприємства; (2) напрями діяльності; (3) ефективність використання ресурсного забезпечення; (4) складові етапи технологічного процесу.

Методологія оцінки стану безпеки підприємства потребує вдосконалення за домінантними напрямками: (1) визначення узагальнюючого стану входження підприємства в фінансово-економічно небезпечну зону на противагу розрахунку інтегрального показника; (2) використання диференційованих показників оцінки безпеки різних за розмірами, видами діяльності, станом безпеки підприємств; (3) вивчення стану небезпеки діяльності на відміну від розрахунку міри відхилення фактичних показників фінансово-господарської діяльності від критичних чи оптимальних.

За результатами регресійного аналізу залежності рівня безпеки від кількісних показників фінансово-господарської діяльності підприємств виявлено, що на її стан негативно впливають низька фінансова стійкість, ліквідність та платоспроможність, недостатньо ефективне використання матеріально-технічної бази. Експертне опитування дозволило стверджувати про недостатню обізнаність управлінського персоналу підприємств як з питань безпеки, так і щодо важливості її забезпечення. Проте більшість підприємств вважає за доцільне створення відповідного відділу, а головними причинами його відсутності визначає нестачу фінансових ресурсів і брак кваліфікованого персоналу. При цьому найбільше визначають стан безпеки підприємства фінансова та економічна складові.

Моніторинг та прогнозування динаміки основних індикаторів системи фінансово-економічної безпеки підприємства найбільш доцільно здійснювати на основі трендових моделей динаміки окремих показників ефективності функціонування системи безпеки або трендової моделі динаміки узагальненого показника – оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства. В умовах стрибкоподібної зміни показників фінансово-господарського стану підприємства, зумовленої тенденціями розвитку економіки країни загалом, для дослідження динаміки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства перспективним може бути використання теорії хаосу.

Модель процесу управління фінансовою безпекою підприємства на основі теорії оптимального управління дає можливість визначити найбільш прийнятну траєкторію розвитку її системи за заданими стратегіями управління. Вибір оптимальної стратегії управління системою фінансово-економічної безпеки підприємства доцільно здійснювати за розробленими критеріями оцінювання якості її функціонування, що враховують як поточний, так і прогнозований кінцевий стан системи. Модель дає змогу дослідити функціонування системи безпеки підприємства у динаміці.

Розроблену економетричну симульативну модель системи фінансово-економічної безпеки підприємства доцільно використовувати для моделювання структури та тісноти взаємозв'язків між показниками його фінансово-господарської діяльності. В цій моделі ендогенними змінними є обсяг реалізованої продукції, вартість основних виробничих засобів, величина власного капіталу, величина прибутку підприємства, показник рентабельності активів, показник рентабельності продажу, показник ліквідності підприємства, розмір середньої заробітної плати на підприємстві. Екзогенними змінними моделі є показники стану внутріш-

ного та зовнішнього середовищ: величина кредиторської та дебіторської заборгованості, величина поточних зобов'язань та активів, індекс споживчих цін (до попереднього періоду), кількість зареєстрованих безробітних, темп приросту валового внутрішнього продукту тощо. Перспективним напрямом розвитку моделювання фінансово-економічної безпеки підприємства є врахування особливостей функціонування підприємства, зокрема галузевої приналежності, форми власності тощо.

У процесі моніторингу фінансово-економічної безпеки підприємства важливе місце необхідно відводити аналізу показників рентабельності – однієї з найважливіших характеристик ефективності функціонування підприємства та здійснювати ефективне управління нею. Підвищення показників рентабельності позитивно впливає на фінансово-економічний стан підприємства загалом і характеризує поліпшення його безпеки зокрема. Для забезпечення достатнього рівня фінансово-економічної безпеки підприємства запропоновано використовувати комплекс економіко-математичних моделей максимізації показників рентабельності продажу та рентабельності витрат. Для обґрунтування оптимальної виробничої програми підприємства з урахуванням різних показників рентабельності здійснено побудову багатокритеріальної моделі максимізації рентабельності підприємства. Для реалізації побудованої моделі використано метод послідовних поступок, який передбачає упорядкування цільових функцій за зменшенням їхньої відносної вагомості та задання допустимих відхилень за кожним критерієм оптимальності.

Оцінювання динаміки стану загроз фінансово-економічній безпеці підприємства доцільно здійснювати зіставленням темпів зростання вибраних показників фінансово-господарської діяльності підприємства із значеннями відповідних параметрів деякого «еталонного» об'єкта. Аналізуючи зміну значення узагальненого показника стану загроз безпеці за кілька періодів, можна побудувати прогноз оцінки наближення стану фінансово-економічної безпеки підприємства до «ідеального» стану «еталонного» підприємства, що дає змогу істотно підвищити ефективність управління підприємством.

Організаційно-економічний механізм забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства передбачає використання системної сукупності методів та засобів впливу на покращення функціональних складових безпеки шляхом створення відповідної служби чи делегування функцій з її забезпечення іншим відділам через реалізацію організаційних, інституційних, економічних, інформаційних та мотиваційних заходів.

Управління фінансово-економічною безпекою підприємства повинно починатися ще на стадії планування його фінансово-господарської діяльності, орієнтуючись не лише на ефективність, але й планує динамічну конкурентоспроможність суб'єкта господарювання. Це потребує врахування її за кожним напрямом та при стратегічному і тактичному плануванні діяльності підприємства. Головними критеріями диференціації стратегічних підходів до управління фінансово-економічною безпекою є стан небезпеки на момент розробки (коригування) стратегії та фінансові можливості підприємства. Крім того, перелік критеріїв раціональності планових показників діяльності підприємства необхідно доповнити забезпеченням доступу до ресурсів та ринків, захищеністю підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз, створенням належних передумов для сталого планомірного розвитку, гарантуванням безпеки кожного етапу технологічного процесу як складової загального бізнес-процесу. Комплексне завдання управління фінансово-економічною безпекою підприємства повинно передбачати: (1) організацію збору та аналіз інформації за кожним із вказаних напрямів, планування і формування завдань; (2) виконання та взаємодію всіх фінансово-господарських процесів між собою; (3) управління персоналом у межах всіх процесів; (4) управління оборотними активами, витратами і втратами; (5) контроль усіх процесів; (6) організацію протидії втратам та порушенням технологічних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Chandler A. D. Strategy and Structure: chapters in the history of the industrial enterprise. - Cambridge: MIT Press, 1962.- 463 p.
2. Eric M. Uslaner. Corruption, inequality and the rule of law. – Cambridge university press, 2008. – 344 p.
3. Абалкин Л. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 4-13.
4. Азаренкова Г. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. для самост. вивч. дисц. / Г. М. Азаренкова, Т. М. Журавель, Р. М. Михайленко. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Знання-Прес, 2006. – 287 с.
5. Айвазян С. А. Прикладная статистика и основы эконометрии / С. А. Айвазян, В. С. Мхитарян. – М.: ЮНИТИ, 1998. – 1022 с.
6. Алтухов Ю. И. Особенности обеспечения экономической безопасности предпринимательской деятельности на уровне региона: дис. канд. экон. наук: 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Юрий Иванович Алтухов; [Тамб. гос. ун-т им. Г. Р. Державина]. – Тамбов, 2004. – 132 с.
7. Амельницька О. В. Управління виробничо-господарською діяльністю локальних електричних мереж: автореф. дис... канд. экон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Олена Володимирівна Амельницька; [Донец. нац. ун-т]. – Донецьк, 2008. – 20 с.
8. Аналіз фінансового стану виробничої та комерційної діяльності підприємства : навч. посібник / [В. П. Шило, Н. І. Верховлядова, С. Б. Ільїна та ін.]. – К. : Кондор, 2007. – 240 с.
9. Андрейчиков А. В. Анализ, синтез, планирование решений в экономике / А. В. Андрейчиков, О. Н. Андрейчикова. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 362 с.
10. Андрощук Г. А. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны : монография / Г. А. Андрощук, П. П. Крайнев. – К. : Издательский Дом «Ин Юре», 2000. – 400 с.
11. Ансофф И. Стратегическое управление/ И. Ансофф [под ред. Л. И. Евенко; сокр. пер. с англ.]. – М.: Экономика, 1999. – 520 с.
12. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб. : Питер, 1999. – 416 с.
13. Банкрутство і санація підприємства: теорія і практика кризового управління / [Т. С. Клебанова, О. М. Бондар, О. В. Мозенков та ін.; за ред. О. В. Мозенкова]. – Х. : ВД „ІНЖЕК”, 2003. – 272 с.

14. Баранкевич М. М. Елементи теорії прийняття рішень: методичні розробки / М. М. Баранкевич. – Львів : ЛДУ, 2000. – 20 с.
15. Барановський О.І. Фінансова безпека: монографія / О. І. Барановський; Ін-т екон. прогнозування. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.
16. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія / О. І. Барановський. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.
17. Белозеров И. П. Организационно-экономические проблемы управления безопасностью предпринимательской деятельности [Электронный ресурс] / И. П. Белозеров // «Экономика и преступность» : материалы круглого стола. 13-14 марта 2001 г. – Режим доступа до журналу: http://crime.vl.ru/docs/konfs/konf_01.htm.
18. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – [2-е изд., стер.]. – К.: Эльга, 2009. – 776 с.
19. Боброва И.И. Черный PR? Белый GR! Цветной IR: менеджмент информационной культуры / И. Боброва, В. Зимин. – М.: Вершина, 2006.–464 с.
20. Богомолов В. А. Экономическая безопасность : учеб. пособие / В. А. Богомолов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 303 с.
21. Бондаренко О.М. Оцінка економічної безпеки авіакомпанії: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.04 / О.М. Бондаренко; Нац. авіац. ун-т. – К., 2004. – 19 с.
22. Бородич С. А. Вводной курс эконометрики : учебное пособие / С. А. Бородич. – Мн. : БГУ, 2000. – 354 с.
23. Бухвальд Е. Макроаспекты экономической безопасности: факторы, критерии и показатели / Е. Бухвальд, Н. Головацкая, С. Лазуренко // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С.27-36.
24. Ван Хорн Дж. Основы управления финансами / Дж. Ван Хорн; [Гл. ред. серии Я. В. Соколов; пер. с англ.]. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 800 с. – (Серия по бухгалтерскому учету и аудиту).
25. Василенко Л. П. Фінанси підприємства: навч. посібник Ч. 2 : / Л. П. Василенко, Л. В. Гуг. – Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2005. – 239 с.
26. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія / Т. Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 386 с.
27. Васильців Т. Г. Пріоритети та засоби зміцнення економічної безпеки малого і середнього підприємництва: монографія / Васильців Т. Г., Волошин В. І., Гуменюк А. М. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2009. – 248 с.

28. Васильчак С.В. Розвиток аграрної економіки як основа продовольчої безпеки країни / С.В. Васильчак, О.Р. Жидяк // Економічна безпека і проблеми господарсько-політичної трансформації соціально-економічних систем. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2009. – 407 с.

29. Ващекин Н.П. Безопасность предпринимательской деятельности / Н. П. Ващекин, М. И. Далиев, А. Д. Урсул. – М.: Экономика, 2002. – 336 с.

30. Вечканов Г.С. Экономическая безопасность: учеб. / Г. С. Вечканов. – СПб.: Питер, 2007. – 384 с.

31. Вітлінський В. В. Моделювання економіки : навч. посібник / В. В. Вітлінський. – К. : КНЕУ, 2003. – 408 с.

32. Власов М. П. Моделирование экономических процессов / М. П. Власов, П. Д. Шимко. – Ростов н/Д. : Феникс, 2005. – 409 с. – (Высшее образование).

33. Гавриш В.А. Практическое пособие по защите коммерческой тайны / В. А.Гавриш. – Симферополь: Таврида, 1994. – 153 с.

34. Герасимчук З.В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення: монографія/ З.В. Герасимчук, Н.С.Вавдіюк. – Луцьк: Надстир'я, 2006. – 244 с.

35. Гетьман О.О. Економіка підприємства: навч. посіб. для студ. вищих навчальних закладів / О.О.Гетьман, В.М. Шаповал. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 488 с.

36. Главные компоненты временных рядов: метод «Гусеница» / [под ред. Д. Л. Данилова, А. А. Жиглянского]. – СПб. : Пресском, 1997. – 308 с.

37. Голяндина Н. Э. Метод «Гусеница»-SSA: анализ временных рядов : учеб. пособие / Н. Э. Голяндина. – СПб., 2004. – 76 с.

38. Гоулман Д. Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта / Д. Гоулман, Р. Бояцис, Э. Макки; [пер. с англ.]. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 302 с.

39. Грунин О. А. Экономическая безопасность организации / О. А. Грунин, С. О. Грунин. – СПб.: Питер, 2002. – 180 с.

40. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : монографія / Б. В. Губський. – К.: ДП «Укрархбудінформ», 2001. – 122 с.

41. Гусев В.С. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов /В.С. Гусев. – СПб.: ИД «Очарованный странник», 2001. – 224 с.

42. Дем'яненко Г.Є. Економічна безпека торговельного підприємства: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.05 «Економіка торгівлі та послуг» / Галина Євгенівна Дем'яненко; [Донец. держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського]. – Донецьк, 2003. – 18 с.

43. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети / [В. Є. Воротін, В. С. Куйбіда, Е. М. Лібанова та ін.; під ред. З. С. Варналія]. – К. : НІСД, 2007. – 820 с.

44. Деружинский В.А. Основы коммерческой тайны: Практическое пособие для предпринимателя / В.А. Деружинский, В. В. Деружинский. – Минск, 1994. – 214 с.

45. Деєва Н. М. Фінансовий аналіз: навч. посібник / Н. М. Деєва, О. І. Дедіков. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 328 с.

46. Джефкинс Ф. Паблік рилейшнз: учеб. пособие для вузов / Ф. Джефкинс, Д. Ядин. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 416 с.

47. Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності у 2007 році: статистичний збірник. – Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2008. – 98 с.

48. Донець Л.І. Економічна безпека підприємства: навч. посібник / Л. І. Донець, Н.В. Ващенко. – К.: ЦУЛ, 2008. – 240 с.

49. Драга А.А. Обеспечение безопасности предпринимательской деятельности / А. А. Драга. – М.: Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 1998. – 304 с.

50. Дранко О. И. Финансовый менеджмент : Технология управления финансами предприятия : учеб. пособие для вузов / О. И. Дранко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 351 с. – (Серия «Профессиональный учебник : Финансы»).

51. Дубель В. М. Обеспечение экономической безопасности Украины в условиях многовекторного развития / Дубель В. М. // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. трудов. – Донецк : ДонНУ, 2007. – С. 1680-1688.

52. Економіка підприємства: підруч. / [М. Г. Грещак, В. М. Колот, А. П. Наливайко та ін.; за заг. ред. С. Ф. Покропивного]. – [2-ге вид., перероб. та доп.]. – К.: КНЕУ, 2000. – 528 с.

53. Економіка підприємства: теорія і практикум: навч. посіб. / [Блонська В. І., Васильців Т. Г., Гринкевич С. С. та ін.; за ред. Міценко Н. Г., Ященко О.І.] – Львів: «Магнолія 2006», 2008. – 688 с.

54. Економічна безпека в Україні: держави, фірми, особи : навч. посібник / Н. Й. Реверчук, Я. Й. Малик, І. І. Кульчицький, С. К. Реверчук; [за ред. С. К. Реверчука]. – Львів : ЛФ МАУП, 2000. – 192 с.

55. Економічна безпека: навч. посіб. / [за ред. З.С. Варналія]. – К.: Знання, 2009. – 647 с.

56. Економічна кібернетика : підручник: у 2 т. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 508 с.

57. Економічний аналіз : навч. посібник / М. А. Болюх, В. З. Бурчевський, М. І. Горбатов; [за ред. М. Г. Чумаченка]. – К. : КНЕУ, 2001. – 540 с.

58. Євдокимов Ф.І. Узагальнююча оцінка фінансової складової рівня економічної безпеки підприємства / Ф. І. Євдокимов, О. В. Мізіна, О. О. Бородіна // Економічні праці ДонНТУ. – Донецьк: Вид-во ДонНТУ, 2002. –Вип. 47.–С. 6-12.– (Серія економічна).

59. Єлейко В. І. Основи економетрії. У 2 ч. Ч. 1 /В. І. Єлейко– Львів : ТзОВ «Марка ЛТД», 1995. – 192 с.

60. Єріна А. М. Статистичне моделювання та прогнозування : навч. посібник / А. М. Єріна. – К. : КНЕУ, 2001. – 170 с.

61. Єрмошенко М. М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства : препринт наукової доповіді / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячова, А. М. Ашуев; [за наук. ред. М. М. Єрмошенка]. – К. : Національна академія управління, 2005. – 7с.

62. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко.– К. : КНЕУ, 2001. – 308 с.

63. Жаліло Я. А. Проблеми узгодження економічної безпеки мікро- та макрорівнів / Я. А. Жаліло // Національна програма забезпечення економічної безпеки в контексті стратегії соціально-економічного розвитку України : матеріали Круглого столу (1 листопада 2000 р.) / [ред. С. І. Пирожков, Б. В. Губський, А. І. Сухоруков]. – К. : Національний інститут українсько-російських відносин при Раді національної безпеки та оборони України, 2001. – С. 53-56.

64. Забродский В.А. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы / В. А. Забродский, Н. Капустин // Бизнес-информ. – 1999. - № 15–16. – С. 35-37.

65. Забродський В. А. Власність, економічна безпека і держава / В. А. Забродський, М. О. Кизим // Економічна кібернетика. – 2000. –№ 3–4. – С. 58-63.

66. Зайцев Н.Л. Экономика, организация и управление предприятием: учеб. пособие / Н.Л. Зайцев. – [2-е изд., доп.]. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 455 с.

67. Захаров О.І. Організація та управління економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності: навч. посібник / О. І. Захаров, П. Я. Пригунов. – К.: КНТ, 2008. – 257 с.

68. Здрок В. В. Прикладна економетрика. Симультаивні моделі: навч. посібник. Ч. 1. / В. В. Здрок. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – 112 с.

69. Здрок В. В. Прикладна економетрія. Дистрибутивно-лагові та авторегресивні моделі. Ч. 2. / В. В. Здрок, Т. Я. Лагоцький. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – 184 с.

70. Иванов А. Экономическая безопасность предприятия / А. Иванов, В. Шлыков. – М., 1995. – 265 с.

71. Ильяшенко С. Н. Оценка составляющих экономической безопасности предприятия / С. Н. Ильяшенко // Наукові праці ДонНТУ. – 2002. – № 48. – С. 16-22.

72. Иванюта Т. М. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. / Т. М. Иванюта, А. О. Заїчковський – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.

73. Интернет-ресурс Державного комітету статистики України www.ukrstat.gov.ua.

74. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко- правовий аспект : навч. посібник. / М. І. Камлик. – К. : Атіка, 2005. – 432 с.

75. Каркавчук В. В. Аналіз системи фінансової безпеки підприємства / В. В. Каркавчук // Вісник Львівського національного університету. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – Вип. 38. – С. 90-94.– (Серія економічна).

76. Каркавчук В. В. Економетричне моделювання динаміки рівня фінансової безпеки підприємства / В. В. Каркавчук // Вісник Львівського національного університету.– Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008.–Вип. 40. – С. 124-129. – (Серія економічна)

77. Каркавчук В. В. Структурне моделювання рівня фінансової безпеки підприємства / В. В. Каркавчук // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках экономического сотрудничества и ГУАМ: сб. науч. трудов. – Севастополь-Донецк : ДонНУ, РФ НИСИ в г. Донецке, 2009. – С. 806-810.

78. Кизим Н. А. Оценка и прогнозирование неплатежеспособности предприятий : монография / Н. А. Кизим, И. С. Благун, Ю. С. Копчак. – Х. : Издательский дом ИНЖЕК, 2004. – 144 с.

79. Кіндрацька Г. І. Стратегічний менеджмент / Г. І. Кіндрацька. – К. : Знання, 2006. – 366 с.

80. Клейнер Г. Б. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность / Г. Б. Клейнер, В. Л. Тамбовцев, Р. М. Качалов. – М.: Экономика, 1997. – 226 с.

81. Клівець П.Г. Стратегія підприємства: навч. посіб. / П.Г. Клівець – К. : Академвидав, 2007. – 320 с.

82. Коваленко Л. О. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньова. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2005. – 485 с.

83. Ковальов Д. Кількісна оцінка рівня економічної безпеки підприємства / Д. Ковальов, І. Плетнікова // Економіка України. – 2000. – № 4. – С. 35-40.

84. Ковальов Д. Економічна безпека підприємства / Д. Ковальов, Т. Сухорукова // Економіка України. – 1998. – № 10. – С. 48-53.

85. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия : сущность и механизм ее обеспечения : монография / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.

86. Коковський Л.О. Географічний вимір економічної безпеки України: автореф. дис... канд. геогр. наук: 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Любомир Олексійович Коковський; [Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка]. – К., 2008. – 18 с.

87. Концепція економічної безпеки України / кер. проекту В. М. Гесць; Ін-т екон. прогнозування НАНУ України. – К. : Логос, 1999. – 56 с.

88. Кравчук П.Я. Формування системи корпоративної безпеки: дис... канд. екон. наук: 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Павло Ярославович Кравчук; [Терноп. держ. екон. ун-т]. – Тернопіль, 2006. — 232 с.

89. Кракос Ю. Б. Управління фінансовою безпекою підприємств / Ю. Б. Кракос, Р. О. Разгон // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2008. – № 1(1). – С. 86-97.

90. Круглов В. В. Искусственные нейронные сети. Теория и практика / В. В. Круглов, В. В. Борисов. – [2-е изд.]. – М. : Горячая линия - Телеком, 2002. – 382 с.

91. Крупчатніков О. С. Прогнозування банкрутства як складова антикризового фінансового управління / О. С. Крупчатніков, В. В. Прохорова // Економічний простір : зб. наук. праць. – 2009. – № 23/2. – С. 103-109.

92. Куркин Н. В. Управление экономической безопасностью предприятия : монография / Н. В. Куркин. – Днепропетровск : АРТ-ПРЕСС, 2006. – 452 с.

93. Лазаренко В. И. Правовое обеспечение экономической безопасности предприятий : монография / В. И. Лазаренко, Т. В. Филипенко. – Донецк : Донецкий юридический институт ЛГУВД, 2007. – 192 с.

94. Лапін Є.В. Економічний потенціал підприємств промисловості: формування, оцінка, управління: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.07.01 «Економіка промисловості» / Євген Васильович Лапін; [Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т»]. – Х., 2006. – 36 с.

95. Лігоненко Л. О. Антикризове управління торговельним підприємством: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.07.05 «Економіка торгівлі та послуг» / Лариса Олександрівна Лігоненко; [Київ. нац. торгов.-екон. ун-т]. – К., 2001. – 35 с.

96. Лук'яненко І. Г. Економетрика : підручник / І. Г. Лук'яненко, Л. І. Краснікова. – К. : Товариство «Знання», КОО, 1998. – 494 с.

97. Лупак Р.Л. Конкурентоспроможність торговельного підприємства та механізм її забезпечення: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (економіка торгівлі та послуг)» / Руслан Любомирович Лупак; [Укоопспілка. Львів. комерц. акад.]. – Львів, 2008. – 21 с.

98. Любимов А.П. Лоббизм как конституционно-правовой институт / А. П. Любимов. – М.: ИГП РАН, 1998. – 256 с.

99. Макарюк О. В. Аналіз методологічних положень щодо оцінювання рівня фінансової безпеки держави [Електронний ресурс] / О. В. Макарюк // Матеріали Междунар. науч.-практ. интернет-конференции «Инвестиционные приоритеты эпохи глобализации: влияние на национальную экономику и отдельный бизнес» (5-6 марта 2009 г.). – Режим доступу до журн. : http://www.confcontact.com/2009_03.htm.

100. Малі підприємства Львівщини : статистичний збірник / Держкомстат України, ГУС у Львівській області. – Львів : [б. в.], 2010. – 97 с.

101. Математический энциклопедический словарь / [гл. ред. Ю. В. Прохоров; ред. кол.: С. И. Адян, Н. С. Бахвалов, В. И. Битюцков и др.]. – М. : Сов. Энциклопедия, 1988. – 847 с.

102. Медведев В. С. Нейронные сети. MATLAB 6 / В. С. Медведев, В. Г. Потемкин. – М. : Диалог-МИФИ, 2002. – 304 с.

103. Мельник В. І. Перспективні напрямки підвищення рівня економічної безпеки підприємства в сучасних умовах [Електронний

ресурс] / В. І. Мельник, Г. М. Шумська // I Междунар. научно-практ. конф. «Проблемы формирования новой экономики XXI века» (17-19 декабря 2008 г.). – Режим доступа до журн. : http://www.confcontact.com/-2008dec/3_melnik.htm.

104. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М.: Дело, 1997. – 704 с.

105. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства. Наказ № 10 від 17.01.2001 р. / Міністерство економіки України. – Режим доступу : <http://me.kmu.gov.ua>.

106. Механизмы управления экономической безопасностью / Ю. Г. Лысенко, С. Г. Мищенко, Р. А. Руденький, А. А. Спиридонов. – Донецк : ДонНУ, 2002. – 178 с.

107. Мец В. О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства : навч. посібник / В. О. Мец. – К. : КНЕУ, 1999. – 132 с.

108. Мищенко С. Н. Система обеспечения экономической безопасности организации: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Сергей Николаевич Мищенко; [Донской гос.техн.ун-т]. – Ростов н/Д: [б.и.], 2004. – 197 с.

109. Мікроекономічне моделювання і інформаційні технології / О. О. Бакаєв, В. І. Гриценко, Л. І. Бажан, Л. О. Бакаєв. – К. : Наукова думка, 2003. – 184 с.

110. Міценко Н.Г. Регулювання діяльності підприємств роздрібною торгівлю: монографія / Н. Г. Міценко, Т. Г. Васильців, Н. М. Заряна. – Львів: Видавництво ЛКА, 2009. – 176 с.

111. Мних Є. В. Економічний аналіз : підручник / Є. В. Мних. – [2-ге вид., перероб. та доп.]. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 472 с.

112. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / [за ред. В. М. Гесця]. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 240 с.

113. Мойсеев В. А. Паблік рілейшинз / В. А. Мойсеев. – К. : Академвидав, 2007. – 320 с.

114. Мунтіян В. І. Економічна безпека України: монографія / В. І. Мунтіян. – К. : Вид-во КВІЦ, 1999. – 464 с.

115. Мунтіян В. І. Теоретичні засади економічної безпеки / В. І. Мунтіян // Національна програма забезпечення економічної безпеки в контексті стратегії соціально-економічного розвитку України:

матеріали Круглого столу (1 листопада 2000 р.) / [відп. ред. С. І. Пирожков, Б. В. Губський, А. І. Сухоруков]. – К. : Національний інститут українсько-російських відносин при Раді національної безпеки та оборони України, 2001. – С. 53-56.

116. Мэннинг Дж. Психология продаж. Искусство партнёрских отношений / Дж. Мэннинг, Б.Рис. – СПб.: Проим-Евро Знак, 2003. – 320 с.

117. Наконечний С. І. Математичне програмування : навч. посіб. / С. І. Наконечний, С. С. Савіна. – К. : КНЕУ, 2003. – 452 с.

118. Недосекин А. О. Методологические основы моделирования финансовой деятельности с использованием нечетко-множественных описаний : дис. ... доктора экон. наук : 08.00.13 / А. О. Недосекин. – Санкт-Петербург, 2003. – 302 с.

119. Новоселецький О. М. Моделювання стійкості функціонування підприємства з урахуванням ризику: автореф. дис... канд. экон. наук: 08.00.11 «Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці» / Олександр Миколайович Новоселецький; [Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. экон. ун-т ім. В. Гетьмана»]. – К., 2008. – 18 с.

120. Одинцов А. А. Защита предпринимательства: экономическая и информационная безопасность: учеб. пособие / А. А. Одинцов. – М. : Международные отношения, 2003. – 325 с.

121. Організаційно-економічні заходи зміцнення безпеки підприємницької діяльності регіону (за матеріалами Львівської області) : Аналітична записка до секретаріату Президента України. [Електронний ресурс] / Т. Г. Васильців, В. І. Волошин // Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/April/2.htm>.

122. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навч. посіб. / [В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко та ін.]. – К.: Правова єдність, 2009. – 544 с.

123. Основы теории оптимального управления : учеб. пособие для экон. вузов / [В. Ф. Кротов, Б. А. Лагоша, С. М. Лобанов и др.; под ред. В. Ф. Кротова]. – М. : Высш. шк., 1990. – 430 с.

124. Основы экономической безопасности: государство, регион, предприятие, личность : учеб.-практ. пособие / [под ред. Е. А. Олейникові; Рос. экон. акад. им. Г. В. Плеханова]. – М.: Интел-Синтез, 1997. – 288 с.

125. Офіційний інтернет-ресурс «Портал розничной и оптовой торговли TradeMaster» . – Режим доступу: <http://www.trademaster.com.ua>.

126. Офіційний інтернет-ресурс газети «Бізнес». –Режим доступу: <http://www.business.ua>.

127. Офіційний інтернет-ресурс журналу «Компаньон». –Режим доступу: <http://www.companion.ua/Magazine>.

128. Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства : Монографія / М. О. Кизим, В. А. Забродський, В. А. Зінченко, Ю. С. Копчак. – Х. : Видавничий дім «ІНЖЕК», 2003. – 144 с.

129. Пино Р. Корпоративное айкидо / Р. Пино. –СПб.: Питер, 2001. – 224 с.

130. Підприємницька діяльність Львівщини у 2008 році: статистичний збірник. – Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2009. – 62 с.

131. Підхомний О. М. Типологія загроз фінансовій безпеці суб'єктів підприємницької діяльності / О. М. Підхомний, Н. О. Микитюк, І. П. Вознюк // 36. наук. праць «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2007.- С. 119-123.

132. Пономаренко В. С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование : Монографія / В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанова, Н. Л. Чернова. – Х. : ИД «ІНЖЕК», 2004. – 144 с.

133. Предборський В. А. Економічна безпека держави : монографія / В. А. Предборський. – К. : Кондор, 2005. – 391 с.

134. Присенко Г. В. Прогнозування соціально-економічних процесів : навч. посіб. / Г. В. Присенко, Є. І. Равікович. – К. : КНЕУ, 2005. – 378 с.

135. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ № 60 від 02.03.2007 р. / Міністерство економіки України. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738

136. Великий А. П. Про один підхід до дослідження економічної безпеки та деякі результати його практичного застосування / Великий А. П., Горбулін В. П., Сергієчко І. В. – Київ, 1997. – 25 с. – (Препр. / НАН України. Ін-т кібернетики ім. В. М. Глушкова; 97-3).

137. Про основи національної безпеки України : Закон України № 964 – IV від 19.06.2003 / Верховна Рада України. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua.

138. Раздина Е. В. Коммерческая информация и экономическая безопасность предприятия / Е. В.Раздина. – К.: Бизнесинформ, 2000. – 344 с.

139. Шенда А. В. Ризики в підприємстві: оцінювання та управління: навч.посіб. / А. В. Шенда, М. В. Голованенко; [за ред. А. В. Шенди.] – К.: Знання, 2008. – 271 с.

140. Розвиток малого підприємництва: статистичний аналіз : статистичний збірник. – Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2005. – 140 с.

141. Руденський Р. А. Моделювання процесів антисипативного управління економічною безпекою: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.03.02 «Економіко-математичне моделювання» / Роман Анатолійович Руденський; [Донец. нац. ун-т]. – Донецьк, 2002. – 16 с.

142. Саати Т. Принятие решений: Метод анализа иерархий / Т. Саати. – М. : Радио и связь, 1993. – 341 с.

143. Савин В. А. Некоторые аспекты экономической безопасности России / В. А. Савин // Международный бизнес России. –1995. – № 9. – С. 22-26.

144. Саенко М. Г. Стратегія підприємства: підручник / М. Г. Саенко. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – 390 с.

145. Скляр Г. П. Безпека розвитку сфери споживчої кооперації в умовах периферійного ринкового господарства / Г. П. Скляр // Економічна безпека і проблеми господарсько-політичної трансформації соціально-економічних систем. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2009. – 407 с.

146. Современный Энциклопедический словарь. – М. : Издательство «Большая Российская Энциклопедия», 1997 – 1018 с.

147. Статистичний щорічник Львівської області за 2009 рік. Ч. I/ Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2010. – 363 с.

148. Статистичний щорічник України за 2009 рік/ Держкомстат України. – К. : Консультант, 2010. – 572 с.

149. Сулима О. Й. Діагностика загроз діяльності промислового підприємства: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (підприємства машинобудівної та металургійної галузей)» / Олександра Йосипівна Сулима; [Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля]. – Луганськ, 2009. – 17 с.

150. Сухоруков А. І. Сучасні проблеми фінансової безпеки України : монографія / А. І. Сухоруков; [передмова. С. І. Пирожкова]. – К. : НІПМБ, 2004. – 117 с.

151. Тамбовцев В. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура и проблемы / В. Тамбовцев // Вестник МГУ, 1995. – № 3. – С. 17-24. – [Сер. 6: Экономика].

152. Тарнавська Н. П. Управління конкурентоспроможністю суб'єктів господарювання на засадах інноваційного розвитку: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Наталія Петрівна Тарнавська; [Терноп. нац. екон. ун-т]. – Тернопіль, 2009. – 40 с.

153. Теория организации: учебник / [Д. В. Олянич и др.]. – Ростов н/Д: Феникс, 2008. – 408 с.

154. Тлумачний словник сучасної української мови: Близько 50000 сл. [уклад. І. М. Забіяка]. – К.:Арій, 2007. – 512с.

155. Томпсон А. А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии :учеб. для вузов / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд;[пер. с англ.]- М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.

156. Торгівля, комерція, підприємництво: зб. наук. праць / [редакц. кол. Апопій В. В., Дайновський Ю. А., Скибінський С. В. та ін.]. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2009. – Вип. 10. – 234 с.

157. Торгівля, комерція, підприємництво: зб. наук. праць / [редакц. кол. Апопій В. В., Дайновський Ю. А., Башнянин Г. І. та ін.]. – Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2008. – Вип. 9. – 356 с.

158. Третьякова Н.С. Разработка системы управления экономической безопасностью предприятий: дис. ... канд. экон. наук:08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Наталья Сергеевна Третьякова; [СПб. гос.инж.-экон.ун-т]. – СПб., 2003. – 206 с.

159. Трояновский В. М. Математическое моделирование в менеджменте : Учебное пособие / В. М. Трояновский. – М. : Русская Деловая Литература, 1999. – 240с.

160. Уоссермен Ф. Нейрокомпьютерная техника : Теория и практика / Ф. Уоссермен;[пер. Ю. А. Зуев, В. А. Точенов]. – М. : Мир, 1992. – 250 с.

161. Факторный, дискриминантный и кластерный анализ / Дж.-О. Ким, Ч. У. Мьюллер, У. Р. Клекка и др.; [под ред. И. С. Енюкова; пер. с англ.]. – М. : Финансы и статистика, 1989. – 215 с.

162. Фінанси підприємств : підручник / [А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк та ін.; кер. кол. авт. і наук. ред. А. М. Поддєрьогін]. – [5-ге вид., перероб. та доп.]. – К. : КНЕУ, 2004 – 546 с.

163. Фомин В. Н. Рекуррентное оценивание и адаптивная фильтрация / В. Н. Фомин. – М. : Наука, 1984. – 288 с.

164. Фоміна М. В. Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика : монографія / М. В. Фоміна. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. – 141 с.

165. Форрестер Дж. Основы кибернетики предприятия (Индустриальная динамика) / Дж. Форрестер; [под ред. Д. М. Гвишиани; пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1971. – 340 с.

166. Хлістунова Н. В. Фінансові ризики і платоспроможність підприємств / Н. В. Хлістунова // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 7(25). – С. 63-68.
167. Хоминич И. П. Финансовая стратегия компаний : научное издание / И. П. Хоминич. – М. : Изд-во Рос. экон. акад., 1998. – 156 с.
168. Чекулаев М. Риск-менеджмент: управление финансовыми рисками на основе анализа волатильности / М. Чекулаев. – М.: Альпина Паблишер, 2002. – 344 с.
169. Чумарин И. Кадровая безопасность / И. Чумарин // Кадры предприятия. – 2003. – №3.
170. Шарапов О. Д. Економічна кібернетика : навч. посібник / О. Д. Шарапов, В. Д. Дербенцев, Д. Є. Семьонов. – К. : КНЕУ, 2004. – 231 с.
171. Шемаєва Л. Г. Забезпечення економічної безпеки підприємства на основі управління стратегічною взаємодією із суб'єктами зовнішнього середовища: монографія / Л. Г. Шемаєва. – Київ, 2009. – 357 с.
172. Шеремет А. Д. Методика финансового анализа / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулин. – М. : ИНФРА-М, 1995. – 176 с.
173. Шершньова З. Є. Стратегічне управління: навч. посіб. / З. Є. Шершньова, С. В. Оборська. – К.: КНЕУ, 1999. – 384 с.
174. Шкарлет С. М. Діагностика потенціалу економічної безпеки підприємства у функціональному аспекті його інноваційної політики / С. М. Шкарлет // Культура народов Причерноморья. – 2006. – № 85. – с. 155-161
175. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект : монографія / С. М. Шкарлет. – К. : Книжкове вид-во Національного авіаційного університету, 2007. – 435 с.
176. Шкарлет С. М. Формування економічної безпеки підприємств засобами активізації їх інноваційного розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук / Шкарлет С. М. – К., 2008. – 34 с.
177. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність та шляхи забезпечення : Монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144с. – (Сер. «Нац. безпека»; Вип. 2).
178. Шлыков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия / В.В. Шлыков. – СПб.: Алетей, 1999. – 138 с.
179. Шлыков В. В. Теория и практика экономической безопасности предприятия / В. В Шлыков. – М.: Арсин, 2000. – 364 с.

180. Шпілевський В. В. Формування фінансової життєздатності коксохімічних підприємств: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Володимир Вікторович Шпілевський; [Н.-д. центр індустр. пробл. розвитку НАН України]. – Х., 2007. – 20 с.

181. Экономика предприятия (фирмы): учебник / [под ред. О. И. Волкова и О.В. Девяткина]. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 601 с. – (100 лет РЭА им. Г. В. Плеханова).

182. Экономическая и национальная безопасность : учебник / [под ред. Е. А. Олейникова]. – М. : Экзамен, 2004. – 768 с.

183. Экономическая стратегия фирмы / [под ред. А. П. Градова]. – СПб. : Спец. литература, 1995. – 414 с.

184. Ячменьова В. М. Економічна безпека туристичного бізнесу АРК / В. М. Ячменьова, О. І. Остапчук // Культура народів Причорномор'я. – 2006. – № 88. – С. 134-138.

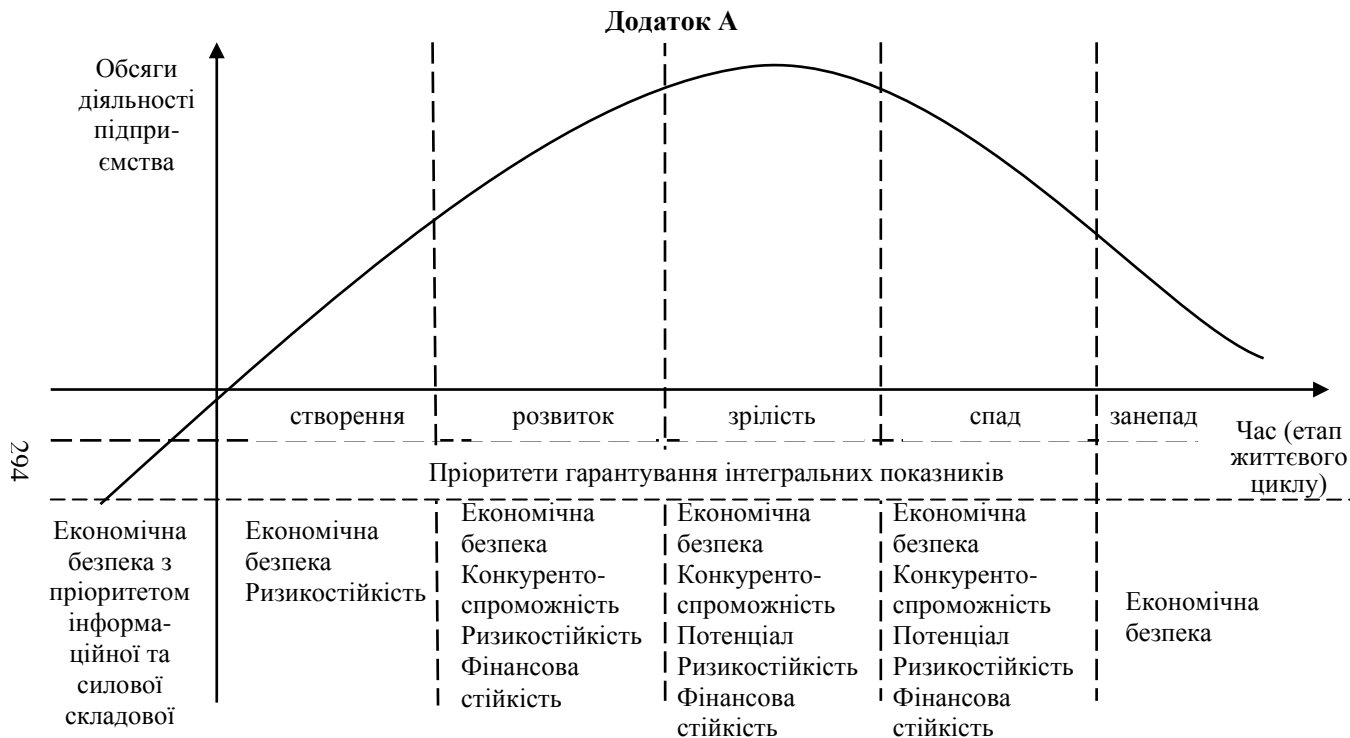

Рис. А.1. Місце економічної безпеки на різних етапах життєвого циклу торговельного підприємства

Додаток Б

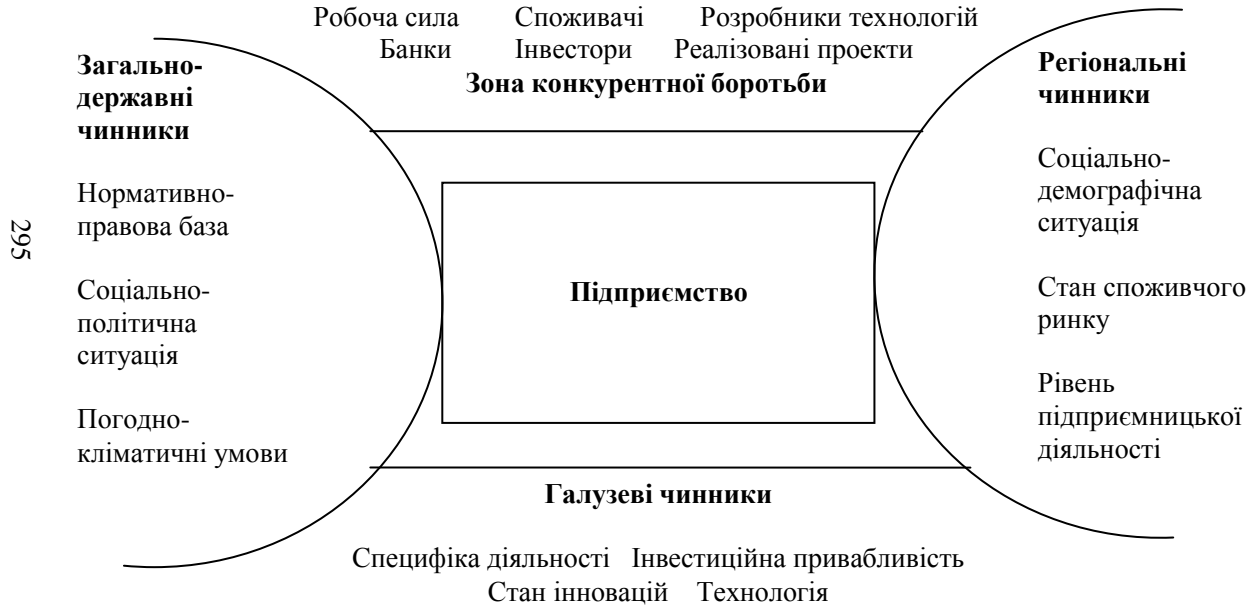

Рис. Б.1. Взаємодія системи фінансово-економічної безпеки підприємства та зовнішнього середовища

Додаток В

Таблиця В.1

Механізм управління економічною безпекою підприємства

МЕТОДИ	ІНСТРУМЕНТИ	ЗАХОДИ
1	2	3
Інституційно-правові	Створення відділу економічної безпеки та його імплементація в організаційну структуру управління підприємством	<ul style="list-style-type: none"> – запровадження моніторингу рівня економічної безпеки та її складових; – прогнозування ризиків та розробка заходів з їх нейтралізації; – коригування планових показників діяльності у контексті забезпечення економічної безпеки; – розробка системи правил та режимів безпеки
	Виділення сектора економічної безпеки в межах юридичного відділу	<ul style="list-style-type: none"> – створення інструкцій про матеріальну відповідальність та захист комерційної таємниці; – моніторинг законодавства та захист підприємства від дій і рішень органів державного управління; – управління інституційними характеристиками безпеки в межах юридичних відносин із контрагентами; – реєстрація документів, прав власності
Інформаційні	Створення механізму оперативного реагування на загрози інформаційній безпеці та поширення негативної інформації про підприємство	<ul style="list-style-type: none"> – аналіз, облік комерційної інформації; – створення надійної системи захисту інформації та каналів її проходження; – використання сучасних технологій захисту інформації (систем кодування і шифрування)
Організаційно-технологічні	Підвищення ефективності управління безпекою	– впровадження на підприємстві міжнародних систем управління якістю

1	2	3
Економічні	Підвищення економічної ефективності використання ресурсів підприємства	<ul style="list-style-type: none"> – реалізація заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання господарських ресурсів; – оцінка рівня сучасності та продуктивності матеріально-технічної бази, пошук резервів їх покращення; – підвищення рентабельності активів та конкурентоспроможності підприємства
	Створення передумов розвитку підприємства	<ul style="list-style-type: none"> – фінансування заходів із прогнозування розвитку ринкової кон'юнктури, інституціонального регламентування фінансово-господарської діяльності та ресурсного забезпечення
	Забезпечення доступу до ресурсів та ринків	
Адміністративні	Встановлення фізичного захисту та автоматизованих систем безпеки	<ul style="list-style-type: none"> – введення режимів входу/виходу персоналу та відвідувачів; – створення перешкод для доступу до охоронного майна
Соціально-психологічні	Підвищення рівня мотивації персоналу в системі безпеки підприємства	<ul style="list-style-type: none"> – реалізація заходів матеріального стимулювання; – створення ефективної системи морального заохочення працівників; – розробка правил поведінки; – створення атмосфери корпоративного духу

Додаток Г

Рис. Г.1. Функціональна структура механізму управління фінансово-економічною безпекою підприємства

Додаток Д

Таблиця Д.1

Вихідні дані для оцінювання рівня економічної безпеки підприємств торгівлі Львівської області й проведення регресійного аналізу залежності показника безпеки (залежна змінна) та її часткових характеристик (незалежних змінних) у 2005 р.

Підприємство	Коефіцієнт автономії	Коефіцієнт фінансової стійкості	Коефіцієнт маневрності	Коефіцієнт загальної ліквідності
ТОВ «Довіра»	0,55	1,22	0,48	1,68
ТОВ «Богдан»	0,69	2,26	0,47	2,29
ТОВ «Майва»	0,09	0,10	-1,35	0,87
ТОВ «Меблі-Стиль»	0,43	0,76	0,58	1,44
ПП Фірма «Юлія»	-0,07	-0,06	-0,26	1,02
ТОВ «Намат»	0,57	1,87	0,20	1,37
Жидачівське СТ	0,92	11,42	0,03	1,41
ТОВ «Дубок»	0,15	0,17	-1,96	0,66
ПП «2000»	0,82	4,59	0,25	2,17
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,04	0,04	-9,60	0,60
ТОВ «Гал-Леобуд»	0,00	0,00	-12,51	0,96
ТОВ «Західенергокомплект»	0,34	0,60	0,63	1,38
ПП «Галм'ясоком»	0,35	0,53	0,48	1,25
ТОВ ТВК «Львівхолод»	0,52	1,11	0,31	1,38
ТОВ «Зодіак-Інтер»	0,60	1,52	-0,01	0,93
ТОВ «Галфрукт»	0,62	1,61	0,64	2,29
ПП «Агросоюз-захід»	0,63	1,69	0,34	1,61
ПСК «Світанок»	0,85	5,75	-0,04	0,76
ТОВ «Доната»	-0,03	-0,03	13,17	0,58
ТОВ «Ванкувер»	0,72	2,56	0,63	2,61
Радехівське СТ	0,79	3,72	0,09	1,35
ТОВ «Астра-плюс»	0,42	0,72	-0,17	0,88
ПП «Галкомфортсервіс»	0,42	0,72	-0,32	0,77
ТОВ «Пам'ять»	0,82	4,56	0,11	1,49
ТОВ «Інтерекономіка»	0,82	4,42	-0,08	0,66
ТОВ «Амфіон»	0,73	2,77	0,31	1,85
ПП «Олексюк»	0,34	0,52	-0,10	0,95
ТОВ «Джуре»	0,10	0,11	0,50	1,06
ТОВ «Колор-Перун»	0,24	0,32	-0,05	0,95
ТОВ «Нерей-Л»	0,11	0,45	0,74	1,33
ДП ТОВ «Єврогурт»	0,76	3,21	0,15	1,48

Підприємство	Коефіцієнт швидкої ліквідності	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Коефіцієнт відношення дебіторської заборгованості кредиторської заборгованості	Коефіцієнт оборотності товарних запасів	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості
ТОВ «Довіра»	0,54	0,19	0,48	14,58	22,52
ТОВ «Богдан»	1,88	0,01	9,61	3,09	27,23
ТОВ «Майва»	0,10	0,28	1,33	6,61	10,93
ТОВ «Меблі-Стиль»	0,33	0,03	0,24	12,86	16,53
ПП Фірма «Юлія»	0,24	0,17	0,07	13,28	10,76
ТОВ «Намат»	0,39	0,36	0,02	24,58	23,61
Жидачівське СТ	0,10	0,36	0,26	17,31	23,27
ТОВ «Дубок»	0,54	0,02	0,77	52,58	10,04
ПП «2000»	0,58	0,50	4,91	24,62	82,5
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,31	0,007	3,18	4,83	55,41
ТОВ «Гал-Леобуд»	0,95	0,01	0,71	1314,77	2,85
ТОВ «Західенергокомплект»	0,61	0,35	1,15	2,08	7,27
ПП «Галм'ясоком»	0,48	0,01	1,09	4,44	8,09
ТОВ ТВК «Львівхолод»	0,48	0,20	0,04	13,60	17,47
ТОВ «Зодіак-Інтер»	0,25	0,00	0,48	8,72	11,55
ТОВ «Галфрукт»	0,79	0,28	0,62	6,70	12,38
ПП «Агросоюз-захід»	0,57	0,02	0,23	15,82	27,10
ПСК «Світанок»	0,19	0,06	0,28	12,29	14,31
ТОВ «Доната»	0,10	0,03	0,01	20,89	10,12
ТОВ «Ванкувер»	0,08	0,05	0,04	4,62	17,29
Радехівське СТ	0,52	0,04	0,04	6,67	13,84
ТОВ «Астра-плюс»	0,02	0,03	0,00	10,93	18,62
ПП «Галкомфортсервіс»	0,38	0,00	0,46	5,51	3,43
ТОВ «Пам'ять»	0,92	0,04	0,01	24,42	16,15
ТОВ «Інтерекономіка»	0,45	0,01	1,14	3,41	2,17
ТОВ «Амфiон»	1,53	0,01	2,25	8,20	3,82
ПП «Олексюк»	0,04	0,03	0,14	15,12	23,01
ТОВ «Джуре»	0,37	0,00	2,43	5,18	23,57
ТОВ «Колор-Перун»	0,34	0,04	0,56	9,71	11,17
ТОВ «Нерей-Л»	0,15	0,02	0,16	17,16	23,68
ДП ТОВ «Сврогурт»	0,58	0,01	0,57	9,94	12,20

Продовження табл. Д.1

Підприємство	Середній термін оплати кредиторської заборгованості, днів	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Середній термін оплати дебіторської заборгованості, днів	Коефіцієнт оборотності активів	Коефіцієнт оборотності оборотних активів
ТОВ «Довіра»	16	37,74	10	6,42	9,87
ТОВ «Богдан»	13	2,27	159	0,32	0,56
ТОВ «Майва»	33	6,57	55	4,61	5,82
ТОВ «Меблі-Стиль»	22	58,39	6	8,08	9,89
ПП Фірма «Юлія»	33	56,11	6	7,36	10,17
ТОВ «Намат»	15	776,73	0	7,43	17,64
Жидачівське СТ	15	72,77	5	1,59	16,14
ТОВ «Дубок»	36	10,41	35	5,36	9,54
ПП «2000»	4	20,13	18	6,99	18,04
ТОВ КП «ВІО-плюс»	6	14,65	25	1,33	2,33
ТОВ «Гал-Леобуд»	126	3,35	107	2,61	2,74
ТОВ «Західенергокомплект»	50	5,29	68	0,91	1,17
ПП«Галм'ясоком»	45	6,18	58	2,25	2,75
ТОВ ТВК «Львівхолод»	21	340,48	1	5,17	8,89
ТОВ«Зодіак-Інтер»	31	19,69	18	0,48	6,38
ТОВ «Галфрукт»	29	16,70	22	3,06	4,38
ПП «Агросоюз-захід»	13	99,56	4	5,71	10,21
ПСК «Світанок»	25	42,45	8	1,03	9,17
ТОВ «Доната»	36	1412,51	0	9,27	17,31
ТОВ «Ванкувер»	21	367,87	1	3,29	4,48
Радехівське СТ	26	294,84	1	1,17	4,10
ТОВ «Астра-плюс»	19	6331,20	0	5,48	10,68
ПП«Галкомфортсервіс»	105	5,95	60	1,25	2,80
ТОВ «Пам'ять»	22	1045,80	0	2,48	9,29
ТОВ «Інтерекономіка»	166	1,59	227	0,14	1,11
ТОВ «Амфійон»	94	1,70	212	0,68	1,40
ПП «Олексюк»	16	158,80	2	9,02	14,44
ТОВ «Джуре»	15	8,08	45	3,19	3,36
ТОВ «Колор-Перун»	32	16,72	22	1,39	6,25
ТОВ «Нерей-Л»	15	148,00	2	4,90	15,18
ДП ТОВ «Сврогурт»	30	17,95	20	2,13	6,06

Підприємство	Тривалість обороту активів, днів	Тривалість обороту оборотних активів, днів	Тривалість обороту кредиторської заборгованості, днів	Тривалість обороту дебіторської заборгованості, днів	Рентабельність капіталу, %
ТОВ «Довіра»	70	36	16,0	7,6	12,67
ТОВ «Богдан»	1391	647	13,2	127,1	0,06
ТОВ «Майва»	98	62	32,9	43,8	1,77
ТОВ «Меблі-Стиль»	53	36	21,8	5,1	76,56
ПП Фірма «Юлія»	61	35	33,4	2,3	-11,82
ТОВ «Намат»	61	20	15,2	0,4	24,15
Жидачівське СТ	283	22	15,5	4,0	0,49
ТОВ «Дубок»	84	38	35,9	27,7	57,30
ПП «2000»	61	20	2,5	15,1	87,39
ТОВ КП «ВІО-плюс»	322	154	6,5	20,6	-66,82
ТОВ «Гал-Леобуд»	166	131	126,5	89,5	-277,70
ТОВ «Західенергокомплект»	476	308	49,6	56,8	65,48
ПП«Галм'ясоком»	192	131	44,5	48,5	1,76
ТОВ ТВК «Львівхолод»	84	40	20,6	0,9	10,66
ТОВ«Зодіак-Інтер»	917	56	31,2	14,9	0,16
ТОВ «Галфрукт»	140	82	29,1	18,1	19,00
ПП «Агросоюз-захід»	75	35	13,3	3,0	9,26
ПСК «Світанок»	417	39	25,2	7,1	0,68
ТОВ «Доната»	46	21	35,6	0,2	451,33
ТОВ «Ванкувер»	130	80	20,8	0,8	14,86
Радехівське СТ	367	88	26,0	1,0	4,22
ТОВ «Астра-плюс»	78	34	19,3	0,0	11,37
ПП«Галкомфортсервіс»	361	128	105,0	48,4	5,99
ТОВ «Пам'ять»	173	39	22,3	0,3	2,13
ТОВ «Інтерекономіка»	3173	324	166,0	188,9	0,24
ТОВ «Амфіон»	526	258	94,2	212,0	-7,29
ПП «Олексюк»	40	25	15,6	2,3	-58,33
ТОВ «Джуре»	135	107	15,3	37,1	10,95
ТОВ «Колор-Перун»	311	58	32,2	17,9	8,14
ТОВ «Нерей-Л»	73	24	15,2	2,4	20,75
ДП ТОВ «Єврогурт»	203	59	29,5	16,7	3,54

Продовження табл. Д.1

Підприємство	Рентабельність активів, %	Рентабельність продукції, %	Фондовіддача	Фондорентабельність	Продуктивність праці	Коефіцієнт обороту з вибуття
ТОВ «Довіра»	6,93	0,01	20,3	21,9	417,3	0,07
ТОВ «Богдан»	0,04	0,00	0,8	0,1	61,4	0,06
ТОВ «Майва»	0,16	0,000	23,3	0,8	274,6	0,41
ТОВ «Меблі-Стиль»	33,17	0,04	44,5	182,4	262,7	0,30
ПП Фірма «Юлія»	0,80	0,00	29,9	3,2	270,9	0,29
ТОВ «Намат»	13,85	0,02	7,7	14,4	84,0	0,27
Жидачівське СТ	0,45	0,00	1,8	0,5	45,0	0,16
ТОВ «Дубок»	8,49	0,02	12,6	20,0	283,4	0,33
ПП «2000»	71,75	0,10	11,8	120,8	137,1	0,23
ТОВ КП «ВІО-плюс»	-2,70	-0,02	22,6	-45,8	289,2	0,26
ТОВ «Гал-Леобуд»	-0,99	0,00	73,3	-27,7	266,1	0,46
ТОВ «Західенергокомплект»	22,29	0,25	3,4	83,1	77,1	0,43
ПП«Галм'ясоком»	0,61	0,00	11,3	3,1	469,3	0,08
ТОВ ТВК «Львівхолод»	5,58	0,01	15,7	16,9	484,9	0,55
ТОВ«Зодіак-Інтер»	0,10	0,00	1,0	0,2	99,5	0,41
ТОВ «Галфрукт»	11,74	0,04	13,1	50,2	257,0	0,47
ПП «Агросоюз-захід»	5,81	0,01	16,5	16,8	386,0	0,48
ПСК «Світанок»	0,58	0,01	1,3	0,7	50,5	0,24
ТОВ «Доната»	-13,09	-0,01	20,8	-29,3	393,9	0,19
ТОВ «Ванкувер»	10,68	0,03	11,7	38,1	75,4	0,28
Радехівське СТ	3,33	0,03	1,7	4,8	32,2	0,21
ТОВ «Астра-плюс»	4,75	0,01	10,4	9,0	75,4	0,39
ПП«Галкомфортсервіс»	2,51	0,02	2,4	4,9	359,8	0,35
ТОВ «Пам'ять»	1,74	0,01	3,5	2,5	158,6	0,52
ТОВ «Інтерекономіка»	0,20	0,01	0,2	0,2	24,2	0,12
ТОВ «Амфіон»	-5,36	-0,08	2,1	-16,8	6,5	0,37
ПП «Олексюк»	-19,89	-0,02	27,9	-61,4	7,6	0,33
ТОВ «Джуре»	1,12	0,00	70,3	24,6	159,5	0,16
ТОВ «Колор-Перун»	1,96	0,01	72,9	102,8	45,9	0,06
ТОВ «Нерей-Л»	2,28	0,00	19,3	8,9	59,2	0,25
ДП ТОВ «Єврогурт»	2,70	0,01	3,3	4,1	71,1	0,25

Підприємство	Коефіцієнт обороту з прийняття	Коефіцієнт руху	ФОП на одного працівника	Власний капітал на одного працівника	Фондоозброєність
ТОВ «Довіра»	0,09	0,15	21,8	35,6	20,58
ТОВ «Богдан»	0,08	0,14	7,8	131,7	79,40
ТОВ «Майва»	0,36	0,77	9,2	5,3	11,80
ТОВ «Меблі-Стиль»	0,40	0,70	7,3	14,1	5,91
ПП Фірма «Юлія»	0,24	0,52	7,1	-2,5	9,07
ТОВ «Намат»	0,30	0,57	7,1	6,5	10,89
Жидачівське СТ	0,19	0,35	6,9	26,0	24,75
ТОВ «Дубок»	0,22	0,56	15,1	7,8	22,49
ПП «2000»	0,31	0,54	9,5	16,1	11,65
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,46	0,72	5,8	8,8	12,81
ТОВ «Гал-Леобуд»	0,41	0,87	4,5	0,4	3,63
ТОВ «Західенергокомплект»	0,36	0,79	8,3	28,9	22,75
ПП«Галм'ясоком»	1,08	1,15	4,4	72,5	41,55
ТОВ ТВК «Львівхолод»	0,62	1,17	25,4	49,1	30,97
ТОВ«Зодіак-Інтер»	0,45	0,86	6,0	124,3	104,71
ТОВ «Галфрукт»	0,44	0,91	12,9	51,9	19,66
ПП «Агросоюз-захід»	0,58	1,06	10,0	42,5	23,40
ПСК «Світанок»	0,35	0,59	6,1	41,9	38,39
ТОВ «Доната»	0,30	0,49	6,8	-1,2	18,97
ТОВ «Ванкувер»	0,39	0,67	5,8	16,5	6,42
Радехівське СТ	0,20	0,41	8,8	21,8	19,34
ТОВ «Астра-плюс»	0,34	0,73	9,5	5,7	7,22
ПП«Галкомфортсервіс»	0,30	0,64	8,3	120,9	149,34
ТОВ «Пам'ять»	0,16	0,68	2,9	52,4	45,19
ТОВ «Інтерекономіка»	0,44	0,56	7,7	144,8	156,49
ТОВ «Амфіон»	0,21	0,58	3,9	7,0	3,05
ПП «Олексюк»	0,24	0,57	1,8	0,3	0,27
ТОВ «Джуре»	0,26	0,42	4,4	5,1	2,27
ТОВ «Колор-Перун»	0,18	0,24	2,7	7,9	0,63
ТОВ «Нерей-Л»	0,00	0,25	10,7	1,3	3,08
ДП ТОВ «Сврогурт»	0,25	0,50	1,2	25,4	21,83

Таблиця Д.2

Вихідні дані для оцінки рівня економічної безпеки підприємств торгівлі Львівської області й проведення регресійного аналізу залежності показника безпеки (залежна змінна) та її часткових характеристик (незалежних змінних) у 2006 р.

Підприємство	Коефіцієнт автономії	Коефіцієнт фінансової стійкості	Коефіцієнт маневреності
ТОВ «Довіра»	0,61	1,57	0,45
ТОВ «Богдан»	0,73	5,16	0,62
ТОВ «Майва»	0,07	0,08	-0,59
ТОВ «Меблі-Стиль»	0,43	0,75	0,62
ПП Фірма «Юлія»	-0,10	-0,09	-0,08
ТОВ «Намат»	0,95	17,28	0,26
Жидачівське СТ	0,87	6,49	0,04
ТОВ «Дубок»	0,19	0,23	-1,31
ПП «2000»	1,00	2452,00	0,75
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,06	0,07	-4,74
ТОВ «Гал-Леобуд»	0,00	0,00	-20,63
ТОВ «Західенергокомплект»	0,51	0,77	-0,39
ПП«Галм'ясоком»	0,19	0,23	-0,43
ТОВ ТВК «Львівхолод»	0,47	0,89	0,07
ТОВ«Зодіак-Інтер»	0,63	1,67	0,02
ТОВ «Галфрукт»	0,57	1,27	0,46
ПП «Агросоюз-захід»	0,61	1,58	0,40
ПСК «Світанок»	0,86	6,25	0,00
ТОВ «Доната»	0,11	0,13	-2,81
ТОВ «Ванкувер»	0,74	2,81	0,66
Радехівське СТ	0,79	3,87	0,12
ТОВ «Астра-плюс»	0,43	0,76	0,03
ПП«Галкомфортсервіс»	0,43	0,75	-0,29
ТОВ «Пам'ять»	0,81	4,14	0,12
ТОВ «Інтерекономіка»	0,83	4,92	-0,04
ТОВ «Амфіон»	0,65	1,88	0,25
ПП «Олексюк»	0,20	0,25	-1,40
ТОВ «Джуре»	-0,07	-0,07	-0,32
ТОВ «Колор-Перун»	0,24	0,31	0,27
ТОВ «Нерей-Л»	0,05	0,13	0,79
ДП ТОВ «Сврогурт»	0,69	2,27	0,21

Підприємство	Коефіцієнт загальної ліквідності	Коефіцієнт швидкої ліквідності	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Коефіцієнт відношення дебіторської та кредиторської заборгованості	Коефіцієнт оборотності товарних запасів
ТОВ «Довіра»	1,85	0,53	0,23	0,46	16,80
ТОВ «Богдан»	4,20	3,39	0,01	8,28	2,15
ТОВ «Майва»	0,95	0,45	0,04	0,30	8,58
ТОВ «Меблі-Стиль»	1,47	0,32	0,01	0,25	12,60
ПП Фірма «Юлія»	1,01	0,16	0,11	0,05	17,48
ТОВ «Намат»	5,49	5,46	4,52	5,34	3768,57
Жидачівське СТ	1,32	0,28	0,13	0,23	11,86
ТОВ «Дубок»	0,70	0,63	0,03	0,87	102,61
ПП «2000»	1828,33	1416,00	144,67	7,18	38,36
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,69	0,15	0,004	1,22	4,26
ТОВ «Гал-Леобуд»	0,92	0,92	0,03	0,69	221,79
ТОВ «Західенергокомплект»	0,69	-0,09	0,01	4,35	3,73
ПП«Галм'ясоком»	0,90	0,31	0,00	0,70	8,41
ТОВ ТВК «Львівхолод»	1,07	0,41	0,14	0,05	13,85
ТОВ«Зодіак-Інтер»	1,17	0,30	0,02	0,66	9,18
ТОВ «Галфрукт»	1,68	0,54	0,19	0,46	6,00
ПП «Агросоюз-захід»	1,69	0,65	0,02	0,31	14,88
ПСК «Світанок»	1,02	0,27	0,03	0,27	10,13
ТОВ «Доната»	0,65	0,35	0,34	0,00	14,48
ТОВ «Ванкувер»	2,86	0,00	0,00	0,00	4,52
Радехівське СТ	1,46	0,26	0,08	0,10	4,84
ТОВ «Астра-плюс»	1,03	0,03	0,03	0,00	10,01
ПП«Галкомфортсервіс»	0,78	0,33	0,00	0,44	5,12
ТОВ «Пам'ять»	1,54	0,84	0,04	0,04	20,06
ТОВ «Інтерекономіка»	0,81	0,57	0,02	1,67	4,29
ТОВ «Амфійон»	1,48	1,15	0,01	1,92	5,58
ПП «Олексюк»	0,65	0,13	0,03	0,19	33,04
ТОВ «Джуре»	1,02	0,39	0,00	1,39	6,69
ТОВ «Колор-Перун»	1,34	0,61	0,07	0,89	9,93
ТОВ «Нерей-Л»	1,10	0,35	0,00	0,40	10,33
ДП ТОВ «Сврогурт»	1,47	0,48	0,03	0,42	10,05

Підприємство	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	Середній термін оплати кредиторської заборгованості, днів	Коефіцієнт оборотності дебиторської заборгованості	Середній термін оплати дебиторської заборгованості, днів
ТОВ «Довіра»	29,97	12	51,56	7
ТОВ «Богдан»	18,59	19	1,80	200
ТОВ «Майва»	7,23	50	19,48	18
ТОВ «Меблі-Стиль»	16,50	22	54,14	7
ПП Фірма «Юлія»	16,05	22	100,62	4
ТОВ «Намат»	811,69	0	121,64	3
Жидачівське СТ	19,11	19	67,98	5
ТОВ «Дубок»	11,21	32	10,31	35
ПП «2000»	135,8	3	11,04	33
ТОВ КП «ВІО-плюс»	32,83	11	22,66	16
ТОВ «Гал-Леобуд»	1,70	211	2,06	175
ТОВ «Західенергокомплект»	27,22	13	5,22	69
ПП«Галм'ясоком»	11,09	32	13,18	27
ТОВ ТВК «Львівхолод»	12,76	28	222,60	2
ТОВ«Зодіак-Інтер»	18,79	19	23,33	15
ТОВ «Галфрукт»	9,26	39	16,93	21
ПП «Агросоюз-захід»	22,38	16	61,27	6
ПСК «Світанок»	9,27	39	28,66	13
ТОВ «Доната»	4,50	80	2738,04	0
ТОВ «Ванкувер»	16,18	22	6463,80	0
Радехівське СТ	13,10	27	107,04	3
ТОВ «Астра-плюс»	14,55	25	3948,69	0
ПП«Галкомфортсервіс»	3,44	105	6,08	59
ТОВ «Пам'ять»	18,56	19	381,37	1
ТОВ «Інтерекономіка»	3,29	109	1,64	220
ТОВ «Амфiон»	3,02	119	1,57	229
ПП «Олексюк»	31,79	11	167,50	2
ТОВ «Джуре»	15,43	23	9,26	39
ТОВ «Колор-Перун»	11,93	30	13,09	27
ТОВ «Нерей-Л»	8,87	41	22,18	16
ДП ТОВ «Сврогурт»	12,19	30	23,99	15

Підприємство	Коефіцієнт оборотності активів	Коефіцієнт оборотності оборотних активів	Тривалість обороту активів, днів	Тривалість обороту оборотних активів, днів	Тривалість обороту кредиторської заборгованості, днів
ТОВ «Довіра»	7,14	11,97	63	30	12,0
ТОВ «Богдан»	0,24	0,41	1844	875	19,4
ТОВ «Майва»	3,99	4,53	113	79	49,8
ТОВ «Меблі-Стиль»	8,21	9,81	53	37	21,8
ПП Фірма «Юлія»	10,26	14,74	44	24	22,4
ТОВ «Намат»	7,76	25,81	58	14	0,4
Жидачівське СТ	1,49	9,35	289	39	18,8
ТОВ «Дубок»	5,65	10,02	80	36	32,1
ПП «2000»	6,45	8,65	67	42	2,4
ТОВ КП «ВІО-плюс»	2,16	3,35	198	107	11,0
ТОВ «Гал-Леобуд»	1,59	1,73	272	209	211,3
ТОВ «Західенергокомплект»	1,93	4,19	224	86	13,2
ПП «Галм'ясоком»	4,01	5,49	108	66	32,5
ТОВ ТВК «Львівхолод»	4,20	8,60	103	42	28,2
ТОВ «Зодіак-Інтер»	0,51	6,83	869	53	19,2
ТОВ «Галфрукт»	2,64	4,06	162	89	38,9
ПП «Агросоюз-захід»	5,42	9,13	79	39	16,1
ПСК «Світанок»	1,04	7,43	411	48	38,8
ТОВ «Доната»	3,86	6,73	111	53	80,1
ТОВ «Ванкувер»	3,39	4,51	126	80	22,2
Радехівське СТ	1,20	3,98	358	90	27,5
ТОВ «Астра-плюс»	3,96	9,74	108	37	24,7
ПП «Галкомфортсервіс»	1,32	2,95	351	122	104,6
ТОВ «Пам'ять»	2,45	9,04	175	40	19,4
ТОВ «Інтерекономіка»	0,17	1,27	2485	283	109,5
ТОВ «Амфiон»	0,63	1,22	574	294	119,1
ПП «Олексюк»	13,59	26,33	27	14	11,3
ТОВ «Джуре»	3,98	4,17	108	86	23,3
ТОВ «Колор-Перун»	1,39	5,40	266	67	30,2
ТОВ «Нерей-Л»	2,92	7,05	123	51	40,6
ДП ТОВ «Єврогурт»	3,01	6,76	144	53	29,5

Підприємство	Тривалість обороту дебиторської заборгованості, днів	Рентабельність капіталу, %	Рентабельність активів, %	Рентабельність продукції, %
ТОВ «Довіра»	5,6	11,12	6,74	0,01
ТОВ «Богдан»	160,3	0,92	0,67	0,03
ТОВ «Майва»	14,8	3,25	0,24	0,001
ТОВ «Меблі-Стиль»	5,6	28,99	12,44	0,02
ПП Фірма «Юлія»	1,1	24,67	-2,58	0,00
ТОВ «Намат»	2,4	7,11	6,72	0,01
Жидачівське СТ	4,4	0,80	0,69	0,00
ТОВ «Дубок»	27,9	37,74	7,13	0,01
ПП «2000»	27,3	72,62	72,59	0,11
ТОВ КП «ВІО-плюс»	13,3	3,29	0,20	0,00
ТОВ «Гал-Леобуд»	145,9	28,24	0,11	0,00
ТОВ «Західенергокомплект»	57,5	-33,42	-17,18	-0,09
ПП«Галм'ясоком»	22,8	-10,13	-1,90	0,00
ТОВ ТВК «Львівхолод»	1,3	10,08	4,73	0,01
ТОВ«Зодіак-Інтер»	12,6	0,51	0,32	0,01
ТОВ «Галфрукт»	17,9	11,77	6,71	0,03
ПП «Агросоюз-захід»	4,9	9,67	5,91	0,01
ПСК «Світанок»	10,6	1,42	1,22	0,01
ТОВ «Доната»	0,1	-7,40	-0,83	0,00
ТОВ «Ванкувер»	0,0	16,75	12,35	0,04
Радехівське СТ	2,8	3,75	2,98	0,02
ТОВ «Астра-плюс»	0,1	13,26	5,74	0,01
ПП«Галкомфортсервіс»	46,1	4,01	1,72	0,01
ТОВ «Пам'ять»	0,8	1,68	1,35	0,01
ТОВ «Інтерекономіка»	183,1	0,21	0,17	0,01
ТОВ «Амфіон»	228,7	-11,95	-7,80	-0,12
ПП «Олексюк»	2,1	60,00	12,10	0,01
ТОВ «Джуре»	32,4	74,23	-4,86	-0,01
ТОВ «Колор-Перун»	26,8	10,23	2,44	0,02
ТОВ «Нерей-Л»	16,2	21,21	1,05	0,00
ДП ТОВ «Єврогурт»	12,5	1,31	0,90	0,00

Підприємство	Фондовіддача	Фондорентабельність	Продуктивність праці	Коефіцієнт обороту з вибуття	Коефіцієнт обороту з прийняття
ТОВ «Довіра»	19,9	18,8	404,9	0,08	0,20
ТОВ «Богдан»	0,6	1,6	33,9	0,04	0,25
ТОВ «Майва»	36,0	2,2	120,7	0,14	0,76
ТОВ «Меблі-Стиль»	57,9	87,7	451,4	0,25	0,13
ПП Фірма «Юлія»	34,1	-8,6	282,5	0,27	0,40
ТОВ «Намат»	7,0	6,1	82,4	0,33	0,22
Жидачівське СТ	1,9	0,9	44,8	0,24	0,25
ТОВ «Дубок»	13,3	16,8	309,0	0,44	0,44
ПП «2000»	28,5	321,4	338,9	0,29	0,36
ТОВ КП «ВІО-плюс»	21,1	2,0	274,3	0,19	0,31
ТОВ «Гал-Леобуд»	28,3	1,9	225,5	0,38	0,33
ТОВ «Західенергокомплект»	2,9	-25,7	188,3	1,17	0,33
ПП«Галм'ясоком»	33,2	-15,7	657,7	0,23	0,73
ТОВ ТВК «Львівхолод»	10,5	11,9	434,4	0,66	0,78
ТОВ«Зодіак-Інтер»	1,0	0,6	89,4	0,28	0,44
ТОВ «Галфрукт»	9,8	24,8	279,2	0,47	0,41
ПП «Агросоюз-захід»	16,3	17,7	368,5	0,42	0,55
ПСК «Світанок»	1,3	1,5	46,1	0,29	0,41
ТОВ «Доната»	9,7	-2,1	175,5	0,29	0,36
ТОВ «Ванкувер»	13,8	50,4	81,0	0,11	0,16
Радехівське СТ	1,7	4,2	28,7	0,20	0,33
ТОВ «Астра-плюс»	8,7	12,7	74,9	0,20	0,17
ПП«Галкомфортсервіс»	2,5	3,2	422,7	0,23	0,39
ТОВ «Пам'ять»	3,5	1,9	209,0	0,29	0,17
ТОВ «Інтерекономіка»	0,2	0,2	22,8	0,15	0,26
ТОВ «Амфіон»	2,1	-25,7	6,7	0,12	0,06
ПП «Олексюк»	33,0	29,4	8,4	0,20	0,15
ТОВ «Джуре»	100,9	-123,2	238,5	0,80	0,90
ТОВ «Колор-Перун»	87,5	154,2	44,2	0,05	0,11
ТОВ «Нерей-Л»	16,3	5,9	48,8	0,25	0,25
ДП ТОВ «Єврогурт»	5,5	1,7	93,8	0,20	0,40

Продовження табл. Д.2

Підприємство	Коефіцієнт руху	ФОП на одного працівника	Власний капітал на одного працівника	Фондоозброєність
ТОВ «Довіра»	0,27	13,0	34,4	20,33
ТОВ «Богдан»	0,30	6,3	101,4	56,27
ТОВ «Майва»	0,90	5,8	2,3	3,35
ТОВ «Меблі-Стиль»	0,38	9,6	23,6	7,80
ПП Фірма «Юлія»	0,67	7,7	-2,9	8,28
ТОВ «Намат»	0,55	10,4	10,0	11,71
Жидачівське СТ	0,48	7,2	26,0	24,17
ТОВ «Дубок»	0,89	16,6	10,3	23,22
ПП «2000»	0,64	10,2	52,5	11,87
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,50	6,4	7,8	13,00
ТОВ «Гал-Леобуд»	0,71	5,3	0,5	7,97
ТОВ «Західенергокомплект»	1,50	9,4	50,1	65,00
ПП«Галм'ясоком»	0,97	6,4	30,8	19,83
ТОВ ТВК «Львівхолод»	1,44	26,5	48,6	41,20
ТОВ«Зодіак-Інтер»	0,72	7,4	110,0	89,04
ТОВ «Галфрукт»	0,88	20,7	60,2	28,57
ПП «Агросоюз-захід»	0,97	12,8	41,5	22,63
ПСК «Світанок»	0,70	6,4	38,2	34,95
ТОВ «Доната»	0,65	6,5	5,1	18,14
ТОВ «Ванкувер»	0,26	6,1	17,6	5,85
Радеківське СТ	0,53	8,6	19,1	16,94
ТОВ «Астра-плюс»	0,38	10,0	8,2	8,60
ПП«Галкомфортсервіс»	0,61	10,0	137,3	170,70
ТОВ «Пам'ять»	0,46	4,1	68,8	59,14
ТОВ «Інтерекономіка»	0,41	6,8	108,8	113,79
ТОВ «Амфіон»	0,18	4,6	7,0	3,25
ПП «Олексюк»	0,35	2,1	0,1	0,26
ТОВ «Джуре»	1,70	5,4	-3,9	2,36
ТОВ «Колор-Перун»	0,16	3,0	7,6	0,51
ТОВ «Нерей-Л»	0,50	8,8	0,8	2,99
ДП ТОВ «Єврогурт»	0,60	1,2	21,4	16,96

Таблиця Д.3

Вихідні дані для оцінки рівня економічної безпеки підприємств торгівлі Львівської області й проведення регресійного аналізу залежності показника безпеки (залежна змінна) та її часткових характеристик (незалежних змінних) у 2007 р.

Підприємство	Коефіцієнт автономії	Коефіцієнт фінансової стійкості	Коефіцієнт маневрності	Коефіцієнт загальної ліквідності	Коефіцієнт швидкої ліквідності
ТОВ «Довіра»	0,52	1,11	0,31	1,38	0,48
ТОВ «Богдан»	0,84	5,64	0,56	4,15	3,41
ТОВ «Майва»	0,09	0,10	-1,03	0,90	0,23
ТОВ «Меблі-Стиль»	0,32	0,48	0,71	1,34	0,27
ПП Фірма «Юлія»	-0,08	-0,07	-0,82	1,10	0,22
ТОВ «Намат»	0,42	6,60	1,08	8,11	0,19
Жидачівське СТ	0,89	8,32	0,05	1,47	0,40
ТОВ «Дубок»	0,25	0,34	-0,69	0,77	0,69
ПП «2000»	0,84	5,31	0,89	5,72	3,98
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,16	0,18	-2,30	0,58	0,56
ТОВ «Гал-Леобуд»	0,02	0,02	-5,11	0,90	0,87
ТОВ «Західенергокомплект»	0,12	0,13	-0,75	0,90	0,74
ПП«Галм'ясоком»	0,08	0,09	-0,67	0,94	0,21
ТОВ ТВК «Львівхолод»	0,34	0,53	-0,25	0,84	0,32
ТОВ«Зодіак-Інтер»	0,91	10,32	0,03	1,34	0,34
ТОВ «Галфрукт»	0,61	1,56	0,45	1,85	1,71
ПП «Агросоюз-захід»	0,61	1,57	0,45	1,85	0,53
ПСК «Світанок»	0,83	7,27	0,13	1,93	1,07
ТОВ «Доната»	0,09	0,10	-0,66	0,88	0,18
ТОВ «Ванкувер»	0,61	1,57	0,70	2,10	0,03
Радехівське СТ	0,81	4,17	0,12	1,50	0,33
ТОВ «Астра-плюс»	0,32	0,46	0,66	1,65	0,25
ПП«Галкомфортсервіс»	0,37	0,59	-0,39	0,77	0,44
ТОВ «Пам'ять»	0,76	3,17	0,05	1,16	0,49
ТОВ «Інтерекономіка»	0,84	5,43	-0,01	0,97	0,58
ТОВ «Амфіон»	0,72	2,59	0,27	1,71	1,30
ПП «Олексюк»	0,44	0,77	0,37	1,29	0,01
ТОВ «Джуре»	-0,06	-0,07	-0,04	1,00	0,39
ТОВ «Колор-Перун»	0,24	0,32	0,36	1,50	0,49
ТОВ «Нерей-Л»	0,26	0,65	-0,17	0,89	0,24
ДП ТОВ «Єврогурт»	0,42	0,73	0,19	1,14	0,30

Продовження табл. Д.3

Підприємство	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Коефіцієнт відношення дебіторської та кредиторської заборгованості	Коефіцієнт оборотності товарних запасів	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості
ТОВ «Довіра»	0,20	0,24	11,35	14,58
ТОВ «Богдан»	0,02	10,77	3,33	24,96
ТОВ «Майва»	0,02	0,40	8,91	12,00
ТОВ «Меблі-Стиль»	0,02	0,21	14,28	17,98
ПП Фірма «Юлія»	0,21	0,01	14,88	13,67
ТОВ «Намат»	0,18	0,00	12,10	20,61
Жидачівське СТ	0,26	0,21	16,10	26,97
ТОВ «Дубок»	0,03	0,90	107,83	11,81
ПП «2000»	0,48	3,60	12,16	62,9
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,005	0,02	150,44	16,16
ТОВ «Гал-Леобуд»	0,03	0,61	162,51	4,52
ТОВ «Західенергокомплект»	0,00	0,49	18,05	3,56
ПП«Галм'ясоком»	0,00	0,55	3,44	7,74
ТОВ ТВК «Львівхолод»	0,16	0,05	13,03	10,04
ТОВ«Зодіак-Інтер»	0,05	0,58	10,96	22,78
ТОВ «Галфрукт»	0,23	0,24	63,46	11,54
ПП «Агросоюз-захід»	0,02	0,25	12,67	22,59
ПСК «Світанок»	0,08	0,58	10,44	25,33
ТОВ «Доната»	0,05	0,00	9,99	8,84
ТОВ «Ванкувер»	0,03	0,00	3,53	14,43
Радехівське СТ	0,09	0,07	5,04	9,46
ТОВ «Астра-плюс»	0,19	0,09	12,90	24,90
ПП«Галкомфортсервіс»	0,01	0,67	6,26	3,69
ТОВ «Пам'ять»	0,04	0,02	23,61	18,87
ТОВ «Інтерекономіка»	0,01	2,44	3,98	6,55
ТОВ «Амфіон»	0,02	2,08	5,43	3,62
ПП «Олексюк»	0,01	0,00	12,85	34,98
ТОВ «Джуре»	0,00	0,91	13,26	19,10
ТОВ «Колор-Перун»	0,10	0,57	8,25	12,10
ТОВ «Нерей-Л»	0,01	0,42	11,84	14,10
ДП ТОВ «Єврогурт»	0,02	0,53	4,19	7,59

Підприємство	Середній термін оплати кредиторської заборгованості, днів	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Середній термін оплати дебіторської заборгованості	Коефіцієнт оборотності активів
ТОВ «Довіра»	25	48,45	7	4,32
ТОВ «Богдан»	14	1,85	194	0,36
ТОВ «Майва»	30	23,84	15	5,43
ТОВ «Меблі-Стиль»	20	72,42	5	10,29
ПП Фірма «Юлія»	26	257,20	1	8,98
ТОВ «Намат»	17	6672,00	0	6,06
Жидачівське СТ	13	105,26	3	1,70
ТОВ «Дубок»	30	10,49	34	5,83
ПП «2000»	6	5,16	70	3,35
ТОВ КП «ВІО-плюс»	22	675,42	1	1,78
ТОВ «Гал-Леобуд»	80	6,22	58	3,79
ТОВ «Західенергокомплект»	101	6,02	60	2,49
ПП«Галм'ясоком»	47	11,63	31	2,32
ТОВ ТВК «Львівхолод»	36	184,01	2	3,74
ТОВ«Зодіак-Інтер»	16	31,83	11	0,97
ТОВ «Галфрукт»	31	40,08	9	2,75
ПП «Агросоюз-захід»	16	75,11	5	5,38
ПСК «Світанок»	14	36,52	10	1,03
ТОВ «Доната»	41	19756,8	0	3,62
ТОВ «Ванкувер»	25	6855,66	0	2,84
Радехівське СТ	38	107,14	3	1,14
ТОВ «Астра-плюс»	14	237,32	2	5,74
ПП«Галкомфортсервіс»	98	4,23	85	1,31
ТОВ «Пам'ять»	19	778,75	0	3,40
ТОВ «Інтерекономіка»	55	2,24	161	0,24
ТОВ «Амфійон»	100	1,74	207	0,62
ПП «Олексюк»	10	172,3	2	9,26
ТОВ «Джуре»	19	17,55	21	7,65
ТОВ «Колор-Перун»	30	19,31	19	1,46
ТОВ «Нерей-Л»	26	33,42	11	3,07
ДП ТОВ «Єврогурт»	47	12,02	30	2,04

Підприємство	Коефіцієнт оборотності оборотних активів	Тривалість обороту активів, днів	Тривалість обороту оборотних активів, днів	Тривалість обороту кредиторської заборгованості, днів	Тривалість обороту дебіторської заборгованості, днів
ТОВ «Довіра»	7,42	104	49	24,7	5,9
ТОВ «Богдан»	0,59	1234	608	14,4	155,3
ТОВ «Майва»	6,64	83	54	30,0	12,1
ТОВ «Меблі-Стиль»	11,37	42	32	20,0	4,1
ПП Фірма «Юлія»	11,89	50	30	26,3	0,4
ТОВ «Намат»	11,82	74	30	17,5	0,0
Жидачівське СТ	11,78	252	31	13,3	2,9
ТОВ «Дубок»	10,17	77	35	30,5	27,5
ПП «2000»	3,70	127	97	6,1	59,2
ТОВ КП «ВІО-плюс»	3,65	240	98	22,3	0,4
ТОВ «Гал-Леобуд»	4,30	114	84	79,6	48,3
ТОВ «Західенергокомплект»	3,15	173	114	101,2	49,9
ПП«Галм'ясоком»	2,69	186	134	46,5	25,8
ТОВ ТВК «Львівхолод»	8,10	116	44	35,9	1,6
ТОВ«Зодіак-Інтер»	8,22	455	44	15,8	9,2
ТОВ «Галфрукт»	4,61	156	78	31,2	7,5
ПП «Агросоюз-захід»	9,03	80	40	15,9	4,0
ПСК «Світанок»	4,66	417	77	14,2	8,3
ТОВ «Доната»	7,93	118	45	40,7	0,0
ТОВ «Ванкувер»	3,48	151	104	24,9	0,0
Радехівське СТ	3,92	376	92	38,0	2,8
ТОВ «Астра-плюс»	10,94	75	33	14,5	1,3
ПП«Галкомфортсервіс»	2,68	358	134	97,6	65,6
ТОВ «Пам'ять»	13,71	126	26	19,1	0,4
ТОВ «Інтерекономіка»	1,57	1826	229	55,0	133,9
ТОВ «Амфiон»	1,30	580	277	99,5	207,0
ПП «Олексюк»	12,76	39	28	10,3	0,0
ТОВ «Джуре»	8,13	57	44	18,9	17,1
ТОВ «Колор-Перун»	5,54	268	65	29,7	17,1
ТОВ «Нерей-Л»	8,67	117	42	25,5	10,8
ДП ТОВ «Єврогурт»	3,10	211	116	47,4	25,0

Підприємство	Рентабельність капіталу, %	Рентабельність активів, %	Рентабельність продукції, %	Фондовіддача	Фондорентабельність	Продуктивність праці
ТОВ «Довіра»	8,93	4,68	0,01	11,6	12,6	243,8
ТОВ «Богдан»	1,20	1,00	0,03	1,0	2,6	57,3
ТОВ «Майва»	12,31	1,10	0,002	36,5	7,4	282,5
ТОВ «Меблі-Стиль»	32,00	10,35	0,01	90,5	91,0	575,4
ПП Фірма «Юлія»	35,31	-2,85	0,00	42,6	-13,5	323,9
ТОВ «Намат»	43,02	17,96	0,03	7,2	21,4	91,2
Жидачівське СТ	0,75	0,67	0,00	2,1	0,8	63,0
ТОВ «Дубок»	33,80	8,56	0,01	14,5	21,2	310,5
ПП «2000»	54,87	46,17	0,14	42,1	580,3	462,7
ТОВ КП «ВІО-плюс»	19,85	3,08	0,02	13,5	23,4	310,9
ТОВ «Гал-Леобуд»	78,88	1,53	0,00	37,1	15,0	522,6
ТОВ «Західенергокомплект»	10,29	1,20	0,00	9,2	4,4	1109,7
ПП«Галм'ясоком»	-7,51	-0,61	0,00	23,4	-6,2	842,9
ТОВ ТВК «Львівхолод»	0,12	0,04	0,00	8,3	0,1	414,7
ТОВ«Зодіак-Інтер»	0,09	0,08	0,00	1,1	0,1	76,9
ТОВ «Галфрукт»	9,62	5,83	0,02	8,1	17,2	204,0
ПП «Агросоюз-захід»	9,62	5,83	0,01	15,5	16,8	353,5
ПСК «Світанок»	3,49	2,90	0,03	1,4	4,1	58,1
ТОВ «Доната»	1,75	0,16	0,00	7,8	0,4	147,0
ТОВ «Ванкувер»	10,05	6,13	0,02	15,7	33,8	85,9
Радехівське СТ	4,87	3,93	0,03	1,6	5,7	22,8
ТОВ «Астра-плюс»	26,69	8,42	0,01	11,7	17,1	144,9
ПП«Галкомфортсервіс»	17,12	6,33	0,05	2,6	12,8	378,9
ТОВ «Пам'ять»	3,06	2,32	0,01	4,8	3,3	316,1
ТОВ «Інтерекономіка»	0,48	0,40	0,02	0,3	0,5	28,4
ТОВ «Амфіон»	25,56	18,44	0,30	2,0	60,4	7,4
ПП «Олексюк»	71,91	31,37	0,03	41,1	139,1	10,5
ТОВ «Джуре»	-1,16	0,07	0,00	156,9	1,5	251,2
ТОВ «Колор-Перун»	3,79	0,92	0,01	102,9	64,8	47,7
ТОВ «Нерей-Л»	18,29	4,74	0,02	18,7	28,8	69,1
ДП ТОВ «Єврогурт»	1,39	0,59	0,00	6,4	1,8	104,7

Продовження табл. Д.3

Підприємство	Коефіцієнт обороту з вибуття	Коефіцієнт обороту з прийняття	Коефіцієнт руху	ФОП на одного працівника	Власний капітал на одного працівника	Фондоозборність
ТОВ «Довіра»	0,08	0,25	0,33	13,0	29,6	21,04
ТОВ «Богдан»	0,34	0,11	0,45	8,0	131,4	60,20
ТОВ «Майва»	1,71	0,48	2,19	7,7	4,7	7,73
ТОВ «Меблі-Стиль»	0,11	0,33	0,44	10,6	18,1	6,36
ПП Фірма «Юлія»	0,13	0,22	0,35	7,9	-2,9	7,61
ТОВ «Намат»	0,27	0,25	0,52	13,1	6,3	12,64
Жидачівське СТ	0,47	0,27	0,74	9,8	33,1	30,22
ТОВ «Дубок»	0,30	0,40	0,70	18,4	13,5	21,48
ПП «2000»	0,21	0,21	0,43	14,0	116,1	10,98
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,32	0,23	0,55	8,5	27,1	22,95
ТОВ «Гал-Леобуд»	0,19	0,29	0,49	13,2	2,7	14,10
ТОВ «Західенергокомплект»	0,50	0,25	0,75	12,2	51,8	120,13
ПП«Галм'ясоком»	0,17	0,14	0,31	7,8	29,6	36,07
ТОВ ТВК «Львівхолод»	0,91	1,03	1,94	24,5	38,2	50,08
ТОВ«Зодіак-Інтер»	0,38	0,49	0,87	9,5	72,2	70,45
ТОВ «Галфрукт»	0,24	0,53	0,77	18,0	45,0	25,11
ПП «Агросоюз-захід»	0,39	0,48	0,87	15,9	39,8	22,82
ПСК «Світанок»	0,46	0,28	0,75	8,3	47,1	40,36
ТОВ «Доната»	0,23	0,24	0,46	7,3	3,8	18,77
ТОВ «Ванкувер»	0,21	0,26	0,47	6,9	18,4	5,47
Радехівське СТ	0,11	0,28	0,39	9,2	16,2	13,86
ТОВ «Астра-плюс»	0,37	0,09	0,46	13,6	8,0	12,40
ПП«Галкомфортсервіс»	0,21	0,43	0,64	11,9	107,3	144,10
ТОВ «Пам'ять»	0,07	0,11	0,18	4,7	70,6	66,01
ТОВ «Інтерекономіка»	0,16	0,22	0,38	10,7	101,5	102,69
ТОВ «Амфіон»	0,29	0,24	0,53	5,6	8,6	3,64
ПП «Олексюк»	0,28	0,17	0,44	2,6	0,5	0,26
ТОВ «Джуре»	0,11	0,45	0,55	6,0	-2,0	1,60
ТОВ «Колор-Перун»	0,16	0,11	0,26	5,4	7,9	0,46
ТОВ «Нерей-Л»	0,33	0,00	0,33	14,1	5,8	3,70
ДП ТОВ «Єврогурт»	0,00	0,00	0,00	1,5	21,7	16,48

Таблиця Д.4

Вихідні дані для оцінки рівня економічної безпеки підприємств торгівлі Львівської області й проведення регресійного аналізу залежності показника безпеки (залежна змінна) та її часткових характеристик (незалежних змінних) у 2008 р.

Підприємство	Коефіцієнт автономії	Коефіцієнт фінансової стійкості	Коефіцієнт маневрності	Коефіцієнт загальної ліквідності	Коефіцієнт швидкої ліквідності
ТОВ «Довіра»	0,47	0,89	0,07	1,07	0,41
ТОВ «Богдан»	0,97	33,86	0,57	20,18	13,94
ТОВ «Майва»	0,17	0,21	-0,05	0,99	0,31
ТОВ «Меблі-Стиль»	0,08	0,09	0,32	1,03	0,22
ПП Фірма «Юлія»	-0,03	-0,03	-3,00	1,17	0,12
ТОВ «Намат»	0,53	1,12	-0,19	0,78	0,23
Жидачівське СТ	0,90	8,80	0,08	1,80	0,53
ТОВ «Дубок»	0,28	0,38	-0,49	0,81	0,74
ПП «2000»	0,89	7,83	0,70	6,47	4,56
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,12	0,13	-5,27	0,31	0,31
ТОВ «Гал-Леобуд»	0,10	0,11	0,07	1,01	0,96
ТОВ «Західенергокомплект»	0,10	0,12	-1,42	0,84	0,77
ПП«Галм'ясоком»	-0,19	-0,16	1,36	0,78	0,19
ТОВ ТВК «Львівхолод»	0,28	0,40	-0,55	0,71	0,22
ТОВ«Зодіак-Інтер»	0,91	10,41	0,05	1,49	0,45
ТОВ «Галфрукт»	0,52	1,11	0,31	1,38	0,48
ПП «Агросоюз-захід»	0,52	1,11	0,31	1,38	0,49
ПСК «Світанок»	0,88	7,37	0,11	2,01	0,64
ТОВ «Доната»	0,06	0,07	-0,43	0,95	0,16
ТОВ «Ванкувер»	0,61	1,57	0,72	2,13	0,06
Радехівське СТ	0,76	6,83	0,48	5,12	1,07
ТОВ «Астра-плюс»	0,43	0,76	0,03	1,03	0,04
ПП«Галкомфортсервіс»	0,33	0,49	0,98	1,94	1,48
ТОВ «Пам'ять»	0,75	2,95	0,03	1,09	0,39
ТОВ «Інтерекономіка»	0,83	5,01	0,01	1,05	0,72
ТОВ «Амфіон»	0,66	2,00	-0,01	0,99	0,67
ПП «Олексюк»	0,36	0,57	0,32	1,18	0,04
ТОВ «Джуре»	0,06	0,06	-0,56	0,97	0,33
ТОВ «Колор-Перун»	0,23	0,30	0,31	1,40	0,53
ТОВ «Нерей-Л»	0,39	0,65	-0,66	0,58	0,14
ДП ТОВ «Єврогурт»	0,36	0,72	0,57	1,41	0,31

Продовження табл. Д.4

Підприємство	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Коефіцієнт відношення дебіторської та кредиторської заборгованості	Коефіцієнт оборотності товарних запасів	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості
ТОВ «Довіра»	0,14	0,32	13,85	12,76
ТОВ «Богдан»	0,07	0,44	1,70	14,17
ТОВ «Майва»	0,00	0,30	8,69	8,08
ТОВ «Меблі-Стиль»	0,01	0,19	9,36	9,70
ПП Фірма «Юлія»	0,06	0,07	12,92	14,15
ТОВ «Намат»	0,22	0,02	24,98	19,82
Жидачівське СТ	0,39	0,25	13,46	28,92
ТОВ «Дубок»	0,04	0,96	120,21	12,53
ПП «2000»	2,30	2,02	21,01	40,33
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,001	1,10	967,22	38,43
ТОВ «Гал-Леобуд»	0,08	0,60	81,19	4,54
ТОВ «Західенергокомплект»	0,29	0,85	33,65	3,03
ПП«Галм'ясоком»	0,01	0,27	1,79	2,36
ТОВ ТВК «Львівхолод»	0,10	0,06	13,73	9,84
ТОВ«Зодіак-Інтер»	0,14	0,49	11,03	18,05
ТОВ «Галфрукт»	0,20	0,30	6,96	8,94
ПП «Агросоюз-захід»	0,20	0,30	13,83	17,47
ПСК «Світанок»	0,41	0,37	10,98	26,75
ТОВ «Доната»	0,06	0,00	7,28	6,21
ТОВ «Ванкувер»	0,05	0,02	4,19	15,61
Радехівське СТ	0,54	0,08	4,96	7,65
ТОВ «Астра-плюс»	0,03	0,00	11,39	16,43
ПП«Галкомфортсервіс»	0,03	1,82	7,96	10,00
ТОВ «Пам'ять»	0,04	0,04	22,39	19,70
ТОВ «Інтерекономіка»	0,00	2,56	6,69	8,27
ТОВ «Амфіон»	0,04	1,44	6,40	4,58
ПП «Олексюк»	0,04	0,00	13,18	25,85
ТОВ «Джуре»	0,00	0,66	12,26	15,48
ТОВ «Колор-Перун»	0,11	0,73	8,44	12,80
ТОВ «Нерей-Л»	0,02	0,16	12,78	7,74
ДП ТОВ «Єврогурт»	0,03	0,53	3,30	6,72

Підприємство	Середній термін оплати кредиторської заборгованості, днів	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Середній термін оплати дебіторської заборгованості	Коефіцієнт оборотності активів
ТОВ «Довіра»	28	31,99	11	4,20
ТОВ «Богдан»	25	25,79	14	0,30
ТОВ «Майва»	45	21,47	17	4,85
ТОВ «Меблі-Стиль»	37	43,33	8	6,98
ПП Фірма «Юлія»	25	36,31	10	8,31
ТОВ «Намат»	18	706,21	1	6,51
Жидачівське СТ	12	97,33	4	1,46
ТОВ «Дубок»	29	10,49	34	6,21
ПП «2000»	9	16,76	21	4,57
ТОВ КП «ВІО-плюс»	9	29,37	12	0,99
ТОВ «Гал-Леобуд»	79	6,34	57	3,60
ТОВ «Західенергокомплект»	119	2,65	136	1,95
ПП«Галм'ясоком»	152	7,38	49	1,26
ТОВ ТВК «Львівхолод»	37	146,72	2	3,70
ТОВ«Зодіак-Інтер»	20	30,07	12	1,01
ТОВ «Галфрукт»	40	25,18	14	2,65
ПП «Агросоюз-захід»	21	48,35	7	5,17
ПСК «Світанок»	13	60,97	6	1,51
ТОВ «Доната»	58	26903,1	0	3,03
ТОВ «Ванкувер»	23	784,18	0	3,37
Радехівське СТ	47	82,81	4	1,37
ТОВ «Астра-плюс»	22	5448,80	0	4,47
ПП«Галкомфортсервіс»	36	4,51	80	1,25
ТОВ «Пам'ять»	18	445,06	1	3,52
ТОВ «Інтерекономіка»	44	2,70	134	0,37
ТОВ «Амфійон»	79	2,96	121	0,67
ПП «Олексюк»	14	188,6	2	9,60
ТОВ «Джуре»	23	19,54	18	7,29
ТОВ «Колор-Перун»	28	16,68	22	1,34
ТОВ «Нерей-Л»	46	47,16	8	3,37
ДП ТОВ «Єврогурт»	54	10,63	34	1,83

Продовження табл. Д.4

Підприємство	Коефіцієнт оборотності оборотних активів	Тривалість обороту активів, днів	Тривалість обороту оборотних активів, днів	Тривалість обороту кредиторської заборгованості, днів	Тривалість обороту дебіторської заборгованості, днів
ТОВ «Довіра»	8,60	107	42	28,2	9,0
ТОВ «Богдан»	0,52	1482	687	25,4	11,2
ТОВ «Майва»	5,93	93	61	44,6	13,4
ТОВ «Меблі-Стиль»	7,40	62	49	37,1	6,9
ПП Фірма «Юлія»	11,58	54	31	25,4	1,7
ТОВ «Намат»	17,59	69	20	18,2	0,4
Жидачівське СТ	9,51	289	38	12,4	3,2
ТОВ «Дубок»	10,57	72	34	28,7	27,4
ПП «2000»	6,23	94	58	8,9	18,0
ТОВ КП «ВІО-плюс»	3,68	431	98	9,4	10,3
ТОВ «Гал-Леобуд»	3,95	120	91	79,3	47,3
ТОВ «Західенергокомплект»	2,62	250	137	119,0	100,6
ПП«Галм'ясоком»	1,35	343	266	152,4	40,7
ТОВ ТВК «Львівхолод»	9,44	117	38	36,6	2,0
ТОВ«Зодіак-Інтер»	7,70	438	47	19,9	9,7
ТОВ «Галфрукт»	4,55	162	79	40,3	12,0
ПП «Агросоюз-захід»	8,89	83	40	20,6	6,3
ПСК «Світанок»	7,49	285	48	13,5	5,0
ТОВ «Доната»	6,08	141	59	58,0	0,0
ТОВ «Ванкувер»	4,07	127	88	23,1	0,4
Радехівське СТ	3,76	313	96	47,0	3,7
ТОВ «Астра-плюс»	10,99	96	33	21,9	0,1
ПП«Галкомфортсервіс»	1,88	352	191	36,0	65,5
ТОВ «Пам'ять»	14,45	122	25	18,3	0,7
ТОВ «Інтерекономіка»	2,12	1163	170	43,5	111,2
ТОВ «Амфійон»	2,04	577	176	78,7	113,2
ПП «Олексюк»	12,76	38	28	13,9	0,0
ТОВ «Джуре»	8,02	59	45	23,3	15,4
ТОВ «Колор-Перун»	5,27	284	68	28,1	20,4
ТОВ «Нерей-Л»	9,64	107	37	46,5	7,6
ДП ТОВ «Єврогурт»	2,58	237	140	53,5	28,2

Підприємство	Рентабельність капіталу, %	Рентабельність активів, %	Рентабельність продукції, %	Фондовіддача	Фондорентабельність	Продуктивність праці
ТОВ «Довіра»	10,08	4,73	0,01	8,5	9,6	384,5
ТОВ «Богдан»	1,74	1,69	0,06	0,7	4,0	55,6
ТОВ «Майва»	5,58	0,96	0,002	59,0	11,7	173,2
ТОВ «Меблі-Стиль»	-137,47	-11,49	-0,02	99,4	-163,5	411,3
ПП Фірма «Юлія»	-26,45	0,91	0,00	51,3	5,6	389,6
ТОВ «Намат»	19,48	10,29	0,02	7,2	11,5	97,1
Жидачівське СТ	0,96	0,86	0,01	1,9	1,1	67,1
ТОВ «Дубок»	31,40	8,71	0,01	16,4	23,1	375,1
ПП «2000»	39,69	35,20	0,08	58,7	452,6	996,6
ТОВ КП «ВІО-плюс»	2,96	0,34	0,00	3,7	1,3	580,3
ТОВ «Гал-Леобуд»	-28,57	-2,72	-0,01	44,6	-33,7	706,5
ТОВ «Західенергокомплект»	10,29	1,06	0,01	6,7	3,6	617,8
ПП «Галм'ясоком»	122,38	-23,44	-0,19	25,6	-477,1	869,7
ТОВ ТВК «Львівхолод»	15,41	4,36	0,01	7,5	8,8	459,3
ТОВ «Зодіак-Інтер»	-0,89	-0,81	-0,01	1,1	-0,9	84,5
ТОВ «Галфрукт»	10,66	5,58	0,02	8,0	16,9	209,4
ПП «Агросоюз-захід»	10,66	5,58	0,01	15,7	16,9	362,3
ПСК «Світанок»	2,65	2,33	0,02	2,0	3,0	70,6
ТОВ «Доната»	19,67	1,20	0,00	7,3	2,9	162,2
ТОВ «Ванкувер»	11,63	7,10	0,02	20,7	43,5	102,7
Радехівське СТ	8,12	6,16	0,04	2,2	10,1	31,4
ТОВ «Астра-плюс»	30,58	13,23	0,03	8,7	25,8	78,9
ПП «Галкомфортсервіс»	35,70	11,68	0,09	4,1	38,5	337,8
ТОВ «Пам'ять»	2,57	1,92	0,01	5,0	2,7	317,9
ТОВ «Інтерекономіка»	0,16	0,13	0,00	0,5	0,2	44,3
ТОВ «Амфіон»	2,40	1,59	0,02	1,8	4,4	10,1
ПП «Олексюк»	-17,11	-6,19	-0,01	48,0	-31,0	9,2
ТОВ «Джуре»	164,05	9,58	0,01	119,4	157,0	328,2
ТОВ «Колор-Перун»	5,47	1,26	0,01	112,9	106,1	51,4
ТОВ «Нерей-Л»	9,27	3,64	0,01	23,3	25,1	64,9
ДП ТОВ «Єврогурт»	1,45	0,53	0,00	6,8	2,0	92,5

Продовження табл. Д.4

Підприємство	Коефіцієнт обороту з вибуття	Коефіцієнт обороту з прийняття	Коефіцієнт руху	ФОП на одного працівника	Власний капітал на одного працівника	Фондоозборність
ТОВ «Довіра»	0,44	0,12	0,57	23,5	43,0	44,99
ТОВ «Богдан»	0,40	0,12	0,52	12,6	177,8	76,66
ТОВ «Майва»	0,15	0,59	0,74	4,3	6,1	2,94
ТОВ «Меблі-Стиль»	0,22	0,22	0,44	14,2	4,9	4,14
ПП Фірма «Юлія»	0,05	0,27	0,32	10,1	-1,6	7,59
ТОВ «Намат»	0,32	0,22	0,53	10,1	7,9	13,40
Жидачівське СТ	0,37	0,13	0,50	12,3	41,3	35,60
ТОВ «Дубок»	0,20	0,20	0,40	21,3	16,8	22,82
ПП «2000»	0,14	0,07	0,21	29,2	193,4	16,96
ТОВ КП «ВІО-плюс»	1,63	0,33	1,97	11,3	67,7	158,52
ТОВ «Гал-Леобуд»	0,26	0,40	0,65	16,3	18,7	15,84
ТОВ «Західенергокомплект»	0,29	0,71	1,00	25,1	32,8	92,79
ПП«Галм'ясоком»	0,31	0,28	0,59	9,6	-132,3	33,93
ТОВ ТВК «Львівхолод»	0,73	0,75	1,48	30,4	35,1	61,38
ТОВ«Зодіак-Інтер»	0,34	0,25	0,59	10,9	76,4	73,63
ТОВ «Галфрукт»	0,18	0,31	0,50	21,4	41,4	26,11
ПП «Агросоюз-захід»	0,23	0,37	0,59	18,9	36,7	23,11
ПСК «Світанок»	0,25	0,39	0,64	10,8	41,3	35,80
ТОВ «Доната»	0,25	0,22	0,47	8,6	3,3	22,30
ТОВ «Ванкувер»	0,25	0,30	0,55	8,3	18,6	4,96
Радехівське СТ	0,22	0,21	0,42	12,0	17,4	13,99
ТОВ «Астра-плюс»	0,09	0,38	0,47	11,3	7,6	9,05
ПП«Галкомфортсервіс»	0,08	0,19	0,27	13,6	88,7	82,16
ТОВ «Пам'ять»	0,07	0,13	0,20	5,2	67,4	64,01
ТОВ «Інтерекономіка»	0,24	0,26	0,50	11,7	99,3	98,11
ТОВ «Амфіон»	0,33	0,20	0,53	10,2	10,0	5,48
ПП «Олексюк»	0,09	0,32	0,41	2,8	0,3	0,19
ТОВ «Джуре»	0,15	0,33	0,48	8,7	2,6	2,75
ТОВ «Колор-Перун»	0,17	0,17	0,33	6,7	8,8	0,46
ТОВ «Нерей-Л»	0,00	0,25	0,25	14,3	7,6	2,79
ДП ТОВ «Єврогурт»	0,00	0,17	0,17	1,5	18,4	13,53

Таблиця Д.5

Вихідні дані для оцінки рівня економічної безпеки підприємств торгівлі Львівської області й проведення регресійного аналізу залежності показника безпеки (залежна змінна) та її часткових характеристик (незалежних змінних) у 2009 р.

Підприємство	Коефіцієнт автономії	Коефіцієнт фінансової стійкості	Коефіцієнт маневрності	Коефіцієнт загальної ліквідності	Коефіцієнт швидкої ліквідності
ТОВ «Довіра»	0,34	0,53	-0,25	0,84	0,32
ТОВ «Богдан»	0,98	39,95	0,58	24,19	16,58
ТОВ «Майва»	0,18	0,22	0,46	1,10	0,41
ТОВ «Меблі-Стиль»	-0,20	-0,17	1,12	0,81	0,34
ПП Фірма «Юлія»	-0,02	-0,02	-4,03	1,14	0,17
ТОВ «Намат»	0,86	6,24	-0,06	0,63	0,61
Жидачівське СТ	0,91	10,23	0,09	2,10	0,71
ТОВ «Дубок»	0,32	0,46	-0,33	0,85	0,77
ПП «2000»	0,78	3,49	0,67	3,32	2,25
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,12	0,15	-4,52	0,33	0,33
ТОВ «Гал-Леобуд»	0,14	0,16	0,12	1,02	0,97
ТОВ «Західенергокомплект»	0,11	0,12	-1,75	0,79	0,73
ПП«Галм'ясоком»	-0,44	-0,31	1,27	0,61	0,14
ТОВ ТВК «Львівхолод»	0,29	0,42	-0,68	0,65	0,21
ТОВ«Зодіак-Інтер»	0,86	6,26	0,00	1,02	0,27
ТОВ «Галфрукт»	0,47	0,89	0,07	1,07	0,41
ПП «Агросоюз-захід»	0,47	0,89	0,07	1,07	0,40
ПСК «Світанок»	0,84	5,32	0,04	1,23	0,17
ТОВ «Доната»	-0,11	-0,10	4,11	0,50	0,06
ТОВ «Ванкувер»	0,73	2,66	0,77	3,05	0,07
Радехівське СТ	0,75	14,48	0,42	7,03	2,23
ТОВ «Астра-плюс»	0,75	2,96	0,38	2,14	0,63
ПП«Галкомфортсервіс»	0,35	0,55	0,79	1,58	1,28
ТОВ «Пам'ять»	0,78	3,49	0,16	1,58	0,53
ТОВ «Інтерекономіка»	0,83	8,27	0,09	1,73	1,13
ТОВ «Амфіон»	0,69	2,25	0,09	1,21	0,79
ПП «Олексюк»	0,43	0,74	0,63	1,47	0,16
ТОВ «Джуре»	0,07	0,08	-0,57	0,95	0,31
ТОВ «Колор-Перун»	0,30	0,42	0,19	1,30	0,51
ТОВ «Нерей-Л»	0,52	1,09	-0,21	0,77	0,22
ДП ТОВ «Єврогурт»	0,38	0,60	0,24	1,15	0,27

Продовження табл. Д.5

Підприємство	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Коефіцієнт відношення дебіторської та кредиторської заборгованості	Коефіцієнт оборотності товарних запасів	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості
ТОВ «Довіра»	0,16	0,20	13,03	10,04
ТОВ «Богдан»	0,08	0,52	0,68	7,94
ТОВ «Майва»	0,01	0,51	8,74	9,85
ТОВ «Меблі-Стиль»	0,00	0,35	5,26	2,97
ПП Фірма «Юлія»	0,11	0,10	12,34	12,58
ТОВ «Намат»	0,24	12,61	1497,50	911,52
Жидачівське СТ	0,56	0,31	17,07	50,61
ТОВ «Дубок»	0,04	0,93	127,26	12,69
ПП «2000»	1,12	0,62	19,55	23,53
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,005	0,72	155,83	23,36
ТОВ «Гал-Леобуд»	0,09	0,66	87,33	5,55
ТОВ «Західенергокомплект»	0,01	0,60	24,51	1,60
ПП«Галм'ясоком»	0,00	0,72	2,62	6,76
ТОВ ТВК «Львівхолод»	0,13	0,04	13,76	8,88
ТОВ«Зодіак-Інтер»	0,03	0,29	10,06	9,27
ТОВ «Галфрукт»	0,14	0,22	7,85	7,18
ПП «Агросоюз-захід»	0,14	0,22	13,79	12,76
ПСК «Світанок»	0,02	0,26	9,97	19,18
ТОВ «Доната»	0,01	0,00	6,89	7,18
ТОВ «Ванкувер»	0,05	0,03	4,44	19,52
Радехівське СТ	1,36	0,08	9,39	17,19
ТОВ «Астра-плюс»	0,06	0,01	10,17	32,66
ПП«Галкомфортсервіс»	0,02	1,80	7,89	10,64
ТОВ «Пам'ять»	0,07	0,13	20,29	23,47
ТОВ «Інтерекономіка»	0,07	2,17	9,83	12,24
ТОВ «Амфіон»	0,07	1,63	6,38	4,27
ПП «Олексюк»	0,06	0,18	13,96	36,08
ТОВ «Джуре»	0,01	0,61	14,90	19,79
ТОВ «Колор-Перун»	0,15	0,84	8,60	16,41
ТОВ «Нерей-Л»	0,05	0,24	11,65	9,16
ДП ТОВ «Єврогурт»	0,02	0,36	3,36	4,29

Продовження табл. Д.5

Підприємство	Середній термін оплати кредиторської заборгованості, днів	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Середній термін оплати дебіторської заборгованості	Коефіцієнт оборотності активів
ТОВ «Довіра»	36	39,64	9	3,74
ТОВ «Богдан»	45	12,23	29	0,13
ТОВ «Майва»	37	15,60	23	4,97
ТОВ «Меблі-Стиль»	121	7,02	51	3,01
ПП Фірма «Юлія»	29	19,46	18	7,90
ТОВ «Намат»	0	57,83	6	3,69
Жидачівське СТ	7	142,42	3	1,72
ТОВ «Дубок»	28	10,88	33	6,41
ПП «2000»	15	31,84	11	4,69
ТОВ КП «ВІО-плюс»	15	27,42	13	1,00
ТОВ «Гал-Леобуд»	65	6,96	52	3,51
ТОВ «Західенергокомплект»	226	2,21	163	1,32
ПП«Галм'ясоком»	53	7,83	46	1,78
ТОВ ТВК «Львівхолод»	41	207,55	2	3,49
ТОВ«Зодіак-Інтер»	39	25,86	14	1,03
ТОВ «Галфрукт»	50	27,67	13	2,38
ПП «Агросоюз-захід»	28	48,83	7	4,20
ПСК «Світанок»	19	62,49	6	1,47
ТОВ «Доната»	50	10897,32	0	2,71
ТОВ «Ванкувер»	18	530,85	1	3,62
Радехівське СТ	21	189,06	2	2,35
ТОВ «Астра-плюс»	11	3398,19	0	3,88
ПП«Галкомфортсервіс»	34	4,75	76	1,12
ТОВ «Пам'ять»	15	147,63	2	4,63
ТОВ «Інтерекономіка»	29	4,71	76	0,60
ТОВ «Амфіон»	84	2,53	142	0,81
ПП «Олексюк»	10	195,42	2	10,52
ТОВ «Джуре»	18	27,03	13	8,94
ТОВ «Колор-Перун»	22	15,55	23	1,27
ТОВ «Нерей-Л»	39	37,99	9	3,07
ДП ТОВ «Єврогурт»	84	9,95	36	1,84

Продовження табл. Д.5

Підприємство	Коефіцієнт оборотності оборотних активів	Тривалість обороту активів, днів	Тривалість обороту оборотних активів, днів	Тривалість обороту кредиторської заборгованості, днів	Тривалість обороту дебіторської заборгованості, днів
ТОВ «Довіра»	8,10	120	44	35,9	7,3
ТОВ «Богдан»	0,21	3560	1682	45,3	23,5
ТОВ «Майва»	5,50	91	66	36,5	18,5
ТОВ «Меблі-Стиль»	3,09	143	117	121,1	42,7
ПП Фірма «Юлія»	10,49	57	34	28,6	3,0
ТОВ «Намат»	42,27	122	9	0,4	5,0
Жидачівське СТ	11,32	236	32	7,1	2,2
ТОВ «Дубок»	11,06	70	33	28,4	26,5
ПП «2000»	6,33	91	57	15,3	9,5
ТОВ КП «ВІО-плюс»	3,60	430	100	15,4	11,0
ТОВ «Гал-Леобуд»	4,01	123	90	64,9	43,1
ТОВ «Західенергокомплект»	1,88	328	192	225,6	135,7
ПП«Галм'ясоком»	2,01	243	179	53,2	38,3
ТОВ ТВК «Львівхолод»	9,34	124	39	40,6	1,4
ТОВ«Зодіак-Інтер»	7,39	428	49	38,8	11,3
ТОВ «Галфрукт»	4,87	180	74	50,1	10,9
ПП «Агросоюз-захід»	8,60	102	42	28,2	6,2
ПСК «Світанок»	8,59	291	42	18,8	4,8
ТОВ «Доната»	6,10	158	59	50,1	0,0
ТОВ «Ванкувер»	4,34	118	83	18,4	0,6
Радехівське СТ	6,42	183	56	20,9	1,6
ТОВ «Астра-плюс»	7,19	110	50	11,0	0,1
ПП«Галкомфортсервіс»	1,52	399	237	33,8	60,8
ТОВ «Пам'ять»	13,51	93	27	15,3	2,0
ТОВ «Інтерекономіка»	3,42	726	105	29,4	63,7
ТОВ «Амфійон»	2,18	461	165	84,3	137,1
ПП «Олексюк»	12,47	34	29	10,0	1,8
ТОВ «Джуре»	10,13	48	36	18,2	11,1
ТОВ «Колор-Перун»	5,26	353	68	21,9	18,5
ТОВ «Нерей-Л»	8,35	117	43	39,3	9,5
ДП ТОВ «Єврогурт»	2,57	235	140	83,9	30,2

Підприємство	Рентабельність капіталу, %	Рентабельність активів, %	Рентабельність продукції, %	Фондовіддача	Фондорентабельність	Продуктивність праці
ТОВ «Довіра»	0,12	0,04	0,00	7,1	0,1	375,1
ТОВ «Богдан»	0,57	0,56	0,04	0,3	1,4	26,2
ТОВ «Майва»	4,97	0,89	0,002	94,7	16,9	196,9
ТОВ «Меблі-Стиль»	92,71	-18,73	-0,06	89,4	-556,3	240,4
ПП Фірма «Юлія»	-36,17	0,85	0,00	39,7	4,3	353,1
ТОВ «Намат»	14,40	12,41	0,03	2,5	8,5	55,2
Жидачівське СТ	0,32	0,29	0,00	2,3	0,4	80,8
ТОВ «Дубок»	30,95	9,80	0,02	17,0	26,0	423,8
ПП «2000»	37,62	29,23	0,06	33,7	210,3	1806,4
ТОВ КП «ВІО-плюс»	-0,51	-0,06	0,00	2,6	-0,2	439,1
ТОВ «Гал-Леобуд»	47,61	6,72	0,02	37,5	71,9	608,9
ТОВ «Західенергокомплект»	12,40	1,32	0,01	3,6	3,6	354,4
ПП «Галм'ясоком»	29,27	-13,01	-0,07	27,7	-202,7	803,1
ТОВ ТВК «Львівхолод»	26,03	7,61	0,02	6,4	13,9	491,1
ТОВ «Зодіак-Інтер»	0,68	0,59	0,01	1,3	0,7	104,4
ТОВ «Галфрукт»	10,08	4,73	0,02	6,0	11,9	183,2
ПП «Агросоюз-захід»	10,08	4,73	0,01	10,5	11,9	400,1
ПСК «Світанок»	0,13	0,11	0,00	1,9	0,1	71,1
ТОВ «Доната»	-24,79	2,72	0,01	6,1	6,1	168,5
ТОВ «Ванкувер»	12,12	8,80	0,02	21,7	52,7	112,4
Радехівське СТ	6,90	5,20	0,02	4,0	8,9	72,3
ТОВ «Астра-плюс»	56,92	42,56	0,11	8,4	92,0	84,3
ПП «Галкомфортсервіс»	21,48	7,42	0,07	5,0	32,9	385,8
ТОВ «Пам'ять»	3,74	2,90	0,01	6,6	4,1	338,8
ТОВ «Інтерекономіка»	0,57	0,47	0,01	0,7	0,6	63,7
ТОВ «Амфійон»	2,61	1,81	0,02	1,8	4,1	13,5
ПП «Олексюк»	8,42	3,59	0,00	62,5	21,3	11,2
ТОВ «Джуре»	133,68	9,99	0,01	85,7	95,7	488,9
ТОВ «Колор-Перун»	0,63	0,19	0,00	131,3	19,4	55,6
ТОВ «Нерей-Л»	9,89	5,16	0,02	23,4	39,3	65,5
ДП ТОВ «Єврогурт»	1,96	0,73	0,00	7,3	2,9	100,3

Продовження табл. Д.5

Підприємство	Коефіцієнт обороту з вибуття	Коефіцієнт обороту з прийняття	Коефіцієнт руху	ФОП на одного працівника	Власний капітал на одного працівника	Фондоозборність
ТОВ «Довіра»	0,07	0,23	0,30	22,2	34,5	52,82
ТОВ «Богдан»	0,49	0,06	0,54	5,9	202,1	84,38
ТОВ «Майва»	0,10	0,31	0,41	3,4	7,1	2,08
ТОВ «Меблі-Стиль»	0,25	0,13	0,38	18,5	-16,1	2,69
ПП Фірма «Юлія»	0,07	0,23	0,30	12,0	-1,0	8,89
ТОВ «Намат»	0,79	0,13	0,92	10,8	12,9	21,86
Жидачівське СТ	0,36	0,31	0,66	13,5	42,7	34,55
ТОВ «Дубок»	0,20	0,30	0,50	26,0	20,9	24,95
ПП «2000»	0,36	0,43	0,79	66,1	299,4	53,56
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,25	0,52	0,77	13,5	54,0	169,28
ТОВ «Гал-Леобуд»	0,20	0,46	0,66	16,8	24,5	16,22
ТОВ «Західенергокомплект»	0,11	0,44	0,56	36,2	28,6	97,78
ПП«Галм'ясоком»	0,15	0,07	0,22	11,8	-200,9	29,01
ТОВ ТВК «Львівхолод»	0,70	0,94	1,63	33,7	41,1	77,05
ТОВ«Зодіак-Інтер»	0,55	0,41	0,96	14,5	87,1	80,79
ТОВ «Галфрукт»	0,13	0,33	0,46	19,7	36,1	30,66
ПП «Агросоюз-захід»	0,48	0,37	0,84	24,4	44,7	37,95
ПСК «Світанок»	0,29	0,32	0,61	13,4	40,7	38,39
ТОВ «Доната»	0,25	0,18	0,43	11,0	-6,8	27,72
ТОВ «Ванкувер»	0,33	0,22	0,56	11,1	22,6	5,19
Радехівське СТ	0,40	0,15	0,54	20,3	23,2	17,97
ТОВ «Астра-плюс»	0,29	0,24	0,53	13,5	16,2	10,05
ПП«Галкомфортсервіс»	0,21	0,15	0,36	17,0	118,5	77,47
ТОВ «Пам'ять»	0,10	0,14	0,24	5,6	56,9	51,57
ТОВ «Інтерекономіка»	0,26	0,33	0,60	16,3	89,2	87,68
ТОВ «Амфійон»	0,43	0,29	0,71	12,3	11,5	7,30
ПП «Олексюк»	0,24	0,14	0,38	3,2	0,5	0,18
ТОВ «Джуре»	0,42	0,06	0,48	13,3	4,1	5,71
ТОВ «Колор-Перун»	0,12	0,12	0,24	7,6	13,0	0,42
ТОВ «Нерей-Л»	0,25	0,25	0,50	15,7	11,1	2,80
ДП ТОВ «Єврогурт»	0,17	0,17	0,33	1,9	20,4	13,73

Додаток Е

Таблиця Е. 1

Експертні оцінки та розрахунок коефіцієнтів вагомості показників-індикаторів рівня економічної безпеки торговельних підприємств Львівської області у 2010 р.

Номер експерта і його оцінки (0 – вплив мінімальний; 10 – вплив максимальний)	Коефіцієнт автономії	Коефіцієнт загальної ліквідності	Коефіцієнт оборотності активів	Рентабельність капіталу	Фондовіддача	Продуктивність праці	Разом
1	8	9	6	7	7	8	45
2	8	8	7	9	9	9	50
3	7	9	6	9	6	8	45
4	6	8	6	6	8	8	42
5	9	8	8	9	8	8	50
6	6	6	6	8	7	9	42
7	6	8	6	6	9	8	43
8	7	9	7	6	8	7	44
9	8	8	8	8	8	9	49
10	8	8	5	7	9	10	47
11	7	8	6	8	8	7	44
12	9	9	8	10	8	9	53
13	6	8	7	8	5	7	41
14	6	7	7	7	8	9	44
15	8	8	7	9	7	9	48
16	7	9	8	8	9	10	51
17	8	7	6	8	9	9	47
18	9	8	6	7	10	9	49
19	8	8	8	9	7	7	47
20	8	8	9	9	9	8	51
21	9	9	7	8	8	9	50
22	9	7	8	9	8	8	49
23	8	9	8	7	8	10	50
24	8	9	7	7	7	8	46
25	7	8	7	9	9	7	47
26	9	8	8	10	8	7	50
27	8	8	6	8	9	9	48
28	9	7	8	7	6	8	45
29	7	9	9	7	7	9	48
30	8	8	8	9	8	9	50
31	9	9	8	8	10	9	53
Сума оцінок	240	252	221	247	247	261	1468
Ваговий коефіцієнт	0,164	0,171	0,152	0,169	0,168	0,176	1

Таблиця Е. 2

Вихідні дані для проведення регресійного аналізу залежності рівня економічної безпеки (за даними звітності) та індикаторами економічної безпеки підприємств Львівської області у 2005 р.

Підприємство	Коефіцієнт автономії		
	значення	оптимальне значення	оцінка безпеки
ТОВ «Довіра»	0,55	>0,5	1,00
ТОВ «Богдан»	0,69	>0,5	1,00
ТОВ «Майва»	0,09	>0,5	0,18
ТОВ «Меблі-Стиль»	0,43	>0,5	0,87
ПП Фірма «Юлія»	-0,07	>0,5	0,00
ТОВ «Намат»	0,57	>0,5	1,00
Жидачівське СТ	0,92	>0,5	1,00
ТОВ «Дубок»	0,15	>0,5	0,30
ПП «2000»	0,82	>0,5	1,00
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,04	>0,5	0,08
ТОВ «Гал-Леобуд»	0,00	>0,5	0,01
ТОВ «Західенергокомплект»	0,34	>0,5	0,68
ПП«Галм'ясоком»	0,35	>0,5	0,69
ТОВ ТВК «Львівхолод»	0,52	>0,5	1,00
ТОВ«Зодіак-Інтер»	0,60	>0,5	1,00
ТОВ «Галфрукт»	0,62	>0,5	1,00
ПП «Агросоюз-захід»	0,63	>0,5	1,00
ПСК «Світанок»	0,85	>0,5	1,00
ТОВ «Доната»	-0,03	>0,5	0,00
ТОВ «Ванкувер»	0,72	>0,5	1,00
Радохівське СТ	0,79	>0,5	1,00
ТОВ «Астра-плюс»	0,42	>0,5	0,83
ПП«Галкомфортсервіс»	0,42	>0,5	0,83
ТОВ «Пам'ять»	0,82	>0,5	1,00
ТОВ «Інтерекономіка»	0,82	>0,5	1,00
ТОВ «Амфійон»	0,73	>0,5	1,00
ПП «Олексюк»	0,34	>0,5	0,68
ТОВ «Джуре»	0,10	>0,5	0,20
ТОВ «Колор-Перун»	0,24	>0,5	0,48
ТОВ «Нерей-Л»	0,11	>0,5	0,22
ДП ТОВ «Єврогурт»	0,76	>0,5	1,00

Підприємство	Коефіцієнт загальної ліквідності			Коефіцієнт оборотності активів		
	значення	оптимальне значення	значення	оптимальне значення *	оцінка безпеки	оцінка безпеки
ТОВ «Довіра»	1,68	>1	6,42	>1,91	1,00	1,00
ТОВ «Богдан»	2,29	>1	0,32	>1,91	0,17	1,00
ТОВ «Майва»	0,87	>1	4,61	>1,91	1,00	0,87
ТОВ «Меблі-Стиль»	1,44	>1	8,08	>1,91	1,00	1,00
ПП Фірма «Юлія»	1,02	>1	7,36	>1,91	1,00	1,00
ТОВ «Намат»	1,37	>1	7,43	>1,91	1,00	1,00
Жидачівське СТ	1,41	>1	1,59	>1,91	0,83	1,00
ТОВ «Дубок»	0,66	>1	5,36	>1,91	1,00	0,66
ПП «2000»	2,17	>1	6,99	>1,91	1,00	1,00
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,60	>1	1,33	>1,91	0,70	0,60
ТОВ «Гал-Леобуд»	0,96	>1	2,61	>1,91	1,00	0,96
ТОВ «Західенергокомплект»	1,38	>1	0,91	>1,91	0,48	1,00
ПП«Галм'ясоком»	1,25	>1	2,25	>1,91	1,00	1,00
ТОВ ТВК «Львівхолод»	1,38	>1	5,17	>1,91	1,00	1,00
ТОВ«Зодіак-Інтер»	0,93	>1	0,48	>1,91	0,25	0,93
ТОВ «Галфрукт»	2,29	>1	3,06	>1,91	1,00	1,00
ПП «Агросоюз-захід»	1,61	>1	5,71	>1,91	1,00	1,00
ПСК «Світанок»	0,76	>1	1,03	>1,91	0,54	0,76
ТОВ «Доната»	0,58	>1	9,27	>1,91	1,00	0,58
ТОВ «Ванкувер»	2,61	>1	3,29	>1,91	1,00	1,00
Радехівське СТ	1,35	>1	1,17	>1,91	0,61	1,00
ТОВ «Астра-плюс»	0,88	>1	5,48	>1,91	1,00	0,88
ПП«Галкомфортсервіс»	0,77	>1	1,25	>1,91	0,65	0,77
ТОВ «Пам'ять»	1,49	>1	2,48	>1,91	1,00	1,00
ТОВ «Інтерекономіка»	0,66	>1	0,14	>1,91	0,07	0,66
ТОВ «Амфiон»	1,85	>1	0,68	>1,91	0,36	1,00
ПП «Олексюк»	0,95	>1	9,02	>1,91	1,00	0,95
ТОВ «Джуре»	1,06	>1	3,19	>1,91	1,00	1,00
ТОВ «Колор-Перун»	0,95	>1	1,39	>1,91	0,73	0,95
ТОВ «Нерей-Л»	1,33	>1	4,90	>1,91	1,00	1,00
ДП ТОВ «Єврогурт»	1,48	>1	2,13	>1,91	1,00	1,00

Підприємство	Рентабельність капіталу, %			Фондовіддача		
	значення	оптимальне значення	оцінка безпеки	значення	Оптимальне значення *	оцінка безпеки
ТОВ «Довіра»	12,67	>0,15	1,00	20,3	>14,55	1,00
ТОВ «Богдан»	0,06	>0,15	0,40	0,8	>14,55	0,05
ТОВ «Майва»	1,77	>0,15	1,00	23,3	>14,55	1,00
ТОВ «Меблі-Стиль»	76,56	>0,15	1,00	44,5	>14,55	1,00
ПП Фірма «Юлія»	-11,82	>0,15	0,00	29,9	>14,55	1,00
ТОВ «Намат»	24,15	>0,15	1,00	7,7	>14,55	0,53
Жидачівське СТ	0,49	>0,15	1,00	1,8	>14,55	0,13
ТОВ «Дубок»	57,30	>0,15	1,00	12,6	>14,55	0,87
ПП «2000»	87,39	>0,15	1,00	11,8	>14,55	0,81
ТОВ КП «ВІО-плюс»	-66,82	>0,15	0,00	22,6	>14,55	1,00
ТОВ «Гал-Леобуд»	-277,70	>0,15	0,00	73,3	>14,55	1,00
ТОВ «Західенергокомплект»	65,48	>0,15	1,00	3,4	>14,55	0,23
ПП«Галм'ясоком»	1,76	>0,15	1,00	11,3	>14,55	0,78
ТОВ ТВК «Львівхолод»	10,66	>0,15	1,00	15,7	>14,55	1,00
ТОВ«Зодіак-Інтер»	0,16	>0,15	1,00	1,0	>14,55	0,07
ТОВ «Галфрукт»	19,00	>0,15	1,00	13,1	>14,55	0,90
ПП «Агросоюз-захід»	9,26	>0,15	1,00	16,5	>14,55	1,00
ПСК «Світанок»	0,68	>0,15	1,00	1,3	>14,55	0,09
ТОВ «Доната»	451,33	>0,15	1,00	20,8	>14,55	1,00
ТОВ «Ванкувер»	14,86	>0,15	1,00	11,7	>14,55	0,81
Радехівське СТ	4,22	>0,15	1,00	1,7	>14,55	0,11
ТОВ «Астра-плюс»	11,37	>0,15	1,00	10,4	>14,55	0,72
ПП«Галкомфортсервіс»	5,99	>0,15	1,00	2,4	>14,55	0,17
ТОВ «Пам'ять»	2,13	>0,15	1,00	3,5	>14,55	0,24
ТОВ «Інтерекономіка»	0,24	>0,15	1,00	0,2	>14,55	0,01
ТОВ «Амфiон»	-7,29	>0,15	0,00	2,1	>14,55	0,15
ПП «Олексюк»	-58,33	>0,15	0,00	27,9	>14,55	1,00
ТОВ «Джуре»	10,95	>0,15	1,00	70,3	>14,55	1,00
ТОВ «Колор-Перун»	8,14	>0,15	1,00	72,9	>14,55	1,00
ТОВ «Нерей-Л»	20,75	>0,15	1,00	19,3	>14,55	1,00
ДП ТОВ «Сврогурт»	3,54	>0,15	1,00	3,3	>14,55	0,22

Підприємство	Продуктивність праці			Рівень економічної безпеки підприємства
	значення	оптимальне значення *	оцінка безпеки	
ТОВ «Довіра»	417,3	29,34	1,00	1,00
ТОВ «Богдан»	61,4	29,34	0,44	0,51
ТОВ «Майва»	274,6	29,34	1,00	0,84
ТОВ «Меблі-Стиль»	262,7	29,34	1,00	0,98
ПП Фірма «Юлія»	270,9	29,34	1,00	0,67
ТОВ «Намат»	84,0	29,34	0,60	0,85
Жидачівське СТ	45,0	29,34	0,32	0,71
ТОВ «Дубок»	283,4	29,34	1,00	0,80
ПП «2000»	137,1	29,34	0,98	0,96
ТОВ КП «ВІО-плюс»	289,2	29,34	1,00	0,57
ТОВ «Гал-Леобуд»	266,1	29,34	1,00	0,66
ТОВ «Західенергокомплект»	77,1	29,34	0,55	0,66
ПП«Галм'ясоком»	469,3	29,34	1,00	0,91
ТОВ ТВК «Львівхолод»	484,9	29,34	1,00	1,00
ТОВ«Зодіак-Інтер»	99,5	29,34	0,71	0,67
ТОВ «Галфрукт»	257,0	29,34	1,00	0,98
ПП «Агросоюз-захід»	386,0	29,34	1,00	1,00
ПСК «Світанок»	50,5	29,34	0,36	0,62
ТОВ «Доната»	393,9	29,34	1,00	0,76
ТОВ «Ванкувер»	75,4	29,34	0,54	0,89
Радехівське СТ	32,2	29,34	0,23	0,66
ТОВ «Астра-плюс»	75,4	29,34	0,54	0,82
ПП«Галкомфортсервіс»	359,8	29,34	1,00	0,74
ТОВ «Пам'ять»	158,6	29,34	1,00	0,87
ТОВ «Інтерекономіка»	24,2	29,34	0,17	0,49
ТОВ «Амфіон»	6,5	29,34	0,05	0,42
ПП «Олексюк»	7,6	29,34	0,05	0,60
ТОВ «Джуре»	159,5	29,34	1,00	0,87
ТОВ «Колор-Перун»	45,9	29,34	0,33	0,75
ТОВ «Нерей-Л»	59,2	29,34	0,42	0,77
ДП ТОВ «Сврогурт»	71,1	29,34	0,51	0,78

Вихідні дані для проведення регресійного аналізу залежності рівня економічної безпеки (за даними звітності) та індикаторами економічної безпеки підприємств Львівської області у 2006 р.

Підприємство	Коефіцієнт автономії		
	значення	оптимальне значення	оцінка безпеки
ТОВ «Довіра»	0,61	>0,5	1,00
ТОВ «Богдан»	0,73	>0,5	1,00
ТОВ «Майва»	0,07	>0,5	0,15
ТОВ «Меблі-Стиль»	0,43	>0,5	0,86
ПП Фірма «Юлія»	-0,10	>0,5	0,00
ТОВ «Намат»	0,95	>0,5	1,00
Жидачівське СТ	0,87	>0,5	1,00
ТОВ «Дубок»	0,19	>0,5	0,38
ПП «2000»	1,00	>0,5	1,00
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,06	>0,5	0,12
ТОВ «Гал-Леобуд»	0,00	>0,5	0,01
ТОВ «Західенергокомплект»	0,51	>0,5	1,00
ПП«Галм'ясоком»	0,19	>0,5	0,38
ТОВ ТВК «Львівхолод»	0,47	>0,5	0,94
ТОВ«Зодіак-Інтер»	0,63	>0,5	1,00
ТОВ «Галфрукт»	0,57	>0,5	1,00
ПП «Агросоюз-захід»	0,61	>0,5	1,00
ПСК «Світанок»	0,86	>0,5	1,00
ТОВ «Доната»	0,11	>0,5	0,22
ТОВ «Ванкувер»	0,74	>0,5	1,00
Радехівське СТ	0,79	>0,5	1,00
ТОВ «Астра-плюс»	0,43	>0,5	0,87
ПП«Галкомфортсервіс»	0,43	>0,5	0,87
ТОВ «Пам'ять»	0,81	>0,5	1,00
ТОВ «Інтерекономіка»	0,83	>0,5	1,00
ТОВ «Амфіон»	0,65	>0,5	1,00
ПП «Олексюк»	0,20	>0,5	0,40
ТОВ «Джуре»	-0,07	>0,5	0,00
ТОВ «Колор-Перун»	0,24	>0,5	0,48
ТОВ «Нерей-Л»	0,05	>0,5	0,10
ДП ТОВ «Єврогурт»	0,69	>0,5	1,00

Підприємство	Коефіцієнт загальної ліквідності			Коефіцієнт оборотності активів		
	значення	оптимальне значення	значення	оптимальне значення *	оцінка безпеки	оцінка безпеки
ТОВ «Довіра»	1,85	>1	1,00	7,14	1,88	1,00
ТОВ «Богдан»	4,20	>1	1,00	0,24	1,88	0,13
ТОВ «Майва»	0,95	>1	0,95	3,99	1,88	1,00
ТОВ «Меблі-Стиль»	1,47	>1	1,00	8,21	1,88	1,00
ПП Фірма «Юлія»	1,01	>1	1,00	10,26	1,88	1,00
ТОВ «Намат»	5,49	>1	1,00	7,76	1,88	1,00
Жидачівське СТ	1,32	>1	1,00	1,49	1,88	0,80
ТОВ «Дубок»	0,70	>1	0,70	5,65	1,88	1,00
ПП «2000»	1828,33	>1	1,00	6,45	1,88	1,00
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,69	>1	0,69	2,16	1,88	1,00
ТОВ «Гал-Леобуд»	0,92	>1	0,92	1,59	1,88	0,85
ТОВ «Західенергокомплект»	0,69	>1	0,69	1,93	1,88	1,00
ПП«Галм'ясоком»	0,90	>1	0,90	4,01	1,88	1,00
ТОВ ТВК «Львівхолод»	1,07	>1	1,00	4,20	1,88	1,00
ТОВ«Зодіак-Інтер»	1,17	>1	1,00	0,51	1,88	0,27
ТОВ «Галфрукт»	1,68	>1	1,00	2,64	1,88	1,00
ПП «Агросоюз-захід»	1,69	>1	1,00	5,42	1,88	1,00
ПСК «Світанок»	1,02	>1	1,00	1,04	1,88	0,56
ТОВ «Доната»	0,65	>1	0,65	3,86	1,88	1,00
ТОВ «Ванкувер»	2,86	>1	1,00	3,39	1,88	1,00
Радехівське СТ	1,46	>1	1,00	1,20	1,88	0,64
ТОВ «Астра-плюс»	1,03	>1	1,00	3,96	1,88	1,00
ПП«Галкомфортсервіс»	0,78	>1	0,78	1,32	1,88	0,70
ТОВ «Пам'ять»	1,54	>1	1,00	2,45	1,88	1,00
ТОВ «Інтерекономіка»	0,81	>1	0,81	0,17	1,88	0,09
ТОВ «Амфіон»	1,48	>1	1,00	0,63	1,88	0,33
ПП «Олексюк»	0,65	>1	0,65	13,59	1,88	1,00
ТОВ «Джуре»	1,02	>1	1,00	3,98	1,88	1,00
ТОВ «Колор-Перун»	1,34	>1	1,00	1,39	1,88	0,74
ТОВ «Нерей-Л»	1,10	>1	1,00	2,92	1,88	1,00
ДП ТОВ «Єврогурт»	1,47	>1	1,00	3,01	1,88	1,00

Підприємство	Рентабельність капіталу, %			Фондовіддача		
	значення	оптимальне значення	оцінка безпеки	значення	Оптимальне значення *	оцінка безпеки
ТОВ «Довіра»	11,12	>0,15	1,00	19,9	18,11	1,00
ТОВ «Богдан»	0,92	>0,15	1,00	0,6	18,11	0,03
ТОВ «Майва»	3,25	>0,15	1,00	36,0	18,11	1,00
ТОВ «Меблі-Стиль»	28,99	>0,15	1,00	57,9	18,11	1,00
ПП Фірма «Юлія»	24,67	>0,15	1,00	34,1	18,11	1,00
ТОВ «Намат»	7,11	>0,15	1,00	7,0	18,11	0,39
Жидачівське СТ	0,80	>0,15	1,00	1,9	18,11	0,10
ТОВ «Дубок»	37,74	>0,15	1,00	13,3	18,11	0,73
ПП «2000»	72,62	>0,15	1,00	28,5	18,11	1,00
ТОВ КП «ВІО-плюс»	3,29	>0,15	1,00	21,1	18,11	1,00
ТОВ «Гал-Леобуд»	28,24	>0,15	1,00	28,3	18,11	1,00
ТОВ «Західенергокомплект»	-33,42	>0,15	0,00	2,9	18,11	0,16
ПП«Галм'ясоком»	-10,13	>0,15	0,00	33,2	18,11	1,00
ТОВ ТВК «Львівхолод»	10,08	>0,15	1,00	10,5	18,11	0,58
ТОВ«Зодіак-Інтер»	0,51	>0,15	1,00	1,0	18,11	0,06
ТОВ «Галфрукт»	11,77	>0,15	1,00	9,8	18,11	0,54
ПП «Агросоюз-захід»	9,67	>0,15	1,00	16,3	18,11	0,90
ПСК «Світанок»	1,42	>0,15	1,00	1,3	18,11	0,07
ТОВ «Доната»	-7,40	>0,15	0,00	9,7	18,11	0,53
ТОВ «Ванкувер»	16,75	>0,15	1,00	13,8	18,11	0,76
Радехівське СТ	3,75	>0,15	1,00	1,7	18,11	0,09
ТОВ «Астра-плюс»	13,26	>0,15	1,00	8,7	18,11	0,48
ПП«Галкомфортсервіс»	4,01	>0,15	1,00	2,5	18,11	0,14
ТОВ «Пам'ять»	1,68	>0,15	1,00	3,5	18,11	0,20
ТОВ «Інтерекономіка»	0,21	>0,15	1,00	0,2	18,11	0,01
ТОВ «Амфiон»	-11,95	>0,15	0,00	2,1	18,11	0,11
ПП «Олексюк»	60,00	>0,15	1,00	33,0	18,11	1,00
ТОВ «Джуре»	74,23	>0,15	1,00	100,9	18,11	1,00
ТОВ «Колор-Перун»	10,23	>0,15	1,00	87,5	18,11	1,00
ТОВ «Нерей-Л»	21,21	>0,15	1,00	16,3	18,11	0,90
ДП ТОВ «Сврогурт»	1,31	>0,15	1,00	5,5	18,11	0,31

Підприємство	Продуктивність праці			Рівень економічної безпеки підприємства
	значення	оптимальне значення *	оцінка безпеки	
ТОВ «Довіра»	404,9	181,18	1,00	1,00
ТОВ «Богдан»	33,9	181,18	0,19	0,56
ТОВ «Майва»	120,7	181,18	0,67	0,79
ТОВ «Меблі-Стиль»	451,4	181,18	1,00	0,98
ПП Фірма «Юлія»	282,5	181,18	1,00	0,84
ТОВ «Намат»	82,4	181,18	0,46	0,80
Жидачівське СТ	44,8	181,18	0,25	0,69
ТОВ «Дубок»	309,0	181,18	1,00	0,80
ПП «2000»	338,9	181,18	1,00	1,00
ТОВ КП «ВІО-плюс»	274,3	181,18	1,00	0,80
ТОВ «Гал-Леобуд»	225,5	181,18	1,00	0,80
ТОВ «Західенергокомплект»	188,3	181,18	1,00	0,64
ПП«Галм'ясоком»	657,7	181,18	1,00	0,71
ТОВ ТВК «Львівхолод»	434,4	181,18	1,00	0,92
ТОВ«Зодіак-Інтер»	89,4	181,18	0,49	0,64
ТОВ «Галфрукт»	279,2	181,18	1,00	0,92
ПП «Агросоюз-захід»	368,5	181,18	1,00	0,98
ПСК «Світанок»	46,1	181,18	0,25	0,65
ТОВ «Доната»	175,5	181,18	0,97	0,56
ТОВ «Ванкувер»	81,0	181,18	0,45	0,86
Радехівське СТ	28,7	181,18	0,16	0,64
ТОВ «Астра-плюс»	74,9	181,18	0,41	0,79
ПП«Галкомфортсервіс»	422,7	181,18	1,00	0,75
ТОВ «Пам'ять»	209,0	181,18	1,00	0,86
ТОВ «Інтерекономіка»	22,8	181,18	0,13	0,51
ТОВ «Амфійон»	6,7	181,18	0,04	0,41
ПП «Олексюк»	8,4	181,18	0,05	0,67
ТОВ «Джуре»	238,5	181,18	1,00	0,84
ТОВ «Колор-Перун»	44,2	181,18	0,24	0,74
ТОВ «Нерей-Л»	48,8	181,18	0,27	0,71
ДП ТОВ «Єврогурт»	93,8	181,18	0,52	0,80

Таблиця Е.4

Вихідні дані для проведення регресійного аналізу залежності рівня економічної безпеки (за даними звітності) та індикаторами економічної безпеки підприємств Львівської області у 2007 р.

Підприємство	Коефіцієнт автономії		
	значення	оптимальне значення	оцінка безпеки
ТОВ «Довіра»	0,52	>0,5	1,00
ТОВ «Богдан»	0,84	>0,5	1,00
ТОВ «Майва»	0,09	>0,5	0,18
ТОВ «Меблі-Стиль»	0,32	>0,5	0,65
ПП Фірма «Юлія»	-0,08	>0,5	0,00
ТОВ «Намат»	0,42	>0,5	0,83
Жидачівське СТ	0,89	>0,5	1,00
ТОВ «Дубок»	0,25	>0,5	0,51
ПП «2000»	0,84	>0,5	1,00
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,16	>0,5	0,31
ТОВ «Гал-Леобуд»	0,02	>0,5	0,04
ТОВ «Західенергокомплект»	0,12	>0,5	0,23
ПП«Галм'ясоком»	0,08	>0,5	0,16
ТОВ ТВК «Львівхолод»	0,34	>0,5	0,69
ТОВ«Зодіак-Інтер»	0,91	>0,5	1,00
ТОВ «Галфрукт»	0,61	>0,5	1,00
ПП «Агросоюз-захід»	0,61	>0,5	1,00
ПСК «Світанок»	0,83	>0,5	1,00
ТОВ «Доната»	0,09	>0,5	0,19
ТОВ «Ванкувер»	0,61	>0,5	1,00
Радехівське СТ	0,81	>0,5	1,00
ТОВ «Астра-плюс»	0,32	>0,5	0,63
ПП«Галкомфортсервіс»	0,37	>0,5	0,74
ТОВ «Пам'ять»	0,76	>0,5	1,00
ТОВ «Інтерекономіка»	0,84	>0,5	1,00
ТОВ «Амфійон»	0,72	>0,5	1,00
ПП «Олексюк»	0,44	>0,5	0,87
ТОВ «Джуре»	-0,06	>0,5	0,00
ТОВ «Колор-Перун»	0,24	>0,5	0,48
ТОВ «Нерей-Л»	0,26	>0,5	0,52
ДП ТОВ «Єврогурт»	0,42	>0,5	0,85

Підприємство	Коефіцієнт загальної ліквідності			Коефіцієнт оборотності активів		
	значення	оптимальне значення	значення	оптимальне значення *	оцінка безпеки	оцінка безпеки
ТОВ «Довіра»	1,38	>1	1,00	4,32	1,71	1,00
ТОВ «Богдан»	4,15	>1	1,00	0,36	1,71	0,21
ТОВ «Майва»	0,90	>1	0,90	5,43	1,71	1,00
ТОВ «Меблі-Стиль»	1,34	>1	1,00	10,29	1,71	1,00
ПП Фірма «Юлія»	1,10	>1	1,00	8,98	1,71	1,00
ТОВ «Намат»	8,11	>1	1,00	6,06	1,71	1,00
Жидачівське СТ	1,47	>1	1,00	1,70	1,71	0,99
ТОВ «Дубок»	0,77	>1	0,77	5,83	1,71	1,00
ПП «2000»	5,72	>1	1,00	3,35	1,71	1,00
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,58	>1	0,58	1,78	1,71	1,00
ТОВ «Гал-Леобуд»	0,90	>1	0,90	3,79	1,71	1,00
ТОВ «Західенергокомплект»	0,90	>1	0,90	2,49	1,71	1,00
ПП«Галм'ясоком»	0,94	>1	0,94	2,32	1,71	1,00
ТОВ ТВК «Львівхолод»	0,84	>1	0,84	3,74	1,71	1,00
ТОВ«Зодіак-Інтер»	1,34	>1	1,00	0,97	1,71	0,57
ТОВ «Галфрукт»	1,85	>1	1,00	2,75	1,71	1,00
ПП «Агросоюз-захід»	1,85	>1	1,00	5,38	1,71	1,00
ПСК «Світанок»	1,93	>1	1,00	1,03	1,71	0,60
ТОВ «Доната»	0,88	>1	0,88	3,62	1,71	1,00
ТОВ «Ванкувер»	2,10	>1	1,00	2,84	1,71	1,00
Радохівське СТ	1,50	>1	1,00	1,14	1,71	0,67
ТОВ «Астра-плюс»	1,65	>1	1,00	5,74	1,71	1,00
ПП«Галкомфортсервіс»	0,77	>1	0,77	1,31	1,71	0,76
ТОВ «Пам'ять»	1,16	>1	1,00	3,40	1,71	1,00
ТОВ «Інтерекономіка»	0,97	>1	0,97	0,24	1,71	0,14
ТОВ «Амфіон»	1,71	>1	1,00	0,62	1,71	0,36
ПП «Олексюк»	1,29	>1	1,00	9,26	1,71	1,00
ТОВ «Джуре»	1,00	>1	1,00	7,65	1,71	1,00
ТОВ «Колор-Перун»	1,50	>1	1,00	1,46	1,71	0,85
ТОВ «Нерей-Л»	0,89	>1	0,89	3,07	1,71	1,00
ДП ТОВ «Єврогурт»	1,14	>1	1,00	2,04	1,71	1,00

Підприємство	Рентабельність капіталу, %			Фондовіддача		
	значення	оптимальне значення	оцінка безпеки	значення	Оптимальне значення *	оцінка безпеки
ТОВ «Довіра»	8,93	0,15	1,00	11,6	21,11	0,55
ТОВ «Богдан»	1,20	0,15	1,00	1,0	21,11	0,05
ТОВ «Майва»	12,31	0,15	1,00	36,5	21,11	1,00
ТОВ «Меблі-Стиль»	32,00	0,15	1,00	90,5	21,11	1,00
ПП Фірма «Юлія»	35,31	0,15	1,00	42,6	21,11	1,00
ТОВ «Намат»	43,02	0,15	1,00	7,2	21,11	0,34
Жидачівське СТ	0,75	0,15	1,00	2,1	21,11	0,10
ТОВ «Дубок»	33,80	0,15	1,00	14,5	21,11	0,69
ПП «2000»	54,87	0,15	1,00	42,1	21,11	1,00
ТОВ КП «ВІО-плюс»	19,85	0,15	1,00	13,5	21,11	0,64
ТОВ «Гал-Леобуд»	78,88	0,15	1,00	37,1	21,11	1,00
ТОВ «Західенергокомплект»	10,29	0,15	1,00	9,2	21,11	0,44
ПП«Галм'ясоком»	-7,51	0,15	0,00	23,4	21,11	1,00
ТОВ ТВК «Львівхолод»	0,12	0,15	0,80	8,3	21,11	0,39
ТОВ«Зодіак-Інтер»	0,09	0,15	0,61	1,1	21,11	0,05
ТОВ «Галфрукт»	9,62	0,15	1,00	8,1	21,11	0,38
ПП «Агросоюз-захід»	9,62	0,15	1,00	15,5	21,11	0,73
ПСК «Світанок»	3,49	0,15	1,00	1,4	21,11	0,07
ТОВ «Доната»	1,75	0,15	1,00	7,8	21,11	0,37
ТОВ «Ванкувер»	10,05	0,15	1,00	15,7	21,11	0,74
Радехівське СТ	4,87	0,15	1,00	1,6	21,11	0,08
ТОВ «Астра-плюс»	26,69	0,15	1,00	11,7	21,11	0,55
ПП«Галкомфортсервіс»	17,12	0,15	1,00	2,6	21,11	0,12
ТОВ «Пам'ять»	3,06	0,15	1,00	4,8	21,11	0,23
ТОВ «Інтерекономіка»	0,48	0,15	1,00	0,3	21,11	0,01
ТОВ «Амфiон»	25,56	0,15	1,00	2,0	21,11	0,10
ПП «Олексюк»	71,91	0,15	1,00	41,1	21,11	1,00
ТОВ «Джуре»	-1,16	0,15	0,00	156,9	21,11	1,00
ТОВ «Колор-Перун»	3,79	0,15	1,00	102,9	21,11	1,00
ТОВ «Нерей-Л»	18,29	0,15	1,00	18,7	21,11	0,88
ДП ТОВ «Сврогурт»	1,39	0,15	1,00	6,4	21,11	0,30

Підприємство	Продуктивність праці			Рівень економічної безпеки підприємства
	значення	оптимальне значення *	оцінка безпеки	
ТОВ «Довіра»	243,8	226,55	1,00	0,92
ТОВ «Богдан»	57,3	226,55	0,25	0,59
ТОВ «Майва»	282,5	226,55	1,00	0,85
ТОВ «Меблі-Стиль»	575,4	226,55	1,00	0,94
ПП Фірма «Юлія»	323,9	226,55	1,00	0,84
ТОВ «Намат»	91,2	226,55	0,40	0,76
Жидачівське СТ	63,0	226,55	0,28	0,72
ТОВ «Дубок»	310,5	226,55	1,00	0,83
ПП «2000»	462,7	226,55	1,00	1,00
ТОВ КП «ВІО-плюс»	310,9	226,55	1,00	0,75
ТОВ «Гал-Леобуд»	522,6	226,55	1,00	0,83
ТОВ «Західенергокомплект»	1109,7	226,55	1,00	0,76
ПП «Галм'ясоком»	842,9	226,55	1,00	0,68
ТОВ ТВК «Львівхолод»	414,7	226,55	1,00	0,79
ТОВ «Зодіак-Інтер»	76,9	226,55	0,34	0,59
ТОВ «Галфрукт»	204,0	226,55	0,90	0,88
ПП «Агросоюз-захід»	353,5	226,55	1,00	0,96
ПСК «Світанок»	58,1	226,55	0,26	0,65
ТОВ «Доната»	147,0	226,55	0,65	0,68
ТОВ «Ванкувер»	85,9	226,55	0,38	0,85
Радехівське СТ	22,8	226,55	0,10	0,64
ТОВ «Астра-плюс»	144,9	226,55	0,64	0,80
ПП «Галкомфортсервіс»	378,9	226,55	1,00	0,74
ТОВ «Пам'ять»	316,1	226,55	1,00	0,87
ТОВ «Інтерекономіка»	28,4	226,55	0,13	0,54
ТОВ «Амфіон»	7,4	226,55	0,03	0,58
ПП «Олексюк»	10,5	226,55	0,05	0,81
ТОВ «Джуре»	251,2	226,55	1,00	0,67
ТОВ «Колор-Перун»	47,7	226,55	0,21	0,75
ТОВ «Нерей-Л»	69,1	226,55	0,30	0,76
ДП ТОВ «Єврогурт»	104,7	226,55	0,46	0,76

Таблиця Е.5

Вихідні дані для проведення регресійного аналізу залежності рівня економічної безпеки (за даними звітності) та індикаторами економічної безпеки підприємств Львівської області у 2008 р.

Підприємство	Коефіцієнт автономії		
	значення	оптимальне значення	оцінка безпеки
ТОВ «Довіра»	0,47	>0,5	0,94
ТОВ «Богдан»	0,97	>0,5	1,00
ТОВ «Майва»	0,17	>0,5	0,34
ТОВ «Меблі-Стиль»	0,08	>0,5	0,17
ПП Фірма «Юлія»	-0,03	>0,5	0,00
ТОВ «Намат»	0,53	>0,5	1,00
Жидачівське СТ	0,90	>0,5	1,00
ТОВ «Дубок»	0,28	>0,5	0,55
ПП «2000»	0,89	>0,5	1,00
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,12	>0,5	0,23
ТОВ «Гал-Леобуд»	0,10	>0,5	0,19
ТОВ «Західенергокомплект»	0,10	>0,5	0,21
ПП «Галм'ясоком»	-0,19	>0,5	0,00
ТОВ ТВК «Львівхолод»	0,28	>0,5	0,57
ТОВ «Зодіак-Інтер»	0,91	>0,5	1,00
ТОВ «Галфрукт»	0,52	>0,5	1,00
ПП «Агросоюз-захід»	0,52	>0,5	1,00
ПСК «Світанок»	0,88	>0,5	1,00
ТОВ «Доната»	0,06	>0,5	0,12
ТОВ «Ванкувер»	0,61	>0,5	1,00
Радехівське СТ	0,76	>0,5	1,00
ТОВ «Астра-плюс»	0,43	>0,5	0,86
ПП «Галкомфортсервіс»	0,33	>0,5	0,65
ТОВ «Пам'ять»	0,75	>0,5	1,00
ТОВ «Інтерекономіка»	0,83	>0,5	1,00
ТОВ «Амфіон»	0,66	>0,5	1,00
ПП «Олексюк»	0,36	>0,5	0,72
ТОВ «Джуре»	0,06	>0,5	0,12
ТОВ «Колор-Перун»	0,23	>0,5	0,46
ТОВ «Нерей-Л»	0,39	>0,5	0,79
ДП ТОВ «Єврогурт»	0,36	>0,5	0,73

Підприємство	Коефіцієнт загальної ліквідності			Коефіцієнт оборотності активів		
	значення	оптимальне значення	значення	оптимальне значення *	оцінка безпеки	оцінка безпеки
ТОВ «Довіра»	1,07	>1	1,00	4,20	2,83	1,00
ТОВ «Богдан»	20,18	>1	1,00	0,30	2,83	0,11
ТОВ «Майва»	0,99	>1	0,99	4,85	2,83	1,00
ТОВ «Меблі-Стиль»	1,03	>1	1,00	6,98	2,83	1,00
ПП Фірма «Юлія»	1,17	>1	1,00	8,31	2,83	1,00
ТОВ «Намат»	0,78	>1	0,78	6,51	2,83	1,00
Жидачівське СТ	1,80	>1	1,00	1,46	2,83	0,52
ТОВ «Дубок»	0,81	>1	0,81	6,21	2,83	1,00
ПП «2000»	6,47	>1	1,00	4,57	2,83	1,00
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,31	>1	0,31	0,99	2,83	0,35
ТОВ «Гал-Леобуд»	1,01	>1	1,00	3,60	2,83	1,00
ТОВ «Західенергокомплект»	0,84	>1	0,84	1,95	2,83	0,69
ПП«Галм'ясоком»	0,78	>1	0,78	1,26	2,83	0,45
ТОВ ТВК «Львівхолод»	0,71	>1	0,71	3,70	2,83	1,00
ТОВ«Зодіак-Інтер»	1,49	>1	1,00	1,01	2,83	0,36
ТОВ «Галфрукт»	1,38	>1	1,00	2,65	2,83	0,94
ПП «Агросоюз-захід»	1,38	>1	1,00	5,17	2,83	1,00
ПСК «Світанок»	2,01	>1	1,00	1,51	2,83	0,53
ТОВ «Доната»	0,95	>1	0,95	3,03	2,83	1,00
ТОВ «Ванкувер»	2,13	>1	1,00	3,37	2,83	1,00
Радехівське СТ	5,12	>1	1,00	1,37	2,83	0,48
ТОВ «Астра-плюс»	1,03	>1	1,00	4,47	2,83	1,00
ПП«Галкомфортсервіс»	1,94	>1	1,00	1,25	2,83	0,44
ТОВ «Пам'ять»	1,09	>1	1,00	3,52	2,83	1,00
ТОВ «Інтерекономіка»	1,05	>1	1,00	0,37	2,83	0,13
ТОВ «Амфіон»	0,99	>1	0,99	0,67	2,83	0,24
ПП «Олексюк»	1,18	>1	1,00	9,60	2,83	1,00
ТОВ «Джуре»	0,97	>1	0,97	7,29	2,83	1,00
ТОВ «Колор-Перун»	1,40	>1	1,00	1,34	2,83	0,47
ТОВ «Нерей-Л»	0,58	>1	0,58	3,37	2,83	1,00
ДП ТОВ «Єврогурт»	1,41	>1	1,00	1,83	2,83	0,65

Підприємство	Рентабельність капіталу, %			Фондовіддача		
	значення	оптимальне значення	оцінка безпеки	значення	Оптимальне значення *	оцінка безпеки
ТОВ «Довіра»	10,08	0,15	1,00	8,5	23,92	0,36
ТОВ «Богдан»	1,74	0,15	1,00	0,7	23,92	0,03
ТОВ «Майва»	5,58	0,15	1,00	59,0	23,92	1,00
ТОВ «Меблі-Стиль»	-137,47	0,15	0,00	99,4	23,92	1,00
ПП Фірма «Юлія»	-26,45	0,15	0,00	51,3	23,92	1,00
ТОВ «Намат»	19,48	0,15	1,00	7,2	23,92	0,30
Жидачівське СТ	0,96	0,15	1,00	1,9	23,92	0,08
ТОВ «Дубок»	31,40	0,15	1,00	16,4	23,92	0,69
ПП «2000»	39,69	0,15	1,00	58,7	23,92	1,00
ТОВ КП «ВІО-плюс»	2,96	0,15	1,00	3,7	23,92	0,15
ТОВ «Гал-Леобуд»	-28,57	0,15	0,00	44,6	23,92	1,00
ТОВ «Західенергокомплект»	10,29	0,15	1,00	6,7	23,92	0,28
ПП«Галм'ясоком»	122,38	0,15	1,00	25,6	23,92	1,00
ТОВ ТВК «Львівхолод»	15,41	0,15	1,00	7,5	23,92	0,31
ТОВ«Зодіак-Інтер»	-0,89	0,15	0,00	1,1	23,92	0,05
ТОВ «Галфрукт»	10,66	0,15	1,00	8,0	23,92	0,34
ПП «Агросоюз-захід»	10,66	0,15	1,00	15,7	23,92	0,66
ПСК «Світанок»	2,65	0,15	1,00	2,0	23,92	0,08
ТОВ «Доната»	19,67	0,15	1,00	7,3	23,92	0,30
ТОВ «Ванкувер»	11,63	0,15	1,00	20,7	23,92	0,87
Радехівське СТ	8,12	0,15	1,00	2,2	23,92	0,09
ТОВ «Астра-плюс»	30,58	0,15	1,00	8,7	23,92	0,36
ПП«Галкомфортсервіс»	35,70	0,15	1,00	4,1	23,92	0,17
ТОВ «Пам'ять»	2,57	0,15	1,00	5,0	23,92	0,21
ТОВ «Інтерекономіка»	0,16	0,15	1,00	0,5	23,92	0,02
ТОВ «Амфiон»	2,40	0,15	1,00	1,8	23,92	0,08
ПП «Олексюк»	-17,11	0,15	0,00	48,0	23,92	1,00
ТОВ «Джуре»	164,05	0,15	1,00	119,4	23,92	1,00
ТОВ «Колор-Перун»	5,47	0,15	1,00	112,9	23,92	1,00
ТОВ «Нерей-Л»	9,27	0,15	1,00	23,3	23,92	0,97
ДП ТОВ «Сврогурт»	1,45	0,15	1,00	6,8	23,92	0,29

Підприємство	Продуктивність праці			Рівень економічної безпеки підприємства
	значення	оптимальне значення *	оцінка безпеки	
ТОВ «Довіра»	384,5	276,02	1,00	0,88
ТОВ «Богдан»	55,6	276,02	0,20	0,56
ТОВ «Майва»	173,2	276,02	0,63	0,83
ТОВ «Меблі-Стиль»	411,3	276,02	1,00	0,69
ПП Фірма «Юлія»	389,6	276,02	1,00	0,67
ТОВ «Намат»	97,1	276,02	0,35	0,73
Жидачівське СТ	67,1	276,02	0,24	0,64
ТОВ «Дубок»	375,1	276,02	1,00	0,84
ПП «2000»	996,6	276,02	1,00	1,00
ТОВ КП «ВІО-плюс»	580,3	276,02	1,00	0,51
ТОВ «Гал-Леобуд»	706,5	276,02	1,00	0,70
ТОВ «Західенергокомплект»	617,8	276,02	1,00	0,67
ПП «Галм'ясоком»	869,7	276,02	1,00	0,71
ТОВ ТВК «Львівхолод»	459,3	276,02	1,00	0,76
ТОВ«Зодіак-Інтер»	84,5	276,02	0,31	0,45
ТОВ «Галфрукт»	209,4	276,02	0,76	0,84
ПП «Агросоюз-захід»	362,3	276,02	1,00	0,94
ПСК «Світанок»	70,6	276,02	0,26	0,64
ТОВ «Доната»	162,2	276,02	0,59	0,66
ТОВ «Ванкувер»	102,7	276,02	0,37	0,87
Радехівське СТ	31,4	276,02	0,11	0,61
ТОВ «Астра-плюс»	78,9	276,02	0,29	0,75
ПП«Галкомфортсервіс»	337,8	276,02	1,00	0,72
ТОВ «Пам'ять»	317,9	276,02	1,00	0,87
ТОВ «Інтерекономіка»	44,3	276,02	0,16	0,56
ТОВ «Амфійон»	10,1	276,02	0,04	0,56
ПП «Олексюк»	9,2	276,02	0,03	0,62
ТОВ «Джуре»	328,2	276,02	1,00	0,85
ТОВ «Колор-Перун»	51,4	276,02	0,19	0,69
ТОВ «Нерей-Л»	64,9	276,02	0,23	0,75
ДП ТОВ «Єврогурт»	92,5	276,02	0,33	0,66

Вихідні дані для проведення регресійного аналізу залежності рівня економічної безпеки (за даними звітності) та індикаторами економічної безпеки підприємств Львівської області у 2009 р.

Підприємство	Коефіцієнт автономії		
	значення	оптимальне значення	оцінка безпеки
ТОВ «Довіра»	0,34	>0,5	0,69
ТОВ «Богдан»	0,98	>0,5	1,00
ТОВ «Майва»	0,18	>0,5	0,36
ТОВ «Меблі-Стиль»	-0,20	>0,5	0,00
ПП Фірма «Юлія»	-0,02	>0,5	0,00
ТОВ «Намат»	0,86	>0,5	1,00
Жидачівське СТ	0,91	>0,5	1,00
ТОВ «Дубок»	0,32	>0,5	0,63
ПП «2000»	0,78	>0,5	1,00
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,12	>0,5	0,25
ТОВ «Гал-Леобуд»	0,14	>0,5	0,28
ТОВ «Західенергокомплект»	0,11	>0,5	0,21
ПП«Галм'ясоком»	-0,44	>0,5	0,00
ТОВ ТВК «Львівхолод»	0,29	>0,5	0,58
ТОВ«Зодіак-Інтер»	0,86	>0,5	1,00
ТОВ «Галфрукт»	0,47	>0,5	0,94
ПП «Агросоюз-захід»	0,47	>0,5	0,94
ПСК «Світанок»	0,84	>0,5	1,00
ТОВ «Доната»	-0,11	>0,5	0,00
ТОВ «Ванкувер»	0,73	>0,5	1,00
Радехівське СТ	0,75	>0,5	1,00
ТОВ «Астра-плюс»	0,75	>0,5	1,00
ПП«Галкомфортсервіс»	0,35	>0,5	0,69
ТОВ «Пам'ять»	0,78	>0,5	1,00
ТОВ «Інтерекономіка»	0,83	>0,5	1,00
ТОВ «Амфіон»	0,69	>0,5	1,00
ПП «Олексюк»	0,43	>0,5	0,85
ТОВ «Джуре»	0,07	>0,5	0,15
ТОВ «Колор-Перун»	0,30	>0,5	0,59
ТОВ «Нерей-Л»	0,52	>0,5	1,00
ДП ТОВ «Єврогурт»	0,38	>0,5	0,75

Підприємство	Коефіцієнт загальної ліквідності			Коефіцієнт оборотності активів		
	значення	оптимальне значення	значення	оптимальне значення *	оцінка безпеки	оцінка безпеки
ТОВ «Довіра»	0,84	>1	0,84	3,74	2,27	1,00
ТОВ «Богдан»	24,19	>1	1,00	0,13	2,27	0,06
ТОВ «Майва»	1,10	>1	1,00	4,97	2,27	1,00
ТОВ «Меблі-Стиль»	0,81	>1	0,81	3,01	2,27	1,00
ПП Фірма «Юлія»	1,14	>1	1,00	7,90	2,27	1,00
ТОВ «Намат»	0,63	>1	0,63	3,69	2,27	1,00
Жидачівське СТ	2,10	>1	1,00	1,72	2,27	0,76
ТОВ «Дубок»	0,85	>1	0,85	6,41	2,27	1,00
ПП «2000»	3,32	>1	1,00	4,69	2,27	1,00
ТОВ КП «ВІО-плюс»	0,33	>1	0,33	1,00	2,27	0,44
ТОВ «Гал-Леобуд»	1,02	>1	1,00	3,51	2,27	1,00
ТОВ «Західенергокомплект»	0,79	>1	0,79	1,32	2,27	0,58
ПП«Галм'ясоком»	0,61	>1	0,61	1,78	2,27	0,78
ТОВ ТВК «Львівхолод»	0,65	>1	0,65	3,49	2,27	1,00
ТОВ«Зодіак-Інтер»	1,02	>1	1,00	1,03	2,27	0,46
ТОВ «Галфрукт»	1,07	>1	1,00	2,38	2,27	1,00
ПП «Агросоюз-захід»	1,07	>1	1,00	4,20	2,27	1,00
ПСК «Світанок»	1,23	>1	1,00	1,47	2,27	0,65
ТОВ «Доната»	0,50	>1	0,50	2,71	2,27	1,00
ТОВ «Ванкувер»	3,05	>1	1,00	3,62	2,27	1,00
Радохівське СТ	7,03	>1	1,00	2,35	2,27	1,00
ТОВ «Астра-плюс»	2,14	>1	1,00	3,88	2,27	1,00
ПП«Галкомфортсервіс»	1,58	>1	1,00	1,12	2,27	0,50
ТОВ «Пам'ять»	1,58	>1	1,00	4,63	2,27	1,00
ТОВ «Інтерекономіка»	1,73	>1	1,00	0,60	2,27	0,26
ТОВ «Амфіон»	1,21	>1	1,00	0,81	2,27	0,36
ПП «Олексюк»	1,47	>1	1,00	10,52	2,27	1,00
ТОВ «Джуре»	0,95	>1	0,95	8,94	2,27	1,00
ТОВ «Колор-Перун»	1,30	>1	1,00	1,27	2,27	0,56
ТОВ «Нерей-Л»	0,77	>1	0,77	3,07	2,27	1,00
ДП ТОВ «Єврогурт»	1,15	>1	1,00	1,84	2,27	0,81

Підприємство	Рентабельність капіталу, %			Фондовіддача		
	значення	оптимальне значення	оцінка безпеки	значення	Оптимальне значення *	оцінка безпеки
ТОВ «Довіра»	0,12	0,15	0,80	7,1	18,93	0,38
ТОВ «Богдан»	0,57	0,15	1,00	0,3	18,93	0,02
ТОВ «Майва»	4,97	0,15	1,00	94,7	18,93	1,00
ТОВ «Меблі-Стиль»	92,71	0,15	1,00	89,4	18,93	1,00
ПП Фірма «Юлія»	-36,17	0,15	0,00	39,7	18,93	1,00
ТОВ «Намат»	14,40	0,15	1,00	2,5	18,93	0,13
Жидачівське СТ	0,32	0,15	1,00	2,3	18,93	0,12
ТОВ «Дубок»	30,95	0,15	1,00	17,0	18,93	0,90
ПП «2000»	37,62	0,15	1,00	33,7	18,93	1,00
ТОВ КП «ВІО-плюс»	-0,51	0,15	0,00	2,6	18,93	0,14
ТОВ «Гал-Леобуд»	47,61	0,15	1,00	37,5	18,93	1,00
ТОВ «Західенергокомплект»	12,40	0,15	1,00	3,6	18,93	0,19
ПП«Галм'ясоком»	29,27	0,15	1,00	27,7	18,93	1,00
ТОВ ТВК «Львівхолод»	26,03	0,15	1,00	6,4	18,93	0,34
ТОВ«Зодіак-Інтер»	0,68	0,15	1,00	1,3	18,93	0,07
ТОВ «Галфрукт»	10,08	0,15	1,00	6,0	18,93	0,32
ПП «Агросоюз-захід»	10,08	0,15	1,00	10,5	18,93	0,56
ПСК «Світанок»	0,13	0,15	0,88	1,9	18,93	0,10
ТОВ «Доната»	-24,79	0,15	0,00	6,1	18,93	0,32
ТОВ «Ванкувер»	12,12	0,15	1,00	21,7	18,93	1,00
Радехівське СТ	6,90	0,15	1,00	4,0	18,93	0,21
ТОВ «Астра-плюс»	56,92	0,15	1,00	8,4	18,93	0,44
ПП«Галкомфортсервіс»	21,48	0,15	1,00	5,0	18,93	0,26
ТОВ «Пам'ять»	3,74	0,15	1,00	6,6	18,93	0,35
ТОВ «Інтерекономіка»	0,57	0,15	1,00	0,7	18,93	0,04
ТОВ «Амфiон»	2,61	0,15	1,00	1,8	18,93	0,10
ПП «Олексюк»	8,42	0,15	1,00	62,5	18,93	1,00
ТОВ «Джуре»	133,68	0,15	1,00	85,7	18,93	1,00
ТОВ «Колор-Перун»	0,63	0,15	1,00	131,3	18,93	1,00
ТОВ «Нерей-Л»	9,89	0,15	1,00	23,4	18,93	1,00
ДП ТОВ «Сврогурт»	1,96	0,15	1,00	7,3	18,93	0,39

Підприємство	Продуктивність праці			Рівень економічної безпеки підприємства
	значення	Оптималь- не значення *	оцінка безпеки	
ТОВ «Довіра»	375,1	227,48	1,00	0,78
ТОВ «Богдан»	26,2	227,48	0,12	0,54
ТОВ «Майва»	196,9	227,48	0,87	0,87
ТОВ «Меблі-Стиль»	240,4	227,48	1,00	0,80
ПП Фірма «Юлія»	353,1	227,48	1,00	0,67
ТОВ «Намат»	55,2	227,48	0,24	0,66
Жидачівське СТ	80,8	227,48	0,36	0,70
ТОВ «Дубок»	423,8	227,48	1,00	0,90
ПП «2000»	1806,4	227,48	1,00	1,00
ТОВ КП «ВІО-плюс»	439,1	227,48	1,00	0,36
ТОВ «Гал-Леобуд»	608,9	227,48	1,00	0,88
ТОВ «Західенергокомплект»	354,4	227,48	1,00	0,64
ПП«Галм'ясоком»	803,1	227,48	1,00	0,74
ТОВ ТВК «Львівхолод»	491,1	227,48	1,00	0,76
ТОВ«Зодіак-Інтер»	104,4	227,48	0,46	0,67
ТОВ «Галфрукт»	183,2	227,48	0,81	0,84
ПП «Агросоюз-захід»	400,1	227,48	1,00	0,92
ПСК «Світанок»	71,1	227,48	0,31	0,65
ТОВ «Доната»	168,5	227,48	0,74	0,42
ТОВ «Ванкувер»	112,4	227,48	0,49	0,91
Радехівське СТ	72,3	227,48	0,32	0,75
ТОВ «Астра-плюс»	84,3	227,48	0,37	0,80
ПП«Галкомфортсервіс»	385,8	227,48	1,00	0,75
ТОВ «Пам'ять»	338,8	227,48	1,00	0,89
ТОВ «Інтерекономіка»	63,7	227,48	0,28	0,60
ТОВ «Амфіон»	13,5	227,48	0,06	0,59
ПП «Олексюк»	11,2	227,48	0,05	0,81
ТОВ «Джуре»	488,9	227,48	1,00	0,85
ТОВ «Колор-Перун»	55,6	227,48	0,24	0,73
ТОВ «Нерей-Л»	65,5	227,48	0,29	0,84
ДП ТОВ «Єврогурт»	100,3	227,48	0,44	0,73

* – розраховані в середньому по галузі

Додаток Ж

АНКЕТА

Кафедра економіки підприємства Львівської комерційної академії проводить дослідження проблем економічної безпеки підприємств торгівлі в Україні. В межах цього експертного опитування ми маємо на меті визначити головні характеристики та рівень економічної безпеки торговельних підприємств. Просимо Вас дати відповіді на запитання анкети.

1. Ваше підприємство є суб'єктом:

- роздрібною торгівлі
- дрібнооптової торгівлі
- оптової торгівлі
- споживчої кооперації
- Ви СПД-ФО

2. Ваше підприємство здійснює продаж товарів:

- у спеціалізованих крамницях
- у неспеціалізованих крамницях
- на ринках
- зі складу
- через систему доставки товарів
- через мережу Інтернет

3. Ваше підприємство відповідає критеріям:

- суб'єкта малого підприємництва
- суб'єкта середнього підприємництва
- суб'єкта великого підприємництва

4. Якими є форма господарювання та правовий статус Вашого підприємства?

- одноосібне підприємство
- господарське товариство
- кооперативне підприємство
- орендне підприємство

5. Ваше підприємство за формою власності:

- приватне
 колективне
 комунальне
 змішане

6. Чи є Ваше підприємство учасником об'єднання підприємств, якщо так, то якого?

- асоціації підприємств
 підприємницького союзу
 договірною об'єднання у формі кооперації
 договірною об'єднання у формі концентрації

7. Що Ви розумієте під поняттям «економічна безпека підприємства»?

- стан найбільш ефективного використання ресурсів підприємства при одночасному запобіганні загроз його функціонуванню і забезпечення стабільного розвитку підприємства у даний час і в майбутньому
- комплексна система забезпечення і захисту економічних інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз з метою забезпечення стійкості функціонування і можливості розвитку підприємства як незалежного господарюючого суб'єкта
- стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел небезпеки чи економічних загроз
- рівень життєздатності суб'єкта господарювання протягом періоду життєвого циклу його функціонування, що одночасно гарантує виконання місії та цілей підприємства
- забезпечення умов збереження комерційної таємниці й інших секретів суб'єкта підприємницької діяльності

Ваш варіант _____

8. Чи Ви використовуєте в аналітично-плановій роботі термін «економічна безпека»?

- так
 ні

9. Чи здійснюється оцінка та моніторинг стану економічної безпеки на Вашому підприємстві?

☐	так
☐	ні

10. Які конкретні показники, на Вашу думку, потрібно розглядати, оцінюючи рівень економічної безпеки підприємства? _____

11. Які структурні складові, на Вашу думку, включає поняття «економічна безпека підприємства»?

☐	фінансова
☐	продуктова
☐	техніко-технологічна
☐	інформаційна
☐	інтелектуальна (кадрова)
☐	політико-правова
☐	екологічна
☐	силова
☐	інше (вказіть)

12. Оцініть за 10-ти бальною шкалою рівень вагомості впливу окремих структурних складових на узагальнюючий показник економічної безпеки підприємства (0 – вплив мінімальний; 10 – вплив максимальний):

☐	кадрова складова (рівень кваліфікації персоналу; плинність кадрів; продуктивність праці та ін.)
☐	фінансова складова (наявність фінансових ресурсів; розмір прибутку; ліквідність та платоспроможність підприємства; фінансова стійкість та капіталізація підприємства, ін.)
☐	силова складова (наявність системи захисту майна та персоналу підприємства, ін.)
☐	продуктова складова (якість та конкурентоспроможність товарів, ін.)
☐	техніко-технологічна складова (рівень зносу основних фондів; фондовіддача; рівень забезпеченості підприємства матеріально-технічною базою та ресурсами, ін.)
☐	політико-правова складова (дотримання норм чинного законодавства; наявність ефективної внутрішньої нормативної документації та ін.)

- інформаційна складова** (наявність системи захисту інформації; використання сучасних технологій захисту інформації, та ін.)
- екологічна складова**(дотримання екологічних норм та нормативів)

13. Чи Ви вважаєте за доцільне існування на підприємстві відділу економічної безпеки?

- так
- ні

14. Якщо на Вашому підприємстві відсутній відділ економічної безпеки, то які найбільш вагомі причини цього?

- нестача фінансових ресурсів
- відсутність кваліфікованого персоналу (спеціалістів з економічної безпеки)
- негнучка організаційна структура
- інше (вказіть)
-

15. Оцініть за 10-ти бальною шкалою рівень гарантування економічної безпеки Вашого підприємства за структурними складовими (0 – вплив мінімальний; 10 – вплив максимальний):

- фінансова
- продуктова
- техніко-технологічна
- інформаційна
- інтелектуальна (кадрова)
- політико-правова
- екологічна
- силова

16. Як Ви оцінюєте загальний рівень економічної безпеки Вашого підприємства?

- критичний** (стан економічної безпеки підприємства, при якому найвищою є ймовірність припинення його діяльності)
- передкритичний** (стан економічної безпеки підприємства, при якому обсяги його доходу знаходяться нижче або в точці беззбитковості)
- низький** (стан економічної безпеки, при якому забезпечується мінімальна рентабельність діяльності)

☐	задовільний (стан економічної безпеки, при якому підприємство відчуває нестачу висококваліфікованого персоналу, а якість товарів не забезпечується на належному рівні)
☐	прийнятний (постійний моніторинг загроз дозволяє гарантувати швидку їх ліквідацію з помірними (прийнятними) втратами, рівень економічної безпеки дозволяє розвиватись і покращувати стан фінансово-господарської діяльності)

17. Оцініть за 10-ти бальною шкалою вплив внутрішніх чинників, що негативно впливають на економічну безпеку Вашого підприємства (0 – вплив мінімальний; 10 – вплив максимальний):

☐	недостатня ефективність системи управління підприємством
☐	недостатній рівень кваліфікації персоналу
☐	низький рівень впровадження інновацій та оновлення матеріально-технічної бази підприємства
☐	прорахунки в інвестиційній політиці
☐	нестача та недостатньо ефективне управління фінансовими ресурсами
☐	недостатній рівень конкурентоспроможності товарів
☐	інше (вказіть)

18. Оцініть за 10-ти бальною шкалою вплив негативних чинників зовнішнього середовища на економічну безпеку Вашого підприємства (0 – вплив мінімальний; 10 – вплив максимальний):

☐	недостатність державного нормативно-правового регулювання, його часті зміни
☐	надмірність податкового навантаження
☐	дії державних органів влади
☐	дії посередників
☐	дії споживачів
☐	складність доступу та висока вартість фінансових ресурсів
☐	високий рівень конкуренції
☐	дії кримінальних угруповань, рейдерство
☐	інше (вказіть)

19. Які загрози, на Вашу думку, можуть призвести до зниження рівня економічної безпеки Вашого підприємства в найближчому майбутньому?

☐	зростання інфляції
--------------------------	--------------------

☐	збільшення податкового, законодавчого тиску
☐	посилення конкуренції
☐	брак фінансових ресурсів
☐	повільна оновлюваність матеріально-технічної бази
☐	дії постачальників
☐	дії посередників
☐	дії споживачів
☐	низький рівень впровадження інновацій
☐	інше (вказіть)

20. Оцініть за 10-ти бальною шкалою методи управління економічною безпекою, які Ви вважаєте найбільш прийнятними для Вашого підприємства (0 – вплив мінімальний; 10 – вплив максимальний):

☐	організаційно-технологічні (запровадження моніторингу рівня економічної безпеки; прогнозування ризиків та розробка заходів з їх нейтралізації; коригування планових показників діяльності; впровадження на підприємстві міжнародних систем управління якістю)
☐	соціально-економічні (розробка заходів матеріального стимулювання персоналу; фінансування охоронних заходів; ефективне використання фінансово-економічних ресурсів; пошук резервів модернізації та підвищення рівня продуктивності матеріально-технічної бази)
☐	адміністративні (введення режиму, порядку проходу і виходу, прийому споживачів; створення перешкод для доступу до охоронного майна)
☐	правові (розробка посадових інструкцій; розробка та використання документів про заборону розголошення комерційної таємниці; розробка орендних, контрагентських договорів, реєстраційних документів, прав власності на майно)
☐	соціально-психологічні (створення ефективної системи морального заохочення працівників; розробка правил поведінки; створення атмосфери корпоративного духу; виховна робота)
☐	інформаційні (аналіз, облік комерційно важливої інформації та складання прогнозу розвитку підприємства; створення надійної системи захисту інформації; захист каналів інформації; використання сучасних технологій захисту інформації (систем кодування і шифрування інформації))

21. Які конкретні заходи з підвищення рівня економічної безпеки Вашого підприємства Ви вважаєте найбільш ефективними?

☐	підвищення рівня доступності та ефективності управління фінансовими ресурсами
☐	зниження рівня витратомісткості діяльності
☐	підвищення якості системи управління підприємством
☐	посилення фізичної безпеки та захищеності підприємства і його персоналу, комерційної інформації
☐	підвищення конкурентоспроможності підприємства
☐	модернізація матеріально-технічної бази
☐	покращення роботи юридичної служби підприємства
☐	підвищення рівня кваліфікації персоналу
☐	інше (вказіть)

Дякуємо за участь в опитуванні!

Додаток 3

Таблиця 3.1

Карта функціонального аналізу фінансової безпеки підприємства

Функціо- нальні складники фінансової безпеки	Негативні впливи						Заходи, здійшені для усунення негативних впливів		Одержаний ефект або усунений збиток	Ефективність здійснених заходів [ст. 10/(ст. 5+ст. 9)]	Можливі негативні впливи		Пропоновані заходи для усунення можливих негативних впливів		
	Очіку- вані		Реалізо- вані		Усунені		назва заходу	витрати на реалізацію заходу			назва	розмір шкоди	назва заходу	витрати на реалізацію заходу	відповідальний виконавець
	назва	розмір шкоди	назва	розмір шкоди	назва	розмір шкоди									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1.															
2.															
3.															
Усього за всіма складниками															

Додаток К

Таблиця К.1

Основні показники діяльності підприємства

Номер періоду	Обсяг реалізованої продукції	Вартість основних засобів	Власний капітал	Прибуток	Показник рентабельності активів
	тис. грн.	тис. грн.	тис. грн.	тис. грн.	
	<i>У₁₁</i>	<i>У₁₂</i>	<i>У₁₃</i>	<i>У₁₄</i>	<i>У₁₅</i>
1	139,56	161,15	203,9	7,55	0,04
2	139,56	147,36	204,2	16,90	0,08
3	142,27	160,47	205,0	10,35	0,05
4	136,52	151,42	200,5	14,87	0,07
5	134,38	151,26	200,5	9,37	0,05
6	132,69	156,34	200,5	15,66	0,08
7	132,67	152,03	197,0	21,30	0,11
8	124,39	145,94	200,5	26,81	0,13
9	124,36	142,22	179,9	11,79	0,07
10	124,43	144,52	182,2	18,88	0,10
11	135,05	150,46	181,4	15,99	0,09
12	127,74	144,89	183,7	16,94	0,09
13	118,29	137,18	178,3	13,46	0,08
14	119,69	135,01	180,6	17,69	0,10
15	128,93	138,18	181,2	12,94	0,07
16	134,55	145,27	184,0	17,67	0,10
17	121,10	145,30	178,0	15,05	0,08
18	131,91	142,22	182,4	15,20	0,08
19	127,87	140,25	185,3	15,06	0,08
20	127,11	138,39	187,1	20,95	0,11

359

Продовження табл. К.1

360

Номер періоду	Обсяг реалізованої продукції	Вартість основних засобів	Власний капітал	Прибуток	Показник рентабельності активів
	тис. грн.	тис. грн.	тис. грн.	тис. грн.	
	У ₁₁	У ₁₂	У ₁₃	У ₁₄	
21	128,36	137,38	175,4	21,40	0,12
22	125,39	143,05	177,2	18,19	0,10
23	115,27	133,55	179,6	18,98	0,11
24	125,37	138,50	184,3	19,42	0,11
25	120,07	139,28	179,2	18,84	0,11
26	123,45	136,63	185,4	19,05	0,10
27	117,00	135,32	182,4	21,71	0,12
28	116,98	130,81	182,2	19,48	0,11
29	120,59	126,27	181,9	19,70	0,11
30	120,66	128,14	181,7	19,56	0,11
31	124,74	136,43	179,8	20,12	0,11
32	124,55	139,38	178,3	22,47	0,13
33	124,96	136,09	181,1	20,55	0,11
34	113,98	133,14	182,3	21,77	0,12
35	123,42	125,98	182,1	26,12	0,14
36	114,14	134,46	181,7	25,80	0,14
37	117,85	134,5	180,5	22,41	0,12
38	113,87	128,19	177,9	21,63	0,12
39	121,27	131,20	178,2	19,84	0,11
40	115,80	131,81	177,3	18,60	0,10
41	115,55	123,50	175,9	15,40	0,09
42	119,70	133,20	174,7	15,21	0,09

Продовження таблиці К.1

Номер періоду	Показник рентабельності продажу	Показник ліквідності	Середня заробітна плата по підприємству	Кредиторська заборгованість	Дебіторська заборгованість
			грн.	тис. грн.	тис. грн.
	y_{16}	y_{17}	y_{18}	x_{11}	x_{12}
1	0,05	0,69	880,15	5,7	2,9
2	0,12	0,39	884,22	5,2	2,4
3	0,07	0,33	886,03	5,6	3,1
4	0,11	0,14	923,78	6,4	2,5
5	0,07	0,24	940,49	5,2	3,2
6	0,12	0,28	959,09	5,4	3,6
7	0,16	0,07	970,67	5,6	2,9
8	0,22	0,21	1003,9	6,3	2,7
9	0,09	0,11	1026,77	5,4	3,1
10	0,15	0,26	1036,14	4,8	3
11	0,12	0,04	1058,52	5,2	2,8
12	0,13	0,23	1032,73	5,8	2,6
13	0,11	0,17	1053,24	5,3	2,9
14	0,15	0,1	1094,59	5,4	2,7
15	0,1	0,17	1116,19	5,1	2,9
16	0,13	0,08	1136,68	5,7	2,9
17	0,12	0,19	1147,69	5,1	3,1
18	0,12	0,18	1143,34	4,8	2,8
19	0,12	0,16	1245,11	5,9	2,6
20	0,16	0,14	1264,58	6,1	3
21	0,17	0,23	1293,46	6	2,9

Продовження таблиці К.1

Номер періоду	Показник рентабельності продажу	Показник ліквідності	Середня заробітна плата по підприємству	Кредиторська заборгованість	Дебіторська заборгованість
			грн.	тис. грн.	тис. грн.
	y_{16}	y_{17}	y_{18}	x_{11}	x_{12}
22	0,15	0,06	1335,59	5,8	3,1
23	0,16	0,26	1332,1	5,4	3
24	0,15	0,36	1373,88	5,3	2,7
25	0,16	0,06	1391,79	5,6	2,6
26	0,15	0,11	1397,17	5,2	2,7
27	0,19	0,27	1421,3	4,9	2,7
28	0,17	0,23	1428,64	5,2	2,9
29	0,16	0,19	1434,78	5,8	3
30	0,16	0,12	1498,76	5,9	3,1
31	0,16	0,22	1515,23	5,2	2,5
32	0,18	0,27	1526,01	5,6	2,7
33	0,16	0,16	1549,42	5,9	2,9
34	0,19	0,19	1547,63	6	2,8
35	0,21	0,25	1597,02	5,8	3,2
36	0,23	0,2	1574,32	6,2	3,5
37	0,19	0,16	1608,13	5,7	3,1
38	0,19	0,24	1625,39	5,4	2,9
39	0,16	0,15	1639,06	5,6	2,7
40	0,16	0,23	1650,65	5,2	2,5
41	0,13	0,19	1680,3	6,2	2,6
42	0,13	0,11	1690,1	6,1	2,4

Продовження таблиці К.1

Номер періоду	Поточні зобов'язання	Поточні активи	Фонд робочого часу	Індекс споживчих цін (до попереднього періоду)	Кількість зареєстрованих безробітних
	тис. грн.	тис. грн.	тис. год.	відсотки	тис. осіб.
	x_{13}	x_{14}	x_{15}	x_{16}	x_{17}
1	18,1	12,4	2,722	0,3	825,4
2	26,6	10,5	2,828	0	800,4
3	23,2	7,6	2,734	0,4	780,6
4	23,5	3,2	2,745	0,9	762,9
5	36	8,6	2,691	1,2	809,7
6	39,7	11,2	2,692	0,9	881,5
7	52,3	3,7	2,631	1,2	899,9
8	44,2	9,2	2,465	1,8	923,8
9	40,1	4,4	2,49	-0,3	913,7
10	43,3	11,3	2,49	-0,4	868,7
11	52,1	2,2	2,626	0,5	805,8
12	47,7	11	2,54	0,1	749,1
13	52,8	9,2	2,499	0,9	715,3
14	41,2	4,2	2,488	0	694,7
15	46,9	7,9	2,537	2	676,1
16	36,7	2,9	2,626	2,6	653,3
17	28,5	5,37	2,468	1,8	693,1
18	28	5,07	2,574	0,9	759,5
19	29,8	4,77	2,496	0,5	790,2
20	32,9	4,47	2,473	0,6	812,8
21	31,4	7,12	2,577	0,2	781,6

Продовження таблиці К.1

Номер періоду	Поточні зобов'язання	Поточні активи	Фонд робочого часу	Індекс споживчих цін (до попереднього періоду)	Кількість зареєстрованих безробітних
	тис. грн.	тис. грн.	тис. год.	відсотки	тис. осіб.
	x_{13}	x_{14}	x_{15}	x_{16}	x_{17}
22	35,8	2,14	2,42	0	733,8
23	34,7	9,1	2,422	0,6	690,3
24	34,2	12,4	2,57	2,2	640
25	38,6	2,2	2,418	1,4	611,5
26	42,7	4,9	2,426	0,6	595,6
27	41,2	11,3	2,477	2,2	580
28	38,6	8,7	2,544	2,9	553,7
29	39,5	7,6	2,478	2,2	587
30	45,1	5,4	2,454	2,1	642,3
31	42,7	9,4	2,511	2,9	662,8
32	41,9	11,2	2,345	2,7	671,1
33	39,4	6,3	2,46	3,8	639,6
34	36,8	7,14	2,393	3,1	611,7
35	42,1	10,7	2,509	1,3	573
36	37,1	7,5	2,364	0,8	538,1
37	39,2	6,3	2,491	-0,5	518,7
38	43,2	10,2	2,366	-0,1	509,6
39	45,9	7,1	2,441	1,1	513,6
40	39,2	8,9	2,472	1,7	530,1
41	49,6	9,2	2,401	1,5	639,9
42	50,4	5,3	2,391	2,1	844,9

Продовження таблиці К.1

Номер періоду	Експорт	Імпорт	Доходи населення	Темп приросту ВВП (наростаючим підсумком, до відповідного періоду попереднього року)
	млрд. дол. США	млрд. дол. США	млрд. грн.	відсотки
	x_{t8}	x_{t9}	x_{t10}	x_{t11}
1	5,5201	4,3718	30,3	2,4
2	2,9323	1,7922	32,634	-1,6
3	2,7761	3,2667	34,088	3
4	7,1462	5,1457	34,562	2,2
5	1,3834	1,2673	33,524	-2,7
6	2,9391	3,2569	34,474	7
7	9,2809	6,5717	42,928	0,9
8	2,3394	2,7129	27,153	2,2
9	2,5185	3,1713	30,228	4
10	4,8507	4,5935	33,524	3,5
11	1,2323	2,5622	34,795	8,5
12	3,1047	3,6325	35,387	9,3
13	6,8405	5,1988	38,874	7,7
14	1,1784	2,0982	43,128	7,1
15	3,5111	3,8394	19,768	8,9
16	8,9854	6,7195	68,665	9
17	1,8716	1,4492	43,858	8,2
18	3,3441	3,9221	44,86	7,3
19	11,1965	8,9473	54,96	9,3
20	3,2085	3,7007	35,294	8,6
21	3,4097	4,2975	35,607	8

Продовження таблиці К.1

Номер періоду	Експорт	Імпорт	Доходи населення	Темп приросту ВВП (наростаючим підсумком, до відповідного періоду попереднього року)
	млрд. дол. США	млрд. дол. США	млрд. грн.	відсотки
	x_{t8}	x_{t9}	x_{t10}	x_{t11}
22	5,9089	5,8977	46,721	7,9
23	2,2667	3,876	45,26	7,9
24	4,0834	4,8522	46,057	8
25	8,0695	6,6632	51,31	7,7
26	0,4245	3,3341	56,257	7,5
27	4,1675	4,8729	56,928	7,3
28	10,4435	8,1983	59,204	7,3
29	1,9835	2,5263	58,521	7,2
30	4,4502	5,8222	60,658	7,3
31	8,4565	9,2619	74,051	4,9
32	3,6566	3,7632	52,48	5,8
33	4,6925	5,7033	57,795	6,5
34	8,0009	8,1657	52,858	6,2
35	3,0114	9,1094	73,982	6,4
36	6,2846	7,7108	66,086	6,5
37	12,5779	10,9734	72,631	6,5
38	1,9351	5,7845	76,042	7,1
39	6,7182	8,156	76,65	6,7
40	15,5289	13,3239	78,433	5,8
41	-2,9825	2,8024	77,627	3,6
42	3,6226	5,2645	75,769	2,1

Таблиця К.2

Нормовані значення основних показників діяльності підприємства

t	y_{t1}^n	y_{t2}^n	y_{t3}^n	y_{t4}^n	y_{t5}^n	y_{t6}^n	y_{t7}^n	y_{t8}^n	x_{t1}^n	x_{t2}^n
1	1,9556	2,4139	2,2247	-2,5298	-2,5525	-2,4891	4,4566	-1,5583	0,3180	0,1450
2	1,9556	0,8633	2,2594	-0,2902	-0,8093	-0,6732	1,7228	-1,5425	-0,9187	-1,7581
3	2,3173	2,3375	2,3519	-1,8591	-2,1167	-1,9703	1,1760	-1,5356	0,0707	0,9062
4	1,5499	1,3198	1,8318	-0,7764	-1,2451	-0,9326	-0,5554	-1,3898	2,0493	-1,3775
5	1,2644	1,3018	1,8318	-2,0939	-2,1167	-1,9703	0,3558	-1,3253	-0,9187	1,2869
6	1,0388	1,8731	1,8318	-0,5872	-0,8093	-0,6732	0,7203	-1,2534	-0,4240	2,8094
7	1,0362	1,3884	1,4273	0,7638	0,4981	0,3644	-1,1933	-1,2087	0,0707	0,1450
8	-0,0688	0,7036	1,8318	2,0836	1,3697	1,9209	0,0824	-1,0804	1,8020	-0,6162
9	-0,0728	0,2853	-0,5490	-1,5142	-1,2451	-1,4515	-0,8288	-0,9921	-0,4240	0,9062
10	-0,0635	0,5439	-0,2831	0,1841	0,0623	0,1050	0,5381	-0,9559	-1,9080	0,5256
11	1,3538	1,2119	-0,3756	-0,5081	-0,3735	-0,6732	-1,4667	-0,8695	-0,9187	-0,2356
12	0,3782	0,5856	-0,1098	-0,2806	-0,3735	-0,4138	0,2647	-0,9691	0,5653	-0,9969
13	-0,8829	-0,2814	-0,7339	-1,1142	-0,8093	-0,9326	-0,2821	-0,8899	-0,6713	0,1450
14	-0,6960	-0,5254	-0,4681	-0,1009	0,0623	0,1050	-0,9200	-0,7302	-0,4240	-0,6162
15	0,5370	-0,1690	-0,3987	-1,2387	-1,2451	-1,1921	-0,2821	-0,6468	-1,1660	0,1450
16	1,2870	0,6283	-0,0751	-0,1057	0,0623	-0,4138	-1,1022	-0,5677	0,3180	0,1450
17	-0,5079	0,6317	-0,7685	-0,7333	-0,8093	-0,6732	-0,0998	-0,5251	-1,1660	0,9062
18	0,9347	0,2853	-0,2600	-0,6974	-0,8093	-0,6732	-0,1909	-0,5419	-1,9080	-0,2356
19	0,3956	0,0638	0,0751	-0,7309	-0,8093	-0,6732	-0,3732	-0,1489	0,8127	-0,9969
20	0,2942	-0,1454	0,2831	0,6799	0,4981	0,3644	-0,5554	-0,0738	1,3073	0,5256
21	0,4610	-0,2589	-1,0690	0,7877	0,9339	0,6238	0,2647	0,0378	1,0600	0,1450

Продовження табл. К.2

t	y_{t1}^n	y_{t2}^n	y_{t3}^n	y_{t4}^n	y_{t5}^n	y_{t6}^n	y_{t7}^n	y_{t8}^n	x_{t1}^n	x_{t2}^n
22	0,0646	0,3787	-0,8610	0,0188	0,0623	0,1050	-1,2845	0,2004	0,5653	0,9062
23	-1,2859	-0,6896	-0,5836	0,2081	0,4981	0,3644	0,5381	0,1870	-0,4240	0,5256
24	0,0620	-0,1330	-0,0404	0,3134	0,4981	0,1050	1,4494	0,3483	-0,6713	-0,6162
25	-0,6453	-0,0453	-0,6299	0,1745	0,4981	0,3644	-1,2845	0,4175	0,0707	-0,9969
26	-0,1943	-0,3433	0,0867	0,2248	0,0623	0,1050	-0,8288	0,4382	-0,9187	-0,6162
27	-1,0550	-0,4906	-0,2600	0,8620	0,9339	1,1427	0,6292	0,5314	-1,6607	-0,6162
28	-1,0577	-0,9977	-0,2831	0,3278	0,4981	0,6238	0,2647	0,5598	-0,9187	0,1450
29	-0,5759	-1,5082	-0,3178	0,3805	0,4981	0,3644	-0,0998	0,5835	0,5653	0,5256
30	-0,5666	-1,2979	-0,3409	0,3470	0,4981	0,3644	-0,7377	0,8305	0,8127	0,9062
31	-0,0221	-0,3657	-0,5605	0,4811	0,4981	0,3644	0,1736	0,8941	-0,9187	-1,3775
32	-0,0475	-0,0340	-0,7339	1,0440	1,3697	0,8832	0,6292	0,9358	0,0707	-0,6162
33	0,0072	-0,4040	-0,4103	0,5841	0,4981	0,3644	-0,3732	1,0262	0,8127	0,1450
34	-1,4581	-0,7357	-0,2716	0,8763	0,9339	1,1427	-0,0998	1,0192	1,0600	-0,2356
35	-0,1983	-1,5408	-0,2947	1,9183	1,8055	1,6615	0,4470	1,2100	0,5653	1,2869
36	-1,4367	-0,5873	-0,3409	1,8417	1,8055	2,1803	-0,0087	1,1223	1,5547	2,4287
37	-0,9416	-0,5828	-0,4796	1,0296	0,9339	1,1427	-0,3732	1,2529	0,3180	0,9062
38	-1,4727	-1,2923	-0,7801	0,8428	0,9339	1,1427	0,3558	1,3195	-0,4240	0,1450
39	-0,4852	-0,9538	-0,7454	0,4140	0,4981	0,3644	-0,4643	1,3723	0,0707	-0,6162
40	-1,2152	-0,8852	-0,8494	0,1170	0,0623	0,3644	0,2647	1,4171	-0,9187	-1,3775
41	-1,2485	-1,8197	-1,0112	-0,6495	-0,3735	-0,4138	-0,0998	1,5316	1,5547	-0,9969
42	-0,6947	-0,7289	-1,1499	-0,6950	-0,3735	-0,4138	-0,8288	1,5694	1,3073	-1,7581

Продовження табл. К.2

t	x_{t3}^n	x_{t4}^n	x_{t5}^n	x_{t6}^n	x_{t7}^n	x_{t8}^n	x_{t9}^n	x_{t10}^n	x_{t11}^n
1	-2,5963	-2,5963	1,7018	1,8135	-0,8604	1,0482	0,1949	-0,3158	-1,2041
2	-1,5342	-1,5342	1,0598	2,7547	-1,1449	0,8358	-0,5362	-1,2945	-1,0621
3	-1,9590	-1,9590	0,0798	1,9201	-0,7655	0,6676	-0,5803	-0,7351	-0,9736
4	-1,9216	-1,9216	-1,4070	2,0177	-0,2913	0,5172	0,6543	-0,0222	-0,9448
5	-0,3597	-0,3597	0,4177	1,5383	-0,0068	0,9148	-0,9737	-1,4936	-1,0079
6	0,1026	0,1026	1,2963	1,5472	-0,2913	1,5249	-0,5342	-0,7388	-0,9501
7	1,6770	1,6770	-1,2381	1,0056	-0,0068	1,6812	1,2573	0,5188	-0,4359
8	0,6649	0,6649	0,6205	-0,4682	0,5623	1,8843	-0,7037	-0,9452	-1,3955
9	0,1526	0,1526	-1,0015	-0,2463	-1,4295	1,7985	-0,6531	-0,7713	-1,2084
10	0,5525	0,5525	1,3301	-0,2463	-1,5243	1,4161	0,0058	-0,2317	-1,0079
11	1,6520	1,6520	-1,7449	0,9612	-0,6707	0,8817	-1,0164	-1,0023	-0,9306
12	1,1022	1,1022	1,2287	0,1977	-1,0501	0,3999	-0,4875	-0,5963	-0,8946
13	1,7395	1,7395	0,6205	-0,1664	-0,2913	0,1127	0,5679	-0,0021	-0,6825
14	0,2901	0,2901	-1,0691	-0,2640	-1,1449	-0,0623	-1,0317	-1,1784	-0,4237
15	1,0023	1,0023	0,1812	0,1710	0,7520	-0,2203	-0,3727	-0,5178	-1,8447
16	-0,2722	-0,2722	-1,5084	0,9612	1,3211	-0,4141	1,1738	0,5748	1,1297
17	-1,2968	-1,2968	-0,6737	-0,4416	0,5623	-0,0759	-0,8358	-1,4246	-0,3793
18	-1,3593	-1,3593	-0,7751	0,4995	-0,2913	0,4883	-0,4198	-0,4864	-0,3184
19	-1,1344	-1,1344	-0,8765	-0,1930	-0,6707	0,7491	1,7985	1,4200	0,2960
20	-0,7470	-0,7470	-0,9779	-0,3972	-0,5759	0,9411	-0,4581	-0,5704	-0,9003
21	-0,9344	-0,9344	-0,0824	0,5262	-0,9552	0,6760	-0,4013	-0,3440	-0,8812
22	-0,3847	-0,3847	-1,7652	-0,8678	-1,1449	0,2699	0,3047	0,2631	-0,2052

t	x_{t3}^n	x_{t4}^n	x_{t5}^n	x_{t6}^n	x_{t7}^n	x_{t8}^n	x_{t9}^n	x_{t10}^n	x_{t11}^n
23	-0,5221	-0,5221	0,5867	-0,8500	-0,5759	-0,0997	-0,7242	-0,5039	-0,2940
24	-0,5846	-0,5846	1,7018	0,4640	0,9417	-0,5271	-0,2110	-0,1336	-0,2455
25	-0,0348	-0,0348	-1,7449	-0,8855	0,1829	-0,7692	0,9151	0,5535	0,0740
26	0,4775	0,4775	-0,8326	-0,8145	-0,5759	-0,9043	-1,2446	-0,7095	0,3749
27	0,2901	0,2901	1,3301	-0,3617	0,9417	-1,0369	-0,1872	-0,1257	0,4157
28	-0,0348	-0,0348	0,4515	0,2332	1,6056	-1,2603	1,5858	1,1359	0,5542
29	0,0776	0,0776	0,0798	-0,3528	0,9417	-0,9774	-0,8042	-1,0160	0,5126
30	0,7774	0,7774	-0,6636	-0,5659	0,8468	-0,5075	-0,1074	0,2344	0,6426
31	0,4775	0,4775	0,6881	-0,0598	1,6056	-0,3334	1,0244	1,5394	1,4573
32	0,3775	0,3775	1,2963	-1,5337	1,4159	-0,2628	-0,3316	-0,5467	0,1452
33	0,0652	0,0652	-0,3595	-0,5126	2,4592	-0,5305	-0,0389	0,1893	0,4685
34	-0,2597	-0,2597	-0,0756	-1,1075	1,7953	-0,7675	0,8957	1,1235	0,1682
35	0,4025	0,4025	1,1274	-0,0776	0,0881	-1,0963	-0,5138	1,4815	1,4531
36	-0,2222	-0,2222	0,0460	-1,3650	-0,3862	-1,3929	0,4109	0,9509	0,9728
37	0,0402	0,0402	-0,3595	-0,2374	-1,6192	-1,5577	2,1887	2,1887	1,3710
38	0,5400	0,5400	0,9584	-1,3472	-1,2398	-1,6350	-0,8179	0,2201	1,5785
39	0,8773	0,8773	-0,0891	-0,6813	-0,1016	-1,6010	0,5334	1,1198	1,6154
40	0,0402	0,0402	0,5191	-0,4061	0,4675	-1,4609	3,0224	3,0804	1,7239
41	1,3396	1,3396	0,6205	-1,0365	0,2778	-0,5279	-2,2071	-0,9112	1,6749
42	1,4396	1,4396	-0,6974	-1,1252	0,8468	1,2139	-0,3412	0,0229	1,5618

Таблиця К.3

Матриця віддалей між показниками системи фінансової безпеки підприємства

	y_{i1}	y_{i2}	y_{i3}	y_{i4}	y_{i5}	y_{i6}	y_{i7}	y_{i8}	x_{i1}	x_{i2}
y_{i1}	0,00	3,70	4,71	11,16	11,55	11,64	7,74	12,01	9,31	9,02
y_{i2}	3,70	0,00	4,48	11,21	11,59	11,50	7,56	12,31	9,59	8,37
y_{i3}	4,71	4,48	0,00	10,39	11,02	10,72	6,65	11,83	8,70	8,52
y_{i4}	11,16	11,21	10,39	0,00	1,46	1,28	10,08	6,04	7,77	8,92
y_{i5}	11,55	11,59	11,02	1,46	0,00	1,40	10,25	5,29	7,92	8,93
y_{i6}	11,64	11,50	10,72	1,28	1,40	0,00	10,11	5,47	7,85	8,88
y_{i7}	7,74	7,56	6,65	10,08	10,25	10,11	0,00	9,98	9,68	8,86
y_{i8}	12,01	12,31	11,83	6,04	5,29	5,47	9,98	0,00	8,05	9,60
x_{i1}	9,31	9,59	8,70	7,77	7,92	7,85	9,68	8,05	0,00	9,11
x_{i2}	9,02	8,37	8,52	8,92	8,93	8,88	8,86	9,60	9,11	0,00
x_{i3}	10,87	10,81	10,94	7,57	7,16	7,45	11,14	7,44	9,27	9,42
x_{i4}	9,47	9,29	8,25	8,72	8,78	8,67	4,20	8,84	10,03	8,88
x_{i5}	3,37	4,67	4,26	11,15	11,55	11,51	7,09	11,99	9,79	8,95
x_{i6}	9,99	10,31	9,81	7,92	7,70	7,91	9,38	7,04	8,68	9,83
x_{i7}	5,62	5,00	6,33	10,77	11,06	11,07	8,71	11,97	8,82	8,89
x_{i8}	9,58	9,17	9,38	8,31	8,35	8,19	9,42	8,15	8,98	9,64
x_{i9}	10,61	10,61	10,37	7,10	6,99	6,85	9,54	5,97	8,51	9,47
x_{i10}	11,40	11,79	11,20	6,87	6,37	6,46	9,92	3,32	8,33	9,75
x_{i11}	10,60	10,63	11,51	7,83	7,33	7,69	10,36	7,47	9,35	8,46

Продовження табл. К.3

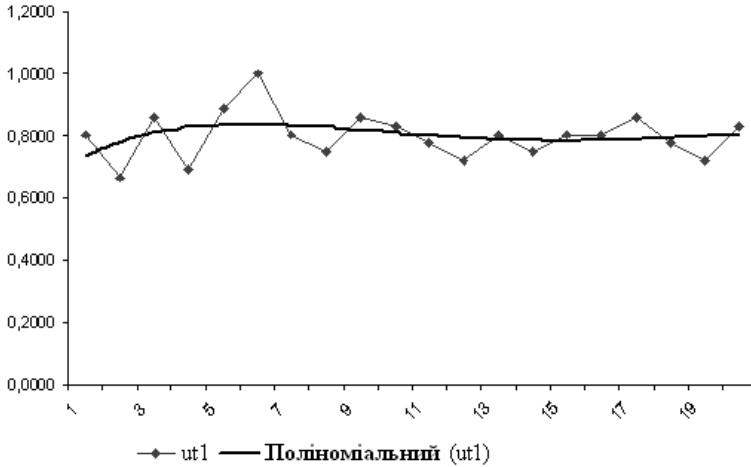
	x_{i3}	x_{i4}	x_{i5}	x_{i6}	x_{i7}	x_{i8}	x_{i9}	x_{i10}	x_{i11}
y_{i1}	10,87	9,47	3,37	9,99	5,62	9,58	10,61	11,40	10,60
y_{i2}	10,81	9,29	4,67	10,31	5,00	9,17	10,61	11,79	10,63
y_{i3}	10,94	8,25	4,26	9,81	6,33	9,38	10,37	11,20	11,51
y_{i4}	7,57	8,72	11,15	7,92	10,77	8,31	7,10	6,87	7,83
y_{i5}	7,16	8,78	11,55	7,70	11,06	8,35	6,99	6,37	7,33
y_{i6}	7,45	8,67	11,51	7,91	11,07	8,19	6,85	6,46	7,69
y_{i7}	11,14	4,20	7,09	9,38	8,71	9,42	9,54	9,92	10,36
y_{i8}	7,44	8,84	11,99	7,04	11,97	8,15	5,97	3,32	7,47
x_{i1}	9,27	10,03	9,79	8,68	8,82	8,98	8,51	8,33	9,35
x_{i2}	9,42	8,88	8,95	9,83	8,89	9,64	9,47	9,75	8,46
x_{i3}	0,00	9,12	10,95	8,25	9,54	9,45	8,64	7,70	8,40
x_{i4}	9,12	0,00	8,73	8,69	9,50	9,68	9,19	9,07	9,84
x_{i5}	10,95	8,73	0,00	10,01	6,61	9,02	10,18	11,17	10,87
x_{i6}	8,25	8,69	10,01	0,00	10,38	8,31	8,14	7,43	8,64
x_{i7}	9,54	9,50	6,61	10,38	0,00	10,18	11,17	11,87	10,83
x_{i8}	9,45	9,68	9,02	8,31	10,18	0,00	3,47	7,51	8,56
x_{i9}	8,64	9,19	10,18	8,14	11,17	3,47	0,00	5,40	8,06
x_{i10}	7,70	9,07	11,17	7,43	11,87	7,51	5,40	0,00	8,23
x_{i11}	8,40	9,84	10,87	8,64	10,83	8,56	8,06	8,23	0,00

Додаток Л

ТРЕНДОВІ МОДЕЛІ ПОКАЗНИКІВ, ЯКІ ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ РІВЕНЬ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

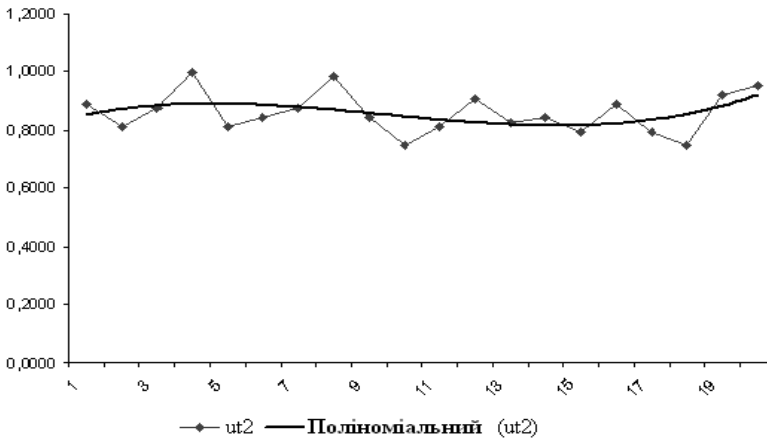
1. Графічна інтерпретація трендової моделі дебіторської заборгованості

$$\tilde{y}_{11} = 0,671002 + 0,072959 t - 0,010537 t^2 + 0,000564 t^3 - 0,000010 t^4.$$

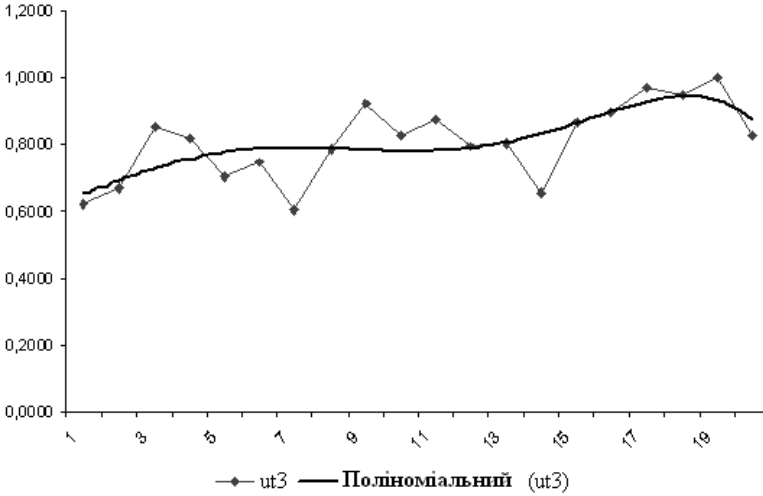
2. Графічна інтерпретація трендової моделі кредиторської заборгованості

$$\tilde{y}_{12} = 0,827996 + 0,031224 t - 0,004522 t^2 + 0,000160 t^3.$$

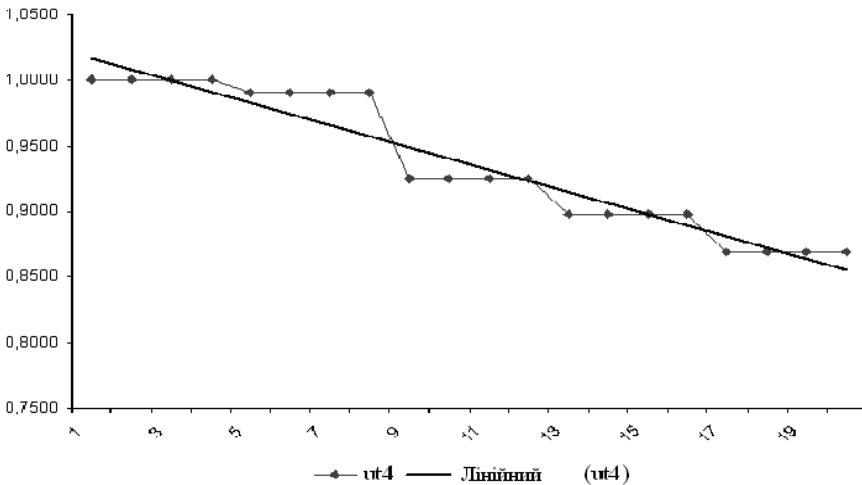
3. Графічна інтерпретація трендової моделі обсягу реалізованої продукції підприємства

$$\tilde{y}_{t3} = 0,619719 + 0,030863 t + 0,006400 t^2 - 0,001896 t^3 + 0,000145 t^4 - 0,000003 t^5.$$

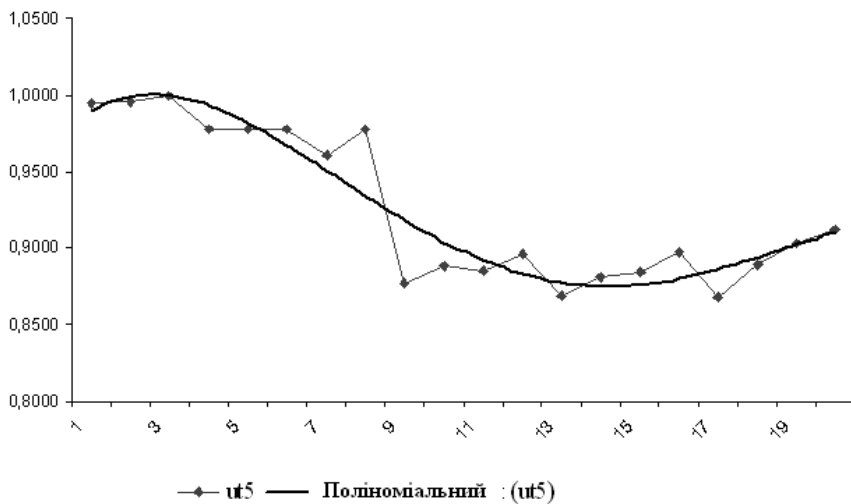
4. Графічна інтерпретація трендової моделі величини основних засобів підприємства

$$\tilde{y}_{t4} = 1,026147 - 0,008501 t.$$

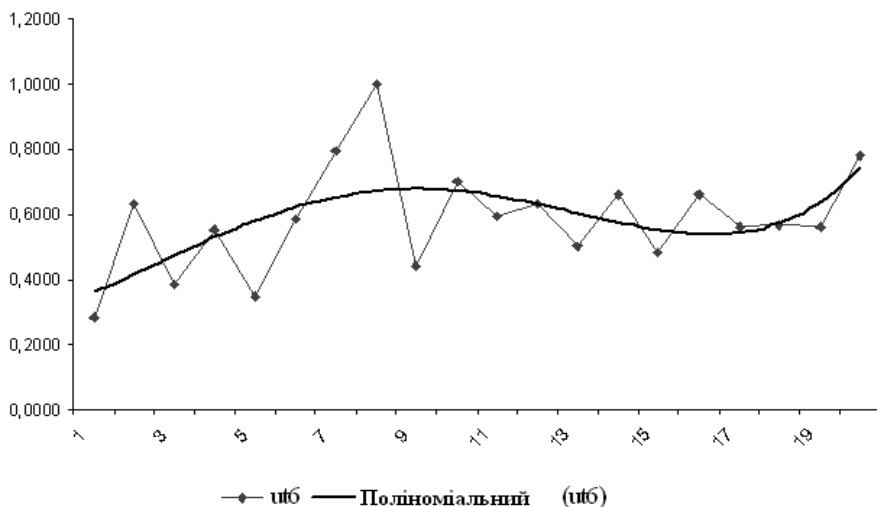
5. Графічна інтерпретація трендової моделі величини власного капіталу

$$\tilde{y}_{t5} = 0,968386 + 0,027777 t - 0,007036 t^2 + 0,000448 t^3 - 0,000009 t^4.$$

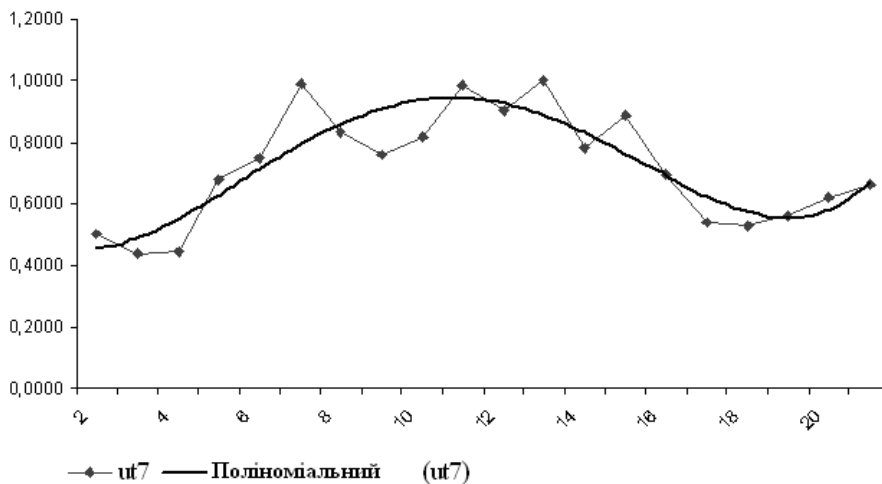
6. Графічна інтерпретація трендової моделі величини прибутку підприємства

$$\tilde{y}_{t6} = 0,314741 + 0,040979 t + 0,007288 t^2 - 0,001151 t^3 + 0,000037 t^4.$$

7. Графічна інтерпретація трендової моделі величини поточних зобов'язань

$$\tilde{y}_{t7} = 0,392985 - 0,040300 t + 0,029750 t^2 - 0,002693 t^3 + 0,000067 t^4.$$

Додаток М

ОЦІНЮВАННЯ НЕВІДОМИХ ПАРАМЕТРІВ ВИРОБНИЧОЇ ФУНКЦІЇ КОББА-ДУГЛАСА

Загальний вигляд виробничої функції Кобба-Дугласа

$$y_{t1} = \alpha_{10} \cdot y_{t2}^{\alpha_{11}} \cdot x_{t5}^{\alpha_{12}} \cdot \varepsilon_{t1} \quad (1)$$

Для знаходження невідомих параметрів виробничої функції Кобба-Дугласа необхідно спочатку звести її до лінійного вигляду шляхом логарифмування та заміни змінних. Прологарифмувавши виробничу функцію, отримаємо

$$\ln y_{t1} = \ln \alpha_{10} + \alpha_{11} \ln y_{t2} + \alpha_{12} \ln x_{t5} + \ln \varepsilon_{t1} \quad (2)$$

Зробивши заміни $z_t = \ln y_{t1}$, $\alpha_0 = \ln \alpha_{10}$, $v_{t1} = \ln y_{t2}$, $v_{t2} = \ln x_{t5}$, $u_{t1} = \ln \varepsilon_{t1}$, залежність (2) можна записати у вигляді

$$z_t = \alpha_0 + \alpha_{11} v_{t1} + \alpha_{12} v_{t2} + u_{t1} \quad (3)$$

Залежність (3) є двофакторною лінійною кореляційно-регресійною моделлю, параметри якої можна визначити за допомогою методу найменших квадратів. На основі даних перетворених змінних (табл. М.1) отримуємо таку вибіркочну кореляційно-регресійну модель:

$$\tilde{z}_t = 2,1263 + 0,4113 v_{t1} + 0,7247 v_{t2}$$

Коефіцієнт множинної детермінації рівний $R^2 = 0,8177$.

Враховуючи зворотне перетворення

$$\alpha_{10} = \exp(\alpha_0) = \exp(2,1263) = 8,3841,$$

вибіркова виробнича функція Кобба-Дугласа набуває вигляду:

$$\tilde{y}_{t1} = 8,3841 \cdot y_{t2}^{0,4113} \cdot x_{t5}^{0,7247}$$

Значення допоміжних змінних для оцінювання функції Кобба-Дугласа

Обсяг реалізованої продукції	Вартість основних засобів	Фонд робочого часу	Допоміжні змінні		
			$z_t = \ln y_{it}$	$v_{it} = \ln y_{it}$	$v_{it} = \ln x_{it}$
139,56	161,15	2,722	4,9385	5,0823	1,0014
139,56	147,36	2,828	4,9385	4,9929	1,0396
142,27	160,47	2,734	4,9577	5,0781	1,0058
136,52	151,42	2,745	4,9165	5,0201	1,0098
134,38	151,26	2,691	4,9007	5,0190	0,9899
132,69	156,34	2,692	4,8880	5,0520	0,9903
132,67	152,03	2,631	4,8879	5,0241	0,9674
124,39	145,94	2,465	4,8234	4,9832	0,9022
124,36	142,22	2,49	4,8232	4,9574	0,9123
124,43	144,52	2,49	4,8237	4,9734	0,9123
135,05	150,46	2,626	4,9056	5,0137	0,9655
127,74	144,89	2,54	4,8500	4,9760	0,9322
118,29	137,18	2,499	4,7731	4,9213	0,9159
119,69	135,01	2,488	4,7849	4,9053	0,9115
128,93	138,18	2,537	4,8593	4,9286	0,9310
134,55	145,27	2,626	4,9019	4,9786	0,9655
121,10	145,3	2,468	4,7966	4,9788	0,9034
131,91	142,22	2,574	4,8821	4,9574	0,9455
127,87	140,25	2,496	4,8510	4,9434	0,9147
127,11	138,39	2,473	4,8451	4,9301	0,9054
128,36	137,38	2,577	4,8548	4,9228	0,9466
125,39	143,05	2,42	4,8314	4,9632	0,8838
115,27	133,55	2,422	4,7473	4,8945	0,8846
125,37	138,5	2,57	4,8313	4,9309	0,9439
120,07	139,28	2,418	4,7881	4,9365	0,8829
123,45	136,63	2,426	4,8158	4,9173	0,8862
117,00	135,32	2,477	4,7622	4,9076	0,9070

Продовження табл. М.1

Обсяг реалізованої продукції	Вартість основних засобів	Фонд робочого часу	Допоміжні змінні		
			$z_t = \ln y_{1t}$	$v_{1t} = \ln y_{2t}$	$v_{2t} = \ln x_{15}$
139,56	161,15	2,722	4,9385	5,0823	1,0014
139,56	147,36	2,828	4,9385	4,9929	1,0396
142,27	160,47	2,734	4,9577	5,0781	1,0058
136,52	151,42	2,745	4,9165	5,0201	1,0098
134,38	151,26	2,691	4,9007	5,0190	0,9899
132,69	156,34	2,692	4,8880	5,0520	0,9903
132,67	152,03	2,631	4,8879	5,0241	0,9674
124,39	145,94	2,465	4,8234	4,9832	0,9022
124,36	142,22	2,49	4,8232	4,9574	0,9123
124,43	144,52	2,49	4,8237	4,9734	0,9123
135,05	150,46	2,626	4,9056	5,0137	0,9655
127,74	144,89	2,54	4,8500	4,9760	0,9322
118,29	137,18	2,499	4,7731	4,9213	0,9159
119,69	135,01	2,488	4,7849	4,9053	0,9115
128,93	138,18	2,537	4,8593	4,9286	0,9310
134,55	145,27	2,626	4,9019	4,9786	0,9655
121,10	145,3	2,468	4,7966	4,9788	0,9034
131,91	142,22	2,574	4,8821	4,9574	0,9455
127,87	140,25	2,496	4,8510	4,9434	0,9147
127,11	138,39	2,473	4,8451	4,9301	0,9054
128,36	137,38	2,577	4,8548	4,9228	0,9466
125,39	143,05	2,42	4,8314	4,9632	0,8838
115,27	133,55	2,422	4,7473	4,8945	0,8846
125,37	138,5	2,57	4,8313	4,9309	0,9439
120,07	139,28	2,418	4,7881	4,9365	0,8829
123,45	136,63	2,426	4,8158	4,9173	0,8862

Додаток Н

АЛГОРИТМ ДВОКРОКОВОГО МЕТОДУ НАЙМЕНШИХ КВАДРАТІВ ОЦІНЮВАННЯ СИМУЛЬТАТИВНОЇ МОДЕЛІ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Процедуру двокрокового методу найменших квадратів можна поділити на такі етапи:

1. Знаходимо значення допоміжних змінних \tilde{y}_i , $i = \overline{1, m}$ для кожної ендогенної змінної, яка входить у симультативну модель. Значення допоміжної змінної \tilde{y}_i обчислюємо за допомогою множинної лінійної кореляційно-регресійної моделі залежності змінної y_i від усіх екзогенних змінних моделі:

$$\tilde{y}_i = \tilde{\pi}_{i0} + \tilde{\pi}_{i1}x_{t1} + \tilde{\pi}_{i2}x_{t2} + \dots + \tilde{\pi}_{ik}x_{tk} \quad (1)$$

Для оцінювання параметрів моделі (1) можна використати метод найменших квадратів. Тоді змінну y_i можна представити у такому вигляді:

$$y_i = \tilde{y}_i + e_{ii}, \quad (2)$$

де \tilde{y}_i – теоретичне (прогнозне) значення змінної y_i ,

e_{ii} – випадкова компонента.

Виходячи з основних припущень класичного кореляційно-регресійного аналізу, величини \tilde{y}_{it} та e_{it} між собою некорельовані.

2. У кожне рівняння симультативної моделі замість змінної y_i підставимо її представлення через допоміжну змінну \tilde{y}_i .

3. Після заміни ендогенних змінних на допоміжні змінні для оцінювання параметрів симультативної моделі можна використовувати метод найменших квадратів.

Таблиця Н.1

**Значення допоміжних змінних для оцінювання невідомих параметрів
симультавної моделі системи фінансової безпеки підприємства**

\tilde{Y}_{i1}	\tilde{Y}_{i2}	\tilde{Y}_{i3}	\tilde{Y}_{i4}	\tilde{Y}_{i5}	\tilde{Y}_{i6}	\tilde{Y}_{i7}	\tilde{Y}_{i8}
140,1420	154,2635	202,7005	14,5065	0,0712	0,2675	0,6508	770,2579
138,8710	154,4713	205,1801	10,8492	0,0511	-0,6856	-0,3610	621,2989
140,3452	152,1546	200,0204	13,9722	0,0696	0,3477	0,5609	776,5566
137,4330	151,0116	201,7239	15,1727	0,0736	0,1725	0,2592	795,3164
135,4093	151,9576	202,4177	13,6173	0,0688	-0,9101	-0,7539	738,6796
137,2988	153,2312	194,7222	15,6057	0,0833	1,2443	1,4370	738,4125
133,4930	150,2607	192,8188	16,3769	0,0857	-0,2049	-0,3137	771,4125
125,2109	143,8448	191,2732	19,4501	0,1023	0,3091	0,3751	991,5663
124,7974	147,3648	185,6832	15,9634	0,0853	0,6425	0,6202	883,8783
125,6237	146,0958	185,2126	16,3370	0,0883	0,4980	0,6429	889,5165
132,7411	144,2122	182,2016	15,0092	0,0823	1,5677	1,4281	819,8197
127,5810	139,6196	183,6533	18,7712	0,1024	1,7778	1,8775	948,1864
123,2808	140,3358	182,0302	18,9259	0,1050	1,3863	1,3811	950,1465
122,0839	138,3815	180,0790	16,2591	0,0905	1,1765	1,1248	977,9080
125,0095	140,3783	183,5485	18,6286	0,1010	1,8819	1,8851	995,0500
130,8381	142,6019	184,1862	16,4998	0,0924	1,2784	1,2121	950,7135
125,0950	142,1888	180,8777	15,2003	0,0869	1,4047	1,4576	999,2708
127,8346	145,0962	182,3517	13,6530	0,0750	1,1720	1,2552	929,8905
124,3001	143,1209	180,3171	18,0195	0,0979	1,5322	1,5556	1024,6831
122,7927	143,2234	183,7646	18,1513	0,0982	1,6200	1,6186	1004,8785
126,1333	144,6386	188,4478	17,4601	0,0922	1,4733	1,5769	942,5833
122,5378	139,8514	179,2720	18,7210	0,1027	1,3346	1,2236	1065,4999
119,1939	137,1487	179,8445	18,5712	0,1030	1,3520	1,4448	1110,2988
126,3060	138,8844	185,7574	17,9995	0,0980	1,3519	1,5632	1056,6796
121,1263	134,9530	177,0138	19,1261	0,1060	1,2385	1,0996	1139,2663
120,4610	131,0950	174,8782	17,9388	0,1013	1,1213	1,0433	1153,2381
121,8074	133,7554	179,0774	18,3069	0,1033	1,0715	1,1815	1132,8526
122,4669	137,9767	183,8010	19,0751	0,1055	1,0488	1,0959	1084,5945
118,4227	135,0332	183,1833	18,7430	0,1057	1,0325	1,0462	1095,2817
118,3036	134,3358	180,7782	20,6549	0,1146	1,0436	0,9420	1158,8514
123,4309	134,3591	180,3423	19,2633	0,1060	0,3305	0,3742	1183,7938
118,4999	132,8203	179,0884	20,4765	0,1154	0,8162	0,8940	1212,9351

Продовження табл. Н.1

\tilde{y}_{i1}	\tilde{y}_{i2}	\tilde{y}_{i3}	\tilde{y}_{i4}	\tilde{y}_{i5}	\tilde{y}_{i6}	\tilde{y}_{i7}	\tilde{y}_{i8}
121,4841	134,5861	182,8484	20,6075	0,1135	0,8993	0,8589	1211,8273
118,0085	132,7493	181,7615	22,5871	0,1225	0,9163	0,8927	1292,9988
119,3815	129,3373	182,8662	22,7329	0,1223	0,6955	0,7452	1302,4205
117,4459	131,0831	181,7912	23,3699	0,1284	0,8332	0,7955	1280,3114
122,0005	135,0562	182,0270	20,8034	0,1135	0,7272	0,6810	1110,8248
115,2321	125,3227	173,9155	20,9308	0,1185	0,8211	0,8451	1289,0484
118,9986	128,0245	176,8087	21,0389	0,1173	0,7210	0,6486	1239,1329
120,3213	132,4316	178,3926	20,9532	0,1148	0,4997	0,5209	1226,7052
114,6930	125,4717	179,6803	21,0419	0,1173	0,0160	-0,0083	1280,6170
117,9589	133,9410	178,9615	19,3089	0,1076	-0,3117	-0,4270	1161,7576

Додаток П

Методичні рекомендації для оцінювання стану економічної безпеки підприємства з використанням тестування

Результати тесту можуть не тільки дати оцінку, а й виявити рівень, на якому в основному формуються загрози економічній безпеці підприємства.

Тест.

Необхідно підтвердити («так») або спростувати («ні») справедливість поданих нижче тверджень (поставити позначку у відповідній клітинці).

Рівні оргструктури, мотивації.

1. Головний бухгалтер підпорядковується безпосередньо керівнику підприємства. Підпорядкування заступнику директора з економіки та фінансів, фінансовому директору має суто оперативний характер.

так	
ні	

2. Головний бухгалтер активно взаємодіє безпосередньо з керівником підприємства.

так	
ні	

3. Зовнішніх аудиторів підприємства представляє, рекомендує власник підприємства (або керівник, що в ряді випадків може бути гірше).

так	
ні	

4. Організаційно створений і діє поточний контроль діяльності підприємства, в тому числі ведення бухгалтерського обліку (внутрішній аудит, служба внутрішнього контролю).

так	
ні	

5. Цей контроль (внутрішній аудит) підпорядковується безпосередньо власнику або керівникові підприємства.

так	
ні	

6. Кадрова політика в бухгалтерії знаходиться повністю в компетенції головного бухгалтера.

так	
ні	

7. Зарплати бухгалтерів є не меншими, ніж у співробітників підприємства, що виконують схожу за характером роботу, і не нижчі, ніж «у середньому по ринку» в бухгалтерів такої ж кваліфікації.

так	
ні	

Рівень організації бізнес-процесів.

8. Вказівки головного бухгалтера обов'язкові для всіх співробітників підприємства і реально виконуються ними.

так	
ні	

9. Бухгалтерія бере активну участь у розробці, прийнятті рішень, підготовці, складанні та візуванні документів.

так	
ні	

10. Існуючий управлінський облік технологічно ведеться на основі тих же даних, що й бухгалтерський, складаються управлінські баланс і звіт про прибутки та збитки. Як варіант: підрозділами ведеться окремий управлінський облік, але з періодичною звіркою (зіставленням) результатів із бухгалтерією.

так	
ні	

11. Бухгалтерія займається лише бухгалтерським обліком і не виконує не властивих їй функцій.

так	
ні	

12. Спостерігається відносно низька плинність кадрів у бухгалтерії.

так	
ні	

13. У практиці підприємства відсутні спеціально розроблювані схеми «оптимізації оподаткування».

так	
ні	

Рівень поточної діяльності.

14. Бухгалтерський облік завжди ведеться у повній відповідності чинному законодавству та методичним рекомендаціям.

так	
ні	

15. Існує і виконується затверджений регламент документо-обігу, який дозволяє бухгалтерії своєчасно відображати господарські операції на разунках бухгалтерського обліку, без авралів і затримок за часом (ідеально - в режимі «реального часу»).

так	
ні	

16. Технологічно максимально виключено неподання документів або надання завідомо неправильних первинних документів до бухгалтерії.

так	
ні	

17. Дані бухгалтерського обліку використовуються підрозділами підприємства при їх роботі.

так	
ні	

18. Бухгалтери мають вільний час і активно підвищують свій рівень на семінарах, спецкурсах і т.д. Виписується й опрацьовується багато періодичної спеціалізованої літератури.

так	
ні	

19. Випадки, коли головний бухгалтер за незгоди змушений вимагати у керівника письмових вказівок, рідкісні.

так	
ні	

Рівень звітності, методологічні аспекти.

20. Облік витрат ведеться за фактом, з одночасним порівнянням із внутрішніми та галузевими нормативами, собівартість продукції розраховується за видами (об'єктами) продукції.

так	
ні	

21. Регулярно проводяться звірки розрахунків із контрагентами, інвентаризації ТМЦ.

так	
ні	

22. Рівень деталізації складу доходів і витрат дозволяє при необхідності виконувати їх угруповання в різних розрізах.

так	
ні	

23. Дані бухгалтерської звітності регулярно зіставляються з даними управлінської звітності.

так	
ні	

24. На думку головного бухгалтера та зовнішнього аудитора, дані обліку і звітності відповідають реальній фінансово-господарській діяльності підприємства.

так	
ні	

Шкала оцінювання (плюс-мінус 2 пункти):

- 0-6 відповідей «ні» - відносно добрий стан економічної безпеки;
- 7-14 відповідей «ні» - існує необхідність посилення контролю за процесами обліку, контролю і безпеки;
- 15-24 відповідей «ні» - економічна безпека організовується на низькому рівні, потрібні негайні перетворення в структурі підприємства, кадрові рішення, застосування комплексного підходу до проблеми гарантування економічної безпеки.